

TAMÁSI ÁRON

HAZAI TÜKÖR

KRÓNIKA
1832-1853

TARTALOM

ELSŐ FEJEZET
A SZÁRAZ BOT KIVIRÁGZIK

MÁSODIK FEJEZET
ELŐRE A HAT FORINTOS SZÉLBEN

HARMADIK FEJEZET
AZ ARABUS HETESÉK ZÁSZLÓT BONTANAK

NEGYEDIK FEJEZET
A NÉP VÁGYÁT IFJÚ SZIVEK DOBOGJÁK

ÖTÖDIK FEJEZET
A VILÁG MEGTELIK JÖVENDŐVEL

HATODIK FEJEZET
HIT A HARCBA, REMÉNY A BAJBAN

ELSŐ FEJEZET

A SZÁRAZ BOT KIVIRÁGZIK

Vasárnap van.

December negyedike, az 1852-ik esztendőben.

Ez a nap Borbára napja s mivel kedves anyámat is Borbárának hívják, tiszta és áldott napnak kell tekintenem; s most már talán szerencsés napnak is, ha ugyan a bátorság, amit eme íráshoz gyűjtöttem, ismét meg nem fogyatkozik.

Itt ülök hát az asztal mellett, egy remete házacskában, mely rengeteg erdőben fekszik, Bordás mezején.

Kezemben egy nagy fakó pennaszár, előttem papiros. Este van már. Mellettem, egy csipkézett réztartóban, viaszgyertya égdegél. A gyertyát másik kilenc társával együtt, kik még a ládában heverésznek, a Dénes-napi sokadalomban vette kedves anyám, otthon Berecken. A csipkés gyertyatartót a szerelmesem hozta, a zajzoni papi házból. Ők ketten, már mint a gyertya és az ő réztartója, igen találhatnak együtt, csak éppen a maguk természete szerint szolgálnak s nem mindig akarják a kívánságomat bétölteni. Ebben a percben sem, lám! Mert ugyanis, ha jobbra teszem a csipkés réztartót, akkor benne a gyertya fal felé hajlongva világít; ha pedig balra telepítem, akkor a fény pillangója által akar repülni a bal vállam fölött, mintha az ablak üvegét, talán mert oly hideg, nagyon utálná.

Dehát, ha már így van, nincsen másképpen.

Nem kívánhatom tőle, hogy írjon is helyettem.

Legjobb lesz hát, ha duzzogás helyett inkább megdicsérem az okos gyertyát; s úgy gondolom, hogy ezt tiszta lélekkel tehetem is mert könnyen meglehet, hogy nem egyéb miatt, hanem figyelmességből nyújtóztatja az ajtó felé a lángját. Így akarván bizonyosan homályban marasztani előttem az ablakot, hadd lássam, ebben a téli pihegő fényben, hogy odakünn nagy pelyhekben szálldos a hó.

Mi ketten, én s eme gyertya, együtt kezdtünk a munkát ezen a nevezetes Borbára napon.

Ajh, mily sűrűn hull a hó!

S ahogy a libegő pelyhek elúsznak az ablak előtt, fel-fel pillan a szemem, mert szeretne mindegyik pilinkének köszönni. Rebbenvén selymesen, bólintanak ők is nekem. Azt gondolják talán, hogy egy szállingó pehely vagyok magam is? Nem volna csoda ebben a mai életben. Hiszen ezelőtt három esztendővel még ott időztem a magyar szabadság gomolygó egén. Aztán lehulltam a megdúlt, vérhelyes földre; s az ellenség örömmel kiáltott nyilván, hogy no, most elolvadok! S amidőn látta, hogy nem indulok mégsem olvadásnak, bár földre szálltam a szabadság ablaka előtt, hát akkor reám akart taposni. Csakhogy én a jövő szellőnek a szárnyára ültem akkor és libbenve iramlottam el az ellenség talpa alól.

S most már tavaszig el sem olvadok.

Lám, most is milyen nyugton ülök a tél megtartó ölén, ebben az erdei házacskában! A pártomon áll minden, ami itt van; véd engem és örködik fölöttem. Ott van balról a fal mellett a karos pad, melynek az egyik rekeszében a szükséges szerszámokat és az edényeket tartom; a másikban pedig rejtem az élelmet, amellyel szerelmes égi madaram táplál engem. A pad

fedeléből hiányzik ugyan egy darabocsksa, de nyilván csak azért teszi, hogy a zsarnok ellenséget, ha ide is eljönne, szembe nevesse. Jobbról, rettentő biztonságban, ott egy magas födeles láda vett magának állást, kegyesen megengedvén nekem, hogy benne tartsam az ágycsuhját és a ruhaneműt. Mögötte, ágyon almodva magát, széles heverő van, melynek az öle csak deszka ugyan, de a játékot mégsem veti meg soha, mert lába helyett fenyőfa gógákon¹ áll. Deszka csontjait tábori pokróc takarja, de a pokróc fölött óriási cserge uralkodik, melynek a színe örökös reménységben él. Jól a hátam mögött egy vaskályha is duzzog-dorombol. Hajnalonként Erdőfűlőre emlékezik, ahol született; csendes estéken pedig hálásan néz a szemembe, hogy nem ágyút csináltak belőle, mert bizony akkor fázódhatnék mostan, valami úti árokban leginkább. Két kicsi számolyszék is van a kályha mellett; valamint az ajtó mögött két vízes kártya, nem különben egy jóféle és zöldre festett agyag-korsó, amelyből a forrás vizét iszom.

De van, szinte minden nap, élő virág is ebben a bujdosó házacskában; mert ugyanis szerelmes mátkámat, aki hozzám járogat, élő virágnak nevezem. Szegény fakó pennámra vár, hogy az ő története miképpen lengedezett az enyém fölött; s majd miképpen járta is azt által, oly hathatósan, mint az illat járja át a vándort, aki virágos bokor alatt alussza végig az éjszakát.

Tehát van itt minden.

S itt vagyok magam.

Hajam a vállamig ér; a bajuszom gyér és szálai kétfelől lekonyulnak. Ujjas bundácskát hordok magamon, mely fekete bárány bőrből készült. Ha megyek s járok bárhol is, zajzoni inget viselek s a fejemre széles karimájú kalapot teszek, ha nyár van. Télen azonban tornyos fekete süveget, mely bárány bőrből van úgyszintén. Nadrágnak a hosszú lábamra fehér posztóból ügyesen megszabott harisnyát húzok, mely csizmába fut, minek rövid és hetyke a szára.

Ki lehet hát egy ilyen ember?

Minden idegen azt hiszi, hogy zajzoni Rab István, a szárnyas ifjú költő, Zajzon faluból. Pedig nem igaz, mert egész valómban Madár Vince vagyok én, aki Berecken született, abban a háromszéki helységben, amely Kézdiszék jobb felső csücskében ül, a havasok alatt. Őrvédő helység ez az én szülőtte helyem s az is volt mindig, amióta ott fekszik, ahol fekszik, vagyis az Ojtozi út mellett. Egyéb iránt sem akármilyen emberi szállás ez, mert mindjárt az állapotán is össze lehet veszni. Ugyanis az ő állapotáról egyes okosok azt mondják, hogy város; s mások ellenkező módon falunak állítják. Ebben az ellenkezésben, ha nekem kéne igazságot tenni, senki sem veszene. Mert valóban úgy van, hogy ez a Bereck városnak falu, s megfordítva.

Dehát akármilyen, én ott születtem.

Ezt nem is szégyellem megvallani, bár az efféle öszvér-helység olyan, mint a szegény ember, aki urat akar játszani. Ebből az is értődik, hogy szülőtte helyemre büszke sem vagyok; hadd maradjon az efféle magaviselet az osdolai emberekre, akik itt a szomszédban laknak s az ilyennemű büszkeséget cseresznyeérés idején igen gyakorolják. Pedig ha természetemben hordanám, egy-két füstöt én is kivetett mellyel ereszthetnék, mert a közeli szabadságos harcokban is jól vitézkedtek a berecki emberek; nem is említve bővebben most Gábor Áront, akit ugyancsak itt ringattak a bölcsőben. Igaz, más nevezetes embert aztán nemigen tudok, hacsak föl nem említem a Kinizsi Pál esetét, illetőleg a mende-mondát róla.

¹ Gógának hívja Madár azt a fadarabkát, amelyet az ácsolt gerendából, vagy a meggyalult rúd végéből, hogy azok kurtábbak legyenek, gondosan levágnak.

Ez pedig úgy van, hogy élt Berecken egy Kinizsi János nevű ember. Régecskén élt ugyan, mert még Zsigmond király idejében. De az bizonyos, hogy élt, mert a király akkor nevezte ki Berecket városnak s Kinizsi János első főbírája volt ennek a csecsemő városnak. El lehet hát gondolni, hogy mily sokmindent csinált itt Kinizsi uram, hiszen a lakosság akkor is vegyes volt Berecken s zavaros idők is lévén, kifelé s befelé egyaránt szüremlett. S azonkívül az ellenség is oly gyakran áramlott rajta, hogy már a benne szülöttek idegennek tündek elé. Így hát volt dolga elég Kinizsi Jánosnak; s aki pedig sokat teszen, az jót s rosszat egyaránt cselekszik. Aki pedig jót is csinál s rosszat is csinál, annak az emléke vagy a jóról, vagy a rosszról fennmarad.

Tehát igaz dolog, hogy itt élt ez a Kinizsi János.

Ha pedig itt élt s Kinizsi Pálnak egyenes ága volt, akkor az a nagy Kinizsi Pál is berecki bizony. Már pedig nemcsak egyenes ága lehetett neki a főbíró, hanem egyenesen az atyja, vagy nehezebben a nagyatyja, mert a főbíró után húsz-harminc esztendővel már hadakozott Kinizsi Pál. Ilyenformán nem molnárfiú lett volna a nagy törökverő, mint ahogy mondja a monda, hanem a berecki főkapitány ivadéka. Amit én eléggé hiszek is, mert a szegény molnárfiakból az ántivilágban nemigen lett temesi bán, vagy országkormányzó. Bárha olyan erős lett volna is, hogy az egyik királyt addig dörzsölte a másikhoz, míglen két ország meggyúlt.

Nem tudom, hogy ez hazugság nélkül van-e, de ha valaki azt gondolja, hogy nincs, akkor vegye elé azt a segesvári »Kis Tükröt«, melyet sokan ismernek. Mert abból a tükröből ugyancsak ezt olvashatja; s ha aztán annak sem hiszen, akkor menjen vissza s kérdezze meg magát Kinizsi Pált.

A mai lakosság már nem olyan erős, mint Kinizsi; se nem olyan talányos. Kicsit háromezer alatt vagy felett van, kik benne laknak. Ebből kettőezernyi székelynek nevezett magyar, a katolikus vallásban; a megmaradott ezer pedig görögül katolikus román. A székelyek jórésziben mind földön gazdálkodnak, amiben szántás-vetés is vagyon, de főképpen fával való bajlódás. Berecknek ugyanis rengeteg erdői vannak, amelyek fában változatosak s elterjednek egészen a moldovai határig. De fűrészmalom is van elég, mert ahol meglátnak a bereckiek egy futkosó patakot, azt már vizsla szemekkel kerülgetik, hogy vajjon miképpen lehetne fűrészelő malmot építeni rája.

Ezek a mezei és erdei emberek mégis ráérnek arra, hogy bő kereskedést is üzzenek. S nemcsak fával, hanem a közeli és szorgalmas Kézdi-Vásárhely cikkelyeivel, a bükszádi üveggel s mindama portékával, ami csak kell Moldovában s van is Háromszéken.

Vagyis hát, ha örmény nincs is a közelben, akkor is ügyelni kell!

Bezzeg másféle a román, mert azok csak pásztorkodni szeretnek. A nyájaikkal, főképpen juhokkal, egész nyáron bolyonganak a havasi legelőkön. Igen látványos emberek s olyan keveset beszélnek, hogy azt a nyájőrző kutya is megtanulhatja; node aztán furulyáznak s danolásznak eleget. S ezzel oly futva eltelik a nyár, mint a mesében az idő: csak a bárányok nőttek meg s a pásztornak lett olyan a szaga, hogy ugyan jó orr legyen, amelyik a berbécstől² meg tudja különböztetni. A bereckiek az ő jó szaglásukkal sem tudják ezt megtenni, mivel azok a román pásztorok ősszel sem jönnek haza, hanem a nyájaikkal további útra kelnek, mint a csengető vándor madarak s el Moldován s a román vajdaságon keresztül, lemennek egészen Törökországba.

De tavasszal a havasi legelőkre visszajönnek.

² A berbécst kost jelent; a szót, úgy látszik, a román nyelvből vette Madár.

S ennél jobbat nem is tehetnének, mert itt a rengeteg csennel és az erdőjáró magyarokkal békességben tudnak élni, amit nálunk a tegnapi szabadságharc is jó emlékekkel tanúsít.

Egyébként maga Bereck igen beszédes hely s azonkívül jól meg is választotta, hogy maradandólag hova üljön. Nem tudom, hogy honnét indult el hajdanában, de ha Kézdi-Vásárhelyről, akkor csak belé állott Nyujtód felé a hadak útjába, ami jelen szavammal nem a magos egekben van, hanem ezen a bajlátott földön vezet az Ojtozi-szoros felé. Mondom, belé állott ebbe az útba, átalment Nyujtód faluján, majd Lemhényben megállott, hogy egy kicsit széjjelnézzen. Ha délre nézett, a síkság szélén csak a havasi erdők kezdetét látta, mert Martonos faluja, úgy hiszem, akkor még nem volt ott. Ha északra nézett, onnét egy patak úgy jött lefelé, mint egy folyó. Álmos vára, aki odafent örködött a patak jobbik partján, megkiáltotta neki, hogy amit oly kedvvel néz, az a patak a Velence vize s nehogy elvigye onnét. Eme kiáltásra nem mert Bereck felelni semmit, mert messze fent, az Álmos vára fölött, ott állott fenyegetően és zord-öregén Várerősse, de olyan nagy hegy tetején, ami legalább másfélezer lábnyi magos. Tovább napkelet felé, amerre az út is vezetett, szelídebbnek látszott a világ s termésre is alkalmas földek mutatkoztak. Elindult hát Bereck arrafelé s hamarosan átkelt a Feketeügy vizén, mely alább aztán átfutja az egész háromszéki síkságot. Innét is tovább ment, de már csak valamicskét, mert a termőföldek fogyni kezdettek s következtek keletről is az erdők.

Az észak-keleti tájon itt végződött a síkság.

Jól szemügyre vett itt mindent, nehogy balítélettel találjon maradó helyet választani magának. De akármerre nézett, úgy tűnt neki egyre bizonyosabban, hogy maradásra nem leszen ez rossz hely. RéGINEK és főNEK látszott az út, melyen itt a világ elférő módon folyhatik s a pénz jól bonyolódik; a gabona mellett bizton vadak is lesznek az erdőben s jó legelők a lábas állatoknak. Hát el is tőKELTE magában mindjárt, hogy magáÉNAK mondja lába előtt a patakot, sajátjának a termő földeket és tulajdonának a messzenyúló vadon erdőket.

S letelepült.

Igy lett Bereck a miénk.

Kicsi bajokkal s nagy reménnyel indult meg Berecken az élet. Maga a számítás betelni látszott, de az is, ami kimaradt a számvetésből. Mert ugyanis a kedvező úton nemcsak ügyes-bajos emberek jártak, hanem ami ellenség csak felgerjedett a hegyeken túl, annak is itt volt a vonulása.

Legalább az a Moldova ne lett volna!

De ott zavargott már, túl az Ojtozi-szoroson, mint egy örökké bolydult darázsfészek. Igen békétlen litván-rusznYÁK nép lakott benne s hogy a háborgás még nagyobb legyen ott, kevés népével az a Drágos is odament Máramarosból. S ha már odament, nem is nyugodott addig, amíg az odavalósi vajdát ki nem tette a székiből.

Attól kezdve aztán a moldovai hoszpodárok nem leltek nyugtot, amiről Erdélyt is személyesen gyakorta értesítették, különösen pedig a székelyeket. Megirigyelték talán, hogy ez a régi nép feledésbe tette már Batu khánt, aki ugyancsak ezen az ojtozi úton rontott volt reájuk. Ezt a nagy zúdulást a bereckiek is csak akkor ásták elé, amikor ama moldovai hoszpodár, ki István a Nagy néven örökölt meg, kétszer is megdúlta őket. Bizonyosan Mátyás királyt kereste nálunk, mert Mátyás híret vehetvén ennek a dolognak, elhatározta magában, hogy vissza tiszteli a vajdát. Itt ment ki aztán, ezen a berecki úton, s meg is vívott Moldovában a vitéz hoszpodárral, sebet és győzelmet egyaránt szerezvén. Ennek utána közösbe is ment aztán a dolguk, mert igen megbarátkoztak ketten, fordulván együtt a törökre, kit csak megverni lehetett, de meggyőzni nem.

Amit eléggé bizonyít az is, hogy nyolc esztendő múlva segíteni a székelyek is odamentek, sőt majd Báthori is maga, a vajda. Addig segítettek, amíg megvénültek. De hiába tették le akkor is a kardot, mert a fiaknak ismét fel kellett venniök, mivel az a martalóc Gritti bévezette Erdélybe a törököket.

S azokat is a berecki úton!

A lakosság erdőkbe futott s egy kicsi békességért imádkozott. De mintha túl a hegyeken mindenki megbolondult volna, tizenöt esztendő múlva Illés vajda rontott bé, ugyancsak ezen az úton, s megdúlta istenesen a székelyek földjét, bárha György barát huszárai vissza is üzték azután. De nehogy a maradék nép azt merje gondolni, hogy annyi sok baj után most hosszú csendesség következik, hat esztendő múlva Lapusán hoszpodár tűnt elé az ojtózi úton; s vissza akarván a trónusára segíteni Izabellát és János Zsigmondot, a maradék életet is kárrá tette.

Node, azután húsz esztendeig mégis csak csendesség volt ebben a féltemetőben. S a zajongás, ami húsz év múltán ismét felverte ezt az utat, már inkább vala a ritka öröme, mint a sűrű bánaté, mert Báthori István, a somlyói, akkor vonult kifelé itt az Ojtozon, hogy a lengyel koronát a fejére tegyék.

Innét számítva már hetvenhét esztendőt kellett várni, hogy valami vajda-baj felrémljön ismét. Ez a baj-vajda valami albán származékú Lupul volt, kit Rákóczi György semmiképpen sem állhatott. Ezért hát Kemény János fővezérét ellene küldötte, s bizony e fővezér igen lógatta a bajuszát, amikor itt Berecken általment Moldovába. Tudta nyilván, hogy miért kedveszegett, mert egy esztendő múlva igen fonnyadva tért vissza. Itt nyugodott meg, a szomszédos Lemhényben, egy özvegy asszonytól, aki lelket vert belé. Attól fogva mondták róla, hogy Kemény Jánosnak lemhényi lelke van, csak azt nem lehetett tudni, hogy kislemhényi-e, vagy nagylemhényi, mert ugyanis akkortáiban a két Lemhény még külön állt.

Kevés híja volt az utána következő száznak, mert csak tizenöt esztendő, amidőn a berecki út nagy ünnepségre készült. Akkor várták ugyanis haza Mikes Kelemen s véle a Rákóczi mérges fiát, kit a szultán írásban Erdély fejedelmének tett. De a hegyeken túl a fejedelem megholt s a nyomaték törökök is úgy elszéledtek, hogy Mikes sem jöhetett fazéknak Erdélybe haza, hanem visszament findzsának a török császárhoz.

Most már az újabb száz éven felül még tizenegyet is kellett várni, amikor július hónapjában ismét nagy esemény történt az Ojtozi úton. Ezt a nagy eseményt már én magam is láttam, mert a nyáron három esztendeje múlt, hogy történik vala. Úgy volt ez a dolog, hogy negyvennyolcban a moldvai nép is felkelt a hazai bojárok és az idegen zsarnokság ellen s bár a cár katonái leverték őket, a hírek szerint szívesen állottak volna lábra ismét. Bizakodván is bennük a mi nagy Bem vezérünk s földjükön közelebb is juthatván az ő lengyel hazájához, gondolta, negyvenkilencben, hogy egy kicsi biztatásra kimegyen hozzájuk. Ki is ment, itt Berecken keresztül, azon július hónap huszonkettődikén, egy vasárnap reggelen. Kevés gyalogot vitt magával, mert jóformán csak két zászlóaljat, de huszárt ahhoz képest bővebben. Délután letáboroztak a határszéli Rákóczi-vár környékén, hol a szép Rakottyás erdő s a Máglyakő hegy is van. Ettek-ittak s jól kinyugodták magukat. Másnap aztán benyomultak Moldovába, hol az oroszok, megosztóván a törökökkel, már huszonöt esztendeje tartottak a számosabb helyeken őriséget. Ezeket az őriségeket negyvenkilencre úgy meghízalta a cár, hogy Bem is egy egész zászlóaljat talált Harjában, ami a moldovai szélen van. Megharcoltak ezekkel jól a huszárok, majd meg egy másik sereggel is, mely Onestiből segíteni jött. Úgy múlt el az egész nap, hogy egyszer itt s máskor ott lobbantak össze, míg aztán az oroszok visszahúzódtak a Tatrang folyó mögé, onnét pedig Bákó városa felé kezdték hátrálni.

Bem maga is úgy belévegyült a csatába, hogy a lovat alóla kilőtték. A tüzes nap után Grozestiben vett szállást s másnap az új lovon Oknát is elfoglalta. Mikor azonban úgy látta, hogy a szító cédulák, amiket két nap alatt mindenütt terjesztettek, nem serkentik kellőleg a népet, még egy hadi felhívást bocsátott közre s utána megindult hazafelé.

Gond ült a homlokán, mert nem tudhatta, hogy négy nap alatt mi történt otthon. Így érkezett a csütörtöki napon Bereckbe vissza, ahol a váratlan öröm, legalább kicsi időre, letörölte a gondot a homlokáról.

Ezt a váratlan örömet Petőfi okozta neki, jelentvén magát, hogy elejébe jött a vezérnek. Bem nemcsak jószívvel vette a dolgot, hanem atyailag magához is ölelgette a költőt, hogy ajándéku megossza véle a moldovai port.

Hát ilyen minden dolgok történtek Berecken.

S mégis él a földön.

Él valahogy, mert mindent együvé vetve, mégis jó helyen rakta meg a fészket. Várak vigyáznak reá; rejtő hegyek és bujtató rengék vannak. Csak el kell indulni belőle Ojtoz felé s azon gondolkozni, hogy Ádámnak ki volt a menyje, már ott áll egy római őrhely s véle barátságban Beneturné vára, melyek közéről figyelik az utat. Messze felülről pedig, a Hosszú havas alól, a Hajdúk vára ügyeli, hogy valahol a távolban nem mutatkozik-e dúló ellenség, vagy martalóc idegen. Tovább, hol már észak felé hajlik az út, ott jobbra s jól az út alatt, Leányvár rejtőzött el két havasi patak között, mintha azokra vigyázna, akik a háta megett az erdős hegyekben és a rengékben bujdokolnak. Ha valaki ilyent cselekedni kényszerül, menjen is jól a Leányvár háta mögé, egészen a Mogyorós nagy hegy alá. Arra a helyre, amelyet északról a megkutatók és a Nemere híres szele ellen is tömérdék módon földöz a hegy s amelynek bujdosóját, ha úgy fordulna mégis, eldugja keleten a sóbérci lombos erdő, vagy a feketehegyi és a bernáthegeyi fenyves. Ott a Tekeres patak és a csecsemő Ojtoz pataka között van egy kicsi ház, azaz egy kised havasi mező.

Olyan ez a mezei tisztás, mint egy tündérhoni kép, mit a vad természet maga alkotott, egy mosolygós percében. Tavasszal selymes, nyáron virágos; s ősszel ismét tavaszra emlékezik. Nincsen a szélessége csak valami ötven öl, de a hossza háromszor is annyi. Erdők szegik körül, mint valami ráma; a környéken havasi patakok folynak, sőt a téli hidegben robognak. Északi bütüben, a feje fölött, éppen utolsót nyújtózik a Mogyorós hegy, nehogy onnét lejöhessen valaki más, csupán a zerge.

Bordás mezőnek hívják, mert a mellékin sok az óriás páfrány, amit mi Ördögbordának szeretünk nevezni. Egy kicsi hajlék is vagyon rajta, északon, a hegy kárpitja alatt. De csak olyan hajlék, amiben szegény ember lakhatik, vagy pedig tündér.

Most együtt rejtheti mind a kettőt.

Mert én lakom itt, s gyakorta Zizina szerelmesem is ide röppen.

Innét láttam tehát, ez írás kezdetén, két nappal ezelőtt, a gyertyafényben el-elboruló ablakon által, hogy sejtelmes libegéssel hullani kezdett a hó.

Ma megint este van.

A hó már megült.

Künn a csend a földtől az égig ér, a jövődő pedig a tavasszal együtt aluszik a hó alatt. S idebent a házacskában, miközben pillogok a papiros fölött, fényes süvegével a gyertya nagyokat köszön a hátam mögé.

Huszonegy esztendő gyűlt ottan össze.

S azokban, ha visszamenőleg kezdem kitakarni, már benne vagyon a mátkaság, a börtön és a bujdosás abban, ami mögötte áll. Dúlt iskola tovább, majd bajnoki harcok s azok mögött a szabadság ifjú szárnyai; hevítő tudomány, vándorlás, szegénység; s messze tovább gyermeki vágy és nyughatatlan mesék.

S ott leghátul a bölcső, mely mellett most is állani látom tömlőcre vetett hős atyámat, ki vadkörtefa deszkájából faragta volt azt a bölcsőt. Ott áll szíjjas, hajlékony termetével, mely a közepesnél magosabb valamicskét. Ezzel a sánta arasszal már Háromszék toldotta őt meg s ugyancsak Bereck szabta vékonyabbra is, mint Csík szabja az ottvaló férfiakat. Mert származás tekintetében csiki volt atyám.

De Berecken született.

A haja lebegni szeretett, gyakran a szemébe hullt. Olyankor megrázta hirtelenül a fejét s úgy ugrasztotta helyére barna haját. A szeme is barna, de tudott sokszor feketén is fényleni. Szakállat nem eresztett soha, csak a gyér bajuszát hagyta kétfelől csüggedezni.

Zabolát nem szenvedett.

Észben megnyerő lehetett már kisebb gyermek korában is, mert a falusi iskolából tovább szállott Csík-Somlyóra, hol a barátok egy három esztendő felsőbb iskolát tartottak. Így akarta a sárba ragadtak sorsa elől elmenekíteni az atyja, ki maga is fölművelő állapotban sínylődött. S hogy mily nagyon sínylődött, azt el is lehet gondolni, mert jelenvaló századunk francia háborúkkal kezdődött s folyt, melyekből hét is dúlta a közeli világot. Atyám ama kegyetlen időben születvén, amikor császár Napóleonnak a katonáit is Oroszthonban megvette a hideg, olyan szegénységet ért már kisdéd korában, hogy arról emlékezvén, még később is meg-hervadt mindig a szava. A pénz megromlott ötöd mértékben s a barmok kigyérültek; a férfiú embereket pedig a háborúk szele elhajtotta; s mindezek tetejében még olyan sáskajárás is volt, hogy a termésből az egereknek sem maradt.

Ilyen nyomorú világot töltöttek tehát, amikor ők ketten neki ereszkedtek, hogy Bereckből gyalog eljussanak Csík-Somlyóra, ami a Nyerges tetőn keresztül s kurtítva a hegyi ösvényekkel, úgyis legalább hét mérföld. Hajnalban indultak el Lemhény felé s onnét északra tartva, Esztelnekre érkeztek. Tovább Kurtapatakánál hegyi ösvényre váltották az utat s így jutottak ki a Kászon folyó völgyibe, hol a kászeni nagy út is vonul a Nyerges felé. Mivel azonban azidőre már estére hajlott a nap s el is állottak volt eléggé, úgy határozták, hogy a csiki határszélen meghálnak. Kerestek hát az út mellett egy alkalmas tisztás helyet, ott tüzet raktak s a hazai szegénységből falatozni kezdtek. Amint javában ettek volna, hát jödögél feléjük egy szekér, melynek egyik lován messzefutó hangon sántus³ szólott. Látva a tüzet, a szekér megállott s hát a berecki nótárius szállott le róla, hosszú németes kabátban. Miután szót cseréltek, magyar emberséggel azt mondta a nótárius, hogy atyámék is szálljanak a szekérre, mert hiszen úgyis egyazon járatban vannak az iskolás legénykéekkel. A nagy férfiak a hátulsó ülésbe helyezkedtek; gyermek atyám pedig elől a lóhajtó baljára került, kinek a jobbkeze felől ott szorongott a nótárius buksi fia, behúзва a nyakát valami zsinóros kabátkába, minek fekete báránybőrből szegélye is volt.

Azt a fiút is a somlyói iskolába vitték.

A sapkája alatt mindene kerek volt, az orcája éppen úgy, mint a barna szeme, mely néha meg-megriadt a mélázásban.

³ A sántus olyan csengő, mint a kis harang.

Gábor Áronnak hívták.

Hátul a két férfiú szólott néha valamit; elől azonban, az ülés két szélén, magába tömörödve s csendben ült az őszi két fiú. A csemeték között a lóhajtó is egykedvűséggel hallgatott, csak mint a ritkán cseppenő víz, szájáról a két ló neve úgy cseppent nagyritkán alá.

Igy zörögtek be Csík-Somlyóra.

Azután elmúlt az iskolás három esztendő is, valamint véle a több tudomány, mert mint Mikes elől a zágoni utat, atyám elől is a további grádicsot befödözte az Úr. Vagyis otthon rekedt a bajban, mivel atyai szüleje fekete halálban, ami akkor terjedni kezdett, nagy keservesen megholt. Így aztán az én atyámnak, tizenöt esztendő korától kezdve, egyedül s magának kellett nyomorgatni azt a kevés berecki földet, ami örökségül szállott reá. Nagy szorgalommal folytatta az életet, mert a földek nyájasabban termettek hamarosan; ő maga pedig, mint élénk szekeres ember, üzletes dolgokat is kezdett művelni. Eljárt kétlovas szekérével közeli s messzibb vidékekre, hogy az egyik helyen megrakodjék olyan portékákkal, amik ott helyben nem kellettek s hogy azokat más vidékre vigye, mint olyan hasznos cikkelyeket, amelyekért szívesen adtak pénzt.

S közben ismerkedett a világgal.

Igy ismerte meg Somlyón felül az egész Olt-völgyületet, sőt magát Gyergyót is Gyimesig; nem is szólva a vadregényes tusnádi szorosról s a közeli osdolai hegyi mezőkről; s no, aztán a moldovai városokról és a bojárok uradalmairól.

Ha az Oltnak felső völgyibe ment, akkor bizonyosan Csík-Szentdomokos volt a cél, hol az álladalmi rézhámban a Zakariások uralkodtak, kik mint jó üzletes örmények, sok kelendő rézportékát adtak az ügyes szekeres embernek. Hanem a gyergyói s nevezetesen a borszéki borvíz is, mit nemrégén fogtak a világ hasznára, igen kíváncsú cikkely volt mindenfelé s különösen a moldovai bojárok házainál. Ugyancsak Moldova volt az, hol a legnagyobb szükség mutatkozott mindenféle üvegekben, melyeket ismét a tusnádi szoroson által Bükszádról lehetett nagy ügyelettel szállítani, a Mikó-család nevezetes üveggyárából, mely valósággal Noé bárkája volt, olyan mindenféle üveges nép dolgozott ott.

De bármerre járt s akárhova ment, egy puhára bélelt ládikóban mindig hordott azokból a fattyú-gyémántokból, miket az osdolai hegyekben lehetett találni s amelyek igen kívántatták magukat arra, hogy szépen fűzve a leányok nyakán fényeskedjenek, vagy pedig gombok és másféle csecse-beccsék gyanánt nyujtsanak kellemet a szemnek.

Egyszóval így élt atyám, amikor még Ferenc császár uralkodott, igaz, már szelídebben, mint azelőtt tette volt, mert az élete immár igen hervadozott a korona alatt.

Egyszer aztán, midőn így szekerezett volna a világban, nagy esemény történt az én atyámmal.

Ez a sorsfordító dolog a Kászon folyó csíki völgyében esett meg, magában Újfaluban s ott is egy korcsmában, minek amolyan falusi utas-fogadója is volt. Az idő jól benne járt már az őszben s atyám éppen borszéki vízzel vala úton. Szokása szerint megszállott ebben az ismeretes fogadóban s ott üldögélt egyedül egy asztal mellett. A fogadósnéval lúdhúst csináltatott magának, hogy az neki, mint nagy utas embernek, jó pirosra meg legyen sütvé. Amíg várta a lúdhús pirulását, gondolta magában, hogy megiszik egy félmeszely pálinkát, de abból az Albisen főzött szilvából, ami híres volt az egész környező világban s amelyből éppen ő szállított vala a multkorjában a fogadósnénak, két százitcsés hordócskával. Hát amint vára-kozott ottan, bejött három ember a fogadóba, vagy inkább egy meglett csíki ember, egy tömzsi fiatal legény s egy vékony termetű ifjú lány. Az öltözetükről is látszott, hogy szintén utas emberek, mert a férfiún nagy szőrös ujjas volt, a leány vállát egészen derékig zöld színű

gyapjúkendő takarta, a legénynek pedig ostor volt a kezében. A fogadósneval itlról tanakodtak, hogy elvinnének egy hordó sert s valamennyit az albisi pálinkából is, de addig így-úgy, hogy a férfiú s a legény kezdett összeveszni.

Már azt hitte atyám, hogy mindjárt vérre mennek.

De akkor a legény nagymérgesen kipuffogott a fogadóból s hamarosan erős szekérszörzés hallatszott. Nyilván felvágta magát mérgében a szekérre, ami az övé lehetett; s megriasztotta a lovakat, hogy távozzanak erről a helyről sebesen.

Bent a férfiú abban a szőrös ujjasban, pusmogva tekergette a fejét, s a leány pedig sírni kezdett. Ezt látván, meglágyult atyám is, felállt a helyről és megkérdezte, hogy nagy baj van-e s ő nem tudna-e igazítani valamit. A leány ránézett s szeme a könnyek mögött mosolyra virradott s az orcája is olyan könnyen szép lett, mint valami várkisasszonynak, kinek arcocskáját messziről tűz lángja babusgatja.

Maga a férfiú is, ki atyja volt a lánynak, szívesen közelített.

Igy aztán megvették a szándékolt sert és az albisi pálinkát, mert atyám ígérettel szólott, hogy azt a kevés rakományt a szekeren szívesen elviszi a közeli Jakabfalvára, hol a lányos ember lakott.

El is vitte atyám, minek aztán az lett a következése, hogy a jakabfalvi gazda, kinek Dobos András volt a neve, meghívást tett András napjára, amely éppen kilenc nap múlva válandott meglenni. Atyám a maga személyét megígérvén, a borszéki vizet Moldovában a helyére vitte s majd illendő időben megjelent a jakabfalvi háznál, hol a mérges tömzsi legényt ama naptól nem is látták, pedig a farsangon közelebbi fűződést szeretett volna kötni a leánnyal. De a hirtelen méreg arról immár lekéstette, mert azon az András napon a leány megmondta, hogy ő még a borvizes szekeren mást választott volt magának.

Vagyis atyámat.

Azt a feketeszemű s szépen törékeny leányt Dobos Borbárának hívták s mivel nemcsak a szív, hanem más egyéb körülmények is kedvesen ajánlották atyámnak, az elkövetkező farsangon megülték Jakabfalván a lakodalmat.

S utána mindjárt hazamentek Bereckre.

Arra rá, még egy esztendőt sem várva, egy fiúgyermek született, kit anyám Ambrusnak akart volna kereszteltetni, mivel atyám is ilyen nevet viselt, és aki mégis Lázár lett. Amikor ez a Lázár elrúgta az esztendőskort, már ki kellett venni a bölcsőből s engemet tenni belé, mert márciusnak tizenegyedik napján, az 1831-ik esztendőben, én is a világra jöttem.

Boldog atyám, kit a zsarnok császár csak végtére tudott kiküszöbölni a szabadok sorából, születésem idején csak olyan koros volt, amilyen én vagyok jelenleg; kedves anyám pedig tizennyolc esztendősként. Nem lehet hát mondani, hogy öreg fák susogtak volna a fejem felett, hanem inkább két hajladozó fiatal fa leste mellőlem az idők viharait. S ezt nemcsak szólásmondásból teszem most a beszédembe, mert a Napóleon messzeföldi sírján, hol a fű gyökere már tíz esztendősként volt, akkor kezdett a világ szele megfordulni. Ezek az új szelek már nemcsak a vén föld szürkülő haját borzolgatták, hanem hullámoztattak is valamit, ami pezsdítőleg kezde hatni.

Nemrég tettek ugyanis új királyt maguknak a belgák s a görög nemzet, bár annak a királytevésnek nagy szele egyiknek sem volt. Hanem az a nyári vihar, ami akkortájtban a francusoknál volt, hát az ide is bocsátott olyan szellőt, hogy immár lehet letenni a nagyurak királyát s kisebb urakét ültetni a helyébe. Mert lám, Ferenc császár is az ő redős ablakait mindjárt behúzta s bent

a bársonyokon megtanácskozta, hogy a francia szél ellen miképpen kéne védekezni. Ha jobbat nem is, de annyit mégis kitaláltak, hogy fia-Ferdinándot magyar utódnak megkoronáztatta, nehogy a dunai szél, ha netalán megzúdulna, azon a helyen is döntögessen. S hogy még egy bogot vessenek a dologra, a következő évben az új király meg is házasodott, ami ugyan nem volt elhírtelenkedve, mert hiszen már harmincnyolc esztendő volt. Igaz ismét, hogy ő bátorsággal maradhatott legényember, nem úgy, mint atyám, kinek örökösen félnie kellett attól, hogy legényül elviszik határőrző katonának, bárha családfeje volt is a kicsi gazdaságnak.

Igy hát nemcsak öröm, hanem valamicske haszon is vala abban, hogy én is megszülettem. Mert a házasság s velem együtt most már a két gyermek, nyomósabb oltalom volt a katonaság ellen, mintha atyámnak, Isten őrizzen, a félszeme hiányzott volna. Mert ugyanis attól a félszemitől még az úgy nevezett »Gyenge seregbe« elvihették volna. Igy azonban egész Háromszéket bejárhatta a hír s a kézdi-vásárhelyi katonai kormányba is bémehetett, hogy szegény Madár Ambrusnak immár két kicsi gyermeke van, kinek eltartása mellett özvegy anyjának is egyetlen gyámola. Ügyelt is atyám, hogy lustaságba ne essék ez a hír, mert maga is, ahol csak járt, sarkantyút kötött rá mindenütt; azonkívül pedig katona-barátjai is voltak érdekiben, különösen egy Paskó Jakab nevezetű s berecki születésű őrmester, ki a vásárhelyi katonai irodán szolgált, a háromszéki ezrednél. Igen kedves és eszes ember volt ez a Paskó. Kedves azért, mert az atyám nevét az ezred számontartó irományaiból kiirtotta; eszes pedig azért, hogy irodai célból a balkarja egyszer lefagyott volt s csak akkor tudott meggyógyulni, ha bizodalmas barátai között jót ihatott. Mert olyankor ugyanis, ha éppen kellett, a balkarja erősebb volt a jobbnál is, amit nem is lehet csudálni, mert előtte s utána pihentette is eleget.

Igy történt hát, hogy a katonaság dolgában eresz alatt állott atyám, ámbár az az eresz reá is szakadhatott, bármelyik napon. De hiába tudott ügyel-bajjal a maga embere maradni, mert szikrázásokban igen sokat emésztődött így is, mivel maga a nép fedél nélkül állott mondhatni. Ott ázott, már ötven esztendeje, künn a hadi ég alatt szabadon; csapta a kincstári eső, verte a jég s szállta a dér.

Dehát hogyan lett volna kesergésben bárki is, ki az igazságot s nemzetét szerette, mikor a császári német a maga nyomásával oly telhetetlen volt! Pedig az Isten bizonyosan nem verte volna meg azt a németet, ha annyi sok kormányzatot nem rakott volna is a népre. De neki nem volt elég a Kolozsvárott pásztorkodó Kormánysház, a bécsi Kancellária, a szebeni Kincstár, s a vásárhelyi nagy ítélőtábla, hanem ezt az elegendő világi kormányzatot számunkra még katonai kormányval is megpótolta. Sőt valamennyi között ez volt a legpogányabb, mert tizenkét esztendő korában már minden székely fiúgyermeket lajstromba írtak s majd tizennyolcadik évétől a hatvanig úgy rendelkeztek véle, mint sajátjukkal.

Kimondván csupán három ezredet kellett állani nekünk székelyeknek, de azt a három határőrző ezredet ötven esztendőn keresztül folyton hízlalták, amit nem úgy kell érteni, hogy a katonákat, hanem csak azoknak a számát. Csík és Gyergyó tette az első ezredet; mi háromszékiek Bardóc fiúszékkel a másodikat, s mind együtt még egy harmadik huszárezredet is közösen. Ezeknek hízlalására és udvara gyanánt, korosság és testi állapot szerint, négy osztályt létesítettek, úgymint az álmában is harcoló hadi testet, a várakozó tartalék sereget, az imbolygó gyenge sereget és az utolsó tehetetlen sereget. Mely utóbbi seregben, a mesemondók és vénasszonyok mellett, benne voltak a papok is, hogy a végórán mindjárt kéznél legyenek.

Egyszóval az egész nép fölött ott honolt ez a hadi kormányzat. De nehogy azt merje gondolni valaki, hogy csak katonai regula dolgában, mert engedelme nélkül házasodni sem lehetett. S nehogy valaki a honpolgári vétkezésnek is neki bátorodjék, működésben álltak a szüntelen törvényszékek, melyek még a káromkodást is büntették s amelyek, úgy mondják, arra késztették a székelyeket, hogy legalább káromkodni németül káromkodjanak.

Mert ugyanis olyan esetben büntetés alá nem estek.

Hát így éltek abban az időben a székeleyek; jobban mondva, éltünk mi székeleyekül, mert hiszen, mint élő személy, már én is közöttök voltam.

Dehát a bajban is múlt az idő.

Hanem ahol nyomorú az állapot s ahol annak cifrázására még a kormányzat is gondolni meg nem szűnik, ott az emberi szimatolás kölcsön kér a kutyától, hogy a jobbulást fürkéssze mindenütt; a szeme elkutat messze is, mint a vigyázó madáré; s ha jön egy csepp nesz, vagy csak fuvint is messziről a szellő, már hegyesedik a fül.

Hát akkor is így volt!

Mert sűrű bajokban s avas világban járván, pezsgést szimatolt mindenki; reménységben a szegény, a gazdag aggodalommal s viszketegen a német. S ez nem is volt csoda, mert nemcsak a nép fészkelődésének a nesze hallatszott már, hanem a jobb tanultak hangos szava is, mint voltak a vándor patrióták, kik több megyének a gyűlésire is elmentek bátor szót szólani. A nesz és a szaporodó zaj között még egy-egy reccsenés is esett, mert ugyanis némelyik szószóló, honfias hevében, összetörte a gyűlésben a széket is, mint ahogy tette az erős Wesselényi Miklós. Hanem meg is ijedtek úgy az ő markától, hogy utána minden széktörőnek, ott a helyszínén melegiben, száz forintot kellett fizetnie. De az okos beszéd is, mint a Kazinczy erdélyi levelei s Kölcsény költőnek szatmári lángolása, megcsapta úgy annyira a fület, mint egy-egy széknél a roppanása. S Wesselényi ebben sem maradt hától, mert a balítéletekről olyan könyvet bocsátott közre, amit tűzre tettek a német vigyázók. Csakhogy az a könyv mégsem égett el, mert titokban azután is olvasták az emberek.

S azt jól is tették.

Hogyne, mikor az a könyv a szabadságról szólott, mit immár a jobbágy embereknek is meg kell adni. Nemkülönben arról a szabadságról, hogy magyar szívből emberi igazságot lehessen mondani s ugyanazt újságba is beléírni; s mindezeket bátor elmével együtt művelni, mi okból olvadjanak össze a honi magyarok a síkságon élőkkel.

Bizony, tudta Wesselényi, hogy mit beszél, mert az elbúsult magyar tűzhelyre valósággal parazsat tett, amit tüdeje s bátorsága szerint mindenki fűjni kezdett. Még az olyan emberek is, mint Cseh Ignác bátyám uram, aki Szentkatolnán lakott, de mint királybíró gyakran feljött Bereckbe, hogy ott nemcsak az igazgatást vizsgálja meg, hanem a szíveket is kormányozza. Olyankor egy »Erdélyi Híradó« nevű újságot is mindig hozott magával, mit Kolozsvárról küldöttek neki. Ahol csak hív ismerőse volt, mint atyám is vala, oda ő kevés időre mindenüvé bement. Egyet-kettőt kérdezett, majd a foltos bőrkabátjának a zsebiből, mert olyanban szokott mindig járni, elévette az újságot. S ahogy elévette, már fűjták is ketten, mármint ő s az újság, azt a melegítő parazsat, amit említettem az imént.

Tőle tudta meg atyám, s később atyámtól én, az olyan dolgokat is, mint a kolozsvári »pipacsata«, ami ismét az említett paráznak egy szikrájából származott. De igazán abból, mert egy jogi deák, ki igen pipás ember volt, pőfékelve mendegélt Kolozsváron az utcán. Amidőn ama palota előtt ment volna el, amelyikben éppen a császári hadi kormányzó lakott, hát a ház előtt egy katona áll, ki igen őrködik ott. Nem lehetett rossz kedviben a deák sem, mert bizony a bő füstöt a katona orra alá eresztette. Erre az őrkatona Berci deákot, mert mintha úgy hívták volna a pipást, a puskágyával megbökte jól. Node, arra olyan pofot nyert a katona, hogy rögvést a földre bukott s buktában a fegyvere is lőtt egyet. Hamar a főőrség a templom melletti házból odafutott s közre vette a deákot, hogy vigye is mindjárt lakat alá. Csakhogy a nép, amelyik éppen nagy számmal farsangolt az utcán, mind odasereglett megakasztani a katonákat

s gyors híradás folytán kezdettek jöni a deákok is, minden vallású iskolákból, nagy dorongokkal s nemzeti buzditásokat eregetve torokaikból. Látván a generális, hogy több kettőnél a dolog, megfűvatta a kaszárnnyában a riadót s a fűvásra jöttek is már a gránátosok, kiket a többezres deákok kövekkel fogadtak, mely köveket a kisebb deákok serényen adogattak a nagyobbak kezébe.

Erre a katonák lőttek.

S a nép vért látott!

Futott sebtiben Jósika János is, főkormányzó létire; s mindjárt összeveszett a generálissal, ki nem akarta eltakarítani onnét a katonákat. De aztán a katonák mégis kaszárnnyába retiráltak, csak a nép nem akart attól az időtől kezdve régi medrében megülni. Törvényes világot követelt s szabadságot a maga földjén. A vezérlők után mozgalmas ifjak s korosabb úremberek is gyarapodtak-gyűltek a nép mellé; egyik-másik főispán lemondott s nagy tanácsosok tették le hivatalukat; s hát még a mi szűkebb földünkön, hol az úr s a falusi, a tanultabb ember s a földműves összebogozva élt azelőtt is, mint valami nagy tarka család szülőttei!

Nagy zsongás volt egyszóval.

Akkora nagy, hogy a vén császár egy csillapító főherceget küldött Erdélybe, mint királyi és császári biztost, aki medríbe terelje a habzó időt. De annak is csak az lett a vége, hogy egybe kellett hívni az erdélyi országgyűlést, amit pedig huszonnégy esztendeje elfelejtett a császár megtenni, pedig törvényben ígérte volt, hogy minden harmadik évben megteszi azt. Neki jobb is lett volna, ha nem vár vala ilyen sokáig, mert éppen akkor a pozsonyi gyűlésben is eleven módon tanakodtak a túlsó magyarok, kiszorítván a császárból végre, hogy a magyar törvények ne deákul, hanem magyarul írássanak. Ennek a szele amikor általjött Kolozsvárra, Wesselényi egy széket ismét összetört, mire a császár az erdélyi gyűlést széjjel oszlatta.

S meghalt.

Helyébe Ferdinánd elég mérgesen lépett, mert a vezérlő népfiaikat üldözni és bészárognatni kezdték s bizony kutatták Wesselényit is, de ő úgy odalet, hogy csak akkor jött hír felőle, amikor Pesten az árvízzel is szembe szállt.

Az az esztendő nekem is nevezetes volt, nemcsak az árvizeseknek, mert akkor adtak be engemet a berecki iskolába, hogy a betűvetést és a számolást megtanuljam. Könyvem nem is volt, csak egy viaszos táblám, ami jó puhafából vala elkészítve, még pedig zádogfából, minek a mezgés háncsából jó kürtöt is lehet csinálni. Hát ez a tábla kutya rossz tábla volt, mert sok gondozást kívánt magának. Ugyanis az írást minden nap le kellett üveggel vakarni róla s utána viasszal békenegetni ismét, hogy másnap is írni lehessen rá. Mivel azonban, ha itt nem, akkor ott, mindig béítta a viaszon keresztül is a tentát, én bizony kezdtem igen kímélgetni, vagyis az írásban mellőztem őt. Kedves anyám nem sokat ügyelt arra, hogy vajjon a táblára irogatok-e, vagy pedig parlagon hevertetem. Neki nagyobb gondja volt az, hogy jövet-menet nekem ennem adjon, fázódás ellen felruházzon s hogy hóhullástól kezdve azt a két hasábfát is magammal vigyem az iskolába, ami az ottvaló tüzelésben az én adómat jelentette. Igaz, ott lett volna még Lázár bátyám is, aki jól tudta ezt a táblai hanyagságot, hiszen együtt jártunk az iskolába, csak éppen ő egy garádicsal feljebb. Hanem a béárulásig ő sem jutott el, csupán mondogatta néha, hogy megteszi; hanem olyankor, ha egy almácskát adtam neki, vagy egy tetszetősebb gombot, úgy elhallgatott, mint a kicsi gyermek, amikor ölbe veszik.

Igy aztán csak atyám lebegett egyedül a fejem fölött.

De ő sem igen nagyon, mert egy kicsit otthon volt s két kicsit távol. Ugyanis a szekerezést most is űzte; egyrészből azért, hogy a családot megélhetésiben eltartsa s másfelől azért, hogy bolyongván is a világban s mindenféle emberekkel szót cserélvén, a világ állapotát másoknál jobban láthassa.

Mégis ő volt az, aki a hanyagolást észrevette, mert ugyanis a farsang valamelyik napján váratlanul így szólott hozzám:

- Milyen jó dolgod van neked, te Vince!

- Nekem, miért? - kérdeztem.

- Mert mostanában írni sem igen kell az iskolában.

- De bizony kell! - mondtam.

- S te mire írsz?

Ebből már láttam, hogy ő megtudta, amit nem kellett volna. Istenem, mit mondjak! A táblát, aki hibás volt, mégsem akartam ócsárolni, hiszen azt nagy örömmel ő csinálta volt nekem.

- Hát én a fejembe írok - kanyarodtam el a táblától.

- S mért csak a fejedbe?

- Azért - mondtam neki -, hogy a betűk ne a tábla viaszába íródjanak belé, hanem inkább a fejembe.

Ennyit szólottam csupán s ezt is olyan ártatlanul, hogy akár mindjárt is elmúlhattak volna a szavaim. S mégsem így történt, mert oly görgeteg lett belőle, ami a táblát örökre az emlékembe véste.

Atyám ugyanis másnap a két lóval elment Kézdi-Vásárhelyre, hogy ott valami ügyét igazítsa. Amikor azonban visszajött onnét, hát nekem s Lázár bátyámnak is, egy-egy új táblát hozott. De milyent! Nem fából valót, hanem úgymondott palatáblát, amilyen akkor még berecki ember gyermekinek nem volt. De nem is lehetett, mert nagy újság gyanánt most került először tájékunkra, hozván német földről egy vásárhelyi örmény kereskedő, ki a leányát egy német örmesterhez adta volt férjhez. Hát bárki hozta akárhonnét, igen jó és célszerű dolog volt s még a szemnek is kedves abban a keskeny farámában, akárcsak egy kicsi fekete ablak. Kíváncságot szerint tarisnyában is lehetett hordani, de igen nyakba akasztva is, mely esetben mindenki nagy elismeréssel nézte az ember oldalát. Nyilvánvaló hát, hogy én is így hordoztam, nyakamba akasztva, de nemcsak az említett okból, hanem még inkább azért, mert a tartó zsinegége, ami egy likacsán keresztül a rájá volt fűzve, ez a szép zsinegége piros-fehér-zöld szálakból volt sodorintva. Egyébként maga a tábla, ahogy érintve mondtam is, fekete volt, az egyik felén tiszta mezővel s másfelől vonalas mezővel; s továbbá három palavessző járult hozzá s egy kicsi spongya is, amire csak rá kellett pöknö s már úgy letörölte a tábláról az írást, mintha csak álmában lett volna rajta.

Ilyen volt.

Csoda-e hát, ha úgy örvendtettem neki, mint ahogy a madár örül az ő kedves tojásának! Nem csoda. S ennek a szép kedvemnek még annyi felhője sem volt, hogy Lázár bátyám horgas szemekkel nézett volna rám. Igaz, hogy ő is nyert egyet ajándékkul, ahogy mondtam is az előbb. Bezzeg írtam is attól kezdve annyit, az iskolában és otthon egyaránt, hogy még nézni is győzni kellett. Így aztán nem is volt semmi baj, sem hanyagolás az én részemről, annál is inkább, mert a természetem erősen húzott mindenhez, amit írni és olvasni kellett.

De nem úgy volt Lázár.

Mert Lázár bátyám nemigen vette sokba a betűt és az olvasást, hanem inkább az élet hasznosságát tekintette, akár kicsi s akár nagy dologban. Hordozta ugyan a táblát, de csak úgy vala véle, mint aki nem szeret valakit. Ebből a tulajdonságából származott aztán az az emlékezetes történet, amivel a palatábla visszaadott nekem mindent: vagyis ha én sokat írtam reá, írt ő is az emlékezetembe egy maradandót.

Úgy kezdődött ez a dolog, hogy a Lázár cimborái is, akár az enyimek, sóvárgó szemmel nézegették a táblát, ami igen kellett volna nekik. Az első időben a nézésnél maradtak, de amikor látták, hogy Lázár bátyám s a tábla egymás nélkül is meg tudnának lenni, kezdték kerülni a bátyámat, hogy vajjon nem adná-e el. Addig s addig folyt így a dolog, amíg az egyik márciusi napon hát Lázár nem a táblával érkezett haza az iskolából, hanem a hóna alatt egy szép verőmalaccal. Egyenesen bement a házba, ahol már én is otthon voltam s a kedves szüleim is; s miközben a malac pislogva vicsogott a hónaljában, kurtán s egy kicsit még dicsekedő módon is, így szólt:

- Eladtam.

Hamarjában senki sem tudott szót találni, csak a szemükből lett kérdőjel, ahogy néztük Lázárt s a malacot. Atyám éppen az asztalnál ült s egy fotogénlámpa mellett a »Hon és külföld« című újságot olvasta volna, hogy mit is írt abban a dalnoki esperes, bizonyos Ferenczi János. Kicsi idő múlva reá eresztette a jobb tenyerét az újságra s azt kérdezte:

- Mit? Kinek?

- A táblát Balogh Samunak - felelte Lázár.

Atyám felállt.

- Ezért a malacért?

- Ezért.

Ismét csend lett, csak a malac sírt neki-neki rugaszkodva, hogy őt eresszék a földre. Anyám is értette, amit a malac mondani akart, mert elvette Lázártól s majd tejet töltött neki abba a kicsi tálacskába, amiből a macska szokott enni.

- Híjj, hogy eszik! - dicsérte Lázár a malacot.

Csakugyan habzsolta a kis gömböc a tejet, ami nemcsak neki volt jó, hanem nekünk is, mert egyszerre sokat enyhült az egész házban a világ. Anyám a tálacska mellett gyöngyözött örömben, én a malac farkára igyekeztem valahogy bogot vetni; s atyám pedig a fal felé fordulva időzött, mintha eligazítást keresett volna ott, hogy mostan vajjon mit csináljon.

- Hogy volt, mégis? - kérdezte végre.

- Úgy volt, - mondá Lázár - hogy a Samuék disznaja tizenkettőt malacozott s abból a tizenkettőből egyet az apja neki adott, saját tulajdonba, hogy tanuljon minél jobban. No most, Samu azt mondta nekem, hogy a tanuláshoz jobban kell a tábla, mint a malac. Vagyis csináljunk vásárt. S megcsináltuk. Így volt.

Atyám, mintha döntött volna magában, erre így szólt:

- Értem.

Aztán visszaült ismét a lámpa mellé s végső módon csak ennyit mondott:

- Vigyétek a pajtába.

Jobb lett volna csakugyan mindjárt a pajtába vinni, de anyám nem sietett; s Lázár is, most a végső akadályon általesve, egy kicsit kedvét akarta tölteni az ő malacával. De ahogy múlt volna ilyenformán az idő, hát egyszer belépett Balogh Ignác bácsi s vele Samuka fia, a Lázár vásáros cimborája. Mivel Ignác bácsi adóhajtó volt a faluházán, jól tudta, hogy ilyenkor a panaszt miképpen kell beváltani, csak éppen azt nem tudja vala, hogy atyámnál másképpen kellett volna.

- Ebben a jelen percben szolgáltatd vissza a malacot! - mondta.

- Milyen malacot? - kérdezte atyám.

Az ember oda mutatott, ahol a malac a tálcaska mellett éppen vakaródzott.

- Azt!

No, ami innét kezdve történt, az olyan gyorsan és egymásután folyt a végire, hogy oly pontosan és sebesen meg sem lehetne kész akarattal csinálni. Atyám ugyanis előrelépett egyet, belészúrta a szemit az adóhajtóba s azt kérdezte:

- Kié volt a malac?

- A fiamé - mondta az ember.

Atyám Samukára ugratta a szemét.

- Te csináltad a vásárt, vagy nem te? - kérdezte tőle.

- Én.

- Kényszerített valaki, hogy csináld?

- Nem.

Tovább ők ketten nem tudták már folytatni a szót, mert abban a pillantásban Ignác bácsi előrenyújtotta Lázár felé a táblát és jól összegyűjtött hangon így szólt:

- Itt a tábla, s ide a malacot!

Lázár a jó szemivel rögvest meglátta, hogy a táblából egy darabocska ki van törve. Abból a helyből odaugrott hát a malachoz, hogy ő is levágja annak az egyik fülét, ha már a tábla is hiányos. Volt egy vasnyelű nagy bicskaja s azt mindjárt elékapta, hogy vágja is már. Tudtuk mind, hogy Lázár teszi is mindig, amit mond: így hát kedves anyám is odafutott, hogy megvédje a szegény malacot. Ez a nagy kavarodás atyámat úgy fellobbantotta, hogy két marokkal megmarkolta nyomban a malacot, döndülve az adóhajtóhoz lépett véle s a fari részét előre irányozván, odanyomta neki a szegény malacot.

- Vigye - bökte oda neki.

De mire kimondta volna ezt a »vigye« szót, a malac ijedtében-e vagy az atyám erős markától, egy erős sugárban úgy letisztelte irtó büdösen az embert, hogy valahányan undorral dermedeztünk; s még az a zöld mocska a malacnak a gallér alá ment, az ember nyaka táján, jórésziben a gombos fekete kabátra, mit Ignác bácsi, mint adóhajtó, oly nyomatékkal viselt vala.

- Jajj, beh büdös! - facsarodott el kedves anyám.

Pedig az ember, fiastól együtt, már nem is volt a házban, mert szégyenletiben s a folyó kamattal, úgy kitakarodott malac nélkül, mintha ott sem lett volna soha. Anyám a facsargást folytatva, fintorgatta az orrát; én a hasamat fogtam s Lázár pedig a malacot, hogy most már kivigye a pajtába.

Csak egyedül atyám nem derült fel a dolgon, hanem inkább komorogva az asztalt kerülgette, igen füstölögven, lassú lépésekkel, mondogatva többször is:

- Hát magyar ember az ilyen?... Kinek a világ egy malac... Amikor Kossuth s Wesselényi bé vannak zárva...

Mi is elcsendesedtünk, s majd aludtunk egyet a nagy eseményre. Reggel arra intett atyám, engem s Lázárt is, hogy ne beszéljünk sehol a malac dolgát. Ez szükségtelen is lett volna, mert nemcsak az iskolások tudták immár, hanem öreg tanítónk is, aki engem s Lázár bátyámat vallomásra szólított. Amit kérdezett, azt igazságosan megmondtuk neki mind a ketten, de én nem állhattam meg a végén, hogy a tanítóm elméjét is fel ne költsem arra, amit atyámtól este tanultam. Vagyis azt találtam mondani neki, hogy ne a malac dologgal vesztegetse most az időt, hanem Kossuth Lajost és Wesselényit kéne kiváltani a tömlőcből.

- Hát ott vannak? - kérdé megütődve.

- Ott - mondtam.

Elgondolkozott az öreg, majd úgy rázta meg a fejét, mintha az ördög akarta volna őt elcsábítani. Hanem mindjárt erőt vett az ördöggel szemben s igen gyors fordulattal egy verset mondott hozzám, ami szokása is volt.

*Társaiddal ne veszekedj,
Hanem leckéből vetekegy!
Ne társalkodj a rosszakkal,
Hanem magadnál jobbakkal!*

Csak ennyit mondott el a versből, pedig még volt belőle; s akkor hirtelen megkérdezte tőlem:

- A cseppecske eszeddel megértetted?

Azt feleltem neki, hogy igen, amit egész életemben bántam azután, mert én bizony nem értettem, hogy valójában mit is akart volna mondani nekem. Hanem ennyivel mégsem maradtunk el egymástól, mert attól a perctől kezdve igen számon tartott engem, sőt abba a háztáji kicsi nyájba sorozott, amelyik az ő udvarába, még a lecke mondás alatt is, mindig bejárogatott.

Furcsa ember volt, máskülönben is.

Koppándi Tamásnak hívták a maga becsületes nevén, de mi iskolások hat esztendőn keresztül, mert annyi ideig jártam a keze alá, örökké csak Petáknak, vagy még inkább Szent Petáknak neveztük. S ezt a nevet azért ragasztottuk volt reá, mert neki szójárása volt mindenre a peták, mely pénzecske hét krajcárt jelentett abban az időben.

Időre lehetett úgy ötven esztendő, de inkább annál is több, amit abból is gondolok, hogy a haja s az elborító szakála már fehérecske volt. Egyedül éldegélt; feleségire s gyermekeire senki sem emlékezett, hogy azok lettek volna. Ha valamikor magasabbra tudott volna nőni, emlékezésemben most úgy élhetne, mintha nem is külön ember lett volna, hanem a pap árnyéka csak. De így is a lelke nagyobbik felét benne a papban tartotta, ki igen erős és földet szerető férfiú volt. Mert hát az öreg Peták nemcsak ministrált neki a szent misénél, hanem közben énekelte is, amit olyankor a kántornak énekelni kell; harangozott nagy szorgalommal, sütögette az ostyát, kalauzolta tanáccsal a hozzá fordulókat, taszigálta otthonát a veteményes kerttel s néhány állatokkal együtt, szakácsnéja volt önmagának s tudományra oktatónk nekünk.

Vagyis tökéletes hangya volt.

S ahogy ama kicsi szorgos állat ijedezve ténfereg, ha kivetődik a bolyából, Peták még abban is hasonlót mutatott, mint ahogy magam szemtől-szembe is láttam egyszer. Hanem minekelőtte elmondanám ezt a tanulságos dolgot, még essem túl az iskolai vizsgálaton, mely alkalommal szintén történt egy mulatságos valami. Ehhez azonban tudni való, hogy az miképpen a szent históriában az Isten és az ördög áll a két végen, az öreg Peták előtt is volt ilyen két vége a világnak. Ő az egyik végre s legdicsőbben az imádkozást helyezte, míg az ördögös végre a pipázást. No most, az a vizsgálat, ami május hónapjában folyt le, úgy volt elrendezve, hogy előttünk a főhelyen széket vett a pap, kinek a jobbján valami küldött ember ült, nyilván a tanítók első embere; a balkeze felől pedig maga az egyházbíró, ki nálunk való gazda volt. Már öregecske s vagyonos ember is lévén ez az egyházbíró, a maga ülőhelyén elereszkedett szépen és rágyújtott a pipájára.

Hát ezek ültek ottan, az öreg Peták pedig kérdezgetett sorjában minket, háttal állván azoknak a főembereknek. Éppen az »Illendőség Réguláit« kerítette sorra, melyeket esztendőn által különösen jól belénk permetezett volt. Szólitván hát az egyik osztályos társunkat, megkérdezte tőle, hogy mely illendőség kívántatik a templomban; s arra mindjárt felelte amaz:

*A templomba menj csendesen,
Istenhez járulj eszesen.
Odaérvén, imádkozzál,
Főhelyre ne vágyakozzál.*

Csak billegette az öreg Peták a fejét, hogy mily meglelégedésre felelt a fiú; de azon közben már rajtam is volt az ujjja, kérdezvén engem is:

- No, Vince! Mit tudsz a pipáról?

Én bár tudtam a pipáról, amit tudni kellett, abban a percben mégis nagy zavarodásban voltam, mert a vén egyházbíró éppen jó füstöket eregetett a pipájából. Hát most vajjon mi lesz, gondoltam magamban. Mert vagy a bíró szégyenül meg, vagy pedig én maradok tudatlan.

Láttam, Peták már szinte-szinte rémületbe esett, hogy én esetleg nem tudom a sarkalatos dolgot.

- No, te! - mondta.

Hát erre a biztatásra mégis elszántam magamat s jól megülve szememmel az egyházbíró füstölgő pipáján, mondani kezdettem:

*Mi a füstös pipa, kérded. Sátán csali sipja;
Ellened ezzel oroz s majd veszedelmet okoz...*

Már mozgolódott, ennyi szóm alatt is, egyre jobban mozgolódott az egyházbíró s még a szék karjához is dörzsölgeté magát, mintha az inge hátában bolhák kezdenek vala járni. Nézte is volna a baj pipáját, mint a rossz gyermeket, s dugta is volna el valahová; de aztán mégis, nehogy pipogya embernek tűnhessék előttünk, jónagy füstöt szippantott belőle; folytatván én is, a füsttel együtt:

*Mit használ, mondd el, magadat sápasztani füsttel?
Úgy ki valál buborék, füst leszel és habarék.*

Nohát, én olyant, mint azon percben, még sohasem láttam, mert ama szókra, hogy *sápasztani füsttel*, már minden szem oda volt gyűlve a bíró pipájára; s hallottuk, hogy a pap gurítja neki:

- Kend menjen ki!

De azt akár mondani sem kellett volna már, mert a vén tunya bíró immár útban is volt kifelé, mit látván a többiek, nagy kórusban ismétlék a sort, melyet én akkor végeztem éppen:

Úgy ki valál buborék, füst leszel és habarék!

Kitörvén így a nagy zaj, az öreg Peták ijedten összehúzta magát s a szőre mindenütt felállt, mint szoros helyzetben egy vén macskának; a pap pedig hirtelen kihirdette, hogy most szünet következik.

Meg is volt a szünet.

S a szünettel meg az examen is.

De midőn öröklött szokás szerint s mind egyenkint búcsút vettünk az öreg Peták tanítónktól, hogy most már őszig nem is látjuk egymást, ő engem félre léptetett egy kicsit s azt mondotta nekem, hogy bizonyos idő múlva, de nem sokára, menjek el hozzá, de elmenjek. Én otthon megkérdeztem atyámtól, hogy vajjon mit akarhat velem a tanító, de atyám azt felelte, hogy ő még nem lakott a Peták bőriben. Igyhát, kihagyván egy hetet, az egyik napon s estére hajló időben elmentem hozzá. A füves udvaron találtam éppen, amint három tyúkjának, kik tojogattak neki, valami ocsu-szemet osztogatott. Jó barátsággal fogadott s bár szelídebbnek tűnt előttem, mint bármikor is, tele volt mégis valami lüktető s furcsa borongással.

Nem a házba vezetett, hanem az istállóba, amit én már jól ismertem, benne lévén abban a kicsi háztáji nyájban, melyről említést tettem is vala. Itt egy rossz dívánja is volt neki, pokróccal letakarva; s a díván felett lámpa, minek a világánál gyakorta olvasgatott, szokása lévén legtöbbet ebben a kicsi istállóban baglyoskodni. Ott kérődzött egy küsded fajtájú fejős tehene s ottan meredezett két tarka kecskéje is, akik nemcsak tejet adtak, hanem mind együtt enyhén a fát is pótolták, mert hűvösebb időben melegítettek neki.

- Egy birkát is elképzelek ide - forgattam a fejemet.

Kicsit tréfásnak is találtam, amit mondték, de az mégsem lett visszás, mert az öreg Peták, nyilván hogy növecsze bennem most is a tudományt, így felelt:

- Törekedem is arra, hogy jövőre legyen, legalább kettő. Mert hiszen a birka tenyésztése az országos gazdaság igen nevezetes ágát képezi, már annak gyapjúja által is. Csakhogy a birkát csupán akkor szabad legelőre eresztetni, ha már az égi harmat vagy az eső vize felszáradott. Az igen kövér helyeken is a rothadó nyavalyáknak vannak kitéve azon hasznos állatok, melyek a gyapjú, a hús, a faggyú, a tej és a túró által nagy jövedelmet hajtanak a gazdának.

- Bizony... - mondtam én is.

Erre leült a nyugtató dívánra, szólván nekem is, hogy úgyszintén üljek le. Ahogy ezt megtettem, mindjárt azt mondotta, hogy mostan nem a tanulót tekint bennem, hanem kedvelt kis barátját, akitől meg akarna valamit kérdezni. Nevezetesen, amidőn a malac dolgában az a viszálykodás elő adta volt magát, én azt panasztam volt, hogy Kossuth Lajos és Wesselényi Miklós a börtönben vannak.

- Igaz! - mondtam.

Ekkor felállt az öreg és kifelé lesett a nyitott ajtón, mintha attól tartott volna, hogy valaki a fülére veszi beszédünket.

- Honnét tudod? - kérdezte.

- Atyámtól.

- S hát ő?

- Újságból olvasta.

- Van neki olyan újságja?

- Nyilván.

Ismét kitekintett az öreg Peták, de a nyughatatlanság már igen meg vala szaporodva benne.

- S mit akarnak azok? - kérdezte.

- Pártolják a népet - mondtam.

- Pártot ütnek?!

Nem tudtam hamarjában, hogy erre mit szólhatnék, mert féltem is egy kicsit, úgy kezdett rebegni az öreg szeme.

- Nem félnek az Istentől?! S a császártól?!

S már össze is futott a két keze s úgy tartotta felemelve, erősen szorítván egyikkel a mászt. Ültömből, ahogy néztem őt, a lelkem szemével atyámat láttam s hallván szinte a szavát is neki, oly híven mondtam:

- Az egyiknek nem vétenek, s a másiktól nem félnek.

Nagy csend támadt a szavam után; s csak azt hallottam, hogy kérődzik a tehén. Ebben a kérődző csendben aztán az öreg tanító változáson esett által, oldozván őt valami jóféle indulat, mely az élete mohos kútjából most egyszerre felbuzgott. Mint oly embernek, aki keskeny pallón halad átal, vagy aki a hold sugarán jár, úgy neki sem merészkedém szólni, nehogy hirtelen bajra lyukadjon a szó. De időm sem igen lett volna arra, mert hát mire válogatva mondhattam volna is valamit, már a díván mellé térdre ereszkedett az öreg és fohászkodva így kiáltott fel:

- Istenem, bocsáss meg nekik!... És segítsd meg őket!

Utána lehajtotta fejét és darabosan, egy-egy zokkanással, sírni kezdett. Lelkemben megindultam rajta s kezdettem ide-oda topogni, nem tudván, most már ugyanvalóst, hogy mit kéne tennem. Legjobban az esett volna, hogy megsimogassam a fehér haját, de aztán mégis kifelé indultam, hogy mint a felhő, oly puhán tudjak eloszlni onnét. Ki is léptem a küszöbön s haladtam is már valamicskét, amikor hát hallom, hogy fut utánam, bár öregesen s baggatva egy kicsit.

Megálltam, hogy mit akar.

Ő a két kezét a két vállamra tette s így szólt.

- Amit láttál s beszélünk, jól titokban tartsd!

Amikor ezt megígértem neki, kezet szorított velem.

- Aztán olyan újságot, ha tudsz, hozzád nekem! - mondta még.

Igy váltunk el.

A másik héten vittem is neki egy olyan újságot; s majd még egyet tovább a nyáron. Ezeket lopva vittem s ki is cseréltem egymással, nehogy atyám bélásson a dolgunk alá s kitudakolja tőlem, amit titokban tartani megígértem volt. Be is vált ez a számításom; s mivel más dologban sem állott elé zökkenő, baj nélkül jött meg az ősz.

Mehettünk ismét az iskolába.

De akkor másfél hüvelykkel már nagyobb voltam s legalább kettővel erősebb. Hanem ahhoz-véve volt a tudomány is, mert a betűk ismétlése után tanulni kezdtünk a folyó írást, a számolást, a kerti s könnyebb gazdálkodást; s igen a Szent Históriát is, de csak Ádámtól az Özönvízig, mely időszak akkor ezerhatszáz és ötvenhat esztendőt számlált.

Farsangra aztán megöltük a tavalyi pajkos malacot is; hanem olyan palatáblát, amelyik egy esztendő alatt százötven fontra hízzék, én azóta sem láttam. A szalonnája mégis úgy elfogyogatott tavaszig, hogy az új iskolai vizsgálat idejében már csak egyik oldalának egyik fele volt meg.

De történt egy szomorúbb dolog is akkortáiban.

Nevezetesen, ahogy futólag említettem volt, én is benne voltam abban az apró nyájban, amely tavasz idején az öreg Peták udvarában, leckemondás alatt is, hasznoskodott a fészületlen gazdaságban.

S benne volt egy Bagzos János nevű lator is, mészárosnak fia, aki kétszer is vissza bukott az iskolában, minél fogva korosság s erő dolgában felettünk állott.

Hát az egyik tavaszi napon, talán éppen a vizsgálatot megelőző szeredán, mert hiszen böjt volt, ez a Bagzos nagy rivalgással jött elé az istállóból s törtetett az udvarra ki, sűrűn ordibálván:

- Itt az esze! Itt az esze!...

Egy percenet alatt mind öszve futottunk Bagzos körül, ki az orrunk előtt egy könyvecskét rázogatót, mondogatván is bugyogva melléje, hogy az istállóban lelte meg, a kecskék felett a gerendában. Nem tudom, a neve mi volt a könyvnek, de hogy az öreg Peták esze volt benne, azt Bagzos nem mondta rosszul: ugyanis kinyitván az egyik helyen, mintha magát Petákot elevenen hallottuk volna, Bagzos ezt olvasta fennen belőle:

*Étel után, hidd el, tenyered jó osnia vízzel,
Tartja kezed tisztán, szemed érleli, fényre kinyitván;
Hogy ne sirasd fejedet, mosd fiam a kezedet.*

Harsányan nyugtatták valahányan az olvasott szavakat, melyeknek röpte alatt nekem az jutott eszembe, hogy nicsak, hiszen nem az öreg Peták mosatta rosszul a tenyerünket, hanem a könyv mosatta rosszul vele is. De tovább már nem juthattam, siratni fejemet, mert Bagzos János nyomban az étekre tért, kihámozván abból is nagy akadozással a jó tanácsot:

*Élsz ha piros borral, hús-lével, új tojománnyal,
És szép zsemlyével, testednek bírsz erejével.*

Ismét nevetvén nagyokat, a többiek már azt kiabálták, hogy még olvasson, még olvasson. Hát erre Bagzos azt találta ki, hogy mindenkinek olvas ajándéku egyet; s azzal már felém is fordult nyomban, hogy elsőnek engemet tiszteljen meg, s ezt olvasta nekem:

*Köhögős ha volnál, élj teve s kecske tejével;
Vagy szamarad fejd s mit ad, azzal szüntelen élj.*

Csapkodtak belé, úgy kacagtak mind; nekem azonban a vér nyomban a fejembe futott, olyan természetem lévén mindig; s az hogy orrom töve is sárgul a nagy méregtől, azt is éreztem. Mire azonban megnézhettem volna, hogy Bagzosnak miképpen szökjem neki, már olvasta is a másiknak, aki soron következett:

*Néked az ért füge, szőlő sem árt,
Sem a híg tojomány nem okoz kárt.*

Hanem ezt alig mondhatá ki, rája kiáltottam Bagzos Jánosra:

- Tedd vissza a könyvet!

Esze ágában sem volt, hogy a könyvecske visszatéssék a helyére, fel oda a gerendába, a kecskék szarvának mutatása szerint. De sőt nem is hallgatott reám, hanem elszabadult kedvében már olvasta volna a következőt. De mivel én sem szerettem, még gyermekkoromban sem, fogamat nélkül beszélni, azért hát ráhágtem még jobban a nyelvire, szólván az egész nyájacska nagy örömére:

- Mondjunk reá egyet, Bagzos Jánosra!

Úgy elbízta volt magát, hogy csak kurtán vetette vissza nekem:

- Hadd lám, te! Mondj, ha tudsz!

Én egy kicsit gondolkoztam.

- De könyv nélkül! - toldotta hozzá.

Hanem rosszul járt nyomban, mert a két ujjommal befogván az orromat, fintori arccal s fennhangon hullatám reá:

Ha az dögöt érzed, orrod dugva kerüljed.

Hát erre kitört a nagy kacagás, amiben Bagzos nem osztozott, hanem inkább a könyvecskét vágta úgy annyira hozzám, hogy annak a levelei sírva és borzosan hulltak a földre. S ugyanakkor maga Bagzos is meglódult felém, hogy rögvést eltiporjon. Éppen ezt vártam én is, mert a mérgem már igen élesre vala fenne; s ennek folytán, mint a nyíl egyenesen a torkának ugrottam, hogy a gégejét marokra vegyem, vagy a fogamat megfenjem azon. A többiek csak tapodni kezdték körülöttünk a földet, s úgy biztattak engem. Hanem én biztatás nélkül is, mint a mágnes a rozsdás vason, úgy rajta voltam Bagzoson, ki nem egyebet, csak lefejtetni szeretett volna magáról. Csakhogy én, jól megragadva rajta, úgy megkapdostam a torkát, hogy már tikácsolni kezdett.

Mind a többi nagy lármával örvendezett.

- Hé te, hé! - hangzott akkor egy kiáltás.

A hang az öreg Peták hangja volt.

Én egyszeriben leugrottam Bagzos Jánosról, s ő is abbahagyott engem. S ez nem is lehetett volna másképpen, mert a hang után már maga a tanító is ott állott, mint eleven személy. Mindjárt elé kellett számlálni neki az egész történetet elejétől az ő jöttének pontjáig. Amikor ennek vége volt, akkor a könyvecskét felvette a burjános földről, és a könyv leveleit szépen a helyére simogatta valamennyit. Minket pedig még szidalommal sem bántott, hanem szelíd szóval elküldött haza.

Mi el is mentünk.

Hanem a dolog vége ezzel még nem következett el, de sőt a leves csak azután főtt meg feketére. Vagyis az történt, hogy az esztendei vizsgálat órájában, amikor nagy várakozással ott ültünk volna az iskolában, hát akkor nemcsak a pap és a hivatalos emberek jelentek meg előttünk, hanem egy bizonyos Wukko nevű szolga személy is, ki frissen metszett mogyorófapálcát hozott magával. Ez a Wukko idegen volt nálunk, talán morva eredet; s mint katona vetődött a mi földünkre, hol azonban a puska kipökte a jobbszemét, s így kiesett a katonaságból a világiak sorába. Valamely okból nem akarván a hazájába visszamenni, félszemével a mi gazdaskodó papunkhoz állott, ahol mindenek volt.

Hát szóval egy mogyorófa pálcával ő is megjelent az iskolai teremben; s mi bizony nem tudtuk, hogy őt nézzük-e kérdő szemmel, vagy a kezében a pálcát, mellyel talán a papot akarja szükség esetén védelmezni. Hanem a kérdő szemünk hamar ámulni kezdett s ijedelem is költözött belé, mert az egyházi előjáróság ítéletet hirdetett, mely ítélet szerint Bagzos János az iskolai és a nevelési erkölcsöt durván rontotta s ezért ő három botütésre ítéltetett, miben a vétkes most nyilvánosan részesül.

Midőn ezt hallottuk, lelkünkben egészen megbolydultunk.

Kivált én.

S ezt lehet is gondolni, mert legelsőbbben is bátran hihettem, hogy Bagzos után én következem, hiszen a könyvecske miatt ő nem egyedül verekedett. Másodszor pedig én efféle botozást még nem is láttam, nemhogy egyszerre egyem is belőle. S harmadszor, olyan nagy bünt azért Bagzos mégsem követett el, hogy itt a szemünk előtt ily szégyent borítsanak reá s a szégyen mellett nagy parázs fájdalmat is, mert hiszen az a félszemű ember az irgalom ellenségének látszott.

Szívem összeszorult, bensőmben reszkettem.

S hát látom, fényes zavarban, hogy Bagzos János már döcög a padok között kifelé, s az ábrázata, mint a viasz. Látván ezt, magamban forrván, nem gondoltam én semmit, hanem csak lassan felálltam, mintha atyám állított volna fel; s a nagy csendbe beléhangzott a szavam:

- Ketten verekedtünk!

Harsány szavamra a pap kérdezett gyorsan valamit az egyházbírótól, ki nem a tavalyi volt már; s azután pedig felém intett a kezével, mondván:

- Ülj le!

Ismét nem úgy mozdultam, hogy előbb hideg ésszel azt meggondoltam volna jól, hanem legyen bármi, én megindultam kifelé.

- Hova mégysz? - kérdezte a pap.

- Megyek el innét - mondtam.

S kimentem az ajtón.

Midőn kiléphettem a küszöbön, a hátam irtózni kezdett s rebegett rajta a bőr, hogy a félszemű ember utánam talál eredni. Mind gyorsabban húzódtam s bújtam előre; majd az iskolakapunál futásra vettem a dolgot s egészen hazáig, pedig az eléggé messze volt, egyet szaladtam. Kedves anyám éppen a kenyeret szedte ki a kemencéből, amikor megérkeztem. Hamar elmondtam neki, hogy mi történt az iskolában s hogy én miképpen menekedtem a karámból, hol a pásztorok pótolni kezdték a farkast. Anyám igen megijedett, hogy vajjon mostan mi lesz; s látván anyai szemével, hogy a hideg és a meleg egyszerre akar lakozni bennem, ágyba fektetett mindjárt, s majd az ajtót bezárta, ha netalán az iskolai emberek fel akarnának kutatni engem.

Lassan a felhők megnyugodtak fölöttem, s reám jött az álom. Már estére hajlott az idő, mikor ébredésre jöttem; s atyám, ki Lázárral együtt a tavaszi földeken volt, még csak azután tért meg haza. A fény mindjobban a pártomra tömörödött a barna szemében, ahogy az iskolai történetet a számról hallgatta; sárfoltos harisnyáját ma is látni vélem, amint ott állott szómra figyelmezve; s látom a földdel megküzdött két kezét is, melyekkel közrevette a fejemet s azt mondta:

- Ilyen légy!

A többi már nem folyt ennyire símán, mert atyám nagy csapkodással megmosakodott s más ruhát vett, hogy induljon is mindjárt a paphoz. Mivel kedves anyám ezt hittal ellenezte, nehogy a vér forró buzgásában még az eddigénél is nagyobb baj történhessék, atyám kicsi idő múlva már az egyházbíróval is beérte volna.

Azonban oda sem eresztette anyám.

Akkor egy darab ideig nagyokat lépett atyám a házban, amerre a térség csak engedte őt; majd aztán léptei puhulni kezdtek, s végtére meg is állott. És akkor mindazt, amit nyilván a főembereknek akart volna elmondani, hogy megvilágosítsa őket, azt indulata maradéka gyanánt nekünk kezdette magyarázni. Bár igaz, mondá, hogy a katonaságnál és a jobbágyvilágban még divatozik a bot és a csapó vessző, de a törvény eme ocsmány betűivel már ott is mulasztással élnek, mivel az idők szele bot ellen fúj. Ámde egy ilyen városban, mint a miénk, mely véghelyi mezőváros, senki se merészeljen bottal javítani, mert ama törvény alól mi mentesek vagyunk, hacsak mezei tolvajlásba nem esünk. Márpedig Bagzos János nem a mezőn latorkodott, hanem egy városi udvaron; s nem a határt verte el isten helyett jéggel, hanem egy könyvecskét szellőztetett, amitől Sodoma és Gomorrha ma is élhetne.

- Él is! - mondotta mosolyogva anyám.

Mérgének tövisei javarészt már lehullván, atyám is odanevetett.

- Lóthné hallgasson! - felelte vissza.

- Hát te Lóth vagy? -

- Inkább fut - mondta atyám.

Hát erre úgy nevettünk, mintha a bot hirtelen kivirágzott volna; s ezzel aztán a napot el is tettük. Felvirradván, atyám mégis elment, hogy a törvényt okos ésszel világosítván, tudomást is szerezzen az elmúlt eseményes napról. Délidőben azzal érkezett vissza, hogy Bagzos barátomat a bottal csakugyan megsujtották, amiért zúg a nép; s maga Bagzos Péter pedig, a megszeplősített atya és mészáros polgár, dúl-fúl a félszemű Wukká ellen. Reám azonban nagyobb bajt nem borítottak, vagyis a harmadik osztályba előre mehetek, mivel a tudomány könyvét példásan védelmeztem.

Hallván eme jóhírű szavakat, a kedves anyám félelme is meggyógyult egészen; sőt délebed után még meg is pótlódott az öröme, mert a mészáros három font jó marhahúst küldött s azt üzenté neki, hogy a Vince fia tiszteletére küldi, ki az ő János fiát nem felejtette árván a bajban.

- Menj el, s köszönd meg szépen! - mondta nekem anyám.

Nemhogy egyszer, kétszer is szívesen mentem volna. Mert hát először is felvehettem, az illendőség kedvéért, azt az új öltözetet is, amit húsvétra nyertem volt kedves szüleimtől. Ez állott egy kurta ujjasból, melyen a szürke posztó kék zsinórral vala szegve; egy fehér és vékony posztóharisnyából, mely úgyszintén kézzel díszlett; s valamint egy csizmácskából, mely járás közben nem is recsegve szólt, hanem csipogva mondikált, mint a páros madár. S no aztán másodszor azért is szívesen mentem, hogy a hírem után, mely a virágokkal együtt oly kedvezőre nyílt, engem személyes voltomban is láthassanak az emberek.

Hát elindultam.

Kicsit messzecke kellett mennem, mert mi fenn laktunk a Bereck patakánál, ahol az erős hegyek már mindjárt kezdődnek; s Bagzosék pedig a falu közepe szélén, mivel a hús árusítása azt a helyet megkívánta. A nap már megadta volt magát, hogy hamarosan lebukjék, amikor az úton közeletem a mészárszéki házhoz, melyet a távolból már meg is lelt a szemem. De mintha

többültek is volna az emberek a ház körül az úton, olyanformán láttam; majd közelítvén még valamicskét, mintha azon a tájon ordított is volna valaki.

Kezdém hát gyorsabban szedni a két csizmácskát én is.

S amint éppen érkezném oda, hát csakugyan sok ember zajong a mészáros kapuja előtt, melyen egy tinó fejét kibukkanni látom. De igen furcsán bukkant elé, lükkelve valahogy, s ingatva a két szarvát is; az emberek pedig gyűrődtek körülötte, nagyokat óbégattak, sűrű módon röhintve vastagokat.

Neki hát én az emberi bozónak, hadd lám, mit láthatok.

S a legnagyobb csodámra egy embert láttam, kinek a feje marhafej volt, de úgy, hogy valami levágott tinónak a feje bőre két szarvával együtt belé volt húzva az ember fejébe, amit ő bizony igen nem állhatott, mert ide-oda vetette a nyakát s lógatta a két enyhe szarvát, melyek lókonyáztak is teljes bűnnek eredve. Csak rázta-rázta azt a tinó-fejét, miközben az emberek rányomulva kísérték előre az úton, lengetvén s még hajigálván is ki-ki a kalapját, míg az asszonyok meg-megkucorodtak a nagy multságban, a gyermekek pedig keringve visítottak, mint a sirongó forgószél. S maga a marhafejű nem is tudott segíteni, hogy lehúzhatta volna az ő ritka fejbéljét, mert a két keze össze volt kötözve a hátán.

Nohát!

Engem is úgy elragadott a ritka látomány, hogy a vonuló áradatban már jobban nyomtam másokat, mint mások engem. Nyomakodtam bizony, mert magáról a személyről csak annyit láttam, hogy trogyogva és nyögődözve igyekszik menni, pedig kár volt az igyekezet, mert részint nem is igen láthatott a bűdösen nedvező marhafej miatt, amely mélyen rá vala húzva s a nyakán meg is kötözve; másrészt a csödület úgyis vitte a maga árjával, akár a víz is viszi, amit elragad. Szerettem volna hát közel férközni hozzá, vagy még inkább alája kerülni egy kicsit, hogy ami látható az ábrázatából, azt többször is megpillantsam.

De nem lehetett.

- Ki ez? - kiáltottam végre, mire egy ember s majd dagadva az egész, kórusban ordítani kezdte:

- Wukkó! Wukkó!

Én is nagyot kurjantottam.

S akkor már el is érkeztünk a pap kapujához, hol az emberek bényomták Wukkót az udvarra s majd ott az udvaron is tovább nyomták a ház felé. Füle a papnak is volt s meghallván a nagy lármát, eléjött egyszeriben, hogy micsoda dolog van az ő háza táján. Az emberek utat nyitottak neki, mert hiába, mégis pap volt; vagy talán azért, hogy mulasztás nélkül láthassa kedves szolgáját.

Mindenki várta, hogy ugyan mi lesz.

Hagytunk csendet is.

- Óh, te Isten barma! - mondá a pap.

- Vegye le! - felelte Wukkó.

Erre a pap közelebb lépett s Wukkónak a szarvait nézte s kereken a nyakát, hogy mihelyen s hogyan kezdhetné el a dolgot. Pedig a kezét kellett volna megoldani inkább. De már, midőn csak közelített volna, hát odatermett a két nagy kutya is, kik ott laktak valahol a csűr háta mögött, mint tulajdon kutyák. Ahogy oda vetemedtek, jóformán meg sem álltak, már meg-

éreztek a nyúzott szagot s nagy nyugtalansággal morogni kezdtek. A pap észbe vette, hogy okos ésszel mit kell tenni mostan s rá is szólott Wukkóra rögtön:

- Feküdj le!

Az ember nyomban lefeküdt a földre, a két kutya pedig neki ugrott a marhafejnek és vad morgással húzni kezdték az egész embert, aki csak ordított, hogy a kutyák most megeszik.

A markunkat szorítottuk s a szemünk szökött ki, hogy most mi lesz.

No, az egyik szarva leszakadt!

Aztán lejött az egész marhafej s azzal a marhafejjel s rajta a csüggedt szarvakkal a két kutya közösen elfutott. Wukkó pedig, a maga született fejével, ott feküdt a földön; nem mozdult egy felet sem, hanem csak elcsigázva nézett a félszemivel a világba, mely egy pálca miatt így el tudott nyomorodni.

Bugyuta arcával, melyet véres zagyvalék nedvesített, olyan volt éppen, mintha az élete végén született volna s nem is bölcsőben, hanem koporsóban.

Hát megsajnálтам.

A légen hideg fuvallat lebegett át s valahogy a gyümölcsfák bimbói jutottak eszembe, melyeket a hóharmat ma éjjel könnyen megüthet. Tűnő érzetemben mintha megdidergett volna bennem is a lélek, de már a többiek között, akik ugyancsak széllyedeztek, magam is menőben voltam kifelé. Nem mondom, gyengéden még legyezett az emlékemben, hogy valójában hova indultam volt, de a történt esemény után nem a mézáróshoz kíváncsoztam, hanem haza.

S furcsa, amikor otthon elbeszéltem a dolgot, ismét nevetnem kellett. Lázár bátyám vegyes volt, mert hol nagyokat röhintett, hol pedig rámszólogatott, hogy a nagy látványossághoz miért nem vittem el őt is, mintha én Peták mellett már jövőbe látni is megtanultam volna! Kedves anyám, ki a legyeken kívül mindenkit sajnált, azt szerette volna, ha én segítek vala azon a szegény szarvas Wukkón. Atyám pedig az eszével követte a történetet, minek a végén így szólt:

- Nem árt a példa. - De az első bűnös nem a szolga Wukkó, hanem a főemberek.

Atyám szava a velejében igaznak tetszett előttem, de a hangzatában nem egészen, mert hiszen a felsők hamis ítélete kár nélkül szállna el a légben, ha az alsók nem hajtanák végre. Mondok egy példát. Teszem, egy királybíró meg akarná örökíteni a nevét s azt rendeli a székbeli községeknek, hogy a fehér színt fessék által mindenütt feketére, mert a mai nagy naptól kezdve a fehér fekete lett s megfordítva. Ennek folytán, mondaná tovább, ha ez a két szín nem festetik által, akkor a felnőttek tévedezni fognak, a gyermekek pedig nem nevelődnek az igazságban. Nehogy ez megtörténjék, a pandúrok és a szolgák mindenütt megteszik a parancsot, mire aztán jöhet a sűrű fehér éjszaka, melyen leesik a fekete hó.

- Igen - mondá atyám - s reggel a királybíró elviszik a tébolyult házba.

- No, láddeg! - szól belé anyám. - A legénykének van igaza!

Atyám szorult.

- Miért? - kérdezte.

- Azért, - felelte anyám - mert nem a bolond a hibás, hanem aki megcselekszi, amit a bolond mond.

Mivel Lázár is az én pártomra állott, legyőztük igazságos atyámat, vagyis a kakas fejét a szárnya alá dugtuk, mondván, hogy nincs is feje a kakasnak. De atyám, ki a közjóban a tréfát nem szenvedte, láthatólag tépelődve gondolkozott, hogy e dolgot illetve mi is lenne vajjon a helyes és üdvös állapot.

- Mégis a fejét kell ütni - mondotta végre.

Mint a mag, amit elvetnek, úgy múltak el ezek a szavak.

Megjött a nyár.

S múlt, muldogált.

Mivel István király napja is elközelgett, már kezddhettem volna lassan keresni a kalapomat, hogy köszönjek a nyárnak, ámbár ily figyelmes búcsúra nem érdemesült, mivel tartós emléket ama napig még nem örökölttem volt tőle. Hanem a nyár igen megcáfolt a farkával engem, mert cséplés után, amikor a sarjú még húzik s a törökbúza még gondolkodik, akkor atyám nagy dologra határozta magát. Olyan dologra, mely az ő tavaszi vetésének s anyámnak egyaránt kedvezett s amely engem a világ ismeretére is jelesen tanított.

De nem könyvből.

Hanem sőt, nekem még szólni sem szólott arról, hogy hamarosan tágabb világot s külhoni embereket is fogok látni, ha ugyan a csíkiakat helyesen nevezhetnék külhoni embereknek. Kicsit zokon is vettem atyámtól, hogy ily nevezetes és érintő esemény küszöbén sajnálja tőlem a szót, mert hiszen ezernyolcszáz után negyvenegyben járván, már a tizedik esztendő telt tőlem én is. Így aztán, mint korosodó ifjúnak, nem a kedves szüleimtől, hanem a háziállatoktól kellett megtudnom, hogy valami nagy dolog készül. Ezek a jóféle háziállatok négyen voltak, még pedig két togyogó réce és két ágáló kakóca, kiket az egyik napon mind megsütött anyám. Ugyanakkor, jónagy halommal, kürtös kalácsot is készített; atyám pedig új patkót veretett a lovakra s az újtjáró szekeret kóborló tetővel béborította.

Vártam, hogy ebből mi lesz.

- No - mondta atyám azon az este, - úgy készüljetek, hogy hajnalban indulunk!

Én úgy tettem, mintha nem is láttam volna semmit; Lázár pedig megkérdezte:

- Hova indulunk?

Mint aki nagy ajándékot tartogat, kedves anyám így felelt mosolyogva:

- Valahova.

Bennem alig fért az öröm, de azért atyámtól mégis azt kérdeztem, hogy ő mennyi ideje tudja, hogy odamegyünk, ahova megyünk. Atyám számíthatni kezdte magában az időt, majd azt felelte, hogy tizenhárom napja. Erre én is számadást vettem, ugyancsak magamban, hogy ha valaki harminc esztendő korában tizenhárom napig készül, akkor egy tízéves embernek is legalább harmad annyit készülni kell. Mivel pedig a tizenhárom napnak a harmad része négy nap és nyolc óra, azért így feleltem atyámnak:

- Hát csak menjenek, mert a jelen perctől számítva négy nap és nyolc óra múlva én is elindulok.

Úgy néztek reám, mintha test nélkül adék vala hangot, de bezzeg, amikor nekik is elmondtam a számításomat, lett nagy nevetés a tiszteletemre, sőt atyám kezét is fogott velem s azt mondta:

- Barátom vagy.

Hanem Lázár bátyám, nem akarván észben sem elmaradni tőlem, megszólalt abban a percben:

- Én még tovább készülhetek, mint Vince.

- No, mennyivel? - kérdezte atyám.

- Egy évvel s három hónappal - vágta ki Lázár.

Erre mind, akik voltunk, úgy kezdénk nevetni, hogy a szemünkből a könny is szinte potyogott; de azt nem is lehet csodálni, mert a lelki szemeink látva látták Lázárt, ahogy ő egyedül tőlem is hátra marad s azon időtől fogva még egy egész esztendeig s három hónapig folyton készülődik.

Bátyám belé veresedett, hogy mit tudunk nevetni rajta.

- Hát nem annyival vagyok korosabb? - rontotta tovább a dolgot.

- De bizony! - segítette anyám.

Lázár megfogta a szalmaszálat.

- Nohát! - mondta.

- Jójó! - folytatta atyám, - csakhogy én nem az éveidet kérdeztem, hanem azt, hogy korodat tekintve Vince után még mennyi idővel fognál elindulni?

- Inkább véle! - felelte Lázár.

Abban a helyben a bog leesett, úgy kettőbe vágta.

Vagyis úgy tett, mint az a medvebocs, amelyik játszik-játszik, de a játék legnagyobb folyása közben hirtelen lefekszik. Amit nem hittünk volna, mi is egyszerre megereszkedtünk a nagy felajzás után; majd aztán, nekihajolván az éjszakának, a takaró mellé a derút is magunkra húztuk s hajnalig jól aludtunk.

Elközelgetvén majd a hajnal, atyám befogta a lovakat, kiknek a színe tompa sárga volt, mint ősszel a körtének, alig-alig egy kicsi piros fuvallattal; s minket pedig felköltöztetett a borított szekérbe, minek hosszan a derekát jószagú szénával alkalmasra vetette volt.

Atyám, mint hajtó is, elől vett ülést, a kóbor tető szájában; a fején egy habszínű hegyes kucsmával, melynek az oldalán, mint gyenge pille, kicsike magyar rózsa díszlett; s vállára pedig köpönyege volt terítve, egy szürke posztóköpönyeg, mit zsinórral kötött válla felett a nyakához. Tovább mi hárman benn a szénás hajóban helyeztettük el magunkat, mégpedig kétfelől mi két fiú s kedves anyám közöttünk. Én abban az öltözetben voltam, amiben a mészárosához sohasem érkeztem el; s Lázár is olyanban, csak éppen az ő fekete sapkája fehérét látott az én fejemen. Kedves anyám az ő leánykori, de jól megkímélt zöldszínű hárászkendőjében ült közöttünk s annak a nagy kendőnek a nagy, borító levelei közül, mint egy rózsafej, úgy vigyázta a kürtös kalácsot, mely fehér terítőbe kötve, nagy dicsőségben, külön állott egy szénaszámolyon.

A hold, mint egy nyeletlen sarló, még úgy lebegett az égen.

Atyám megmozdította a gyeplőt, s csak ennyit szólt:

- Cé, Dé!

Erre a lovak felkapott füllel, s jó erőben lévén, hetyke mozdulatokkal megindultak, ami nem is lehetett másképpen, mert hiszen az ő nevük volt, amit hallata atyám. Ugyanis, amidőn atyám megházasodott, lóban is újra kezdette az életet, mégpedig két paripás csikóval; de ugyanakkor ama szokást is felvette, hogy lovainak az ábécé betűit kezdje név gyanánt adni. Így ama első lovaknak Á és Bé volt a nevük; majd ezelőtt három esztendővel eladván az Át és a Bét, vette ezt a két igen jó tompa-sárgát, kik folytatván az ábécét, a Cé és Dé nevezettel éltek nálunk.

Kettőt zörrenve s lengve egyet, mint a hinta, kimentünk hát az udvarból, mely a vigyázó égi szenteken kívül a szomszéd gondjára maradt, kinek atyám egy véka búzát ígért s amit időközben a tehenünk fog adni, azt a tejet.

Ki a faluból napnyugat felé vittek a lovak, mert a főbbik út arra vezetett, Kézdi-Vásárhely felé, ama városban hegyesedő pazar kerülővel. Amikor Lemhényt elhagytuk s lefelé fordult a síkságon az út, akkor jött fel buzogva s nagy fényesen a nap. Mivel én nemcsak módosan menni, hanem a nagy fényességben a tájékat látni is vágyakoztam, a kóbor oldalán feszegetni kezdtem a nádat, hogy a fonások között utat nyitsak a szememnek. Látván ezt, anyám előre ajánlott engem atyám mellé, ahol már hiányosság nélkül ülhetek, röpködve a szememmel s még a lelkem csapkodó szárnyával is, végig azon a véghetetlen síkságon, mely legalább hét mérföld hosszúságban pazarlotta magát a reggeli fényben.

- Szép, úgy-e? - kérdezte egyszer atyám.

- Ahj, de milyen! - mondtam.

Igy együtt nézhetvén, amit én először láttam életemben, neki is gyönyörűbben tetszett, mert el-elandalgott bársonyos barna szemével, hol a velünk utazó Feketeügy csobogó vizén, hol a távoli zágoni hegyeken vagy napnyugat felé a messzi Bodoki havasokon. Így érkeztünk meg, Nyujtódon és Szászfalun is keresztül haladván, Kézdi-Vásárhely városába, még reggelnek mondható időben, pedig közel két mérföldet már a hátunk mögé tettünk. Volt ott Vásárhelyen egy »Földre szállt angyal« nevű patika, hol valami Gábriányi szolgált, atyámnak patikáros barátja. Hát oda belépett atyám s ivott is, bár ő nem mondta, valamiféle jó pálinkát, mert az én orrom azt megérezte róla. De azt is láttam mindjárt, hogy a fejébe is beletett valamit a patikáros.

- No, mit mondott? - kérdeztem, ahogy megindultunk ismét.

- Kossuth Lajost kieresztették a börtönből - felelte atyám.

Hát ez jó hír volt.

- S hát Wesselényit? - kérdem.

- Azt is ki - mondta atyám.

Csakhat borúsabban mondta, mint Kossuthot.

- Hát aztán? - kérdeztem.

- Megvakult a börtön fenekén - mondta atyám.

Hejh, a kutya mindenit annak a börtönnek, gondoltam magamban; s már bántam is, hogy kérdeztem valamit, bár ha nem faggatom vala, akkor is csak vak volna már az a nagy ember.

- Neki baj, s a nemzetnek nagy kár - folytatta atyám, ahogy a népes utcán lépésben eresztette a lovakat. - S nagy gyász ennek a Vásárhelynek is, mert hiszen megtisztelt polgára ő ennek a mi városunknak. Ugyanis, amikor te születted volt, hát más esztendőben tűz emészté el a várost, melynek feltámasztására ezer jó forintot adott volt.

Itt a folytató szó a száján maradt hirtelen, mert az utcagángról nagyon integetett valaki s kiáltozott is felénk, hogy Madár fiú, Madár fiú! Atyám megállította a lovakat, én pedig azt gondoltam, hogy bár inkább marad vala otthon az a szakállas úrember, mintsem éppen most integessen, amikor az én szűkszavú atyám egy hétrevalót egyszerre el akart mondani. De már közeledett az ember. Katonás mozgással jött, bár öregecske volt már, hiszen a szakáll is szürkébe változott.

Kezet szorított atyámmal.

- Hallád a hírt? - kérdezte.
- Kossuthot? - mondta atyám.
- Nem.
- Hát?
- A kadét vezetőket a Komándó lefogatá; Gáll Sándort, Horváth Ignácot s még vagy ötüket.
- S azokat miért?
- Azért, úgy mondják, mert a hadfi iskolában hazafias kört létesítenek, melyben buzdító poémákat fennen mondtak s a népnek jogot olvastak a Kossuth újságjából.
- Hát újságot is indított? - kérdezte atyám.
- Igen, Pesti Hírlap nevezet alatt.
- Olyan kéne nekem!
- Mikor adnád vissza? - kérdezte az úrember.
- Egynéhány nap; midőn visszatérünk.
- S hova mentek, ily borítva?
- Apám uramékhoz, Jakabfalvára.
- No, itt van! - mondta az úrember s odadugott egy újságot, mit atyám mindjárt a zsebébe rejtett. Aztán a lovak ismét megindultak, utánunk szólván még a hírmondó szakállas:
- Hirdesd mindenütt!
- Bízsa csak reám... - felelte vissza atyám.

A kerekek tovább mondikáltak a köveken, csikorogva vegyítve a tréfát, de kicsit fenekedve is alulról fölfelé. S így haladván kevés ideig, regulás sorokban katona ifjak tűntek elé, kik igen jó kedvvel fűjtak egy nótát, melynek ez volt a foglalatja:

*Hajh, de csinos a bakkancsos,
Mikor a nadrágja rongyos;
Térge látszik a nadrágból,
Mint a rózsza bimbajából,
Hajh, hajahajh...*

Amidőn elvonultak csattogva mellettünk, atyám csak annyit mondott, hogy ezeknek éliről ragadták el a mondott kadétoakat.

- S ki volt ama szakállas? - kérdeztem.
- Papp Mihály úr, nyugalmas kapitány.
- Jó öreg - mondtam.
- Hadd el, öreg! - felelte atyám. - Ma is meg tudna enni három németet.

Hát én nem is bántottam többet Papp Mihályt, ami helyes is volt, mert hét esztendő múlva, midőn az öreg atya egyik lelkünk lett nekünk a harcban, akkor bezzeg megbántam volna. Inkábbat tehát a várost ügyelgettem, de egy kicsit későn kezdém ezt tenni, mert kimentünk belőle mindjárt.

Egy óra múltán ama Szentlélek nevű falut értük el, melyen a Kászon folyó keresztültörtet s minek a feje felett olyan nagy hegy tornyosul az égnek, hogy onnét, csak szem legyen hozzá, még Brassót is lehet látni. Mikor elhaladtuk ezt a nyomasztó hegyet, melyet Perkőnek neveznek, akkor a kies völgyben atyám az út melletti selymes tisztásra térítette a lovakat, s ott megálltunk.

Ettünk, a lovakkal együtt; s nyugodtunk is jól.

Innét két mérföldet is mentünk azután, szembe a Kászon vizével mindenütt, rengeteg erdők között örökké s bármi falunak látása nélkül. Hanem akkor, már lefelé húzódván a nap is, egy szorongató szűk völgyön kibújtunk Háromszékből s által érkezünk Csíknak azon alsó részire, hol még az eget is Kászonnak hívják.

Úgy dél s estve között célba is értünk.

Vagyis Kászon-Jakabfalvára.

Jobbkor nem is érkezhettünk volna, mert amikor a borított szekérrel atyám behajtott a kedves nagyszüleim udvarába, hát két úrfő s vedlett embert találtunk ott, akik éppen az adót hajtották. Ez annyiban nem volt rossz, hogy otthon s egycsomóban találhattunk mindenkit, érte ezen mindenki alatt András nagyapót és Teréz nagyanyámat, akik kettecskén éldegéltek s ketten is úgy, mint egy ember, ha ugyan két ilyen öreg élete, mint fogytában a hold, nem csak fele az egésznek.

No, nem győztek ölelgetni minket; kivált engem, akit sem azelőtt, sem azután, csupán a keresztelőm alkalmával láttak volt. S a szíves lapogatások után jöttek mindjárt a szapora kérdő szavak, melyeknek feje a nagyapám kérdése volt, szólván emelten atyámhoz:

- Nohát, hogyan tudátok jönni azon a hosszú úton?

A két adóhajtó ott állott néhány tisztes lépésnyire s várta, hogy a hirtelen családi felhőből végre lecseppenjenek a legnagyobb fénylő cseppek. Atyám úgy tett, mintha a két ember négy fülének nem akarna rossz napot szerezni, így hát egészen hátat vetett nekik s nagyapámnak így felelt:

- Szárazpatakig vígan jöttünk, ott azonban egy adóhajtót megölének a faluban s emiatt egy kicsit béborult bizony a további utunk.

Kacsintott is nagyapámnak, ki rögtön elérte a dolgot, szólván:

- Szenvede-e sokat a jó ember?

- Bizony igen, mert elevenen négybe vágta - mondá atyám.

Hát erre álltában lábat váltott az egyik adóhajtó; a másik pedig azt mondta, hogy a családi friss örömet nem akarván zavarni, most elmennek.

Nagyapám mérgesen reccsent oda:

- De a szent koszorúját, maradjanak!

Hanem a marasztás úgy elűzte őket, hogy vissza sem mertek nézni; mi pedig olyan jól neveltünk, hogy még a lovak is néztek. Bekerülvén a házba, előjött mindenféle ügyes-bajos dolog, amiből estére már leginkább csak Timót maradt meg, vagyis az anyám édes testvére, ki atyámmal egykoros volt s aki a katonaságtól aznapig mégsem szabadult haza. Ahogy azt helyben megtudám, lovas őrmester volt, fenn Gyergyóban, éppen Szentmiklóson.

Jőne szegény Timót, de nem eresztik.

S a két öreg bajosan élhet itthon.

- Ki ott a királybíró? - kérdezte atyám.

- Balló Mihály tekintetes uram - felelte nagyapó, amihez nagyanyám még hozzá akasztotta azt is, hogy vérszerint rokon is volna Balló uram, mivel nekik ketten olyan két nagyanyjuk volt, akik egymással testvérek voltak, csak hogy amikor ennek a Ballónak az atyja született első gyermek gyanánt, akkor a zsenge asszony a szülésben meghalt, a vén Balló pedig elvett egy gazdag leányt, akitől gyermek nem születvén, az egész mindenséget ennek a Balló uramnak az atyja örökölte, aki ugyancsak kétszer házasodott, de ott megfordítva történt a dolog, mert ez a királybíró Balló a második házasságból született, örökölvén mindazon vagyont, mely a nagyapától kezdve egybegyűlt.

- Pont! - mondta nagyapám.

Úgy megszomjuhoztunk, hogy mindenki ivott a rokonság után; majd atyám Lázár felé mozdította a fejét.

- No, Lázár! Mondd el!

Bátyám alább-alább merítette a fejét.

- Ne szorongassátok szegényt! - védte nagyanyám.

- Őt ne, de bezzeg a nagyapját lehet... - pajmolódott az öreg, majd így folytatta, jártatván rajtuk mosoly szemét: - Harminckét esztendeje vagyunk házasok s ezidő alatt ezt a Balló rokonságot még minden nagypénteken elmondta nekem az én hitesem, de olyan feltámadás még nem volt, hogy én tudtam is volna.

Belőlünk nevetés bodrozott, melyen átrepült a nagyanyám szava, mondván:

- Kend mindig kerekít!

- Bár úgy tudjunk élni, ha kerekítünk - felelte nagyapám.

Bölcsen mondta s igazat is mondott, mert addig s addig kerekítették, ott mindjárt ültünkben, a Timót örmester dolgát, amíg egy nevezetes út kerekedett ki belőle. Vagyis arra tökélték magukat, hogy atyám és nagyapó másnap induljanak el a királybíróhoz s végső menedékkül folyamodjanak hozzá, hátha végére tudná vinni, amit tizenkét esztendeje hiába várnak az Istentől. Vagyis azt a dolgot, hogy szabadítsa ki Dobos Timótot, mert így bizony az ő öreg atyjának annyit időt sem enged a nyomasztó sok munka, hogy elkészülhessen tisztességgel a halálra; s az édes anyját pedig, mint mellőzött rokont, úgy fogja elepeszteni a bánat.

- Oh, bár csodát tenne! - sóhajtott nagyanyám.

Csak hogy Balló Mihály nem a szomszédságban lakott, hanem Alfaluban, ami a gyergyói messzi lapályon feküdt. Merőben olyan helyen, hogy ha már valaminek Csíkban kell lennie, akkor messzebb nem is lehet egymástól, mint Alfalu van Kászon-Jakabfalvától. Egyik a felakasztott óriás disznóláb bokáján odafenn, a másik alól a buta végiben; mert valóban olyan ez a csíki föld, mint egy csontos óriási disznóláb, amelyik a görgényi havasok szegére vagy onnan akasztva.

- Micsináljunk... - mosolygott nagyapó. - Megmondjuk Ballónak, hogy a két falut is nyomja összebb egy kicsit.

- De a kezit nehogy oda csípje! - tette hozzá atyám.

Ejh, milyen kár, gondoltam magamban, hogy tréfás szavakkal nem lehet eljutni Alfaluba, mert akkor én is mondtam volna legalább három mérföldre valót. Vagyis oda elmenni én is vágyakoztam, hadd lássak további világot s azt a Balló Mihályt is, aki a képzeletemben már fészket rakott.

- Hát milyen messze van, mégis? - kérdeztem.

Még ki sem mondhatám, nagyanyám rögtön megünnepelt, hogy mégis van egy épszavú férfiú a háznál.

- Úgy kilenc mértföld - mondá nagyapó.

Hát ilyen sokra csakugyan nem számítottam, de azért mégsem riadtam el ettől a tömérdek úttól, csak a szándékomat miképpen mondhatnám, az járt a fejemben. Bár kérdeznék, de nem kérdezik, lám! S kellő nyílást sem hagynak soha, hogy magamat oda szúrhatnám...

Igy feküdtünk le.

Hanem én igen éberem aludtam, úgy annyira, hogy még a jakabfalvi hajnali harangszót sem vesztettem kárba, pedig azt olyan sötétben húzták, hogy az a sötétség még nem is mozdult. Azt is hallottam, hogy a harangszóra nagyanyám mormolva imádkozik az ágyban; majd nagyapám fölkel, hogy kezdje a lovakat ellátni.

Öreg anyó tüzet gyújtott s atyám is talpra állt.

A hajnal derengeni kezdett, s nagyapó a lovaktól visszajött.

Csendesen beszélgettek.

S amint fognák a szót, hát egyszer látják, hogy én virgonc módon felkelek. Nagyanyám megijedt, hogy talán valami bajom érkezhett, de kedvvel válaszolván neki, anyám is felült az ágyban, hogy én miért nem nyughatom.

- Megyek rokont látogatni - mondtam.

Helyből reám estek, hogy tüstént az ágyban akarnak ismét látni engem; csak atyám kért csendességet egy percre s már felém is fordult.

- Milyen rokon Balló uram? - kérdezte.

No, szent Peták, most segíts, gondoltam magamban; s riasztván mind az eszemet, ami csak volt, egyetlen szuszra mind elmondám, amit nagyanyámtól hallottunk az este.

- Jöhetsz! - mondta atyám.

Bujt fel éppen a nap, amikor elindultunk hárman a tegnapi szekérrel. Nagyapám, hátul a kóbor alatt, végig heveredett a szénán. Én pedig ismét ott vettem helyet atyám mellett, ki a szép nyárvégi reggelen, a guzsaly-virágos⁴ mezőkön keresztül, szóttanul hajtott egészen Kászon-Újfaluig, hol egy fogadó előtt hátra szólott nagyapámnak:

- Emlékezik-e, apám uram, erre a fogadóra?

Hát az volt, az a fogadó, hol a kedves szüleim meglátták volt legelsőbben egymást.

- Már annak is tizenegy esztendeje múlt - felelte látatlanban is, a borított szekér mélyiből, nagyapám.

Dehát ő már úgy volt ezzel a csíki földdel, ahogy az öreg pap van a misekönyvvvel, vagy az örmény a pénzzel. Vagyis látás nélkül is megolvassák ők mind a hárman a magukét. S no, ha már így idejött szóbeszédembe az öreg pap, melléje említhetem a csíki szenteket is, kiket utunk alatt oly nagyszámban találtunk, hogy én már azt hittem, tudtom nélkül meghaltam talán s lassan kezdek idvezülni. De a pénzes örmény sem maradott árván, mert amikor Kozmásra túl elhagytuk Szentmártont s majd elhagyogattuk Szentgyörgyöt, Mindszentet és Szentléleket,

⁴ Az őszi kökörcsint hívják a székelyek guzsalyvirágnak

akkor a híres-kegyeletes Somlyón túl elérkeztünk Szentdomokosra, hol az örmény Zakariások uralkodtak nagyban. Ugyanis, mint ahogy messze elől egyszer említettem, volt ebben a Szentdomokos faluban egy rézhámor, melyet atyám, hogy pénzt tudjon keresni, fel-fel fedett magának néha. Ezt a rézkincset egy timafalvi román találta volt meg, ágról szakadásának ötvenhetedik esztendejében, mert éppen annyi idős volt akkor. A kincs az álladalom jussa lett, mit aztán a kincstár árendába adott a Zakariásoknak, kik nagy hámort fejlesztettek ottan. Volt a hámorban egy Kesely Elek nevű berecki ember is, ki szegényül ott dolgozott.

Hát atyám behajtott a Kesely lakó udvarára, hogy mint földiek is ott háljunk nála. Ez a találmány azonban senkinek nem váltott javára; nekünk azért nem, mert a szekérben kellett az éjjeli álmod elveztegetnünk; a lovaknak azért, mert rajta feküdtünk egyrészt a szénán; s Keselynek pedig a szégyen miatt, hogy nem tudott megvendégelni semmivel, de sőt a hazaiból is mi adtunk a három gyermeknek is, kik arról voltak nevezetesek, hogy fordítva nőttek, vagyis a kisebb volt a legnagyobb s a legkisebbik pedig az első szülött.

Hanem azért jóreggel megköszöntük a szállást és a véghetetlen hegyi mezőkön által, melyek vad erdőkkel váltakoztak, délután megérkeztünk Alfaluba. Nagy kérdés volt, hogy most immár miképpen kéne cselekedni, hogy minden a legjobban legyen; nagyapám a megszállást ajánlotta valamelyik idegen háznál, én a nemtudomot, atyám pedig az egyenesen helybe menetelt.

Hát úgy lett, atyám szerint.

Vagyis felvettünk a lórúd tövire egy rongyos legénykét, aki minden döccenésnél mondogatta nekünk, hogy a királybíróhoz merre menjünk. Amikor megérkeztünk volna a régi udvarház kapujába, hát a gyermek leszökött a lovak faránál s úgy elfutott onnét, hogy soha többet nem láttam. Atyám pedig, mintha várt vendégnek jöttünk volna, behajtott az udvarba, hol mindjárt egyetmás emberek vettek körül, kik mind a királybíró szegődött népei voltak. Elékerítették hamar az udvarbíró is, ki egy pálcikával és nyolc agár kutyaival jött oda hozzánk. Kiszolgált örmester lehetett, vagy legalább katona, mert most is egy csákó tornyosodott a fején, akár mint egy kürtő. De bármi volt is azelőtt, most udvarbíró volt, s atyám a csákója alá tette jövetelünk dolgát. Bíró uram pontos ember lévén, nem is vesztegeltünk sokáig, mert néhány régi garádicson felmentünk utána, majd egy hosszú pitvaron keresztül tágas nagy szobába vezetett, ami olyan volt, mint egy óriási barlang.

S ott állottunk Balló Mihály előtt.

Hát olyan volt s nem is, ahogy magamban elgondoltam őt. Magasságra nem verte atyámat, de vastagabb embert odáig még nem is láttam soha. Szakállja nem volt, csak hosszú haja s nagy boruló bajusza, de fehér. Az arcája pozsgás; s kicsi-kerek fekete szeme neki, mely úgy villogott, mint két táncoló kökényszem. Lengyolcs inge felett bunda mellénye volt, minek az irháján, oda belévarrva, piros, fehér és zöld vonalak futottak. A lábán puhaszárú csizmát viselt s felette fehér posztóból bő harisnyát, minek a korcában olyan hosszú volt a szíjja, hogy azon a vastag derekán kívül is újból megtekeredett.

Amikor bementünk ebbe a barlangjába, a fele világosságon csak annyit láttam, hogy ott áll egy nagy asztal mellett s a kezében valami nagy zöld-bojtos pipa, amit láttunkra letett az asztalra, könyvek s széjjel heverő levelek közé. Legyintvén egyet az udvarbíró felé, a tiszt ember kifelé húzódott a félhomályban; majd akkor Balló uram öreg székekre ültetett minket, mint ahogy minden ódon öreg volt, amit csak ottan láttunk.

- Halljam magam, országos-e a baj? - kérdezte csíki beszéddel.

Úgy kívánta az illendőség, hogy erre nagyapám feleljen; s ő fel is világosította, hogy mi célból jöttünk volna, de szemérmességéből-e vagy az öregség fogyatkozott erején, kevés nyomatékot tett a szavakra.

- Ezvel a dologval jobb lesz vala tán Szebenbe menni - mondta szemünk közé a királybíró, mire azonban atyám is beleszólt, vissza vetvén neki:

- Csakhogy mi nem úgy gondolkozunk!

Ballónak az a kicsi szeme atyámra pattant, de abban a pillantásban, a kutyákkal együtt, bejött ismét az udvarbíró s azt jelentette, hogy itt vagy az obsitos, az órát megjavítani. Elég mérgesen azt felelte a királybíró, hogy az óra már hét esztendeje nem jár, jöjjön hát az obsitos a jövő esztendőben, vízkereszt napján, délután három órakor. Erre a csákós bíró elment, de a kutyák közül három ott maradt s felültek azok is más öreg székekre, mintha ők is Dobos Timótót akarnák szabadítani.

- Hát aztán - fordult vissza atyámhoz a királybíró, - micsodás különbséggel gondolkozunk mi?

- Nagy különbséggel - feszítette atyám. - Mert hát mi abban vagyunk, hogy székely honban egy család legyen a magyar, mivel hogy szoros idők is mutatkoznak. Ezen egy család tagjai pedig legelsőbbben egymáshoz menjenek bajukban, s csak annak utána a szomszédhoz.

- Így vagy - mondta a királybíró.

Kicsit bólogatott is hozzá, de a szemén jól láttam, hogy a szikrái még nem aludtak el. S mivel az élet nem egyszer kilesi az ilyen perceket, megnyílt az ajtó s hát két puskás katona nagy darab rongyos embert taszigál be a szobába. Afféle nekiszánt szegény ember volt; a katonák pedig fogdosó németek, kik a székbeli századoknál mindenütt voltak apasztott számban, hogy keringvén mindenfelé, a szökött határőrökre s a tolvajokra vigyázzanak.

Néztük erősen, amit láttunk.

A katonák lábhoz tették a fegyvert, de már szólt is az egyik, mondván:

- Ez lopott lovat.

- Hol a ló? - kérdezte a királybíró.

Gyűjtögetett szavakkal megmondta a német, hogy a lovat elvették ettől a közrevett tolvajtól s vissza adták a gazdájának. Hát akkor jól van, gondoltam magamban; s ránéztem a királybíróra, ki ugyancsak nem gondolhatott mást, olyan békességesen állott fel a székről. Lassan oda lépett a három ember elé, mintha néhány keresztényi szót akart volna szólani hozzájuk, hadd távozzanak békességgel. De a malasztos szó helyett a középről hátra nyomta a nagy darab tettes embert s akkor két villanással úgy vágta pofon a két katonát, hogy azok ijedt zsák módjára össze dőltek; s menten a három kutya is már rájuk ugrott s olyan éktelen bolydulásban voltak, hogy az ajtót is szinte kivítették.

Mire észre vettük volna magunkat, a két fogdosó német katona már künt is járt valahol, csak a vétkes ember állott még a falhoz tapadva.

- Kérj egy cipót a sütőházban s többet ne lássalak! - mondta neki a királybíró; s kimehetvén a szegény ember, lassan vissza ült az előbbi székre s nyugodalmasan azt mondta: - Ha nem mozdítom meg ilyenkor a magyart is, azt beszélük aztán, hogy nem szeretem a németeket.

Mi neveltünk volna, de most már nem tudtuk, hogy vajjon minket német módra szeret-e, vagy csupán a falhoz szándékozik nyomni. Nagyapám különösen húzódott a képzelt eresz alá, mert nem elégedvén meg, miképpen atyám tette, a honi nagy családdal, pajzsul a rokonságot is

elővette a mi oltalmunkra. Erre a Balló Mihály szemének kereke megállott s azt kérdezte, hogy az a rokonság miképpen volna; nagyapó pedig reám mutatott s azt mondta:

- Ez a Vince onokám találóbban tudja.

- Nohát, te legény, mondd el bátorsággal! - biztatott engem a királybíró, de abban a biztatásban az is benne vala, hogy ugyan ennek a mogyorónak bele még nem lehet. No várj, Balló Mihály, gondoltam magamban, mert te mindjárt nem fogsz kicsibe venni engem; s mondani kezdtem:

- Úgy van a dolog, hogy a tekintetes királybíró úrnak, vagyis Balló Mihálynak s az én nagyanyámnak olyan nagyanyjuk volt, akik testvérek voltak egymással. Csakhogy amikor kend uramnak az atyja született első gyermek gyanánt, akkor a zsenge asszony a szülésben meghalt, a vén Balló pedig elvett egy gazdag leányt, kitől gyermek nem születvén, az egész mindenséget kend uramnak az atyja örökölte, aki ugyancsak kétszer házasodott, de ott megfordítva történt a dolog, mert kend uram a második házasságból született, örökölvén mindazon vagyont, amely a nagyatyjától kezdve mind egybe gyűlt.

Csend lett, ahogy ezt elmondhatám.

Nagyapám lehajtott fejjel ült s az ajka ízlelgetve mozgott, mintha életében a legjobbat most ette volna; atyámnak virágzott az orcája; s Balló Mihály pedig puha bólogatással nézett reám s a két szeme harmatos volt, nem lévén gyermeke.

- Maradj itt, a magam házánál, kisdéd öcsém! - mondta nekem a csendben.

Mindenki reám nézett, hogy szóljak.

- Lennél, mint fiam - mondta ismét Balló.

Hát ez, mint fényes és váratlan eshetőség, megkavargott bennem; de aztán a székről mindjárt felálltam s melegen mondtam:

- Nemes indulatját köszönöm, de én atyámnál s kedves anyámnál maradok.

Bár nem lehetett kedvére, amit mondtam, mégis nyájasan fordult atyám felé, szólván:

- Öcsém uram derék legényvel dicsekedhetik.

- Hát csak legyen is az - mondta atyám.

Igy megbékélvén rajtam, vissza ültem az öreg székre; Balló Mihály pedig odament az íróasztalhoz s valami olyant mormogott, hogy lássunk hát a szabadításhoz, hátha az sikeresebb lesz. Aztán megírt nyögődzve egy levelet, minek a borítékjára nagy móddal pecsétet is nyomott; s majd nagyapámat választván ki, feléje nyújtotta a levelet, szólván:

- Ezt kézbe kell adni, hátha segít.

- Kinek szól? - kérdezte nagyapám.

- Annak, ki a szentmiklósi kazarmában s Gyergyóban császár.

S úgy nézett hozzá, mintha az a valaki mégsem Gyergyóban, hanem az uborkafán lenne császár; de akárhogyan volt is, mint a szent ostyát, nagyapám úgy fogta a levelet. Kifelé menet, mert a királybíró maga kísért a pitvaron keresztül minket, atyám egy kicsit hátra maradt s a berecki botos pap viselt dolga felől még valamit belédugott a Balló Mihály fülébe. Aztán elbúcsúzával illő istenkedéssel, vissza helyezkedtünk a szekérbe, hogy még napvilág elérhessük Szentmiklós városát; de midőn indultunk volna éppen, hát az udvarbíró fut valami üvegekkel, hogy azokat dugjuk a szénába, mert a hosszú út kurtítására nekünk küldi a királybíró.

Nagyapám körül dugdosta magát a négy üveggel; s egy félóra múlva már ott állottunk a szentmiklósi kazárma előtt.

Nem tudom, hogy abban a levélben arany volt-e, vagy négy ökör, de olyan levelet írt Balló Mihály, hogy azon az estén már ott ült a szekérben Dobos Timót, aki életében most látott engem legelőször. Én is jól megnéztem, hogy kiért járok össze Csikot és Gyergyót, de Timót bátyám bizony nem vala olyan nagy dalia, mint ahogy egy lovas őrmesterről gondolná az ember. Sűrű kicsi ember volt, igen vidám és nyughatatlan fekete szemmel; hanem erő fölösen lakozott benne, mert amikor hajnalban, a hátulsó tengelyünkkel, össze akadtunk egy sóhordó szekérrel, minek a gazdája a só tetején aludt, akkor Timót bátya egyedül felemelte a nyomasztó szekér farát s úgy félre döccentette, hogy még a lovak is hátra néztek.

Szaporán fogyott az út.

Igaz, hogy most mi sem lengedeztünk a két tompa sárgával, hiszen még Szentdomokos faluban sem álltunk meg, nehogy a Kesely Elek emlékihez, vagy éppen Báthori kárdinál mellé, kit itten a Pásztorbükkiben öltek vala meg, még valami új emlékkal gazdagodjunk. Így aztán jó estére, midőn eléjöttek már mind a csillagok, meg is érkeztünk Jakabfalvára.

Volt öröm bezzeg!

Még azt az árnyéket sem tekintettük, amit egy bornyú vetett a nagy családi öröme, mert ugyanis az adóhajtók a bornyút elvitték, mialatt mi Gyergyóban hadakoztunk. Atyám mondott ugyan annyit, hogy a farkasokra igen ügyelni kell, mert ha oda kapnak egyszer valahova, onnét mind elhordják az állatokat; de nagyapó a Timót oldalán rózsás jövődőt festett, megemlítvén azt is, hogy a bornyút kivágja a kincstár hasából.

Eme hős szavakat hallván, megnéztük a bort, de bizony a Balló Mihály négy üvegjéből már csak egy vala meg.

Azt az egyet, mivel a mi részünk felének a fele volt, mi aztán haza is vittük Bereckre, ami azonban nem mindjárt következett be, mert egy napot s egy éjszakát még nyugtattuk a lovakat.

Ezzel aztán a nyárnak jót is adott az Isten.

MÁSODIK FEJEZET

ELŐRE A HAT FORINTOS SZÉLBEN

S kezdődött ott, a hazai erdők alatt, a szép lanyhulás, midőn a változások észrevétlen lopakodnak a világba. Bennem is, mint a fátyol, meg-megborult az a harsány pezsdület, ami addigelé nem gondolt semmivel. Ottan Jakabfalván öreg tűznél is melegedvén egy kicsit, mintha hiányzott volna a berecki nagyapám, aki már atyám ifjúkorában megholt; s tán annyira nagyanyám is, ki félesztendő koromban még látott engem, de akit az eszemmel én már nem értem el ebben az életben. S bizony, kerülgetett és sugdosott az a sok emlék is, mit egy áradó hét alatt Csíkban s Gyergyóban láthaték.

Keresztül-kasul vannak az emberek, s megbújva sok a baj.

Balló Mihály ül a maga forrása mellett, miből ki-kihalász napjában egy bogarat, de lassan a forrást egészen belepí a békanyál s a környékit a muha. S azok a kadéto, kiket Vásárhelyt lefogának, vajjon nem a forrást akarták-e emberül tisztogatni?...

S hát az öreg, az a szakállas buzdító, ki Vásárhelyen az újságot odacsúsztotta volt atyámnak!

Ejnye, azt nem adtuk vissza!

Szóltam is nyomban atyámnak, ki a fejére ütött.

- Az iskoláját! - mondta.

Iskolát emlegetve, az öreg Peták jutott eszembe; s róla az, hogy elvihetném neki, legalább megtekintésre azt az újságot, hátha térdre tudná nyomni az öreget. S ha vinném, akkor szorgosan vigyem, mert atyám Vásárhelyre készülődött, hogy valami asztalosoknak cseresznyefát s körtvefát szállítson, s akkor vissza akarta származtatni az újságot is.

Hát aznapon elvittem.

Jó egészségben találtam az öreget, de midőn elévettem a Kossuth újságját, megrebbenve kérdezte, hogy vajjon belé nyomták-e abba is a rebelliót, mert az emberek úgy beszélík, hogy valami Rózsa Sándor felszította a pusztai népet. Azt feleltem neki, hogy a pusztai dolgot még eddig nem hallottam, de azt igenis tudom, mert itten írva van, hogy Szatmár megyében, okos emberek, elméjökben már fellázadtak.

- Lám! - mondta Peták.

Elvette tőlem az újságot s miközben olvasta a szatmáriak dolgát, mint a nyugtalan madaré, úgy neki-neki rebtent kezében a papiros két szárnya; s néha, mint a patakból a pisztráng, a betűk közül úgy ugráltak ég felé a kíváncalmak, emígy pattogván valahogy:

- Jobbágyi földeknél, megváltásra a földesúr köteles legyen! Töröljék el a céheket s némely áruknál a kincstár egyedüli jussát! Bárki birtokot vehessen, s viselhessen hivatal! Nemesek is adót fizessenek! Legyen nyomtatási szabadság! Szűnjenek meg a faggatások a pörökben s vádolás nélkül ne fogassék el senki ember! A bíraskodás választassék el a politikától, s bírjon a nép képviselőkkel!...

A végén a szegény öregnek már a két keze is leroskad.

- No, nekem több újságot ne is hozz... - adá csendesén vissza.

- Miért ne? - kérdeztem.

- Azért, fiam - felelte Peták, - mert én eme kívánságok alatt már bőven nyöghetek, amíg csak élek.

Ahogy tudott, fel is állott lassan; s félelemből-e, vagy csak az esze támolyogván, epedve várta, hogy az újsággal együtt hamar eltávozzam. Én jól megértvén, amit nem is mondott, megindultam a kapu felé, hová az öreg tanító is velem jött, hadd láthassa bizonyosan, hogy a rebelliót is csakugyan elviszem a zsebemben. Tudván róla, hogy a kívánságok s minden bolydulás dolgában a paptól retteg oly nagyon, azért hát a szemben lévő kapu felé vettem a lépést, mintha egyenesen menni akarnék be a paphoz.

- Hova mégysz? - kiáltott utánam Peták.

- Én a paphoz! - feleltem, s még az újságot is vissza mutattam neki.

Peták egyszeriben megfiatalodott, mert úgy ugrott utánam, mint egy nagy borzos kutya; s még a két kezét is összetette, hogy az újsággal, az Istenre kér, ne menjek a paphoz. Hát jól van, nem mentem, mert nem is akartam; s mivel ezt kedvére tettem, még nagyobb barátom lett abban a harmadik osztályos esztendőben, ami el is kezdődött hamarosan.

Balogh Samu is eljött, a malacos; csak Bagzos Jánosnak voltunk híjján, de ő sem a botütések miatt esett ki az iskolából, hanem ama ritka családi baj miatt, ami intő például az ő házuknál történt. Az atyja ugyanis, ki különben jóféle ember volt s tehetős mészáros is, valami jövevény malmosnak alája írt egy váltót, mely papirosat, oly szigorú törvénnyel, csak abban az esztendőben hozták vala szokásba. Mivel a malmos vagy nem tudott, vagy nem is akart fizetni, Bagzoshoz vitték a váltót, hogy a malmos helyett fizessen. Hát ezen a mészáros, ki a törvényt nem ismerte még, olyan méregbe futott, hogy a váltót széllyel szaggatta s még meg is tapodta jól.

Másnap fegyveresek jöttek, s elvitték a mészárost a fenyítőházba.

Eme intő szerencsétlenséget azért is mondtam el, mert egy kicsit mi is megsínylettük ezt. Ugyanis a hatalom a váltó rongálása miatt bezárta a mészárszéket is, minek folytán a húsétek egészen elmaradt a mi házunktól, bár annak előtte is csak vasárnap szoktunk volt húsfélét enni.

S eme foglalkozásunk mellé azon az őszön még malacunk sem volt; az én palatáblámat pedig bajosan foghattuk volna hizlálásra.

A remény azonban, hogy a szükségre gyógyító írt hoz a jövő, mindig él az emberben; s kivált ha enni is adunk a reménynek, a látszatja megleszen. Mint ahogy nálunk is történt azon az őszön, két versben is még pedig. Mert elsőben is Timót bátya hóhullásra egy jókora süldőt küldött nekünk, mit nyilván a gyűjtögetett őrmesteri pénziből tudott venni. Sohasem gondoltam volna, hogy egy disznónak annyira lehessen örvendezni, mint ahogy kiválólag kedves anyám örvendezett, biztatván mindnyájunkat is, hogy mint a négy ujja, olyan szalonnát hizlal a disznónak.

Hanem a valódi nagy esemény mégsem a süldővel jött el, hanem egy másik s váratlan alkalmal, midőn az első hó, mely csak minta gyanánt hullott volt, szépen elolvadt. Hát olyan napon történt, hogy egy kocsis-szekér, melyben valami gyergyói úrember utazott Moldovába, úgy a reggeli időben megállott a házunk előtt. A lóhajtó, ki nagy szürke szokmányban volt, bébüllögött hozzánk s azt kérdezte atyámtól, hogy itt lakik-e Madár Vince. Atyám egy cseppet félrehúzódott, hogy az nem ő, de ugyanakkor mosolyogva nézett reám, hogy vajjon nem én vagyok-e.

- Itt lakik, mert én vagyok - mondtam az embernek.

- Hát akkor gyere ki, mert megérdemli! - folytatta az ember.

Nem akarván vesztegetni az időt, megfogtam az atyám kezét, hogy őt is magammal vezessem, ha már én lettem az a főbbik személy, kit a nevén keresnek. Ki is mentünk hárman a kapu elé s ottan várakozva megálltunk. A lovas ember pedig odaballagott a kocsi farához, hol egy igen szép csikó állott, a hosszú kötőfékje odakötve a rúdhoz. De aztán nagyon szép csikó volt, meggyszínű s olyan egyesztendős forma. Az ember eloldotta a hosszú kötőféket, a csikót felénk léptette, majd a kötőfék végét az ő markából az én tenyerembe tette, s így szólt:

- A gyergyói királybíró szeretettel küldi.

- Balló Mihály? - kérdeztem.

- Ökelme.

- S nekem?

- Ha te vagy Madár Vince!

Atyám látta, hogy inkább a csikó fogott meg engem, mint én fogom a csikót; s beleszólt, az illendőség módját megadva:

- Szívbeli köszönetünket megírjuk a királybíró uramnak, kendet pedig megtartjuk kedves emlékezetünkben.

Ők kezet szorítottak ketten, majd a szokmányos ember felült a lovak után s onnét szólt vissza felénk:

- Dongó neki a neve.

Hát én Dongót bevezettem az udvarra, atyám pedig kurjantott örömében egyet, mire Lázár és kedves anyám is kiszaladt a házból, hogy vajjon mi tudott történni. Bizony az orcájuk s a szemük kezdett kerekedni s széllyel húzódni a szájuk is, miközben atyám csak monda-mondá a csikó történetét. Egyedül én voltam csendes, tartván a Dongó kötelét az udvar közepén; s nem tudtam, hogy vezetgessem-e, vagy helyben topogjak, mert hiszen csikóm magamnak még sohasem volt addigelé.

- Ereszd el egy kicsit! - mondta atyám.

Ügyesen a nyakára kötöttem a vezeték kötelet s szabadjára hagytam, mire Dongó gangosan körül nézett, kacagott egyet és a maradék porka havat megkapálta. Gyönyörködéssel néztük, hogy mily otthonosan viseli magát; s még Lázár is azt mondta, hogy ez aztán csikó!

- Igaz, hogy csak kanca - tette azonban hozzá.

Ezzel a szólással azonban nem nyerte el a tetszésünket, sőt úgy vélekedtünk ellene, hogy Dongó okosan teszi azt, mivel így szaporodni fog a számunkra, ami ilyen ritka állatnál külön nyereség. Ha tudtuk volna, s kivált kedves anyám, hogy mit beszélünk abban a percben, akkor a felhőkbe aggodalom szállott volna és az egekbe sóhaj, mert bizony a Dongó fiai, hét esztendő múlva...

Dehát az eljövendő esztendők, mint a zágoni hegyek Mikes előtt, bé voltanak fedezve.

- No, gyere, Dongó! - mondta atyám.

S bekötöttük a ritka adományt.

Ettől az időtől kezdve csendesen éldegeltünk, belé jutván az új esztendőbe is, mely számunkra egy örvendetes eseményt tartogatott. De igen egy szomorú bajt is. De ami örvendetes volt nekünk, az bezzeg a papnak nem vala kedvire való, mert a berecki hatalomtól és a bőséges kepe javaktól meg kellett válnia. Ugyanis valahogy történt, nyilván az atyám gyergyói suttagá-

sának foganatja gyanánt, tavasz felé a deák püspök, az érdeemesen nagyhírű Kovács Miklós, Fejérvárról helyezettető levelet írt a papnak, vagyis Bereckről a helyét Marosszékre tette. A szegényebb nép bizony örvendett ennek, mivel Tökkel Oszkár, mert úgy hívták ezt a papot, egyre fejlődve basáskodott nálunk s igen gyűjtötte a vagyont, ami lélekben is csak szegényítette mind a hívőket.

Dehát elment.

Egyedül Wukkó maradt a gazdaságban, hogy elé tudjon számlálni mindent, ha érkezik az új pap. De szarvas Wukkó, ki a közfenyítés óta igen megjámborodott volt, nemcsak a számadást tette meg híja nélkül, hanem vissza is maradt az új paphoz, vagy inkább a berecki néphez, melynek ismerős nyája közt jól találta magát. Jól is tette, hogy így cselekedett, mert különben szarvas emberünk egy sem maradt volna; másrészen pedig a frissen jött lelki atya is megérdemelte az ő szükséges személyét, kikelet lévén éppen, amikor a gazdaság nagyon csügged segítség nélkül.

Csiki ember volt ez is, eme új pap; éppen Alfaluból való talán, ha ugyan jól emlékezem arra. Atyámmal korabeli embernek tetszett, megnyerő keskeny orcája volt, gazdag nagy haja és olyan kéklő mély szeme, mint az égi táj, vagyis változékony. Úgy hívták, hogy Haynal Márton, de a nép, amelyik hamar kedvébe fogadta, csak Márton papnak nevezte őt.

Hát ahogy múltak a hónapok, atyám és Márton pap szíves ismeretséget szőttek egymással. Az idő embere volt mind a kettő, vagyis elmebeli pártütő; csak hogy mégsem egyformán voltak azok, mert atyám a nép állapotát tekintette, amelyen irgalom nélkül változtatni kell; Márton pap pedig könyvekből jövendőlte a változást és a jobb országot is a korona alá tette, nagy barátja lévén annak, hogy a császár és a király egy személyben maradjon.

Osztozván egymással ezeken a dolgokon, folyton azt mondogatták, hogy egyetértésben vannak, de mégis úgy neki-neki vörösödtek nem egyszer egymásnak, hogy anyám mindent szedegetett el a kezük ügyéből, nehogy kárt tegyenek.

Vagyis járogatott hozzánk a pap.

Ő hozta azt a szomorú hírt is pünkösöd táján, hogy nagy tudós Csoma Sándor valahol Ázsiában, hol az országos mindenest lámának hívják, ott valahol megholt. Atyám igen elszomorodott, majd pedig abba fogontozott, hogy talán nem lesz igaz a hír, mert ilyen nagy tudós embert mégis csak gyászolna nemzete. De bizony igaz, erősítette Márton pap; s nagy tudós ember?! Igen, a külső nemzeteknek, akik jól értik, hogy a tudomány világító fáklya, minek a fénye szükséges az úton, mely a borongáson által a sötét jövendőbe vezet. Hanem nálunk?! Itt csak pörlekedés van a hivatalok körül s idegeneknek faragott képe, de művelkedni kicsit jobbacskán ne akarj, mert elég tudomány az nekünk, hogy deákul írunk és hogy nem tévesztjük alább a nemest.

Atyám figyelt is, nem is ez igaz kesergésre; inkább azonban messze tűnődve lógatta fejét.

- No, szegény kőrösiek... - mondotta végre. - Most akkor nagy bánatban lesznek.

- Hát oda való volt? - kérdezte Márton pap.

- Oda - felelte atyám.

- Pedig azt mondják, hogy Egerpatakra.

- Ki mondja?!

S úgy ráütött atyám az asztalra, hogy a pap szinte keresztet vetett.

- Üsmertem az édes atyját is, aki nincs tíz éve, hogy megholt - folytatta atyám. - Olyan rendű gazda volt ökelme, mint a többi kőrösiek, ahol sem birtokos nincsen, sem jobbágy. A testvére ma is él, Csoma Gábor; szépen gazdálkodik, de sokadalmakra is jár, hova rostának kérget és szitát hord, mert a kőrösiek a legnagyobb szitacsináló mesterek. Akkor is a kovásznai sokadalomban találkoztam vele, amikor tudós testvére száz aranyat küldött volt neki, az indusok országából, ennekelőtte öt esztendővel. Hanem ugyanakkor a falu népének is küldött százat, azt kell meggondolni!

Hát mi elgondolkoztunk azon, hogy Kőrös csakugyan milyen fiat szült; de látván atyám, hogy háromszéki dologban még a papnál is többet tud, nem szállott közénk a hallgatásba, hanem így folytatta:

- Különös hely is az a szegelet ottan, Kőrös mellett; mert nem csak a tudós uram aranyai mentek oda, hanem régi gazdag népek aranya is szerette azt a tájéket. Ugyanis találtak ott Barátos mellett, midőn vágák az utat, facsaros arany láncokat, másfél fontos aranyat egyben s valami kilenc arany csákányt.

Úgy megemelkedtünk, hogy alig ültünk.

- Mikor? - kérdezte a pap.

- Tavalyelőtt, ősszel - mondta atyám.

- S mi lett véle?

- Mi lett? Széllyel olvadt, német kézen.

Ennél több keserűségét aranyban a pap sem akarván hallani, sem mondani emberben újabb kárt, szépen búcsút vett és elment. Jódarabig aztán nálunk nem is láttuk, mert szarvas Wukkó annyira erőt vett rajta, hogy magával együtt őt is a nyári munkába merítette, mint járatlan új gazdát, ki szeretett is a mezőkön járni.

Közeledvén ismét az ősz, kedves anyám felemlítette, hogy tavaly ilyen tájban valánk Jakabfalván, de atyám nem mondta, hogy most is jószívvel elvinne minket oda. Azt gondolhatta nyilván, hogy a jakabfalvi idő-múlatásnál előbb most a magyar világ egyengetése, ha midőn egy kicsi időt hagy arra a föld s a rugaszkodó család gondozása. Mert ugyanis fölös idejét s még az estéket is elvonván tőlünk, más berecki emberekkel azon forgolódott, hogy valami védelmező egyesületet fundáljanak, melynek tagjai aztán oly nagy hívei legyenek a magyar áru-cikkelyeknek, hogy idegen portékát s kivált németet ne is vegyenek.

Ezt a Kossuth újságjából tanulták ők, úgy vettem észre; s amire felbuzogtak, az bizony nem is volt rossz iparkodás, mert a székelyek mindent meg tudtak a házaikban csinálni, csak éppen pénz és megvevő ember kellett hozzá.

Dehát akárhogyan védelmezte is atyám a honi portékát, októbernek elején olyan üzenet érkezett Jakabfalváról, hogy Dénes napjára ott legyünk s még a macskát is vigyük, mert Timót bátya házasodik s az ifjú pár búval fogja elkezdni az életet, ha mi ott nem leszünk a lakodalomban...

- Hát azt nem akarnám - mondta atyám.

Igy aztán ismét leborítottuk a szekeret, az udvaros házat a szomszédra hagytuk s elindultunk kellő időben; node, Dongót is magunkkal vittük s nem is a szekér után kötve, hanem szabadon büszkélkedve a tompa-sárgák mellett, kik már úgy megszerették volt Dongót, hogy még útközben is höhvenve kérdeztek utána, ha nem látták. Igen tele kedvvel mentünk tehát, de ha tudtuk volna, hogy az a szomorú baj következik reánk, amit a Márton pap öröme mellett

említek vala, akkor atyám bizonyosan megfordította volna a szekeret. Nem kell azonban azt gondolni, hogy a lakodalomban esett valami baj, vagy a mátka szökött belé a kútba, mert hiszen megvolt a vígasság hiány nélkül és emlékezetes módon, s a mátka is boldogan virágzott.

Hanem Lázárral történt a baj, szegény bátyámmal.

Neki szokása volt örökké, hogy bárhol is van, mindent apróra megnézegeessen; s meg különösen az állatokat, a földművelő szerszámokat, udvarokat és kerteket. Vagyis folyton csak azt leste-tanulta, hogy miképpen kéne jobbnál is jobb gazdaságot valósítani s minél sarkalóbb eredményekkel haladni tovább. Ilyen természete lévén, nagyapóéknál is mindent megvizsgált, hogy Timót bátya egy esztendő alatt mit mozdított előre; s majd a lakodalom másnapján, délebed után, átment a szomszéd kertbe is, mely igen nagy kert volt s tele változatos gyümölcsös fákkal. Nem tudván, hogy kié a kert, időt engedett magának, hogy a fákat és vég pompájukban a gyümölcsöket vizsgálgassa, úgy azonban, hogy még a földről sem vette fel, ami alma oda lehullt.

Csakhogya a kert nem baráti emberé volt.

Hanem a Löketi Ferencé, ki egy és azon személynek adott enni a hitvány, aki legény korában nagyapámékat ott hagyta volt a kászónújfalusi fogadóban s akinek kerülgető árnyékából atyámhoz ment férjhez kedves anyám. Hát ez a Löketi házasság és magtalan nagy gazda lévén, azóta s minden likra vigyázó zsugori is, a kertben nyomára ment Lázárnak s megkérdezte tőle, hogy ki fia volna, mert neki a szeme nem valami jó a megismerésre. Pedig jó szeme volt, csak éppen tette magát, hogy alattomban maradjon. Lázár megmondta, hogy ennek s ennek a fia s mivel ő is sok gyümölcsös fát szeretne, ha egy kicsit megnőhet, most tapasztalásból nézegeti ezeket a jelenvaló fákat. Erre kivallotta Löketi, hogy a kert bizony az övé; Lázár nézheti bátran, csak előbb jönne be vele a csűrbe, ha szíves lenne, hogy egy kicsi szénát az odorból⁵ levessen neki, mivel a karja megrándulván, bajosan tudja használni. Lázár reá is állott a dologra szívesen, de amikor a lajtorján felment a magasodorba, akkor Löketi elvette a lajtorját s még a csűr kapuit is bezárta. Azután pedig nyugodalmasan bement a házba, Lázár pedig ott rekedt a magasban, megcsalatva. Várt egy félórát, várt egy egészet, de midőn a gyarló szemével és a rossz karjával akkor sem jött az ember, ő bizony a kertre néző oldalon a zsupfedelet kibontotta s akármilyen nagy magasságban is volt, azon a nyíláson keresztül leugrott a földre.

De igen szerencsétlenül.

Mert úgy talált esni, hogy az eszterhéj árkába, melyet a fű a szem elől befödött, abba az árokba belé futott a jobb lába s abban a pillanatban a bal megreccsent alatta.

Bajoson tudott csak a házba is haza jönni, nagyapóékhoz.

No hamar, le akartuk húzni a lábáról a csizmát, de annyi istenes lelkünk nem volt, hogy le tudtuk volna, mert Lázár is csillagokat látott s a láb is igen belédagadott volt már oly kevés idő alatt. Mást tenni hát nem lehetett, felhasította atyám a csizma szárát; s hogy a drága jó csizmát is így el kellett rontani, ettől egészen lobot vetett az atyám haragja. Úgy annyira, hogy fejszét ragadván, által akart törtetni a szomszédba. Anyám azonban térdre állott előtte, könyörögvén neki s akadályozván is őt; mi pedig, a család minden ágáról, reá szálltunk s iparkodtunk lefogni atyámat.

Valahogy meg is győztük.

⁵ A szénapadlást nevezik Madárék odornak.

Utána keresztül vittük azt is, hogy indulnánk is el haza, mert hiszen távolodni jó volt Löketi Ferencről s el is akartuk érni, de minél hamarébb, Kézdi-Vásárhelyt, mert ott mégis tudósabb lábgyógyítókat véltünk, mint Jakabfalván valának. Atyám belátta ugyan, hogy így lesz a legjobb, de még készülődés közben is igen dült-fült; midőn azonban eszébe jutott s esküt is tett a kászoni Szűz Máriára, hogy Löketi Ferencet meg fogja torolni, akkor valamicskét megnyugodott. Ez a megtorlás aztán el is érkezett, de csak esztendőök múlva; s hogy miképpen történt, azt majdan fogom elmondani.

Vásárhelyen ismét ahhoz a Gábriányi patikároshoz mentünk, aki nekünk Kossuth Lajost kieresztette volt a börtönből; s igen baráti örmény ember lévén ez a Gábriányi, annyira megsegített minket, hogy a Lázár lábát jól megurusolva s békötözve vittük haza.

Gyógyult is a láb szépen.

De bizony az új esztendőbe, mely ezernyolcszáz után már a negyvenharmadik volt, mégis csak sántikálva ment belé szegény bátyám; s úgy is maradt örökké, egy cseppet billegősen, mivel a bal lába egy percet rövidebbre forrt.

Egyébként változatlanul folyt a mi házi életünk; s haladtunk a tudományban is az öreg Peták mellett, aki bizony kezdett igen szontyolú ember lenni.

Márton pap is úgy szolgált, hogy egészen a nép embere lett s nekünk még jobban barátunk.

Igy aztán nagyobb esemény nem is történt, csak tova nyáron ismét, még pedig augusztus tizenharmadikán, mely napra ily pontosan azért emlékezem, mert Gábor Áront azon esemény vetette legelsőbbben elé.

Az történt ugyanis e mondott napon, hogy ötvenhat esztendőskorában meghalt a berecki nótárius, Gábor Áronnak az édes atyja, Gábor István úr. Gyökeres berecki ember volt nótárius uram s régi hivatalbéli is, mert hiszen még atyám ifjú korában is ő fungált a helybéli magisztrátusban, mely kormányzatunk olyan régi volt, hogy még Zsigmond király adta volt nekünk, mint végvárosnak. Régi, de olyan változó is, hogy el-elfogyott néha, mint a hold, s majd a derültebb égen ismét eléjött. Állandó hivatala úgyszólván csak a nótáriusnak volt, aki a nagyobb szelekben a széllal együtt ült a berecki csónakban; s ha aztán jobbra fordult ismét az idő, bölcsen tanakodott az esküdtek törzskara, főbíró és szenátorokat választván, hogy azok okosan műveljék a reájok osztott pászmát: egyik az ítélkezést fej és jószág dolgában, másik a közös ősi jussot, harmadik az adók gyűlemlését, negyedik az árvák gyámolítását, ötödik a város úrbirtokainak gyümölcsözését, hatodik a tilalmas erdők és járó utak vigyázását.

Abban az időben, negyvenhárom táján, nótárius uram már ismét kezdett egyedül maradozni, mert a határőri katona-kormány nem igen szerette esküdtekkal és szenátorokkal cifrázni a dolgot. Igy hát Gábor István úr hol belopott helybéli segítséggel, hol a széki királybírákkal együtt s hol pedig a maga viselt eszével kormányozta a mi végvárosunkat.

De megunta s megholt.

Nagy családi ember lévén, éppen akkor költözött el, amikor öt gyermeke közül a második fia, vagyis Gábor Imre, a nótáriusságban az ő meleg helyére állhatott.

Olyan nagy temetés volt, hogy még én is ott voltam, mert hát atyám magával elvitt. Mint jó gazdát is, ökrös szekéren vitték az elcsendesült nótáriust a temetőbe; s bizony a szép ökrök, látván, hogy pap megy előttük, igen megilletődve ballagtak s csak akkor álmélkodtak egy kicsit, amikor az öreg Peták éneklésre buzdította a temetési közönséget. Ez úgy történt, hogy Peták, ki a pap mellett bandukolt, kétszer-háromszor megfordult maga körül s mind annyiszor integetett nekünk hátrafelé, hogy vigyázzunk, mert ének kezdődik. Mi ügyeltük is őt s mind

véle énekeltünk, akik a szekér mögött hosszú-hosszú sorban végső útjára kísértük nótárius urat.

*Nem látod-e annyi példában,
Hogy a halál siet dolgában;
A sok tisztség s nagy birodalom
Elolvad majd, mint a hóhalom.
Oh halál, oh halál,
Oh, szörnyű halál!*

A gyászos ének után egyidőt csendben mendegéltünk. Én éppen a halálon akartam volna egy kicsit gondolkozni, hogy az micsoda dolog lehet, de ott a szép nyári ég alatt, a nótárius úr koporsója tövében, olyan messze volt tőlem, hogy az eszemmel nem tudtam megközelíteni.

- Látod-e? - szólott atyám váratlanul.

Én magamhoz rebbenvén, hirtelen azt mondtam:

- Látom. Mit?

- Azzal az emberrel jártam volt együtt a csík-somlyói iskolában.

Hát olyant én még nem hallottam volt, hogy atyám valaki berecki emberrel is együtt tanult a somlyói iskolában. De most ott ment a ritka személy a koporsó után, a gyászos özvegy mellett, kit jobbról ő vezetett. Így hátulról csak annyit láttam belőle, hogy nem magas, de elég törzsökös ember; olyan engedetlen barna haja volt s csizmára szabott magyaros nadrágja, dűrückölt posztóból.

Kicsit meghuttyanva ment; lehet, a gyász miatt.

- Olyan, mint egy bátyó - mondtam.

- Gyászra jött haza - felelte atyám.

- Messze lakik?

- Bolyong mostanában.

- Fia a holtnak?

- Nagyobbik fia.

- Milyen neve van?

- Áron.

Igy petyegtettünk egy-egy szót a gyásznép között, de terjengve beszélni nem igen mertünk, mert az emberek kezdettek szemre venni minket, nem állhatván, hogy a végtisztesség alatt kotyogunk. S szünnünk kellett az öreg Peták miatt is, ki ismét elkezdte az *Oh, halál* éneket fuvatni velünk. Így aztán csak a göröngyök után, menet hazafelé, mondhatott bővebbet atyám. Akkor beszélt el, amit jelen írásomba belé is foglaltam az elején, hogy a Kászon folyó völgyében a csíki határszélen, miképpen találkoztak volt gyermek korukban. Vagyis akkor, amidőn a nótárius úr felvette őket a szekérére, idvezült nagyapámat maga mellé s atyámat pedig a fia mellé, kit akkor vitt a somlyói alsó gimnáziumba.

Hát ez a Gábor Áron volt ama fiú.

Ezeket hallván, szinte bántam, hogy miért nem nézém meg jobban ezt az Áron bátyót. De nem sokáig kellett bánnom, mert másnap este hát jön Márton pap s véle Gábor Áron, hogy atyámat a családja körében meglátogassák. Hosszan szorongatták egymás kezét atyám s Áron bátyó,

baráti módon s mégis tisztelettel adózva egymásnak, mert atyám Gábor úrnak s ő pedig Madár uramnak szólongatták egyik a másat.

Bor is került az asztalra s a bor mellett beljebb-beljebb melegedtek. Márton pap a világ erjedéséről beszélt, hogy a francia forradalom eszményei miképpen ütköznek ki, hol itt s hol ott, a nemzetekből. Áron bátyó egy-egy darabot mélázva hallgatott, majd hirtelen erősen bólogatott s olyanokat mondott, hogy hadd tisztuljon a világ, de mi lesz nálunk! Atyám, mint fogadó gazda ügyesen gyűjtötte egybe, amiket hallott s azokra néha sapkát tett az ő véleményével.

Igy folyt a beszéd.

S hogy halmozódtak a szavak, egy-egy kérdéssel Áron bátyót, mint bolygó embert is, kicsit-kicsit előbbre taszigálták, hogy hol járt s miket látott. Mondta, hogy Szentgyörgyön sokat volt s Szemerján szívesen; aztán Brassóban s Szebenben is; majd Szebenből elment, a Verestorony szorosán keresztül, Oláhország fővárosába, Bukarestbe is.

Oh, de hogyan!

- Hát az úgy volt - kezdé beszélni Gábor Áron bátyó - hogy lakott Szebenben egy Báyer nevű úrember, jobban szólva lakik jelenben is, mert nem hallottam, hogy meghalt volna. Ez a Báyer híres kalapgyártó ember s kivált cilinder kalapokat készít, mely a franciás divathoz igen szükséges. Egyik napon meghallottam, hogy Báyer Bukarestbe készül, hogy oda szekérrel cilinder kalapokat szállítson. Elmentem hát eme úremberhez, hogy nem tudna-e engem is abba a fővárosba elvinni. Szüksége is lévén éppen egy emberre, engem az úti levelébe, mint kalapos segédet, belé iratott s elvitt. Végig az úton ott kucorogtam a kalapos ládákon, nehogy az úti rablók haszontalanba ellopják a cilindereket. Volt ennek a Báyernek egy fiú boltja is Bukarestben s abban a boltban neki egy háló kamarája, ahol egymaga meg tudott szállni. Engem azonban valami Hanu Manuk nevű mocskos vendégfogadóba tett, ahol egy szobácskában ötünknek kellett volna aludni. Az ötből hárman le is feküdtünk idejében. De midőn éppen jól elaludtam volna, hát nagy vikotával s igen részegen hazajött a másik kettő, ki szatócs ember volt az egyik s a másik egy lunguj⁶ román pap. Valami tambura muzsikával jöttek, ami folyton úgy szólt, hogy rummá-rum, rummá-rum. Hát úgy virradtunk meg, a rummá-rummal; s én elhatároztam, hogy többé oda nem térek vissza. Ebben szerencsém is volt, mert reggel egy bojárkodó gazdag emberhez kellett mennem, aki franciásodni akarván, cilinder kalapot rendelt volt. Nohát, én elindítottam a cilinder kalapot ahhoz a bojárhoz, de hogyan találtam őt! Nagy bajban. Mert az történt, hogy megelőző este Terguvistyéből egy hatalmas, kövér rokona érkezett, aki nála szállott meg. Ágy azonban csak egy lévén, mind a ketten abba az egybe feküdtek belé. Morgolódtak is egész éjjel, hogy nem férnek egymástól, míg aztán reggel akkorát fordult mérgében a hatalmas rokon, hogy az ágy összeroggyant alattok. Nagy szitkok között éppen az ágyat tákolgatták, midőn én a cilinder kalappal megérkeztem. Letettem a kalapot, hogy én is megtekintsem az ágyat, de az erősen össze vala romolva. Mondván akkor, hogy inkább asztalos volnék, mint kalapos, a bojár megcsináltatta velem az ágyat. Majd az ágy után egyebet is megjavítottam a házban, mit igen jól megfizetett, de sőt más ismerőseinek is beajánlott engem.

Igy a végére érven, megmarkolászta Áron bátyó a borzos haját s mint aki leejt valamit a földre, úgy tette hozzá:

- S aztán elmúlt a tél.

⁶ Románból származó szó a lunguj, hosszút jelent.

Mi nagyokat neveltünk, miközben mondá a történetet; hanem őmaga el nem nevette volna magát soha. Sőt néha mintha még dühödött is lett volna, hogy neki mit kell a világon végbe vinni. Neki-neki futott a szavaknak is olykor, a szavak pedig megtorlódtak a szájában, úgy annyira, hogy össze tapadozva és göröngyösen jöttek elé, mint olyan embernél, aki megküzd a beszédért. Nem egyszer pedig, hirtelenül lejtőre került a szóval s a kerek szeme is mélázva megállt, mintha a távolban a semmi ágára ült volna a tekintete.

- Jaj, aztán - mondta ismét hirtelen - onnét Bukurestből felmentem Moldovába s az Ojtozi szorosnál, dugva magam a hegyek között, titkon haza jöttem.

Már derűsebbnek látszott, hogy a beszédében is haza tudott jönni.

- S milyen világ van oda által? - kérdezte Márton pap.

Áron bátyó elgondolkozott, hogy legkurtábban miképpen felelhetne; s majd kevés belső hányattatás után így szólt:

- Az ember s a nyúl nem drága.

Atyám kissé elborult.

- Szolgaság alatt vannak? - kérdezte.

- Hát igen, ők is - felelte bátyó. - Nehogy megunják a törököket, most az oroszok kormányozzák őket, már tizennégy esztendeje. Szedik az adót s a maguk képére katonaságot állítanak. S közben legfeljül terjesztik a franciás divatot, minden szokásokban s úri öltözetben. Azért vittük a cilinder kalapot is. De alábbacska, vagyis még a módos és úrias emberek, azok törökösen élnek; s csak még alább nyomorognak románul. Egyszóval hát oroszul parancsolnak nekik, ők törökül fogadják és románul engedelmeskednek. De hogy ez ily rosszul vagyon, azért a németekre haragusznak.

- Nincs rossz helyen a harag - mondta atyám.

Márton pap, igen vidám lélek lakozván benne, ezen jó ízzel nevetett; kedves anyám azonban oda enyhítette atyámat, hogy aki mondja, nem cselekszi.

- Nem-e?! - buzgott atyám. - Hát a védelmező egyesület!

Mint egy rakoncátlan gyermeket, úgy intette őt titokban anyám, hogy hallgasson az ilyenekkel, hiszen több versben megmondá már, hogy a németeket bosszantani nem leszen jó. Hanem Gábor Áron, hallván az egyesületet, felütötte már a fejét.

- Az mi lenne, Madár uram? - kérdezte.

- Csupán egy helybéli társaság - felelte atyám, - mely ellene vagyon annak, hogy német áru cikkelyeket vegyünk s pártolja a magyar portékát.

Menten felállt Áron bátyó s olyan nyughatatlan lett, hogy ide-oda tette a két kezét; majd a jobbikat a zsinóros ujjasába dugta, mellén a gomb alatt.

- Hát ez kell nekünk! - mondta ki darabosan.

S a gomb rögtön leszakadt az ujjasáról.

Elgurult a fűtő felé, honnét én vettem fel.

- Add oda anyádnak, hogy varrja vissza - mondta atyám.

Apró nevetések közben kedves anyám csakugyan varrni kezdte a gombot. S varrás közben egyszer-kétszer felnézett Gábor Áronra, kinek a buzgalom tüzeiben bizony vérmes volt az arca.

- Kendet is a német gutta fogja egyszer megütni - mondta neki nevetve anyám.

Erre Áron bátyó nem szólott semmit, hanem furcsa ábrázattal csendességben ült, miként úgy várakozánk mi is, kik az ő fényes szemét vigyáztuk. Figyelmünket úgy magára vonzotta azzal a kigyúlt orcájával és furcsa tekintetével, hogy bizonyosra gondolhatánk valami olyas dologra, mint egy kurta szózat, vagy a jövőendő lebbentése. Hanem ökelme, mintha csak magában, halkkal és szerelmesen akarva vala mondani, csak ennyit suttogott hangosan:

- Gyufa... Gyufa!...

Anyám elszakasztotta éppen a cérnát és álmélkodással tekintett reá; s bizony mi is úgy néztük Áron bátyót, mert nem tudtuk a mondása értelmét s még magát a gyufa szót is akkor hallottuk először, bár én gondoltam, hogy az gyújtó fácska lehet, semmi egyéb.

De a másik pillanatban Áron bátyónak már enyhülésbe simult az ábrázata s a katonás bajusza alól gyermekes örömmel kezdé magyarázni :

- Semmi dolog nincsen, amiben jobban a németekre lennénk szorulva, mint éppen a gyújtó, vagy ahogy a minap valakitől oly találó módon hallám, a gyufa. Igaz, hogy kénnel már itt-ott nálunk is készítenek gyufát, amaz bűdös kövest; de újabban, s még pedig magyar elméből, feltalálták az oly gyufát, minek a feje foszforral lobban fel s alig sem terjeszt semmi rossz szagot. Csakhogy ezt Bécsbe vitték s nekünk úgy kell megvenni, ha ugyan kaphatunk is belőle, mint német portékát. Hát én úgy vélem, hogy ebbe belé nyugodni nekünk nem kell, hanem állítsunk gyártó társaságot s készítsünk ilyen jóra való gyufát, nagy számmal.

- Az iskoláját! - lelkesedett atyám.

Nekem is tetszett, hogy gyártanánk gyufát.

- Gábor úr tudja a titkát? - kérdezte Márton pap.

Azt mondta erre Gábor Áron, hogy a gyufa titkával baj nem leszen, mert szerkeszt ő olyan gépet, mellyel a fácskákat gyártani lehetséges lesz; a kotyvalékot pedig, miben fejet mártanak a fácskáknak, azt röviden megtanulja.

Atyám a védelmező egyesületet ajánlotta, hogy annak a gondjába adnák a találmányt; s Márton pap is dicsérte eme gondolatot, de Áron bátyó jobbra-balra kezdé mozgatni a fejét, mellyel hamarosan és mind sebesebben s már egészen félkörben kaszált.

- Magunk legyünk a mag! - mondta.

Hát ebben egyetértésre is jöttek; s oly nagy volt bennük a buzgás, hogy amidőn menésre búcsút vettek, Márton pap vállon ölelte Áron bátyót s azt mondta neki:

- Reménykedünk Isten után, hogy hamarosan gyufa gyárosok leszünk.

Igy elmenvén ők ketten, kedves anyám azt találta mondani, hogy azzal a gyufával nagy tüzet nem fogunk tenni; atyám pedig annyira megduzzogott ezen, hogy Löketi Ferencet kezdte szidalmazni.

De azért baj nélkül kerültünk ágyba.

Ellenben a rájövő hetek nem egészen úgy kezdenek telni, mert a három gyufagyártó úgy megbokrosodott a nagy találmánytól, hogy a való életben semmi hasznót nem hajtott egyik sem, hanem örökké csak bújtak volna valahol össze. Így a kereset nálunk is igen megszűkül, mert atyám ilyenformán alig járatta védelmező utakra a lovakat, sőt még a kicsi gazdaságot is reánk bízta s főképpen Lázár bátyámra, kinek a lába már egészen járhatóvá kezd vala épülni.

De nem volt pirosabb a rózsza Márton papnál sem, hol a könyvek fókain háborítás nélkül töprengettek a pókok s a gazdaság pedig nagyokat pihent a szarvas Wukko árnyékában.

Igy múltak a hetek.

S aztán a hetek belementek ismét lassan az őszbe.

Én még akkor is az iskolába jártam, de már a hatodik osztályba, ami olyan nagy dolog volt, hogy csak hárman tudánk erre a fokozatra jutni, mert a sok többi elmorzsolódott a bajos esztendő alatt. A tizenkettedik esztendőt töltvén, már nemcsak jól megépült legényecske voltam, hanem egymagamban szinte három személy is. Mert ugyanis nemcsak tanuló voltam az iskolában, hanem az alsóbb osztályosoknál tanító is, majd pedig otthon a gazdaságban dolgozó személy. Dehát mindez nem is lett volna baj, mert én mind a három minőségemben is vígan megtettem, amit kellett; hanem atyám úgy elferdült a gyufa gyártásában, hogy szinte csak vendég gyanánt járogatott haza s emiatt kedves anyám búval hervadozott s még zokszavakat is rakott atyámra. Őt azonban sem a könnyes aggodalom, sem a megélhetésben való hátra maradás nem tudta vissza fordítani, mert minden idejét a Hajduháton töltötte.

Ez a Hajduhát a falu északi részén feküdt, egészen az erdők tövében, szép kies helyen. Darabig mezei szekérút vezetett arrafelé, de aztán a vadóc út ösvénybe változott. S ott mindjárt egy kicsi gyümölcsös bennvaló húzódt meg, melyen valami remete házacskája állott. Ez egykoron az idvezült nótárius egyik kerteskéje volt, ami adósság fejében egy özvegy asszonytól maradt volt reá. Hát ezt a remete helyet a nótárius, még java életében, oda adta volt legnagyobbik Áron fiának; gondolom, úgy tíz-tizenkét esztendővel a gyufa gyártása előtt, vagyis akkor, amidőn Áron bátyót a hébe-hóba eléjövő lidérces betegség miatt elbocsátották a katonaságtól. Gondolta nyilván az atya, hadd legyen ez a nyughatatlan fiú ama csendes és elszongító helyen, ahol fűrés-faragással elegendő módon töltheti a kedvét, vagy akár szőheti a maga bolondos álmait, a madarak éneke mellett. Volt is ott, abban a remete házikóban, mindenféle szerszám, melyeket Áron bátyó a világ minden tájáról össze hordott oda. Mert örökös buzgásban és akaratosságban is szenvedvén, darabig mesterkedett a szerszámokkal, majd hirtelen nyakába akasztotta az ő szokott borz tarisnyáját s elindult valamerre, de gyakran olyan messze is, hogy napokig csak ment.

Hát ide járt atyám, erre a szállásra; s ide járt Márton pap is.

Ott gyártották ugyanis hárman az áhított gyufát, de inkább még csak szájjal, bár három hónapja is betelt már annak, hogy a gyártásra össze adák vala magukat. Igaz, azt a három hónapot sem mulatták azért hiába, mert egy irdatlan műhelypadra olyan gépet szerkesztett kettőt Gábor Áron, amelyek alkalmasok voltak arra, hogy gyújtó fűcskákat hasogasson az egyik s vagdosson a másik. Atyám s a pap nemcsak csiholták az Áron mester kitaláló kedvét, hanem a szükséges megymást elő is kerítették neki s a hevült embernek kezébe adogattak mindent. Azonkívül pedig alkalmas fát kutattak s készenlételebe tettek három félét is, úgymint nyárfát, fenyőfát és zádógfát. Gondolák, s igen helyesen, hogy próbát tesznek mind a hárommal, hogy vajjon melyik szolgáltat jobb gyufaszálakat. Minta gyanánt már vágtak is azokból kívánt fűcskákat s el lehet gondolni, hogy minő örömmel szemelgették s nézegették azokat s gyujtogatták is meg német gyufával, hogy vajjon melyik égne jobban. A mustrával jól meg voltak elégedve. Hanem atyám, kinek előre nézni mindig szokása volt, azt találta mondani, hogy így is megjárja a dolog, de igazi akkor lenne, ha nem ember által működne a gép, hanem példának okáért víz hajtáná, mint a malmot. Mert nem ezer fűcska kell, magyarázta nekik, hanem millió s még millió. S mily rabszolga munka embernek annyit hasogatni, akár a legjobb géppel is! De bezzeg, ha csak etetni kéne a szép hasábokat a géppel s az embernek egyéb dolga

nem lenne, hanem csupán a gép alól söpörhetné össze a készen gyülemelő fácskákat, hát az lenne aztán a pénz és a diadalom!

Igazat adtak atyámnak.

S itt kezdődött a baj.

Mert patakot nem találhatván a közelben, ellenben igen szeles tájék lévén ez a Hajduhát, Gábor Áron azt találta ki, hogy vízi malom helyett szélmalmot fog szerkeszteni, mely alkalmas lesz arra, hogy a hasogató s a vágó gépet elhajtsa. Azt a szélmalmot pedig úgy gondolta el, hogy a ház tetején ki kell döfni egy óriási nagy rudat, minek a tövét a ház földjébe belé ássák, fenn a tetejébe pedig szerkesztenek egy szélmalom kereket; majd a hatalmas rúd mellett felvezetnek egy vascsövet, melyet odafenn a szélmalom forgatni fog s amely lent a házban a gépeket fogja hajtani.

Hát jó.

Két hét alatt el is készítették ezt a szélmalmot s akkor várni kezdték a szelet. Áron bátyó ott ült nagy éberen a műhelypad mellett, a rúd tövében; atyám künn az időt vizsgálta, hogy a fákon a levelek nem mozdulnának-e; Márton pap hol kiment a házból s hol bement abba, imádkozván is bizonyosan közben, hogy jöjjön egy erősebb s tartósabb szél. De ahol azelőtt örökké fújni tudott a haszontalan szél, most csak lebbenést sem mutatott, úgy hogy inkább a gyufa gyártók duzzogtak-forogtak lent a földön, mint a nagy szélmalom fent a magosban.

Igy múlt el két nap.

Harmadiknak egy péntek következett, mely a honi gyufa gyártásában nevezetes nap lett. Ugyanis a déli időben hirtelen mord lett a levegő ég s az erdő is kezdett zizegni. Messze a Perkő hegye elborult egészen, majd a síkságon keresztül rossz kedvű felhők gomolyogtak előre. Nohát, gondolták a gyártók, most lesz, ami nem volt. Gábor Áron a műhelypad mellé kuporodott, Márton pap a kicsi ablak közelibe állott; atyám pedig, az ablakból is látható módon, künn vigyázta a szélmalmot. A gomolygó felhők hideget fújva közeledtek, de a szél csak annyira növekedett, hogy csupán nógatta a szélmalom kerekét.

- Mi van odaki? - kérdezte Gábor Áron.

Az ablakon által a pap tovább küldte a kérdést, mire atyám azt felelte vissza, hogy hat forintos német szél közeledik. Ez nem volt jó hír, mert az áldatlan és sorvasztó nyugati szelet hívják nálunk hat forintos német szélnek. Morgott is a mester a műhelypad mellett, de nem valami sokáig, mert egyszerre és nagy zúdulással megérkezett a szél. Az erdő nyögött, az ablak besötétedett s fent a szélmalom kereke csikorgott dühödten; majd neki lódult és forgatni kezdte veszedelmesen a vas csövet, de oly irgalmatlanul, hogy a műhelypadon a két gép szikrázni kezdett.

Aztán az egyik gép kifordult a helyéből, a másik pedig leugrott a földre.

S hogy ez történik vala, abban a pillanatban Gábor Áron felszökött ültő helyéből, de az volt a szerencséje, mert egy fület zúdító recsenéssel kiszakadt a földbe ásott farúd s olyat szökött felfelé, hogy egész hosszában, a ház tetején keresztül, nagy robajjal a mennybe ment. Utána odakünn recsegve zúdult is valami s megdöndült a föld is a veszett szélben.

Mérges reszketésben állott Gábor Áron a ház közepén, Márton pap az ablak alatt lapult, atyám pedig odakünn egy vastag fa tövében.

S ott feküdt a szélmalom kereke is, teljes roncsaiban, atyám mellett a földön.

Igyhát minden össze romlott, ők magukon kívül.

El lehet gondolni, hogy a megdühödött német szél miatt mily kurta-vastag szavakat mondanak; s el azt is, hogy a szélvihar multán minő keserűségben vakargatták a fejüket.

Aztán tanakodni kezdettek, hogy most immár mit tegyenek; s mindenre figyelmet fordítván, abban egyeztek meg, hogy a szélmalom dolgát most elnyugtadják. Ellenben gyártani fognak kevesebb gyufa szálakat, de még annak előtte elvégzik, hogy a meglévő fácskákat megmártogatják, vagyis gyujthatási képességet adnak azoknak.

Mindjárt hozzá is kezdének.

Volt ottan egy négylábú kicsi vas kályha; s kiválasztottak egy alkalmasnak tetsző vas fazekat, mellyel kárt akkor sem vallanak, ha soha többet más egyébre használni nem lehet, mert hiszen eléggé ódon fazekacska volt. Ebben kész gyertyát és viaszt olvasztottak, kevés torjai ként is vegyítván hozzá, mely kén igen jól fogja a lángot. Elkészülvén eme kotyvalék, kezdék a fácskákat abba belé mártogatni, de bármily gyorsan cselekszik vala azt, a fácskák igen sok gyertyát vettek magukra. Hanem Áron mester ezen is tudott segíteni, mert azt találta ki, hogy mártogatás előtt a fácskákat is meg kell melegíteni. Meg is melegítették, még pedig olyan dróthálós rostában, melyben a törökbúzákat szokták pattogatni. Midőn a fácskák a kívánnak így megfelelték, következett a végső nagy dolog, vagyis azon művelet, midőn a megmártogatott gyujtó szálaknak fejet ragasztanak. Ezen célra új kotyvaléket kellett készíteni, mégpedig igen kényes módon és nagy tudománnyal, mert hiszen a gyufának a feje mondja meg, mit ér az egész. Könnyen kell neki gyúlni, s égni megfelelő lánggal! Dehát abban hiba nem lesz, mondta Gábor Áron, s elévett egy pléhből való kis lábaskát. Azt a kályha sarkára tette, távol a tűztől, hol atyám a viaszos kotyvaléket kevergette s a pap a gyufaszálakat rázogatta ama dróthálós rostában. Mind a ketten nagy figyelemmel nézték Áron mestert, aki egymás után tette a kicsi lábaskába, amit tudománya szerint oda tenni kellett: vagyis arab gumit, ami legjobban ragaszt, valamint foszfort és salétromot. Nagy ügyelettel ezekre ráöntött valamit, de csak igen kis mértékben, nehogy a kotyvalék hígabb legyen a szükségesnél. Aztán kézbevett egy fakanalat, hogy annak a nyelével szépen kavargatni fogja. Belé is mélyesztette a fakanál nyelét, de hogy keverni kezdé-e, vagy mit csinált, azt már nem lehet tudni, mert abban a percben olyan robbanás lett, hogy az ablak betörött, a fazék a viaszos kotyvalékkal lerepült a földre s a pap kezében pedig lángot vetett a rosta.

Dehát élnek, azzal a gondolattal térének magukhoz.

Éltek, az igaz, de Gábor Áronnak a két karjáról nemcsak a ruha égett le, hanem onnét még a szőr is, mert igen szőrös és akaratos ember volt. Atyámnak a meleg kotyvalék tele pökte maró foltokkal az arcát, a papnak pedig a két szemöldöke és jobb felől a haja egészen leperzselődött.

S még annál is nagyobb volt a szégyen.

Anyám legelsőbben sírva fakadt, aztán hol az atyám arcáját ápolgatta, hol pedig szidalmakat szórt a gyufagyártásra. Márton pap, mint Isten szolgálja is, belényugovással vette a dolgot. Hanem Gábor Áron az ő akaratos lelkében még jobban gyulladozott, mint addigéle, mert miközben kezegette a két karját, égen s földön mindenre megesküdt, hogy gyufát azértis fognak gyártani. Már egy hét múlva atyám s a pap is késznek mutatkoztak erre az újfajta gyártásra, de akkor oly dolog következett be, ami az újabb nekibuzdulást egészen megakasztotta. Ugyanis valamelyes rossz utakon az a hír terjedett el, hogy atyámék Hajduháton nem gyufát akartak gyártani, hanem robbanó golyókat s más illynemű találmányokat. Az efféle temondákon nyugalmas világban csak neveltünk volna, most azonban úgy meg vala bolydulva minden, hogy nem lehetett tudni, valami bolond beszédből minő baj lehetséges. Igaz, hogy még csak suttogással, de így a hamu alatt igen izzott már az egész országban a parázs, mert abban az esztendőben sok kedvezést tettek az országgyűlésben a népnek. Kossuth az úrbéri állapotot

egészen el akarta törölni, Galíciában pedig kiütött a forradalom. A hivatalbéliek haragudtak, mert törvény jött arra, hogy mindenki viselhessen hivalt; s a birtokosok is morogtak, mert immár nemcsak a nemes emberek vehettek maguknak földet. Hanem a legjobban mégis a németeket ölte a méreg, mivel a hivatalokban csak magyarul akartak szólni az emberek, a törvény pedig jussot adott a főkirálybíráknak, hogy parancsolhassanak a fegyveres katonáknak, bárha azok németek is.

A levét ennek a nagy mérgüknek még velünk is meg akarták a németek itatni, s bizony egy kicsit meg is itatták.

Ez pedig úgy történt, hogy Kézdi-Vásárhelyen az ezredi hivatalba is eljutott ama híresztelés, miszerint atyámék bombákat gyártanak a Hajdúháton. No hamar, írtak is onnét a bombásoknak egy-egy citáló német levelet, hogy ekkor és ekkor jelenjenek meg a szüntelen katonai törvényszék előtt, magában Vásárhelyen. A levelet fegyveres hajdú hozta az atyám kezéhez s a családban eléggé nagy volt az ijedelem, bár kedves anyám többször is megjövendölte volt, hogy a németek egyszer bajt csinálnak nekünk.

Kiknek ily levelük volt, ők hárman még azon este összebujtak nálunk, hogy immár mit cselekedjenek. Mint házi gazdának, az első szót atyámnak adták; s atyám azt mondta, hogy Bereck vég helyi város lévén, a benne lakó polgárok számára nem máshol van a törvény, hanem a berecki tanácsnál: ennekfolytán tehát ne menjenek se Vásárhelyre, se máshova. Midőn helyeslő módon az atyám szava elhangzott, következett a pap. Ő pedig úgy szólott, hogy mivel éppen friss buzgalom vagyok arra, hogy hivatalosan is mindenki a magyar nyelvvel éljen, a címzettek nem tudnak németül s így a saját magyar ujjukból nem szophatják azt, hogy Vásárhelyre kéne nekik menni. Ezt is helyeselvén mindenki, Gábor Áron kezdé igen villogtatni a két gömbölyű szemét s nagy dühösséggel azt mondta, hogy ő sem német levélre, sem magyar levélre, sem Vásárhelyre, sem pedig a helybéli gyáva tanácsba el nem megyen.

Az idéző levelet a lámpa mellett nagy lánggal el is égette abban a percben. A német levélnek ez a lángbamenetele olyan nyomaték volt, hogy egy akarattal állottak a megtagadó szóra.

Vártuk, hogy mi lesz.

S ha vártuk, meg is láttuk, mert a harmadik napon, hogy a menés ideje lejárt volna, egy katonai szekér érkezett a faluba. A szekéren négy puskás katona ült, de azok magyarok voltak; s ült egy szakállas német kapitány is, ki hadbíró volt. Legelsőben a paphoz mentek, akit bilincsben hoztak a mi udvarunkba, hogy atyámat is melléje tegyék, úgyszintén bilincsbe verve. De már akkor számosan állottak a kapu előtt s egyre gyűlt a nép, hogy a német mi az annyát akar. Látván atyám is a biztató népet, jól félre taszította a katonát, ki a vas nyűgöt a kezére akarta volna tenni. Erre a német parancsolt s a katonák éppen a fegyverükhöz akartak folyamodni, de akkor a nép, a kapuval együtt, bérontott az udvarra. A kapitány sárgulva curukolt a nép előtt s nem merészkedett a puska elsütésre parancsot adni, mivel a magyar katonák is úgy álltak, mint akiknek emberre puffantani nem igen van kedvük. S ha már így nem mozdult előre, amit a német akart, akkor hátrafelé ment, mert a papról is levették a bilincset s abban alkudtak meg, hogy nem viszik atyámékat Vásárhelyre, hanem a katonai szekéren szívesek lesznek kivinni őket Hajdúhátra, ahol is a kapitány bíró megsejleli a bombás helyet.

Hát oda el is mentek, de a nép is tódult a szekér után, nehogy a német ismét erőszakosságba essék.

Midőn oda megérkeztek, Gábor Áront is ott találták az ő remete házában, hol bekötözött karokkal nagy munkában volt éppen. Igen, mert a robbanás óta még inkább akaratos lett s a citáló levél is még jobban edzette arra, hogy adhasson nekik istenes választ. S úgy látszik, sikeresen is feszíté magát, mert meglátván a szakállas németet, arra sem ért rá örvendő lelke,

hogy valami rosszra gondoljon, sőt azt hihette, hogy a gyufa titkát meg akarná venni tőle, mert nevetve mondogatá a németnek:

- Nem adom! Nem adom!

Abban a nagy örömeben, ami eltöltötte őt, arra sem hallgatott, hogy mit mond a kapitány, sem a katonákkal nem ügyelt, hanem a gyártott gyufájával kitörtetett a ház elé, hol a nép nagy várakozásban volt. S ottan a nép előtt megállott és gyujtogatni kezdé előttük a gyufákat, mondogatván azoknak lángja mellett:

- Magyar készítmény! Ezt mi csináltuk!

Atyám s Márton pap is csak abból a lángból tudták meg, hogy Gábor Áron mégis fejet kevert a gyufának, mert íme, könnyen gyúlnak s jól égnék azok! Hamar s nagy öröm hevülettel ölelgetni kezdették a sikeres mestert, ki mindjárt három felé osztotta a dicsőséget; majd annak a hasznával a népet örvendeztette meg, olcsó pénzen ígervén nekik a megszületett magyar gyufát. Csakhogy az újon született kincset nagy baj találta már akkor melegében, mert amíg a gyártók egymásnak s ők együtt a néppel örvendeztek, azalatt a német kapitány elkobzás alá vette a gyártógépet, szekérbe tétetvén a katonákkal. Jóformán csak akkor vették észre a zsákmányolást, amikor a katonák már fegyverrel ültek rajta. De segíteni még akkor is kész lett volna a nép, ha a kapitány jogot és békességet nem hazudik vala; hanem azt cselekedte, mert egyfelől fogadalmat tett, hogy a gépet vissza adják, mihelyt a gyártók szabadság levelet váltanak reá; másfelől pedig atyáméknak békességet ajánlott, megbizonyosodván arról, hogy nem robbanó cikkelyeket gyártottak, hanem gyufát.

- Vigyék... - mondta Gábor Áron, de már olyan szomorú volt akkor, mint a beteg madár, amikor kénytelen leszállni a földre.

Hát elvitték a gépet.

Magukra maradván, még mondott annyit a szomorú bátyó, hogy amit egyszer meg tudott csinálni, azt máskor is meg tudja; de aztán a kedve mégis igen nagy rozsdát kaphatott, mert másnap úgy odalett Bereckből, hogy gyenge hírét is alig hallottuk sokáig neki.

Nyomán a tél is elment, s mi a tavasz vigasztalásával maradtunk. S ha már olyan az élet, mi vigasztalódtunk is, mert hiszen okot arra is találtunk. Így elsőbben a családi életet, mely a gyufa bukása után a régi kedvességébe visszalépett, mert atyám újólá otthon ülő s házra kereső ember lett. Csak egy kicsit borongósabb s el-elrévedőbb, mint azelőtt vala. Kivált a vasárnapi napokon esett ily állapotba; gondolom azért, mert vasárnap reggelenként borotválkozván, látnia kellett ama ragyás foltokat, melyeket kevés számmal a robbanás örökre meghagyott volt az arcáján.

A házi nyugalmon kívül más öröm is talált minket azon a tavaszon, mely örömet bár mindnyájunkénak mondhatok, főrészében mégis külön az enyém volt. Ugyanis a Balló Mihály ajándéka maga is igen szép ajándékkal örvendeztetett meg, vagyis Dongó csikómnak, ki ugyan már négy esztendő volt akkor, gyönyörű fia született. Csoda milyen hosszú lábai voltak s már akkor jónagy sörénye. Egyébként elevenebb színe volt, mint az anyjának, de csak annyira, hogy ha az anyját meggyászúnak mondtam, akkor őt a cseresznye színéhez mérhetem. Mind ott állottunk mellette, rakván rá a sok dicséretet, miben még Lázár bátyám sem fukarkodott, gondolván talán, hogy neki adom a gyönyörű lófiút. Én neki is adtam volna, de atyám nélkül nem akartam olyan nagy gazda lenni, s atyám pedig nem szólott effélit semmit. Inkább azt a kérdést tette fel, hogy most immár milyen nevet adjunk a kised csikónak. Engem tekintvén gazdájának, reám nézett; hanem figyelmességére én is jól válaszoltam, mert azt mondtam, hogy az atya szokását a fiú is tartsa meg.

- Még pedig? - kérdezte atyám.
- Még pedig az ábécé dologban.
- Hát akkor?
- Vagyis legyen Ádongó! - mondtam.

Az is lett.

No aztán, Ádongó születése után nem is történt más nevezetes esemény, egészen az iskola végezetéig. Ama nap azonban az emlékeim között nem utolsó helyre került, mert hiszen ha az ember hat esztendeig jár ugyanazon tanító keze alatt ugyanaz iskolába, akkor a búcsú nem olyan könnyű, hogy nohát, minden jót kívánok. Bennem is bizony meggyűlt a sok emlék, ami a lelkemben mind csipogott; s fujdogált szívemben az elválás érzete. Az öreg Peták is, nagyobbítani akarván emlékezetünkben a napot, a végső vizsgálaton tőlem kérdezett mindent, mert tudta jól, hogy én meg tudok felelni. Hát ez így is volt, mert olyan válaszokat adtam, ismét és ismét, hogy egyszer az egyházbíró, ki nagy gyümölcsös vén ember volt, nem tudván már magában tartani az ámuldozást, jó hangosan így szólalt meg:

- A szentyibe, beh tud ez mindent!

Mindenki nevetett a vén ember hangos kottyanásán; s Márton pap, ki fő ember volt a vizsgálaton, súgott a fülébe valamit. Ha másképpen is, mint az öreg gyümölcsös, de végezetül én is gyarapodtam a paptól, mert bérekesztő beszédében engemet példának állított minden tanulóknak elé s ott a szín előtt még kezét is fogott velem. Utána mellém csosszant s megölelgetett Peták is, kinek én igaz köszönetet mondtam a hat esztendő magaviseleti és észbeli bajlódásokért; s hogy aztán a jó öreg mit tudott eltenni az én szavaimból, azt bizony nem tudom, mert a szemei könnybe valának borulva.

Hát így szakadtam el a berecki iskolától, jobban szólva, nőttem ki belőle, mert hiszen akkor a tizenharmadik esztendőmbe léptem immár.

Mind eme dolog május kezdetén volt.

S mint Ádongó, midőn kieresztettük a szabad mezőbe, ama napokban olyan voltam én is. A nagy tavaszban rezegettem reggel, mint a harmat a fűszálakon; délben a szellővel nyargaltam volna szerte a világon, s este legjobban szerettem volna vegyülni a csillagokkal.

Szabad voltam és nyughatatlan.

Jól látván atyám, hogy mily nehezen bírok magammal, azt gondolhatta magában, hogy legalább kis időre nyomra teszen engem, mint a futásra megkent szekeret. Azt mondta tehát, hogy elviszen magával Kézdi-Vásárhelyre, mert két ládával pogácsát akarna ottan vásárolni, hogy azt a pogácsát a helybéli májusi sokadalomban haszonra eladja. El is mentünk a Cé és Dé lovakkal; s egy Kása nevű nagy pogácsásnál, ki céhmester is volt, megvásároltuk a két láda pogácsát, melyek között akkorák is voltak, mint a kisdédék tenyere, de oly nagyok is, hogy az úrnapi körmenet előtt vinni lehetett volna. De aztán az egyik leleményesebben szebb, mint a másik; s ízletesség dolgában is versenyben álltak.

Otthon az országos sokadalomban sátrat állított fel atyám s oda kiraktuk a csábító pogácsákat. A családból engem állított melléjük atyám, hogy véle együtt vigyem a vásárt; de ő nem is választott rosszul, mert nemcsak hamar és jól tudtam számolni, hanem kicsi idő alatt hírnevet is szereztem magunknak, mi a vásárló közönséget hasznosan gyarapította. Azt pedig úgy szereztem, a hírnevet, hogy aki alkudni kezdett a pogácsa árából, annak valódi árán már nem adtam

oda, csak drágábban egy kispénzzel, ami a rézkrajcárnak fele volt, mert hiszen egy kurta forintot száz kispénzben, vagy ötven krajcárban számítottak.

S milyenek az emberek!

Szájról-szájra adták a találmányomat s úgy megnyert mindenkit, hogy játszani kívánván a zajongó sokadalomban, számosan alkudtak egyet-kettőt s aztán a fejeléssel együtt megfizették az árat.

Eljött a délidő.

Akkor atyám átalment a sörivő sátorba, szólván nekem, hogy csak lehajt egy félkupával s mindjárt vissza is jön. De alig tűnék el, hát egy ifjú s egy cseperedő leányka jött oda hozzám, ketten nagyon egy párocskát mutatván. Mivel bereckiek voltak ők is, kicsodás személyüket ismertem, de beszédben odáig velük sohasem voltam. Tudtam hát, hogy a leányocskát Gábor Annának hívják s a mester Áron bátyónak a legkisebbik testvére. Velem egykoros lehetett ez a barna Anna, de sokkal többet mutatott, mert egészen leánynak volt immár gömbölyödve; s bizony nem tagadom, halovány arcájával s abban a könnyű gyászos ruhában reám igen hathatós volt. Az ifjúról is tudtam, hogy egy földes gazda urizáló fia, akit Kováts Mózesnek hívnak.

Nem is köszönt Mózes uracska, hanem csak odaszólt nekem:

- Addsa ide a legszebbik pogácsát!

Ha a tetszetős leányocska ott nem lesz vala, talán reá hagytam volna a parlagi szót, de így megborzolódtak az én kis kakas tollaim is.

- Nem tudok róla, - mondtam - hogy az uracskának itt valami barátja volna ebben a sátorban.

A leányka kedves pillantással simult kettőnk közé s így szólt:

- A kísérom egy szép pogácsát kér.

Kováts elveresedett, pedig rőt színű ember volt úgyis; én pedig nyájasan kiválasztottam egy szívet formáló nagy pogácsát, melyre szép kanyargatással az volt írva, hogy »Szívből szívnek«. S azt átnyújtottam Gábor Annának, eme szókkal:

- Jól esnék nekem, ha tetszenék a kisasszonynak.

Mózes úrfi csapkodni kezdett a guvadó kék szemével.

- Milyen árus? - kérdezte.

- Nagyon drága, - mondtam nyájason, - mert ugyanis a kisasszony testvér bátyja, ki atyámnak baráti embere, nagy figyelmességgel már kifizette az árat; az ily figyelmesség pedig igen drága és becses.

Azt hittem, hogy ezzel minden oda ment a medrébe, de nem így történt, mert Kováts Mózes kivette az Anna kezéből a nagy pogácsa szívet s úgy találta megfogni, hogy annak az egyik oldala letörött. Úgy letörve aztán vissza dobta a sátor asztalára, ahol a pogácsa kétfelé tárta magát.

Anna csendesen elpityeredett.

Atyám pedig éppen abban a pillantásban érkezett vissza.

- No, mi van itten? - kérdezte.

De már én kiléptem volt akkor a sátor deszkája mögül s atyámnak azzal válaszoltam, hogy a jobb kujukommal, vagyis az öklömmel s egy hirtelen ütéssel úgy bérontottam a Kováts Mózes hegyes orrát, hogy azt a gazdája rögvest a markába temette s bújva kullogott el a vásáros emberek között, nehogy lássák az ő szégyenét.

De látták, mert mentiben a vér mindenütt lecsepegett a földre.

Anna álló helyéből nézte, hogy mi tudott történni; s úgy meg vala dermedve, hogy még mozdulni is elfelejtett. Egy másik iratos pogácsát kedveskedtem oda neki, majd atyám, látván is a leányka megriadását, gondjába vette őt s a nyüzsgő sokaságból kivezette az útra. Midőn a kíséretből vissza jött atyám, neki nem kelle bőven elbeszélmem, hogy valójában mi is történt, mert ő kicsiből is látta az egészet.

S nem bánta.

Hát nekem így zajlott le az a májusi pogácsás vásár, mely a negyven negyedik esztendőben volt. S kicsit több szóval azért mondtam el, mert Kováts Mózes későbbben, midőn a hazát veszély kezdette volt fenyegetni, nekem baráti emberem s bajnok társam lett; nem is szólván arról, hogy az orra vérét feledve, Gábor Annát is feleségül vette azután. De volt még egy másik dolog is, nevezetesen egy kis szívárvány, mely e történetet életem tavaszi egén megmarasztotta. Az ugyanis, hogy Gábor Anna az én szívemet is igen megindította volt, mert minduntalan látni akartam volna; s nem tudom, hogy miért, de haragudtam is rá, oly nagy gerjedelemmel, hogy a képzeletemben ki tudtam volna irtani a világból.

Verset is írtam parázsló személyéhez, de óva dugtam magamat, míg írtam a verset, nehogy kedves anyám rajtacsípjén s engem a szégyen megöljön. Kicsi papirosra háromszor is leírtam a kökényes vallomást, amely így szólt:

*Kökény szemeddel álmodom
S nincs nappalom, hogy mást szeretsz.
De ne lássak én több kökényt,
Míg az enyém te nem lehetsz.*

Mint a fűzfalevelet, zsebembe rejtettem a kis papirost s napjában kétszer is a tanácsház körül bolyongtam, mert az atya után Imre fia lépven a nótáriusi hivatalra, az özvegy család is ott lakott. A harmadik napon csakugyan meg is pillantottam Annát, amint abban a könnyű fekete ruhájában s egy napernyőt billegtetve, szembe jött velem, S amire olyan sokáig készültem, az merőben készületlenül talált engem, mert nem tudtam hirtelen, hogy miképpen köszönjek neki; s a nagy kínban a látásom is megfülledett.

Ma sem tudom, hogyan mentem el mellette.

Még jó, hogy Anna meg sem ismert.

Korholtam magamat, hogy milyen gyámoltalan valék; hanem a lányra még jobban haragudtam, mint annak előtte. Elszaggattam otthon a költött vallomást, amit e szerencsétlen találkozás után igen bambának is tartottam s főképpen irgalmatlannak azt a magamra rakott sanyargatást, hogy én több kökényt ne lássak.

Napok multán a szívemben mégis megenyhültem vonzalmas személye iránt, csupán a kökény-dologban nem. Új módokon kezdtem hát gondolkozni, hogy Annát, kellő eredménnyel, miképpen tudnám újólag megkönyékezni.

Terveim számosan voltak.

De minek előtte akár egyikre is sor kerülhetett volna, váratlanul olyan szél csapta meg az életemet, mely elmém gondolatait s a szívem vágyait is más tájak felé indította el. Ugyanis egy szép zsongító nyári estén, még pedig Péter-Pál nagy aratási napján, amint nálunk üldögélné Márton pap ismét s atyámmal egyezkednék titkosan valamiben, egyszer azt mondja emeltebb szóval atyám, hogy kérdezzük meg a legénykét.

Oda is intett engemet nyomban.

Megálltam az asztal mellett, hogy szívesen kisegítsem őket, ha netalán valamiben megakadtak volna. Atyám azonban, addigi szokását megtörve, maga mellé ültetett, mint kettejükhez harmadik méltó embert, s azt kérdezte tőlem:

- Volna-e nagy kedved magosabb iskolába lépni?

- Nekem volna - feleltem.

S ezt oly hamar mondtam, mintha előbb szólani lett volna szokásom s csak azután gondolkozni. Bántam is nagyon, hogy legalább egy kevés megfontoltságot nem mutattam, mert hiszen még a kétszer-kettő is csak akkor adja ki nyomósan a négyet, ha az ember egy kicsit gondolkozik rajta. De szabadságom most már javításra nem volt, mert atyám mindjárt így folytatta a maga szavát:

- Mert mi a plébános atyával már tavasz óta hányjuk-vetjük egymás között ezt a dolgot. De akár a családi szoros állapotot tekintem, akár ország dolgát vagy a nagyobb világét, helyesebbet tenni nyilván nem lehet, mintha téged szárnyaidra segítünk. Ha aztán beválik, hogy te édes hazánknak gyalultabb fia leszel s az emberiségnek is mozdító elméje, akkor semmit sem tettünk hiába.

- Hisszük, s úgy lesz! - tette hozzá Márton pap.

S jó is, hogy szólt, mert az atyám igéi úgy belém hatottak, hogy én hamarjában nehezen tudtam volna bármit is mondani. De midőn kedves anyám megsimogatta a fejemet s láttam azt a teli fényes szemét, hát akkor szóhoz kellett mégis folyamodnom, nehogy eltörjék bennem a mécses.

- Somlyóra mennék-e én is? - kérdeztem.

Atyám azt felelte, hogy nem Csík-Somlyóra, mert ottan mostan is csonka az iskola: hanem az enyedi híres kollégyiomba, vagy a marosparti Székely Vásárhelyre, mely főtekintélyű város és úgyszintén neves iskolája van. Jó az mind a kettő, lehet választani.

- Melyik van közelebb? - kérdeztem.

- Vásárhely! - monda Márton pap örömmel.

Mivel a pap felelte ezt s nem atyám, abból már láttam, hogy inkább a pap volna Vásárhely mellett; gondoltam hát, az atyám tiszteletére még egyet kérdezek.

- S hol van tágasabb világ?

Ebben is Vásárhely győzött, atyám szerint is. Így hát elvégeztük, hogy a vásárhelyi kollégyiomba fogok menni, ahol is az észbeli nagy vizsgálat után megragadok talán. Hát ez olyan nagy eseménynek ígérkezett, hogy annak a párja bizony mindjárt megszállotta Gábor Annát s mind jobban kezdte elfödözni előlem. Nem is lehet csodálkozni ezen, mert hiszen a készülődésre kellett fordítanom magamat, el-eltünődve is közben, hogy vajjon miképpen leszek a tudománnyal s kikkel fűződöm össze ott az idegenben.

Két hónap sem volt már az indulásig; s hogy ne vesztegetném ezt a kurta időt, elsőbben is elmentem az öreg Petákhoz, ki igen nyájasan fogadott. Midőn négyszem között is köszönettel emlékeztem meg róla, emlegetvén a hat esztendei gyámolítást, tűnődve bólogatott, hogy a bajban is mily sebesen fut az élet. S ha már csakugyan úgy fut, elévettem mindjárt, hogy engemet is bizony forgatni kezdett az idő, mert szeptember elején Maros-Vásárhelyre viszen atyám, hol bétessen a kollégyiomba. Nagyobb örömben ritkán láttam az öreg Petákot, mint ennek a hírnek a hallatára. Megölelgetett engem és arra biztatott, hogy nagyokat harapjak a tudományból, mert akkor az enyém lesz a világ. Jó, hogy említette a tudományt, mert elkértem tőle azt a tudós kis könyvet, melyet Bagzos János talált volt meg az istállóban s amely akkora nagy bonyodalmat okozott volt. Három hét idejére el is nyertem tőle a könyvecskét, minek a címét is jól eszembe véstem, mert »Oskolai hármastükör« volt a neve.

Igen hasznos tükör volt ez.

De nem az egyetlen, amiből gyarapítottam a tudományomat, mert elmentem én Márton paphoz is, akit arra kértem, hogy egyet-mást magyarázzon el nekem arról a Vásárhelyről, hadd tudjam meg nagyjából legalább, hogy hova is visznek.

Megtette a pap is, amire kértem.

S ez nekem igen hasznos volt.

Azon idő alatt pedig, míg én a hármastükörből s a papi oktatásból szedegettem, atyám ahhoz látott hozzá, hogy el is tudjunk menni. Erről is, arról is megtanácskozván a dolgot, arra végeztek kedves anyámmal együtt, hogy ha az egyik régi lovat eladnák, annak az árából meg tudnának ültetni engem Vásárhelyen. S annak a régi lónak a helyére pedig odatennék Dongót, hogy a kollégyiom dolgában szolgáljon ő is. Midőn így határoztak volna, tőlem is megkérdezték, hogy ez ellen volna-e bennem valami, de én a legjobbnak találtam a végezést.

- Akkor úgy lesz - mondta atyám.

Aztán a két lovat, vagyis a Cét és a Dét, elhajtotta a vásárra, hol eladhatta volna könnyen mind a kettőt is, mert hiszen azok a lovak még a legjobb korokban voltak s jól is tartotta őket atyám. Midőn választani kellett, mégis a Cét adta el, mert az gyengébben értette a szót s nem is vala jobb járó, mint a másik. Ez megtörténvén, egy lépést ismét tettünk előre, vagyis elhatároztuk, hogy nem szekérrel fogunk menni, ami kerülő utakat is kívánna s romlik is a nagy úton, hanem lóháton vonulunk Vásárhelyre; még pedig atyám az úti málhával a Dé lovon, én pedig az iskolai kelengyével, mert ágyruhákat is viendő voltam, a meggyszínű Dongón.

Sűrű napok valának azok.

Kedves anyám tett-vett s gyűjtögetett, mert mindent nekem akart volna adni; aztán varrogatott, beléöltvén egy-egy kicsi könnyet is a cérna mellé; majd süttött-főzött, ahogy egy szegény háztól kitelik. Lázár bátyám nem sokat szólt, de ha csak lehetett, mindig a környékemen oldalgott s meg-megmerítő kedves pillantásokat vetett reám. Atyám füttyörészett, idement, odament, nyerget istápolt, lovakat kefélt; esténként pedig hol a múltba s hol a jövőbe utaztatta a gondolatait s nagy számadásokat végzett a lópénzzel, amit szeretett rakosgatni az asztalon.

Igy jött el a nagy nap.

Délelőtt a kezéhez vittem Petáknak a »hármastükört« s úgy vettem tőle búcsút, hogy talán sohasem látom többet, de később ez csak túl futott lelki indulatnak bizonyult, mert az elkövetkező nehéz időkben is bizony nagy napokat értünk meg együtt; s Márton papnak is megköszöntem, amivel tartoztam neki.

Aztán délebed után lóra szálltunk s úgy marada ott anyám az udvar közepén, mint egy csüggedt virág, kinek napja s csillaga felhőkbe futott.

Estére Kászon földjén voltunk.

S ahogy előre számoltunk véle, megháltunk Jakabfalván, András nagyapóéknál, kiket Timót bátyóval együtt jó egészségben s élhető állapotban találtunk. Úgy volt, hogy másnap már hajnalban további útra kerekedünk, de mivel ital is volt a háznál, a beszélgetéssel belementünk jól az éjszakába s így csak meglelt reggelen indultunk tovább. Lehet, hogy ezt a késedelmet a gyalog járó apostolok okozták, vagy a folyvást örködő igazság cselekedte velünk, mert amint, általvágva Kozmás felé egy mezei úton, léptettünk volna éppen, hát szembe jött velünk egy ökörszekér, mely szénát hozott, nyilván a lassan érlelő hegyi kaszálókról. Az út mellett, nekünk jobboldalon, vad patak vonult, minek a vize csekély volt ugyan, de a medre igen ki vala a futó víz alatt vájva és mélyen feküdt, nagy görgetett kövekkel is a fenéken. Hát a szénás szekér elég közel haladott a patak partján, de tőlünk ott nyugalomban lehetett volna, ha atyám az ökrös gazdában meg nem ismeri vala Löketi Ferencet. S ahogy megismerte őt, abban a szempillantásban határozott is magában, mert Löketivel szembe ugratta a Dé lovat, amelyen ül vala; nekem pedig ugyanakkor odakiáltotta:

- Szorítsad te is, Vince!

Nem egy egész, hanem fél szó is elég lett volna nekem: vagyis nem késlekedtem semmit, hanem Dongót én is nekieresztettem Löketinek, kit egy perc alatt úgy a patak peremére szorítottunk, hogy ott csak hunyorgatott a nagy rettenetben; de már látván, hogy ott is hiába lapul, mert megtapossuk a lovakkal, Istenre bízta magát s beléfordult a mély patakba.

Akkor atyám feljebb taszította a homlokán a kalapot s csak ennyit mondott:

- No, ez is megvolt.

Igy váltotta be atyám, három esztendő múltán, a kászeni lakodalmas fogadalmat; s ezzel olyan gyógyírt tettünk a Lázár bátyám lábára, hogy attól még a mi kedvünk is az egész útra megjavult. Abban a nagy kedvünkben nagyot is mentünk azon a napon, mert Csík-Szeredán keresztül által haladtunk a Hargita hegyén, majd onnét be a messzi Udvarhely városába. Ott reánkesteledett szépen, de atyám faluban akarván meghálni, még Korondig az utat ki akarók szorítani. S bár kotyogtak már a lovak s pilledeztünk mi is a hátukon, ügettünk mégis a gazdag és nyájas holdvilágon. Korondig azonban mégsem tudánk eljutni, csak Farkaslaka falujáig, mely a Nyikó fejében s a havasok alatt vagyon. Mert ugyanis ahogy húzódtunk volna keresztül Farkaslakán, egy kőház előtt megállított minket egy furcsa ember, ki az úton istrázsát állott.

- Hó, egy szikrát! - mondta nekünk.

Mivel ökelme amolyan hivatali, paszományos ruhában volt, akárcsak a levélhordók nagy főnöke lett volna, mi meg is állottunk neki. Akkor kettőt-hármat kérdezett, hogy kik vagyunk, hova valók volnánk s hova szándékoznánk; s midőn ezekre atyám mind megfelelt neki, akkor kinyitotta a kőház udvarának a kapuját s azt mondta:

- No, ide vendégül szálljanak bé!

Nem tudom, hogy atyám mit gondolt, de én váltig csodálkoztam, mert efféle dolgot nálunk nem hallottam soha. Néztem volna is atyámra, hogy legalább némi kétség nem látszik-e rajta, de a holdvilágban olyant nem láttam.

Gondoltam, én megszólalok.

- Ki lakik e házban? - kérdeztem.

- Itt a nótárius gazda uram - mondta a paszományos.

- S milyen néven tisztelhetjük őt?

A cifra ember már egy kicsi rovással felelte:

- Mindenki tudja, hogy Tamási István, Mártonnak fia.

Atyám intett, hogy érjem be ennyivel s többet ne akarjak tudni. S mivel jól benn is voltunk már az udvaron, a csűr holdvilági árnyékában, további szó helyett leszállánk a lovokról. S mivel a paszományos ember úgy kívánta, a vagyonunkat is levettük a lovak hátáról s őket pedig bekötöttük az istállóba. Majd a portékáinkat egy nyári házba helyeztetvén, minket a cifra ember bevezetett a kőházba s annak is olyan szobájába, akár a barlang. Három gyertyaláng világított benne s látók a gyertyafény mellett, hogy egynéhány cserefa bútor van ottan s középen egy igen nagy faragott asztal. Az asztal mellett pedig, iratos nagy kancsóval és ivókupával maga előtt, egy férfiú könyökölt egyedül, nekibúsulva elég zord módon a világnak.

- Están úr, ezeket fogám meg vendégül - jelentette a paszományos.

Ama Están úr ültéből reánk szántott a szemével s nézván egy-ideig sűrű tekintettel, végtére s igen mély hangon így szólt:

- Mosdjanak meg. Azután egyenek. Utána jöjjenek vissza.

Mi ezt elkezdettük tenni, vagyis az utat jól lemostuk magunkról s bőséggel táplálkoztunk is. Azután pedig, a kíváncsiság szerint, visszamentünk hozzá. De ki az előbb mordulva zárt be minket a szeme kertjébe, most nemcsak felállott nekünk a nehéz asztal mellől, hanem nagy barátsággal meg is ölelgetett minket, mintha csak most vetődénk vala a szeme elé, mint valami áhított rokonok. Még panaszt is szólott, hogy oly ritkán jövünk az ő látására.

- Ritkán-e? - kérdezte atyám.

- Igen, mert sohasem - mondta nótárius uram.

Erre nevettek egyet mind a ketten, hogy lám, milyen jól tudnak ők játszani együtt. S úgy nevetés közben lenyomott minket Están úr az asztal mellé s a paszományos emberével, kit Nőrincnek nevezett, egy-egy kancsót tétetett elénk is; azokba a kancsóba pedig bort, hogy innánk véle. Hát mi inni is kezdők a jó Küküllő-menti bort, kivált atyám. Hanem Están uram sem kisebb mértékben, pedig ökelme jöttünk előtt is sokat ihatott már, mert igen meggés volt, ha ugyan nem ittas. Gondolván, hogy a férfiú-rügyem már nekem is kibomlott, bizony én is jól megdöjtöttem a kancsót, minek az erejét kezdém is érezni hamarosan.

- Tüzes bor! - mondtam.

- Te légy tüzesebb! - felelte Están uram.

Kedvem lett volna rikkantani is egyet, de mivel ők a világ s a haza állapotáról kezdettek beszélgetni, inkább a fülemet csaptam előre. Abban megegyeztek, hogy a hazai állapotot nyavalyásnak lehet mondani, de a nyavalyák okainak dolgában már nem annyira, mert atyám a nemeseket is meg akarta adóztatni erősen, Están uram pedig a nép huza-vonáját is okul hozta elé.

- Például? - kérdezte atyám.

- Példának okáért - mondta nótárius uram - alig tudok annyira menni, hogy ötven szekér fát beszállítsanak a katonáknak, az udvarhelyi kazármába.

- Ingyen?!

- Ki vagyon vetve! - monda a nótárius.

Az ige tartotta csak, hogy atyám a kancsó mellé oda nem csapott, de meggondolván mégis vendég állapotát, csak annyit mondott, hogy ölje meg a hideg az egész német helyőrséget.

- Csak télen ölhetné meg - mondta Están uram.

- Hát ölje meg télen!

- Az még messze van.

Egymásra néztünk, hogy nécsak, mi buggyanna elé ebből a nótáriusból: az előbb még a népre tett panaszt s most már, mint német elleni orvosság, még a fagyasztó tél sem elég fürge neki!

- Sokat beszélünk s keveset teszünk - mondta atyám.

Están uramnak úgy beleesett a fülébe ez a szó, hogy mint a vadszagra, úgy emelte fel rögvést azt a nehéz fejét. Neki mondják, hogy keveset teszen?! Ejh, azt a kutya mindenit!

- Nörinc! - kiáltott egyet.

Még az ablak is megzizzent, olyan tömérdék hangja volt; de Nörinc meg is jelent mindjárt, hogy ugyanbiza mi baj tud lenni.

- Hozz egy németet nekem! - parancsolta nótárius uram.

Az ember nem akarván vaktában cselekedni, megkérdezte:

- Az minek kell?

- Meg akarom ölni! - mondta Están uram.

- Azt nem lehet - folytatta Nörinc.

- Mért nem?

- Azért, mert nincs.

- Mondtam, hogy hozz!

- De honnét?

- A föld fenekiből!

Igy labdázta egymással, míg aztán Nörinc lehajtotta pusmogva a fejét s úgy gondolkozott, hogy csakugyan honnét keríthetne ökelmének egy németet. S mintha nem lett volna elég baja neki, akkor még atyám is megszólalt, hogy ne egyet hozzon, hanem egyjárást kettőt. Látván az ember, hogy szaporodni kezdett a munkája, hamar kifelé indult, de nem állhatta meg s az ajtóból mégis vissza szólt:

- Ne hozzak a legénykének is egyet?

- Az enyém még nőjjön - feleltem neki.

Erre ő elment s egy félóra múltán azzal tért vissza, hogy sehol nem tud egy németet találni. Nem kellett volna azonban üres kézzel ismét a szemünk elé jönni neki, mert Están uram nagyot bódult reá s úgy feléje vágta a maga kancsóját, hogy rögvést darabokba ment az ártatlan edény. Hanem annyi haszon mégis lett belőle, hogy Nörinc egyszeriben megserényedett s nagy törtetve kiment a szobából. S alig megy vala ki, hát bejött az Están uram felesége, ki szelíd és tisztas asszony volt ugyan, hanem a hatalma, úgy vevők észre, annál nagyobb vala a háznál.

- Kegyelmed nyugton legyen! - mondta az urának.

S nótárius uram nyugton is lett.

- Vendég uramék pedig jöjjenek velem! - szólott azután hozzánk.

Véle menvén, jó ágyat készített nekünk, amiben reggelig egyet aludtunk s édesen. Még ennünk is adott reggeliben, amit szépen megköszöntünk neki; s meg akarók köszönni Están uramnak is az egész vendégséget, de őt nem láthattuk. Ebből egyebet nem gondolhattunk, mint egyedül azt, hogy este óta még örökké nyugton van. Pedig nem úgy volt, mert éppen a kapun vonulván ki nyugtatott lovainkon, hallottuk a kötornácból a hangját, amint kérde a feleségétől:

- Te Anna, kik valának ezek?

- Tisztes háromszékiek - felelte az asszony.

Hát így búcsúztunk és így hálánk meg Farkaslakán; s aztán nem is mentünk, hanem a szép tájakon repdestünk valósággal, míglen estére Balavásárra érkeztünk. Ez a Balavásár úti forgalmas hely s a céltól nem is feküdt messze immár, mert onnét jóreggel tovább indulván, a délelőtti időben már szemünkbe ötlött az óhajtott város, vagyis Maros-Vásárhely. Igaz viszont, hogy a messzelátásnak kedvezett is az a tájék, mert keletről ereszkedvén a város felé, egy Piktör-hegy nevű fias hegyet értünk, honnét a tekintet madár lehetett. Ezt a nevezett hegyet azért mondom fias hegynek, mert jobbról és balról fiai voltak neki, kiket hadi tudományra még a rómaiak megneveltek volt. Eme családos hegy nagy völgyet osztott kétélféle, vagyis a Poklos-völgyet. Mi a hegy északi oldalán ereszkedtünk lefelé; ott, ahol a Bethlen Gábor fejedelem nagy segédje, egy bizonyos Toldalagi Mihály is lakott volt, azon a kastélyos falun keresztül bejutottunk a Poklos pataka völgyébe, mely Poklos patak nagyocska csermely s bőséges termésre igen buzdítja az egész völgyet.

Mendegélvén eme völgyben a város felé, szőlőket is kezdünk látni, mit én csak mostan ismertem meg, mert hiszen nálunk, sem a csiki földön ilyen nem termik. Le is akartam Dongó lovamról szállani, hogy megkóstoljam a bor bogyóját, de atyám nem eresztett, mondván, hogy még nem élvezetes a szőlő, hanem éretlenségében igen sanyarú. Amíg ezt bizonygatta nekem, egynéhány major gazdaságot is elértünk. Az egyik efféle major tanyának a kapujában öreg ember állott, de nem lehetett holmi zsellér, mert zsinóros magyar nadrágja volt s ahhoz való ujjas mellénye is. Szintjéig érve ennek a zsinóros embernek, atyám megállította lovát s odafordult a magyar felé.

- Mondaná meg, tekintetes uram, merre van a Haynal-major? - kérdezte tőle.

Nem tudom, hogy a véle született természet tette-e oly szívessé, vagy a tekintetes cím, de nagy készséggel odafáradott hozzánk az öreg s elegendő mutogatással kezdett magyarázni.

- Haladjanak csak bátran, kedves öcsém uraim - mondá. - Haladjanak ezen az úton, míg aztán elérik a Sásvári-malmot. Ott látnak majd négy francia fűzfát, vagyis jegenyét; s látnak egy galambos kaput is, minek a csípője le vagyon esve. Hát az lesz a Biás-major, vagyis jelenben a Haynal szenátor uram tanyája, mert Biás Ferenctől ő vette meg, ezelőtt néhány esztendővel.

- Köszönjük, jó uram - mondta atyám.

Hanem e szíves köszönettel sem meheténk azon percben tovább, mert a zsinóros öreg megtudakolt minket mindenfelől s még a lovaink nevét is megkérdezte; majd az udvari fájáról akkora körtvéket szakasztott nekünk, mint egy-egy tökfű. Midőn aztán mégis tovább juthatánk tőle, megkérdeztem atyámtól, hogy ki-mi az a Haynal-major s micsoda célból keressük mi azt.

- Levelet hoztunk oda - mondta atyám.

- Levelet?

- Azt, beajánló levelet - folytatta atyám. - Berecki papunk s barátunk írta az ő neves rokonának, ama városi tanácsos-szenátor úrnak, akit öreg igazítónk, mint hallád is, nem rosszul emlegete.

- Nocsak - mondtam én is.

De úgy mondtam, hogy abban a javallásom mellett benne legyen az a kicsi nehezitelés is, melyet a levél titkolása miatt éreztem, lévén főszemély ezen az úton. Atyám meg is értette felhőstől szavamat, mert a lován hátra fordulván, azt mondta nevetve nekem, hogy a levél dicséretes jó levél, csak egy hibája van.

- Micsoda? - kérdeztem.

- Az, hogy nem Gábor Anna írta - felelte nagy kedvvel.

Hát ezzel úgy eltalált engem, hogy megkottyantam a Dongó hátán. Szerettem volna valami megfelelőt mondani vissza, de a szemérmesség görcse megfogta az eszemet hirtelen s midőn már elengedte volna, a szómnak félszárnya immár le vala törve. Nagy szorultságomból a zsinoros öreg segített ki engem, mert enni kezdettem a hatalmas körtvét, mintha Gábor Anna úgy elszállott volna a fülem mellett, mint egy pillangó. Pedig még élő mivoltában sem volt olyan valódi soha, mint aminő elevennek láttam akkor, a poklosi körte jóize mellől. S Annával együtt minden felszínre derült egyszeriben; mindama sok hazai kíváncsiság, amit elhagyék...

- Milyen malmot monda a kedves öreg? - kérdeztem.

- Sásvári malmot - felelte atyám.

Hanem malmot nem láttunk sehol, sem sásvári, sem másféle malmot. Ellenben elértünk négy jegenyefához, kik egy szárnyaszegett kapu mögött állottak és zsongván dudorásztak a nyárvégi szellőben, mint valami unatkozó óriás kapu-őrzők.

Csakhogy galambszállás nem volt a kapun.

- Mégis álljunk meg! - mondtam atyámnak.

- Malom nélkül? - kérdezte ő.

Midőn azt mondtam neki, hogy tudtommal a paradicsomban sem volt malom, mindjárt könnyebben vette atyám a dolgot s engemet lóról szállítva, bemenesztett a majorba, hadd kérdezném meg, hogy a malom s a galambok csaltak-e meg, vagy a jegenyefák mondanak igazat. Egy ösvény-úton én be is mentem a tanyára, hol módos nagy házat találtam, mely ugyan régi s jócskán vetkőzött volt. Hát abban a házban a csenden kívül más nem lakhatott, mert az ajtói be voltak zárva, bár három is volt neki. Szembe véle, a nagy udvar sarkában, állott egy másik alábbvaló ház is, de gondoltam, hogy a nagy ház ablakán, a behúzott redős szárnyakon keresztül, előbb még békukucskálok a szobákba, hátha odabent valaki aludni fog. A széles-magos tornácra menvén tehát, oda is bújtam a kínálkozó nyílásokhoz, de akkor messze a hátam mögül valaki reám kiáltott:

- Hé, mit lesel ott?!

Elsőbben a fejem s utána magam is megfordultam, s hát kit láttam! A szolgaház előtt darócos nadrágban s valami faháncs papucsban egy vénember állott, ki egyet-egyet, de csak példázgatva, lépegetett is felém. Hamar lemenvén a cserefa lépcsőkön, köszöntem neki s megkérdeztem:

- Voltak itt galambok a kapu fölött?

- Ha elvesztek a galambjaid, egyebütt keresd - mondta az öreg.

Látván e feleletből, hogy nehéz ember ez a vénember, közelebb mentem a szóval is hozzá és elmondám neki, hogy kit keresünk atyámmal együtt s egy levéllel.

- Nem itt lakik - mondta az öreg. - Hanem a régi városban.

No, gondoltam, mégis atyámnak volt igaza; s megindultam a virág-bokros udvaron kifelé, de alig tehetek néhány lépést, a vénember utánam szólt:

- Milyen nap vagyon ma?

- Szombat - ejtem hátra neki.

- No, akkor délután kijön ide.

Hát erre ismét megfordultam s nagy bajjal csak úgy tudám kiszedegetni az öregből, hogy mégis a Haynal József majorja, ahol állunk. Maga a szenátor bent lakik ugyan Vásárhely régi városrésziben, a Baromvásár-utcában, de szombatra fogyván a hét, délután majorjába jön s a vasárnapot is annak csendjében mulatja.

- S a bátyus kicsoda? - kérdeztem.

S ki oly nehezen csepegett az elején, már annyira beszédes lett, hogy nemcsak a nevét monda meg, hogy őt Józsa Mártonnak hívják s a feleségét Györgyinának, hanem azt is elbeszélé, hogy jeddi lakos volt, csakhogy ott leégett a háza s mint földönfutónak, úgy fogá pártját a hölgy-kisasszony.

- Milyen hölgy-kisasszony? - kérdeztem.

- Hát a tekintetes úrnak a leánya.

S már nemcsak beszélt a vénember, hanem hozzám ragadván, szorgalmasan jött is velem az ösvény-úton kifelé, hol atyám már megunta vala várni, mert láttomra fohászkodva mondá:

- No, hála legyen az egek urának, hogy még élsz!

Hamar megvigasztaltam azonban a jó hírrel s tanakodni kezdénk, hogy vajjon mitévők legyünk: bélovazzunk-e a Baromvásár-utcába, vagy délutánig a major tájékán táborozzunk. Hanem a mi tanácskozásunk egészen hasztalanba ment, mert a vén Józsa Márton szóbeszédünk alatt kinyitotta az öreg kaput s nem is kérdezvén, hogy mit óhajtanánk, beterelt minket a tanya udvarára. Ott a portékáinkat leszedette velünk a lovakról s a lovainkat azután bekötötte a tanya istállójába, hol még két példának illő fejős tehén volt s egy Gumó nevű bakszamar. Midőn ezt elrendeztük, a szolgaházba mentünk, ahol Györgyina nénét is megismertük, ki csak akkora öreg asszony volt, mint egy gomolyag. Két szoba volt ebben a házacskában s a tiszta szobát, ahol Márton bácsiék kifésült gyapjút-kendert s más ilyneműeket tartottak, nekünk felajánlották. Atyám elfogadván a szívélyes istápolást, azt kérdezte az öreg, hogy a levél megvan-e.

- Itt van, né! - vette elé atyám a levelet.

Márton bácsi kezébe fogta a berecki levelet, odament véle az ablakhoz s ott a jó világnál megnézte elől s megnézte hátul, ahol a nagy pecsét is üldögélt. Mi türelemmel vártuk, hogy szólana valami helybenhagyó szót, de az öreg csak nézte a levelet s nem mondott semmit.

- No, úgy-e, hogy neki szól? - kérdezte atyám.

- Azt nem tudom - felelte az öreg.

Ejnye, gondoltuk, itt valami hibát talált a vénember.

- Hát eléggé megnézte! - mondotta atyám.

- Én meg - szólt az öreg. - De olvasni nem tudok.

Nagyot neveltünk eme körülményességen, melyhez Györgyina néne még azt is hozzátette, hogy ilyen ez a Márton ember. A házukat is, midőn égett vala Jedden a tavalyelőtt, őkelme csak kerülgette, nézván csupán, hogy miképpen ropog a lángok között.

- Hát csakugyan, a tüzet miért nem oltotta? - kérde atyám.

- Ahhoz nagy volt! - mondta az öreg.

Már láttuk, hogy nem kerültünk untató helyre; s kedvünk az étkezést is úgy felkeltette bennünk, hogy egyakarattal evésre határoztuk magunkat. Kiültünk hát a ház elé egy rozoga asztalhoz, mely az eperfa alatt búslakodott. Ami nekik volt, azt mi hazaival testvéri módon megvegyítettük s igen jól mulattuk az időt. A szomszéd majorból, hol nagy bortermesztő ember lakott, Márton bácsi egy hasas kancsóval bort is hozott, atyám pénzt adván neki.

Igy muldogáltak az órák.

Egyszer aztán, úgy közepes délután, hát a kapunál felvillant egy ifjú nő, ki az egyik kezében tarka ernyőcskét tartott s a másikban füles kézi kosarat.

- No, itt van a hölgy-kisasszony! - mondta Márton bácsi.

A hölgy-kisasszony fürgén jött az ösvény-úton s megvidámítva maga körül mindeneket, egyenesen felénk tartott. Márton bácsi eléje ment s az üdvözlésre felállottunk mi is. Az orcája, mely állandó mosolyban bodrozott, csakugyan rokonságot tartott Márton papéval, de a szeme csillogóbb volt és az orra keskenyebb.

Nagy barátsággal kezét fogott velünk; s Györgyina néne új poharat hozván, egészségünkre köszönt a pohárral, minek a borát meg is ízlelte illendőség szerint. Midőn atyám a dolgainkat s a levelet is által adta neki, megkérdezte tőlem, hogy küzdvén a tudománnyal, mi akarok lenni.

- Hasznos magyar ember - feleltem neki.

Ezzel a tetszését jól megnyertem, mert buzdítólag megölelgetett; aztán pedig elment az udvarházba, hogy rendezkedjék, mert estére vendégeket is várnak vala. Márton bácsi nagy dicséretet árasztott róla, hogy a szegények szószólója volna, mire atyám a nevét kérdezte, nyilván számon akarván jobban tartani.

- Róza, Haynal Róza - mondta az öreg.

Mint atyámnak, nekem sem kellett az ő nevét kérdezni többet, de azért alig sem gondoltam volna, hogy a jövődő rostájában oly sokat fogunk együtt rázódni ketten s hogy még a császári tömlőcöt is megjáratják mind a kettőnkkel.

Ilyent nem gondoltam azon a napon, mely szeptembernek az első szombatja volt, az ezernyolcszáz és negyvennégyes esztendőben.

Inkább eleven két fülemmel a beszélgetést hallgattam, mely javarészt Márton bácsi és atyám között folydogált, világosítván egymást azon állapotokról, melyek egyrészt a mi háromszéki honunkban dísztelenkedtek, másfelől pedig itten Marosszéken, ahol Márton bácsi szerint a földesurak részről nagy basáskodások mentek végbe.

Alkonyodott immár, amikor az ösvény-úton elétűnt egy idős úrember, aki bottal és magyar dolmányban jödögélt a ház felé. Én láttam meg elsőnek, de mire kimondhatám, hogy közelg egy úr-ember, Márton bácsi már fel is állott s a kalapját levéve, mely igen gombaszerű volt, elejébe ment az úrnak, ki azonban integetni kezdett a botjával, hogy a vénember menjen csak a maga embereihez vissza.

Hát vissza is jött.

- Ez a mi tekintetes urunk - mondá.

Atyám nem szólt s nem kérdezett semmit, hanem csak megrázta a fejét, hátravetvén a haját, ami szokása volt neki; kivált akkor szokta volt tenni, ha valami nem úgy talált történni, mint ahogy ő szerette volna. Gondoltam is, hogy mi bánthatja abban a percben. S igaza is volt, mert hiszen ott ültünk a szenátor uram majorjában s ő mégis úgy elmellőzött minket, mintha nem is ültünk volna ottan. Igaz, a vénember sem tudá jelteni, hogy mi kik vagyunk; atyám pedig, mint illendő dologban, ebben bizakodott.

De már nem ült olyan jól a rongyos asztal mellett, mint addigelé.

- Ne menjek be, mint követ? - kérdeztem.

- Akkor együtt - mondta atyám.

S ez így is történt, de nem egészen önkéntes módon, mert ahogy készítők vala, magunkat éppen, hát fürgén és vidáman megjelent Róza kisasszony, ki bevezetett minket az udvarházba. Fölmenvén a cserefa lépcsőkön, egy nagy ajtón keresztül tágas ereszbe jutottunk, hol szabad tűzhelyű nagy kemence volt. Innét nyílt a széles tornác is, valamint jobbra és balra egy-egy nehéz ajtó. Mi annak az ajtónak mentünk neki, amelyik jobbkézre volt; s midőn azon bementünk, hát ott ült a tekintetes és nemzetes Haynal József úr, ki akkor a tizenkét városi tanácsos közül az egyik volt s nem a legutolsó. Olyan nagy haja volt tanácsos uramnak, hogy válláig ért s bizony már szürke volt, ha ugyan nem fehér, ami színt meg is szolgált volt, hiszen egy híján a hatvanadik esztendő telt akkor. Hanem, a szeme és az arcája nem volt annyi idős s nem a szerető buzgalma sem, mert oly tüzetes gondossággal bánik vala velünk, mintha atyjafiai lettünk volna. Elsőben is leültetett egy kitömött bőrös padra s megköszönte atyámnak, hogy amaz Márton öccsét Bereckre segítette volt papnak, midőn Balló Mihálynál járt vala.

No, gondoltam magamban, most ezt is megtudtam.

- Mi is jól jártunk véle - mondta atyám.

S már rám is fordították a szót, kérdezvén Haynal uram, hogy velem mi lenne atyámnak a szándéka.

- Itt hagynám a kollégiumban, ha fel is vennék - felelte atyám.

- Tud?

- Tudogat.

Haynal uram reám nevetett; atyám pedig olyanformán nézett, mintha nem bánta volna, ha szólok valami okos dolgot. Nekem furcsa lévén, hogy úgy méregetnek, mint valami kos bárányt, amelyik már kidugta a szarvát, egy nevetéssel kibújtam a nyomasztó pillantások alól s így szóltam:

- Annyit tudok, hogy egy után kettő következik.

Haynal uram még nagyobb nevetett s azt mondta, hogy neki is csak egy ismerőse van, aki ennél is többet tud, egy bizonyos Bolyai nevű tanár barátja, aki úgy megbolondította Vásárhelyen a számokat, hogy a boltosok is mindent reáfognak, ha egy után nem kettőt, hanem hármat számolnak.

- Valahogy meg kell élni - mondta atyám.

Megtollászván így a boltosokat, ismét reám kerítették a szót; vagyis tanácsos uram megkérdezte, hogy miképpen lennének a kollégiumban, mert cipőn kívül ott egyéb étket nem adnak;

a tandíj és a leckepez is meglehető. Legjobb volna kizárítani egy alapítványt, de az bajos dolognak látszik, katolikus is lévén a fiú, vagyis én.

- Hát itt a vallást úgy számon tartják? - kérdezte atyám.

- Itt úgy! - kiáltott fel a tanácsos úr, majd így folytatta: - Mit gondol, Madár öcsém, ezelőtt százötven esztendővel hány katolikus ember volt Maros-Vásárhely városában?

Atyám gondolkozott, de engem Márton pap Vásárhely dolgában ismeretekkel tele aggatott volt.

- Nemigen hány, mert egy se - mondtam gyorsan.

Reám néztek, hogy én milyen bátran mondok efféle régi dolgot; de bezzeg azt a nézést álmélkodásra fordítottam, midőn elmondám azt is, hogy abban az időben s még előtte kétszáz esztendeig azért nem volt Vásárhelyen katolikus ember, mert a reformátorok mind elűzték őket s csak tova a múlt évszázad elején furakodtak vissza a firtosi barátok.

- Érdemes felelet volt - bólintott tanácsos uram, mire atyám azt mondta, hogy ha a kollégiumnak megér egy cipót az én eszem, akkor már csak egy módos nagy deákot kell keresni, kinek szolgára lenne szüksége. Úgy gondolta ugyanis, hogy valami gazdag deáknak szolgája lennék a kollégiumban, mert különben ő az eltartást és a fizetést igen megsínylené; másrészt pedig helyesebb is, ha mint szolga leszek, hadd tudjam meg, minő dolog szolgaságban lenni.

Hát ez nem esett jól nekem.

De csak lehajtottam a fejemet s nem szóltam semmit.

Nemzetes uram sem.

- Mert az életet ismerni kell - monda atyám a nagy hallgatás után s egy nehezet sóhajtván, fel is állott, hogy megköszönjük a jószívűséget s elmenjünk. Melléje állván én is késedelem nélkül, azt kérdezte tanácsos uram, hogy jól érezzük-e magunkat az ő majorjában. Midőn atyám azt felelte, hogy igen jól találjuk magunkat, szívesen biztatott, hogy bármeddig maradjunk, de sőt azt ajánlotta nekünk, hogy költözzünk az udvarházba, ama harmadik szobába, minek az ajtaja külön nyílik a tornácra.

- Tiszta szívből köszönjük - felelte atyám. - De mi olyan madarak vagyunk, akik ha beleülnek egy fészekbe, ott megmaradnak.

S nagy barátsággal kijöttünk.

Már égett a szolgaházban a lámpa, minek a gyenge világa utunkra derengett. Lassan mentünk, atyám elől s én utána. Testének halvány vonalán is láttam, hogy gondolkodik s nyilván békétlenül, hogy jobb életünk nem lehet; s bizony a nyomában békétlen voltam én is, mert sem a kollégiumi szolgaság nem tetszett nekem, sem az atyám ama szíjjassága, mellyel ellenállott az udvarházi szállásnak.

- No, esett-e, vagy csak dörgött? - kérdezte Márton bácsi, amint belépheténk a szolgaházba.

- Semmi panasz - monda atyám.

S mégsem volt olyan kedve, amilyen lehetett volna, mert más egyébre is csak kurtán felelgetett. Ellenben összehúzott szemekkel sokat nézett maga elé, mint aki messziről néz. Látván nehéz lelkét a kemény orcáján, jól tudtam, hogy miattam van abban az érző állapotban. Könnyebb életet szívesebben várt volna nekem, de azt gondolhatta, hogy a nehéz sors igazabb embert faraghat belőlem.

Vagyis elmével ítélte s midőn megtette az ítéletet, úgy fájt belé a szíve, hogy egészen megsajnálta.

De magamat jobban.

S így búslakodván érzetem csapkodásaiban, kedves anyám jutott eszembe s el is gondoltam, hogy bezzeg az ő kies kertjében más gyümölcs termik; s el azt is, hogy az a gyümölcs most jobb volna nekem, mert anyám nem azt akarná, hogy én álljak helyt a bajban, hanem azt inkább, hogy az öröm állja meg mellettem a helyét.

Oh, de messze vala az én kedves anyám!

Még jó, hogy a közmondás szükség esetére fenntartotta az ígét, mert valóban csak az íge tartotta abban a percben, hogy sírni ne kezdjek.

Márton bácsi nemcsak észre vette, hogy mi atyámmal ketten kétfelé lógatjuk a fejünket, hanem vissza is akarván ültetni a vidámság ágaira minket, fondor cselvetéssel a feleségéhez így szólt:

- Ejnye, te Györgyina!

- No.

- Tiszta búzát kéne adni nekik!

A néne, mint a jól tanított öreg cirmos, rögvést utána ugrott az elgurított gomolyagnak.

- Mennyit adjak? - kérdezte.

- Vess oda egy marokkal.

A pillantásom már a ház földjén futkosott s atyám is megkutatta szemével a szoba négy sarkát, hogy vajjon hol vagyon az eldugott majorság, minek búzát akarnak vetni.

- Bent tartják a tyúkot? - kérdezte atyám.

- Nincsen tyúk - mondta az öreg.

- Hát csirke van, ősszel?!

- Csirke sincs.

- Hát?

- Csak két bús gerlice - szólt kacagva a vénember.

De már nagyon nevetett s igen utána Györgyina néne is; s mire felocsúdtunk volna, hogy mi vagyunk a két bús gerlice, már mi is velük nevettünk.

S egyre jobban, hogy már a könnyünk is csorogni kezdett.

- No, ez sokat megért volna - ismerte el atyám.

- Pedig ingyen volt - tette hozzá az öreg.

S ezen is nevettünk.

Igy aztán elűződtek a felhők, s végig attól kezdve már csak vidámság honolt egész este a szolgaházban. Midőn lefeküdtünk is, kedvünk apró fiai akkor is ide-oda szálldostak, mint lebbenő éji pillék. Pedig nekem csak a földre vetett Györgyina néne ágyat, mivel egyebütt alkalmas hely nem volt. De ha ott is feküdtem a földön, igen jól aludtam, mert kövér dunnát tett alájam a néne s takarónak puha báránybőrökkel kedveskedett.

Mindjárt be is húztam a szememet, mint csápjaimat; s elaludtam. Még álmodtam is, de nem valami vigasztaló dolgot, mert álmomban annak a Gumó számárnak voltam a szolgája, kit említettem vala, hogy itt volt a fejős tehenek mellett a majorban. S abban az álomlásban Gumó számár szerelmes volt egy leányba, kinek általam levelet küldött. Hanem olyan szép volt az a leány, amilyent én addigélé nem is láttam. Válaszolt is a levélre, de nem tudom, hogy mit írhatott, mert sorait amidőn Gumó elolvasta, akkora könnyeket kezdett sírni, mint az ezüst dió. Könnyei patakot keltettek, mely megáradva s nagy csillogással folyt keresztül egy virágos réten, hol tündérek táncoltak, meg-meg mártogatván magukat abban a patakban.

Csodás különös álom volt, de nem arra való, hogy reggel elbeszéljem. Pedig Márton bácsi kérdezget vala az álmom felől. Hanem igaz felelet helyett inkább én is kérdést tettem neki, mondván:

- Minő dolog a szolgaság?

- Annak nincsen szárnya - mondta az öreg.

Hát akkor, gondoltam magamban, az én kollégyiomi állapotomnak sem leszen szárnya; s abból bizony végtelen vergődés lesz. Ha csak az atyám szándékát valami meg nem másítja; vagy meglehet az is, hogy a nagy deákok között nem is fog gazdám akadni.

Pillogni kezdett a remény.

Atyám is kedvet fogott tőlem, gondolván bizonyosan, hogy a sorsommal lélekben már megküzdöttem. Kedve pezsdülésében azt találta ki, hogy induljunk el s körül a tájékkal ismerkedjünk meg. Márton bácsi is, nyugvó vasárnap lévén, kalauznak hozzánk állott s az bizony hasznos is volt, mert ismert abban a világban mindeneket.

Nemcsak a Poklos völgyét jártuk meg, hanem a lombos Nagyerdőt, a Trébely nevű szőlőket és a Somostetőt. Oda is elmentünk, hol a Poklos pataka a Marosba szalad, mely Maros vize olyan volt, hogy én nagyobbbat látni sem kívántam. Midőn jól megcsodáltuk ezt a folyót, minek a hömpölygő csobogásában millió regék rejtőzhetnek, elindultunk be a város felé, hogy abból is lássunk valamit. Darabig a Poklos-utcán mendegéltünk, majd kíváncsiakra a Dinnyeföld-utcába tértünk, ahol nagy esemény történt, mert ott nem Márton bácsi tanított minket, hanem én okosítottam meg őt. Ugyanis elmondottam, hogy százharminché esztendővel azelőtt azon a helyen avatták be Rákóczi Ferencet a fejedelemségbe; de sőt a Holdvilág-utcánál azt is kinyilvánítottam, hogy valahol ott kell lennie a Borjúmezőnek is, ahol Apafinak erőszakkal nyomták be a fejedelmi söveget a fejébe.

Egyet még elszenvedett volna az öreg, de két tanítás már sok vala neki arról a földről, amelyen egy életet már szinte elvesztegetett.

- Ezeket ki mondta neked? - kérdezte.

- Az is Márton, de pap - feleltem.

- Egyéb dolga nem volt?

- Előtte s utána volt.

Atyám kedveléssel somolygott, hogy a tavasz és az ősz így felelgetnek egymásnak; majd aztán mégsem akarván az én tanító mesterem felől tudatlanságban hagyni az öreget, elmondá neki, hogy engemet bizony az otthoni berecki pap ismertetett meg Vásárhellyel; de nem akármilyen ember az a pap, mert magyarnak is derekas, valamint a nemzeti tanácsos úrnak atyjafia.

- Az már más! - zökkent helyre az öreg.

Igy aztán simán értünk ki a piacra, mely a város közepében valóságos mező volt. Gyér vasárnapi emberek vonulgattak össze-vissza rajta, a kisasszonyok napernyőcskével jórészen, az uraságok pálcásan és a csoszogósok gyakorta kutyával. Hanem az emberekről egy roskatag kőházra terelte Márton bácsi a szemünk pillantásait, mely kőház oldalához hitvány boltocskák és szegény emberi fészkek valának tapadva, akárcsak valami városi kalibák.

- Hát ez lenne a városháza - mondta Márton bácsi.

Megnéztük jól, hátha éppen akkor összedőlne. Monda is atyám, hogy jó lenne tovább húzódni, mert ha rogyanni talál, még reánk fogják a bajt. Az öreg azonban megvédte a házban is az öreget, mélázva mondván, hogy akármilyen ház, fej és jószág dolgában mégis abban ítélnék.

- Nem fél? - kérdezte nevetve atyám.

- Nem, mert rajtam itt nem ítélnék - mondta vitézül az öreg.

- Olyan ártatlan kend?

- Nem azért!

- Hát?

- Mert én a székhez tartozom, a majossal együtt.

Atyámnak igen kedvére volt, hogy ilyeneket mondott az öreg; maga Márton bácsi pedig örömben terengett, hogy szűkebb honával gyarapíthat minket. Kivált akkor láttuk ezt, midőn a piactér közepén egy kerek alkotmányhoz vezetett minket, mely óriási nagy gombához hasonlított. Az építmény tetején négy sugárban víz lőtte magát a magosba s vissza permetezvén a tetőre, csatornán elfolydogált. Alább nagy kerek tornáca volt az építménynek s abból minden égtáj felé messze lehetett látni; csak éppen vasárnap vagy ünnep délután nem, mert akkor cigányok muzsikáltak ottan s lent a népek messze bámulás helyett bizony táncoltak inkább.

Midőn kereken jártuk s meg is csodáltuk apróra ezt az óriás gombát, csak akkor szólalt meg az öreg, megérlelve jól a kíváncsiságunkat.

- Hát ez a Bodor kútja. Nemrégiben még muzsikált is.

- Mért hagyta abba? - kérdezte atyám.

- Mert Bodor uramat a tömlöcbe tették.

Most atyám lett olyan, mint én lehettem volna, ha e vízi templom helyett például Gábor Annát mutatják vala nekem. Nyugalmas természete szárnyakra kelt, a két szeme mohón nézegette a különös művet, melyet meg is kerülgetett ismét; majd szapora módon kérdezgetni kezdte az öreget, ki elmondá nekünk, hogy Bodor Péter nagy népbarátja volt, míg szabadsággal élhetett; s eredményes ezermester is, mert a Maroson való hidat is ő építette Remeteszegnél. Lehetség szerint csak olyan dolgokat művelt, mire ingyen hajtá a vágya s ez okból bizony pénztelen szegény ember volt örökké. Mivel azonban mégsem szeretett pénztelenül élni, gondolta magában, hogy tud ő bankó pénzt is csinálni. S csinált is olyant, hogy a bécsinél is jobb volt, de valami irigy tolvaj béárulta mester uramat, kit aztán tömlöcbe tettek. Hanem a börtön előtt még eljött ide a kúthoz, mint némelyek mondják, s igazítás címén a muzsikáló szerkezetet elrontotta, hogy ennek a vegyes világnak többet ne szóljon.

- Amit én nem hiszek - tette hozzá Márton bácsi.

- Hát mit hisz? - kérdezte atyám.

- Én azt, hogy szíve gyermeke lévén Bodornak ez építmény, a muzsikáló gép bánattal megérezte, midőn az atyját a börtönbe vitték s akkor elhallgatott.

Atyám, ki ezt a mesébe röppenést is az eszével hallgatá, elvonta mosolyogva a száját és így szólt:

- Aki nem hiszi, járjon a végire!

Hát ebben ismét nem voltunk egyek, mint a tegnapi szolgaságban.

- Én nem járok! - mondtam.

Reám nézett atyám, hogy midolog ez az érdemetlen ellenkezés; s azt gondolván, úgy lehet, hogy a Dinnyeföldön vagy a Borjúmezőn rugaszkodám így el, fejét ingatva monda nekem:

- Vince... Vince...

- Tehetek én róla, ha szebb úgy, ahogy Márton bácsi mondta?!

S így szólván, belenéztem az atyám szemébe, mire atyám átölelte a vállamat s párás melegséggel, csendesen így szólt:

- Atyád nem olyan könyv, hogy olvasván daccal becsapjad, ha valami nem tetszik benne. Hanem olyan könyv, amit hasznodra végig kell olvasni, mert igazat ír.

- Igaz - mondtam neki. - De baj-e, hogy közben én is írni akarok?

- Hát azért hoztalak ide.

Tovább nem tudók folytatni a mi beszédünket, mert Márton bácsi egy olyan sikátor utcába vitt, ahol csak ludak módjára mehettünk előre, vagyis inkább fölfelé. De megérte a törekedést, mert fent a tetőn, egy elterjedt nagy épület előtt, igen díszes utcába torkollottunk bele. Itt az utca szájában az öreg megállott, de nem azért, hogy megszusszanjon egy kicsit, mint ahogy gondolám, hanem inkább örök emlék szerzése céljából. Vagyis felemelte jobbkarját az utca hosszára és azt mondta, hogy ez végig a híres Szent Miklós-utca, hol a világ könyvei vannak ama Teleki-palotában egybegyűjtve s másfelől amott vagyon az ítélőtábla, melyben minden erdélyi népeknek gyártódik az igazság. De már úsztatta is tovább a karját s reá irányozván az elterjedt nagy épületre, amely éppen előttünk állott, így szólt:

- Ez a kollégyiom!

Hát én megnéztem jól, hadd legyen nyájasabb valahogy.

- No, kis öcsém, mit szólasz hozzá? - kérdezte.

Atyámra pillantottam, kinek a szeme borús-meleg volt.

- Sohasem gondoltam volna - mondtam - hogy ekkora nagy bölcsöm lesz.

Darabig senki sem szólt.

Aztán megindultunk az utcán tovább s midőn a könyvtári palota előtt haladtunk volna el, balra mutatott Márton bácsi, hogy ott vagyon a palotaház háta mögött az a Baromvásár-utca, melyben a nemzeti tanácsos úr lakik.

- Inkább Ököradó-utcának kéne nevezni - mondtam.

Szinte megsértődött az öreg.

- Hát mért? - szorított reám.

- Azért - felelém - mert a szabad székelők a régebbi világban ott gyűjtötték volt össze a sereg ökröket, miket a királynak kellett adóba adni. De midőn a mohácsi Lajos király született, nem akarának így adózni, mely engedetlenség miatt Tömöri jött volna csatázni ide de számos sebekkel távoztak.

- Mennyi sebekkel? - kérdezte az öreg.
- Tizennyolc! - mondtam.
- No-no, egyet letagadtál!
- Kutya legyen, Márton bácsi!
- Ne légy, mert én már vagyok - mondá az öreg.

Atyám már egész lelkiből nevetett, hogy mi hogyan csapkodunk Tömöri sebei felett s ez nekem sokat megért, mert a piactéri makrancosságot már bántam, össze is kedveskedtünk egészen s az ispotály templomot is elhagyva, úgy mentünk végig az utcán, mely a Poklos völgyébe vezetett vissza.

Györgyina néne jó ebédrel várt, minek a költségén atyám is könnyített, mert úgy egyeztünk volt, hogy szegény emberek lévén mind a két felől, maradásunk napjáig osztozunk. Ennek aztán a hasas kancsó is úgy megörvendett, hogy alig sem kongott, amikor megkopogtattuk, hanem nagy bölcs módjára csak halkkal és mélyen szólt az asztal tetején.

Délebed után elüldögtünk kancsó barátunk mellett és a lebbendező eperfa alatt, honnét az udvarházat is láthattuk, mert nem állott messzebb tőlünk, mint egy jó balog hajításnyira. Egy nap alatt oly kebelbéli emberei lettünk Márton bácsinak, hogy a tréfás beszédei után, melyek csak írkenőcsök voltak nehéz életére, valóságos sorsát is kezdé mondani nekünk. Jedden valami Poson Menyhárt nevű uraságnak volt a jobbágya. Akkor sem nőhetett szárnya, mert az adóra s az úrbéres szolgáltatásokra egyéb tollait is ráköltötte. Esziben sem vala hát, hogy a Marosba szökjék, midőn leégett a háza. A föld őt is elbírja valahol, gondolta magában; s úgy vetődött el a közeli Szent Királyra, mely a Marosnak a túlsó részén van, mint fő meghosszabbítója annak a négy falunak, melyek ottan összeragadtak. Akkor lett Gáll József főkirálybíró Szent Királyon; s ha már az lett, úgy nagy kurját akart építeni magának.

- Mit akart építeni? - szólt bele atyám.
- Kurját, úri kastélyt.
- Kúriát! - billente helyre atyám.
- Azt hát, kurját - folytatta Márton bácsi. - De miből! Abból, hogy vala ott hajdanában egy óriási barát kolostor, minek a drága kövei mind a földbe romlottak. Hát azt a tömérdek követ onnét kiszedtük s abból építettük a kurját.
- A kúriát! - állította fel atyám ismét a szót.

Én már nem állottam meg a nevetést s Györgyina néne is, tenyerét a szája elé függesztvén, igen kuncogott. A vénember azonban nem töltötte velünk az időt, hanem tovább beszélt a dolgot, mondván:

- S kikkel építettük! Hát a marosszéki rabokkal, kiknek ott van a börtönük, az egyik összeragadt faluban, vagyis Náznánfalván. Én nem lévén rab mégsem, csak olyan ágról hullott ember, hát egyszer Gáll nagy uram hivat s azt mondja nekem: no, vén róka, hát el tudja-e vinni ezt a levelet Vásárhelyre, a tekintetes és nemzetes Haynal tanácsos úr kezébe? Mondtam neki, hogy el tudom; s el is hoztam. S mert úgy akará a Teremtő, éppen a Róza hölgy-kisasszonyt találám a lakásban elé s az nekem áldott szerencsém volt, mert a hölgy-kisasszony ezt-azt kérdezgetvén tőlem, a végén ebben a majorban megragasztott. S itt aztán meg is vagyunk nagyobb zokszó nélkül, mert csak a majort kell gondozgatni s a tejet reggelenként a városba behordani, azzal a Gumó számmal.

Elhallgatván egy cseppet, végre a feleségét is belémártotta a történetbe, mert így szólt:

- Úgy-e, Györgyina?

- Minden úgy van - billegett rá az asszony.

Hát ezzel jót múlt az idő, mert kicsivel utána megérkezett a nemzeti asszony is, kit Erzsébetnek hívtak. Mi csak tisztos távolból láttuk fekete ruhájában, de soványnak tetszett és gyorsan mozdulónak. Ezt be is bizonyítja a valóság terén is, mert midőn gondolók, hogy no, az erezbe eddig felérkezett, már vissza is jött a házból s a garádicsok ormáról Györgyina néni kiáltott, pedig a mi öreg asszonyunk sem lehetett korosabb a nemzetiénel.

A néni megtörölgette sebtiben az arcját, mint ahogy a tyúk is szokta a maga csőrét; a ruháját is megigazgatta s már törekedett is gyorsan be az udvarházba.

- Ha nem egyéb, vendégség lesz - mondá Márton bácsi.

Ezt el is találta, amint hamarosan tudunkra jött; de mivel mi semmiből nem bolhászhattuk ki, hogy minő vendégség lesz, ha ugyan lesz, egyébről kezdenk beszélgetni. Vagyis inkább csak atyám s a vénember. S vajjon mi egyébről beszélhetett volna két ilyen földdel szövetkezett ember, mint a maros-tájéki földek természetéről s kivált a szőlő nagy áldásáról, mitől mi székelyek szűkebb honunkban pogányul meg valánk fosztva. A földekről aztán a kerti gazdálkodásra fordulának, mivel ott a majorban szép nagy gyümölcsös kert volt, bár gondozás dolgában kicsit elmaradva. Darabig egyetértésben voltak, hogy mit kéne termesztetni a kertben, de az egreshez jutván, huzalkodni kezdenek, mert atyám nem szerette ezt a kerti gyümölcsöt, Márton bácsi ellenben az egresből való savanyó levesnek igen a pártján volt. Mielőtt azonban bármelyik is győzhetett volna, Róza kisasszony odaröppent hozzánk s elmondá, hogy csakugyan vendégség lesz, mire számosabb híveket várnak, a környékről is. Ugyanis vasárnap lévén, a mai napra vonták a Rozália napot, mely az élőknek s az utódoknak egyaránt nevezetes nappá válik mostan. Mert ugyanis az ő atyjának szorgalmazására a királyi Kancellária új sokadalomra engedett a városnak jogot, mely Rozália napi sokadalom immár az ötödik lesz Vásárhelyen minden esztendőben. Másrészt pedig Vajából ide fog jönni Filep József nagy tudor úrnak a leánya is, szintén Rozália, kivel együtt Vásárhelyi Nőegyletet létesítenek, mely a magyar portékákat s a ruházkodásban az egyszerűséget óhajtaná megkedveltetni.

- Mi ezt már megtevők Berecken! - mondta atyám.

- S mit szöloáltak a németek?

- Kicsit vakaródtak.

- Pedig nyughatnának - szólt belé Márton bácsi is - hiszen nekik nagyobb egyletük van.

Gondolván a kisasszony, hogy Márton bácsitól is tanulhat valamit, megkérdezte:

- Minő egyletük?

- Birodalmi! - mondta az öreg.

Nagy mulatságot csobbantott azzal, hogy az egész császári szerkezetet birodalmi egyletnek nevezte s hogy ne is legyen másképpen, Róza kisasszony már szárnyalt is vissza az udvarházba, röptéből még hátra szölván nekünk:

- Hacsak lehet, a kis Vincét is helybe tesszük.

Egyszerre atyám és a vénember is reám nézett s a szemükben az volt, hogy lám csak, mily fontos személy kezd a fiú lenni. Én azonban nem értem rá, hogy örvendjek a figyelmes szónak vagy a kedvező tekintetnek, mert egész valómat olyan érzés lepte meg, mintha távoli dörgést

hallottam volna, szélllyel lévén a szénám terítve. Emígy némaságban mulván egy kis idő, már ők sem bolygatták a dolgomat, mert a vendégek kezdtek jövégetni. Inkább azokat kellett hát szemügyre s azáltal ismeretünkbe venni, amiben Márton bácsi volt a mi tudós kalauzunk, ismervén valamennyit.

Legelsőbben egy vadászkalapos úrember jött, bizonyos Topler Simon nevű, ki akkor vásárhelyi követ volt s veje-ura is a nemzetes úrnak, bírván a nagyobbik Anna Terézia leányát feleségül, ki úgyszintén véle volt. S véle jött még egy Székely Dániel nevű gazdag bútoros polgár s egy Zöld Ádám nevű mutatós ember, ki Márton bácsi szerint olyan gyűjtő beszédű ember volt, hogy a honpolgárokat már többször is megbolondította. Egyébként ez a Székely Dániel és Zöld Ádám nevezetű urak úgyszintén a városi tanácsban voltak szenátorok.

A városnak eme két esze után a nemzetes úrnak két embernyi fia tűnik elő, vagyis feleségestől a korosabb József, ki az ítélőtáblánál főjurátus volt; s a másik Imre névvel patikárius. Így aztán csak László nevű fia maradt távol, vagyis Kolozsvárott, hol a Guberniumnál volt szoros hivatalban. Egyik sem vala még akkor országos ember, de szívből nevezem meg őket, mert valahányan, ideje érkezvén, bajnokai lettek a mi szabadságos harcunknak. De sőt elfojtásunk után Imre lázító követe volt Kossuth Lajosnak Moldovában s László pedig a török háborúban is folytatta, amit itthon abba kellett mindnyájunknak hagyni.

Bezzeg ezt akkor nem gondoltam.

Igaz, hogy idő sem igen jutott arra, hogy találgassam a jövendőt, mert a vendégek egyre-másra szotyogtak. Némelyek, mint környékbeli tehetősök, kocsin zajongának bé a major udvarába; de volt olyan is, aki lóháton rugtatott bé. Kocsin jött Filep József úr Vajából, ki nagy jogi tudor volt s híres kertet művelő ember, magával hozván Sándor fiát s ama Róza leányát is, ki a házi hölgy-kisasszonnyal a Nőegyletet akará megalapítani. Mint táblai ülő mester, kocsin jött Rozsnyai József úr is Udvarfalváról, mely Rozsnyainak nagyapja vala ama tudós Dávid, ki a Humajun Name nevezetű híres török könyvet magyarba ültette volt. Kocsin jött Kebele faluból Nagy Sámuel is, híres lótenyésztő s alkirálybíró, együtt Sámuel fiával, ki szintén híres vitéz ember lett a szabadságos harcban. Lovon érkezett egy Vallon Pál nevű ember Náznánfalváról, ki igen fekete színű s viharzó vendég volt, ami nem is csoda, mert Márton bácsi elmondá róla, hogy eme Vallon Pálnak az őse, bizonyos Vallon Péter, az erdélyi cigányok országos vajdája volt, de nem közülök való vajda, hanem reájuk ültetett, adóztató fejedelmük.

- Még az unokája is megbarnult belé - mondta atyám.

- Könnyű volt neki - felelte az öreg.

- Sokat ült nyilván a napon.

- Nem a napon, hanem az árnyékban - folytatta a huncut öreg. S nem is annyira ült, mint inkább feküdt; s nem is annyira ő, mint inkább ama adóztató Vallon Péternek a fia, s az is nem egyedül.

Idáig nemigen értettem.

- Cigány volt? - kérdezte atyám.

- Igen, de világszép! - mondta az öreg.

- S feleségül vette?

- Feleségül, de csak egy fiú erejéig, mert akkor egy nagykinsű bojár járván errefelé, meglátta Vallonné asszonyomat, kit temérdek arannyal elcsábított s majd magával szöktetett. Innét származott eme Pál, ki vendégül rugtata bé, mert ama világszép asszony nagyanyja volt neki.

Még egy jódarabig el is tűnődtünk volna bizton ily eseményen, de akkor egy marcona férfiú érkezett nagy hirtelen, ugyancsak lovon. Fújtató vad ló volt az is, miként embernek a lovas, ki Szent Király faluból jött s akit igen találó módon Kutjavetyi Györgynek hívtak. Hanem az ő furcsaságát mindjárt helyre ütötte egy délceg ifjú ember, bizonyos Bethlen Gergely nevezetű, ki a Mezőség széliről érkezett, vagyis Madarásról; s aki későbben oly híres vitéze lett Bem vezérnek.

S legvégül még három ember érkezett, kiket ugyancsak nem utoljára láttam akkor. Az egyik Zeyk Domokos helybéli mátkás úr volt, Dánielnek fia, ki aztán oly nevezetesen hal vala meg a segesvári csatában; másik az ő egykori nevelője s akkor már a kollégium tudós bölcslő tanára, vagyis Ercsei János, ki Arany János nagy költővel is atyafiságban állott, mert ugyanis Aranyné asszonyomnak Zsigmond nevű dédtyja s eme tudós Ercseinek János nevű nagytyja testvérek valának. Hanem ki harmadikul velük volt, legnagyobb ámulással én azt ügyeltem, lévén lebegő sötét köpönyeg rajta s nagy fekete kalap, mely alól megőszült dús haja kétfelől a két vállára omlott.

- Az kicsoda? - kérdeztem is Márton bácsit.

- Szokott ide járni gyakorta - mondá az öreg. - Együtt matatják a gyümölcsöskertet, ő s a nemzetes úr; piszkálják a földet s oltogatják az almafákat, de kibeszélik közben a látott madarakat is, veszekedvén azoknak szokásai fölött. Különben nagy tudós ember.

- Mit tud? - kérdezte atyám.

- Például olyan kemencét csinál - felelte a vénember - amelyik fele fával kétszeres erővel süt.

- Hát még? - sürgettem én is.

- Továbbá maga csinál orvosságot mindenre s azzal a bajt jól meggyógyítja. Kóstolásból megmondja, hogy melyik víz lenne ártalmas az egészségre s megjósolja még az időjárást is, ha éppen olyan kedviben van.

Egy szuszra annyi tudományt ruházott reá, hogy atyám nevetve kérdezte meg:

- Egyebet nem tud?

- Veréb-fában fűzfiat is - felelt meg az öreg.

Ezen is jól mulattuk magunkat s bent is zajongani kezdének, együtt lévén már valahányan, bölcs öregek és bohó ifjak, a Róza-napi sokadalomnak örvendezők és női egyletesek. Atyám, bár nevető kedve meg nem szűnék, derűje alól némi keservvel jegyzé meg mégis, hogy sohasem leszen jó, amíg emilyen emeletekben él a nemzet, vagyis uraimék fenn mulatnak s mi pedig a szegény eperfa alól nyujtogatjuk a nyakunkat.

- Ama köpönyegesnek is ilyen hite van! - mondta Márton bácsi.

- Az orvosságosnak? - kérdezte atyám.

- Annak.

- S a többi mit felel neki?

- Szembe bólogatnak, de a háta megett súgnak reá.

- Mit?

- Kicsit bolond, azt mondják.

Hát erre én is úgy nekizürentem, mint valami darázs.

- Pedig nem igaz! - kiáltottam. - Mert az a nagyhajú egy kicsit sem bolond, hanem olyan, mint egy öreg Jézus!

Tetszett atyáméknak, hogy mit tudék mondani s mily hirtelen gőzzel. Márton bácsi elismerésül még a poharamba is töltött, bár az ivásban már rég nem forogtam ővelük. Reám is koccintották a poharat, mint rügyszó reménységre; s megihatván cseppig a bort, atyám visszatért az én öreg Jézusomra, megkérdezvén a vénembert:

- Miképpen hívják a nagytudó öreget?

- Valami Bolyai - mondta Márton bácsi.

- Felesége van?

- Kihalt mellőle.

- S hát fia?

- Kettő - mondá a vénember. - Mert van egy kisebb Gergely nevű, ki most serken a legények közé s igen derék fiúnak tetszik, ahogy itt nálunk is viselkedni láthattam. Ellenben a nagyobbik, ki már meglett ember az áldatlan, hát arra teljes merőben talál, mit az atyjára súgva mondanak. Mert bizony olyan bolond az, hogy még az úton is, törtetvén tekintet nélkül előre, könnyen elüti a járó embert. Fél is ki-ki eme vadkan embertől, mert csak azt kell mondani, hogy közelg Bolyai János s már nagyon nagy futamodás.

- Kár, hogy ide nem jöve - mondta atyám, mire a vénember a fejéhez kapott, mintha szilaj módon táncra akar vala ugrani s emígy füstölgött, gyarapítván tovább a kedvünket:

- Huh, a mindenit, eddig az urak zsírával megkente volna a garádicsot!

Atyám melléje harsanva kacagott:

- Hát akkor nem bolond!

- De nem válogat!

- Hát az Isten válogat?

Csakugyan ő sem, ebben megegyeztek; s mivel a kedvüket és a titkos bántalmaikat ki is önték vala, szépen elcsendesedtek, mint ki lankába ér afféle hegyről, amely sziklával és odúkkal egyaránt meg nagyon rakva. S nyugtatván a fecsérlés után magukat, a módos kocsikat nézegettük, melyek a nagy bokros udvaron itt-ott állának, mellettük az időbe esett kifogott lovakkal s a megüledett hajtó emberekkel. S igen a nyeregben érkezettek paripáit is, kik nem az udvaron időzének, hanem a gyümölcsöskert fáihoz kötve, mely lebegő fák olyanok voltak a korai alkonyatban, mintha nem is föld termette volna őket, hanem unalomból a paripák képzelete.

Mert kezdett már alkonyodni.

Györgyina néne még örökké oda volt az urak szolgálatára, s csoda volt, hogy a vénembert is valami haszonra el nem szólították. Vagyis alkonyatig nem, de akkor Róza kisasszony feltűnt az udvarház felől s láttára gondolhatánk-e egyebet, minthogy Márton bácsira is elérkezett a szükség. Hát bizony mi ezt gondoltuk, de abban a percben messze estünk az igazságtól, mert a kisasszony odajött hozzánk és nagy örömmel így szólt:

- No, kis Vince, sorsod megoldva látszik.

S elmondá, minek egyrészét már tudtuk is; nevezetesen, hogy van itten a vendégek között egy Vallon Pál nevű nagy lovas és birtokos úr a közeli Náznánfalváról, kinek egy fia tanul a kollégyiomban, mint tógás nagy deák. Eme Vallon Zsigmondnak, mert a deák úrnak ily neve van, hát ennek vala ugyan a tavalyi esztendőben egy szolga tanulója, de mivel azzal elégedetlenné mondja magát, helyébe engem fog mostan venni. Mivel elegendő mértékben világi ember a deák úr s pénzzel is udvarolják hazulról, nekem rossz dolgom mellette nem lesz.

Irgalommal nézhettem a kisasszony fénylő szemébe, mert azt kérdezte:

- Hát nem örvendesz?

- Köszönöm a velem bajlódását, mint szíves gyámolomnak - mondtam.

Atyám azonban többet is mondott, mert szemérmességgel mentegtevén engem, Vallon Pál uramnak köszönetét küldötte és Zsigmond fiának sok jó kívánságot. Márton bácsi még ezt is megtoldotta, mondván, hogy Zsigmond deák úrfi könnyű gazdám leszen, ha a fiú az atyjára ütött, mert bizony az atya igen világot kedvelő ember s nem zsugorgató.

Igy körül rakosgatván dicsérekkel a kisasszonyt, ő csorba nélkül vitte vissza a kedvét az udvarházba; én pedig ott maradtam, lepottyanva a reménység ágáról, bele a szolgaság borulatába. Nem néztem atyámra, mert a szemem ellene szólott volna, bajt idézván azzal elő; de Márton bácsira sem, mert abban a percben nem szerettem a vénembert, mivel az előbb a szolgaság dicséretével szól vala szinte. Így a borulatos asztalon járt a tekintetem, mint valami kedvetlen fekete bogár, mely meg-megáll egy-egy repedés előtt, majd hirtelen más irányba utat vált. S nem találván az asztalon semmi vigasztalót, aztán ég felé repült a bogaram.

Úgy láttam meg az esti csillagot.

Egyedül volt az is a nagy mindenségben, miképpen én éreztem, hogy abban a majorban egyedül vagyok. Lassan felálltam s elindultam a gyümölcsöskert felé, melyre az este már úgy ráborult volt, hogy a fák csak halovány rajzolatok voltak s a lovak tömött foltok a fátyolon. Mivel atyámék utamba semmi szót sem tettek, kimentem messze a kertbe s ott egy dombosabb részen valami fa tövében leültem.

S üldögélvén nagyon szomorán, lassan körém gyűltek a csillagok.

Közöttük aztán elaludtam.

Nem tudom, hogy meddig lehettem álomba takarva, mert csak arra emlékezem, hogy atyám kedvesen szólongat vala, mitől kipattanván a szemem, hát egy lámpással ott áll előttem s ott áll véle a vénember is. Magukhoz kebelezve engem, befelé vittek-vezettek, kerülgetvén a lovakat, melyek a lámpafénynek aprókat röhintettek. Bent a szolgaházban is ők ketten tettek az ágyba, mert az urak Györgyina nénét elnyelték volt egészen; hanem én így is igen jól aludtam.

Másnap senki sem beszélt az én kollégyiomi sorsom dolgáról, sem az elmúlt estéről, mit én a fényes napvilágon egy kicsit szégyeltem is. Igen, mert hiszen tizenhárom esztendő voltam immár s mégis úgy viseltem magamat, mint egy elbecézett úrficska. Elgondoltam eddigi életemet is, melynek folytában senki árnyékától meg nem ijedtem, de sőt más fiúknál hátrább sem állottam; s elgondoltam az atyám sorsát is, mely zsenge korában reá méretett, lévén szinte az én időmben gazdája a kicsi gazdaságnak.

Jókedvem ismét feltámadott s meggyűlt a bizodalom.

- No, madarat fogtál? - kérdezte atyám.

- Fogék - mondtam.

- Milyen színe van?

- Zöld.

Ennyiből is jól megértettük egymást s attól kezdve felhő közöttünk nem volt. Hasznoskodtunk a majorban s az udvarház körül, hogy a szívesen látott bereckieknek is valami látszatja legyen; s vártuk a hölgy-kisasszony híradásait, mert ő gondjába vette az én kollégiumi sorsomat egészen. Így múlt el három nap is, míg aztán csütörtökön meghozta a nagy hírt, vagyis a kollégium hívó szavát, hogy másnap álljak a vizsgáló tanárok elé, kik aztán vagy bevesznek a tanulók közé, vagy pedig jó utat kívánnak nekem hazafelé.

HARMADIK FEJEZET

AZ ARABUS HETESEK ZÁSZLÓT BONTANAK

Hát mi másnap, mely fenyegető péntek vala, már világodat után talpon voltunk, hogy aztán idejében mehessünk. Györgyina néne fejésnek látott, mint naponta szokta volt; atyám a lovainkat fényesítette, Márton bácsi a szamarat s én a csizmácskámát. Végül kondérokba került a tej, a kondérok pedig a szekérke derekába, hol még gyümölcsök s vetemények is várták, hogy Gumó számár a Baromvásár utcába vigye őket.

Indulhattunk volna is már.

Hanem atyám még töprenkedett, hogy vajjon ne a lovainkon jelenjünk-e meg mégis a nagy iskola előtt; de midőn Márton bácsi elmondá, hogy lovakat utcán időztetni tilalmas volna s bé a kollégiomba éppen nem eresztik azokat, akkor letett a lovas vonulásról. Így aztán csak Gumó számár maradott meg, ki után a vénember felült a kicsi szekérre s mivel az öreg oly lelkéből biztatott engem, hát felültem én is másodiknak.

Atyám gyalog hullámozott mellettünk.

Végig az utat bevetettük a nevetés magjaival, ami könnyen is adta magát, mert tréfára mi volna csábosabb, mint számarral vonulni a tudomány színe elé. Még atyám is, ki pedig komoly vala, még ő is olyant mondott, hogy vajjon visszajövet a számár nem fog-e megszaporodni eggyel.

- Én nem attól félek - mondta Márton bácsi.

- Hát? - kérdezte atyám.

- Attól inkább, hogy az öcsém fiának oly fölös a tudománya, hogy ráadásul még ezt a szamarat is beveszik az iskolába.

- Az meglehet - mondtam én is - mert az ábécét Márton bácsitól tanulta.

Ilyenek s hasonlóak hangzottak, úgyhogy versben-versben még Gumó is hátranézett, hogy vajjon rajtam mulatnak-e ketten, vagy én nevetek a nagyobbakon. Így aztán nem igen vettük észbe az idő folyását, pedig közel egy óra is beletelt, míg a Szent Miklós-utca fejében megláthattuk a kollégiom nagy házát. Ott a vénember Gumó szamarat befordította egy kicsi-kurta utcába, mert az iskola kapuja ott volt. Leszállván a helyemről, a tejet s a házi étket az öreg eldöcögtette a szekerecskén a Baromvásár-utcába, mi pedig oda irányoztuk magunkat a kapuhoz, hol három deák őrt állott szegletes kalapokban. Az egyik deák parancsolt, a másik béeresztett a kapun s a harmadik egy nagy terembe kalauzolt minket, vagyis a vizsgálódás tetthelyére. Itt voltak még más fiúk is, nyilván a miénkhez hasonló szándékkal, bár nem többen, mint úgy huszig valók; hanem a szülőik ama fiúknak is ott valának s tán az atyafiak közül is a ráérőbbek, mert egy gyerekre három meglett ember is jutott. Jórészen össze vegyülve álldogáltunk s méregettük is egymást, csak néhány úrfiak állottak külön, drága ruhás úrasszonyokkal s úreemberekkel együtt. Midőn úgy kilencre járhatott az idő, valahonnét két tógás nagy deák jelent meg közöttünk, kiket aztán jól megismertünk később, lévén az egyik Keresztes Mihály, s a másik Barra Dániel; vagyis fődeák és fizetést élvező felügyelő mind a kettő, mert azon esztendőre az ifjúság Keresztest választotta volt szeniornak s Barrát pedig kontrának, vagy amint mi nevezők, kontorásnak. Keresztes lomha mozdulatú, nagy bajuszú szőke ember volt, kinek a foltos köpönyege szinte a földet súrolta; Barra viszont himlőhelyes, eleven deák, ki a hegyes szemével még a madarat is le tudta volna lőni a faágról.

Hát ők ketten rendet csináltak.

Minket, kik tanulónak jelentkeztünk vala, nevünk szerint soroztak és beültettek a három első padba, mely padok oly hosszúak voltak, akár a templomban. Akkor két sort kihagytak s a vegyes felnőtteket azon hátul helyeztették, hogy valami okból, talán nehogy súghassanak nekünk el legyünk egymástól derekasan választva. Azon időre, midőn ez történik vala, mi ifjakul már jócskán megszaporodtunk, mert a második s a harmadik padban legalább harmincan szorongtak öszvesen, csak a legelsőben valánk kerek számban heten.

S én a legelső sor végén éppen a hetedik.

Nem messze az orrunk előtt, magasított helyen, hosszú-hosszú asztal állott, mely zöld posztóval le volt ügyesen terítve; a zöld posztóra árkus-papirosak valának kirakva s a papiros mellé tenta és pennaszár, hogy írni lehessen bármit, de főképpen ítéletet.

- Huh, barátom, ez nem tréfa... - mondtam magamban.

Pislogni kezdtem hátra, hogy biztatásul legalább atyámat megláthatnám, de a fejemmel is neki kellett bátorodnom, hogy meg tudjam találni. Ott ült a sereg közepében, egy fekete kalapos, viseltes úrasszony mellett; s hát a legnagyobb csodámra Márton bácsi terjeszkedik a másik oldala mellett. Meglátván engem, vagyis az esdeklő szememet, a vénember integetni is kezdett felém, meg-meg merítve biztatásul a fejét is, mintha kátyúból éppen szekeret rándítana ki.

Egyszeriben jobb kedvem lett.

Ennek ideje is volt éppen, mert amiközben az öregem időztem volna a szememmel, hát már vonult is az iskolai tanács, mind lebegő fekete köpönyegben, csak aki legelől jött, az vala hosszú magyar ujjasban. Előre jöttek nagy őszi hallgatásban és felültek sorjában a hosszú zöld asztal mellé. Legközépre a hosszú ujjasban lévő, kinek fehér szakálla volt és betegséget szenvedő, halovány csontos arca. Ahogy későbben megtudhattam, mint másokat is megtudék, ez a fehérszakállas Zeyk Dániel volt, a kollégiumnak akkor főkurátora, máskülönben az ítélőtábla ülő mestere s ama vasárnapi Zeyk Domokosnak az édesatyja. Jobbján a püspök ült, a főtiszteletű Antal János, ki akkor hetvenhat esztendő volt, mely nagy idő azonban csupasz és pozsgás arcáján nem látszódott. A püspök mellett ama Bolyai Farkas ült, kiről oly sokat beszéltünk vala vasárnap, de még többet is beszélhattunk volna, mert két csillag szemével és nagy omló ősz hajával olyan volt, mint a valódi látomás. Bolyai mellett Török Jánosnak adtak helyet, ki abban az esztendőben legfőbb jegyző és tanvezető volt s majd későbben szabadságunk vértanúja. Másik felől, vagyis a főkurátor uramtól balkézre, ott ugyancsak hárman sorakoztak egymás mellett. Még pedig elsőben Szász István, a kollégium rektora s majdan az iskolai honvédőknek mesterük; utána Ercsei János, ki a Haynal-majorban vasárnap már szintén jár vala; s harmadikul pedig Dósa Elek nagy jogi doktor, ki Wesselényi Miklósnak oly belső embere volt, hogy biztatására a nagy hadakozó nevezetes iskolát létesített Makfalván.

Igy hát ezek a nagyok is heten voltak fent a zöldasztal mellett; s ahogy a szemem futkosott rajtuk a nagy csendben, bizony futkorászott bennem a kevés tudomány és a jóra való reménység is, hogy vajjon hova tűnhetnék el. Hanem mielőtt elbújhattam volna, a helyéről felállott a vizsgáló tanács s felállottunk mi is a közönséggel együtt. Akkor Török János kinyitotta a bibliát, minek egy helyét falevéllal megjegyezte volt, s fennhangon azt olvasta belőle, Lukács evangélioma szerint:

Aki gyertyát gyújt, nem fűdi azt bé edénnyel, sem az ágy alá nem teszi, hanem a gyertyát az ő tartójába teszi, hogy a béménők lássák a világosságot.

- Úgy legyen! - mondák mindannyian.

S ismét leültünk.

Akkor Török János tanvezető úrnak listát tett elejébe Keresztes szenior s Török uram felolvasá abból hetünknek neveit, kik sorjában így következünk: Bartalis István, Bong Ferenc, Deák Farkas, Könczei Albert, Kutyavetyi Bálint, Lőte József és Madár Vince. Mialatt e neveket, a maga hathatós udvarhelyszéki hangján Török tanár a fülünkbe eregeté, az öreg Peták suhant által az én emlékezetemen s a nevek helyett inkább csak kondulásokat hallottam, nem ismervén még osztályos társaimat. Egyedül csak Kutyavetyi telepedett meg akkor a fülemben; de későbbben mind a többiek is, mivel hogy nemcsak a tanács előtt kínlódánk együtt, hanem lakni is együtt tesznek vala később. Kutyavetyi is nyilván csak azért ragadott bennem, mert emlékeztem marcona atyjára, ki vasárnap fujtató lovon rúgtatott a majorba. De ha így történt is, jól volt az így; s különösen kegyes volt a sorsnak az a rendelése, hogy nekünk hét fiúknak a jövődjét nem mutatta meg ama percekben, mert ha megmutatta volna a sok rettenetet, börtönben sínylődést s a hét közül háromnak halálát, hát akkor könnyen úgy jártam volna a zöldasztal előtt, mint a riadó madár, ki nekiront az ablak üvegének is.

Igy azonban csak füleltem, mint messzi tisztáson s első fűvön a csikó; figyeltem a kérdéseket, miket szegény Bartalisra hullatni kezdetek: sajnálkozván is fölötte, ki ha ezt tudja vala, nyilván Bibarcfalván veszteg ült volna inkább. De az idő hamar futott, ami nagy segítség volt a bajban; sőt érkezett más könnyebbülés is, nevezetesen a mulatság, mert Kutyavetyihez érkezvén a tanács, az úrfi minden kérdésnél úgy tett, mintha neki semmi volna okosan felelni, de bezzeg a választ mindig a persely mellé tette. Például a szent históriát tudakolván tőle, azt kérdezték:

- Ádámnak hány fia volt?

- Egy - felelte Kutyavetyi.

- Mi volt a neve?

- Lajos.

Még a professzor tanárok is derűbe enyhültek, hátul a közönség pedig jól nevetett. Gondolván a püspök, hogy valamit melléje értett a fiú, így szólott hozzá:

- Kedves fiacskám, te mely Ádámról beszélsz?

- Fülei Ádámról - jelentette Kutyavetyi.

- Az kicsoda?

- Hát a lókereskedő!

Ismét nevetett mindenki, de a püspök tovább folytatta nagy jószággal:

- Jól van, kedves fiacskám, csakhogy mi nem Fülei Ádámot kérdeztük tőled, hanem a bibliai Ádámot, az első embert.

- Azt nem üsmertem - mondta Kutyavetyi.

Hát erre még a püspök is intett, hogy a fiút hagyják meg Fülei Ádámnál, ők pedig menjenek tovább. Rá is mentek Lőte Józsefre, ki bár illyefalvi lévén, mégis szótlalan fiú volt, mert ha nem tudott valamit, akkor egy mukkanást sem tett, hanem csak ült a helyén magába csombolyodva, mint egy kedves kölyökkutya. S még okos is volt az ő puha szótlanlansága, mert a tanács hamar megúnván a likas beszédet, reám fordítá a sort, mint hetes nyájban az utolsóra. Mivel a rend kívánata szerint legelsőbben az a tanár kérdezett, ki széltében ült balfelől, Dósa Elek szóla hozzám, megkérdezvén tőlem, hogy micsoda helyről jöttem. Midőn Berecket megmondám neki, rögvést azt kérdezte:

- Bereck milyen város?
- Vég helyi mezőváros - feleltem.
- Ki kormányozza az ily mezővárosokat?
- Tanács kormányozza, melyet az esküdt közönség választ.

Intett is, hogy ő meg vagyok velem elégedve; s így Ercsei János következett reám, ki bölcselő lévén, azt kérdezte:

- Mi különbség van harag és indulat között?

Ejnye, gondoltam magamban, ezt a Peták Kis Tüköréből kifelejtették volt; de félelem helyett inkább a méreg harapott meg.

- Érezni lehet - feleltem kurtán.

- Miképpen?

- Úgy, hogy az egyik mord s a másik üt.

Ha nem is egészen, de nagyjából tetszett neki, hogy így válaszoltam, mert somolyogva intett Szász István rektor uramnak, hogy a szót által adja neki. Rektor uram, ki a magyar nyelv művelésének és a históriának volt a tudója, így kezdé velem:

- Milyen hangzók vannak a magyar nyelvben?
- Magányhangzók és mássalhangzók - ejtettem oda.
- Minők a mássalhangzók?
- Oly hangzók, melyek egyedül nem érnek semmit.

Elnevette magát, de valahogy úgy, hogy abban mind a ketten benne voltunk: én azért, mert igen leszóltam a szegény mássalhangzókat, ő pedig azért, mert rektor lévén, a többenél bátrabban nevetgetett.

- Ki szerzett hazát a magyaroknak? - fordult által a históriára.

Hát ennek a kérdésnek magamban igen megörvendtem, mert az otthoni Tükörből a nyelvemre ragadt volt egy vers, mit Vörösmarty Mihály írt vala azelőtt húsz esztendővel; s nem is tétováztam, hanem mondani kezdtem:

*Nézz Árpádra, magyar, ki hazát állita nemednek;
Nézd s tiszteld képét Álmos fejedelmi fiának!
Őt magas Ung mezején vérontó férfiak és bölcs
Hadvezetők szabadon választván harcos urokká,
Bátor örömríadás közepett pajzsokra emelték.*

Tovább nem is mondhatám, mert a püspök, ki addig is növekvő módon bólogatott, a pajzsra emeléskor egyszerre közbeszólt, jelest mondván az eszemre. Azzal által is engedtek Bolyai uramnak, kitől a legjobban féltem, mert egész valója azt sugározta, hogy igen sok tudomány lakozik benne.

- Hát kedves fiam, számvetést tudsz? - kezdé Bolyai.
- Egy-egy kicsit - válaszoltam.
- No, akkor a négyből vegyünk el kettőt s adjunk hozzá nyolc fertályt.
- Megvagyom - mondtam.

- Mi az eredmény?
- Az eredmény az, hogy hiába dolgoztunk.
- No, miért?
- Azért, mert csak a négynél vagyunk.

Hát erre a nagytudó ember csak a szemét jártatta fényesen meg, hogy ez neki elegendő volt; s már jöhetett Török János uram, ki a földabroszról a Vörös-tengert s annak bibliai nevezetességét, majd pedig a természet-történetéből a kakuk madarat kérdezte tőlem. Mivel az egyikre könnyű volt felelni s a kakuk madarat mindenki tudja, igen megkönnyebbültem, hogy immár vége szakadt a vizsgálódásnak. De hamar találtam örömet, mert a főkurátor Zeyk Dániel, ki egész idő alatt meg sem püssent, most felemelte nagy sárga kezét, hogy szólni kíván.

- Ki most a király? - bökött felém a szakállas fejével.
- Ötödik Ferdinánd - feleltem.
- Ófelsége! - javította hozzá.
- Bizony, s Isten kegyelméből! - taszítottam én is még feljebb Ferdinándot.

Hát ezzel a feleresztett füsttel aztán bé is tetőztük a vizsgálódást, ami hetünket illetett, mert a tanács tagjai egybe gyűjtötték véleményüket s Török János uram kihirdette, hogy valahányunkat felvettek az első gimnáziumi osztályba, amit közönségesen német osztálynak neveztek. Még Kuttyavetyi Bálintot is oda vették fel, pedig őt a tudománya után csak az első vagy a második magyar osztályba kellett volna, ahol a gyengébbeket több tudásra edzették. Én azonban panaszt nem szólhatok, sem Deák Farkas nem szólhatott, mert minket nem közönségesen soroltak a német osztályba, hanem atyáinkat rektor uram a zöldasztal elé szólította s ott megdicsérvén őket, hogy mily fiaikat neveltek, előbb a főkurátor Zeyk Dániel s majd utána a többi is mind kezét fogott velők. Látván atyámat, hogy az öröm pírja festi meg az arcát s hogy minő büszke módon veti hátra engedetlen haját, hát az én szemem úgy könnybe lábadott abban a nagy boldogságban, mintha én lettem volna neki az atyja. De bezzeg az iskolai tanácsot éppen ennyire nem nyomta el az érzés, mert a máriás aranyat, mint felvételi díjat, nekünk is meg kelle fizetni.

Megfizettük s kifelé kezdtünk vonulni.

Márton bácsi az ajtóban várakozott reánk s midőn megfoghatásig jutottam hozzá, szeretetből a hónya alá akart volna vonni, csak hogy én oda már nem fértem el. Erre a szót vette elő, azzal dicsérvén engem, hogy már kalendáriumot is csinálhatnék, oly sokat tudok. Így hárman az udvarra érkezvén, hát Gumó számár az üres szekérrel ott áll az udvar közepén s egy sereg deák körülötte mulatja az időt.

A vénember igazát látta teljesedni.

- Úgy-e, mondtam - kiáltott fel - hogy érdemed alatt a szamarat is béveszik az iskolába!

Nekünk nem volt bajos jónagyot nevetni, ami még akkor is tartott, midőn Gumót kiszabadítottuk a deákok gyűrűjéből s kijutottunk a kapun az Ebhát-utcába. Vártam, hogy lám a menéssel most miképpen leszünk, mert inkább haladtam volna atyám mellett, mint ismét felüljek a szekérre. Ez aztán így is lett, sőt ennél is jobban, mert Márton bácsi sem ült fel a szekerecskére, hanem a számár gyeplőjét a löcs végibe beléakasztotta s jöni kezdett velünk a szekér előtt, hátra-hátra nézván versenkint a számárra, ki kezesen lépegetett utánunk.

A délebédünk is érdem szerint volt.

Hanem vasárnap délben még annál is jobbat ettünk, mert az iskolai diadal emlékére Róza kisasszony vendégül tisztelt minket, vagyis négyünket valahányan. Együtt is főzte Györgyina nénivel az ünnepi étket s a nevezetes eperfa alatt velünk élvezte a lakodalmat, mit a mássalhangzók ültek a magánhangzókkal. Gondolni lehet, hogy a jó eledel mellett a barátság is nagy volt, bár az ilyen barátság tarka s még igen éretlen vala abban az időben, mert hiszen az életnek más-más rekeszében üldögéltünk, lévén Márton bácsiék zsellérek s mi atyámmal szegény és szabad székelek, míg ellenben Róza kisasszony úri renden való. Ez meg is látszott, folyván a szó, mert ki-ki más betűre tette a pontot, vagyis Róza kisasszony a német sérelmeket panaszkolta legjobban, atyám a magyar nembéliek széllyel szakadozását, Márton bácsi pedig a zsellérek állapotát, ámbár neki nincsen rossz dolga, mondá nyájasságból.

Mindenkin enyhíteni kéne, azt beszéltük.

- De mely módon? - kérdezte atyám.

Találó kérdés volt, mert mint érett gyümölcsök alatt midőn a fát megrázzák, úgy kezdettek hullani Róza kisasszonyból is a szavak. Tüzelő, okos szeme közöttünk röpködött, mint egy buzdító madár, s úgy kezdé mondani:

- Minden jó magyar dolognak kezdete, hogy függesszük szemünket nagy embereink arcájára, hadd lássuk, azok mit prófétálnak minekünk. S ami közjót mondanak, azon ígéret írjuk zászlóinkra s ily módon nem fogunk tévedezni. Mert mit mond szívünk nagy szomszédja, a mi Wesselényi Miklósunk? Azt mondja valójában, hogy minden bajunkat, ami magyar voltunkat belsőleg sorvasztja s ami a nemzetiségek felől külsőleg veszéllyel nyomja, mindazt csak úgy tudjuk orvosolni, ha bátor újításokat teszünk valóvá, haladván az idővel. Vagyis tegyük a szegény népet jobb állapotba s legyen egység a magyar között, úgyis mint magyar hon és Erdély között. Lám, Teleki Domokos is bevette ezen gyökeres igazságot, oly írást bocsátván közre Unió címén, melyet minden reménységünk csillaga, Kossuth Lajos is magasztalt az ő újságjában; sőt Eötvös József is meghirdeté azokat, midőn a tavaly oly országra szóló módon emlékezek meg a nagy hazánkfiáról, Körösi Csoma Sándorról, a tudós Akadémia színe előtt.

- Atyám ismerte! - jegyzém szava közé.

- Csak a szülőit s a bátyját - javította atyám.

- A gyarló testnél többet ismer, ki az igazságot ismeri - folytatta magas lánggal Róza kisasszony. - Mert, úgy-e, Kazinczy Ferenc meghala, de a levelei, miket Erdélyből bocsátott közre, igazságukkal jobban ösztökélnek, mint valaha. Vagy tekintsünk Kölcseyre, ki ugyancsak nemrégén hagyta el árva földi honát: vajjon manap nem él-e jobban, mint él vala eleven korában?!

Kimondván eme szót, nagy lelkesülten felállt és így folytatá Kölcseyt:

*Szép Erdély barna fűrtű
Leánya, hű anyám,
Tekints az égi lakból
Még egyszer vissza rám.
Ím, elhagyott hazádon
Pusztulat átka leng:
Erdély ledőlt s fölötte
Fiad keserve zeng.*

Amint végezheté, reá mondottam én is:

*Hová jegyezzem én fel sorsodat;
Kinek kiálttam, mily szép és szegény vagy?!*

Egyszerre mindenki úgy tekintett felém, akár egy verébre tekintett volna, ki csip-csip helyett pacsirta módján szólalt meg.

- Te ezt honnét tudod? - kérdezte atyám.

- Hát az Erdélyi Híradóból, mit tegnap vettünk.

- Az is Kölcsey szerzeménye?

- Nem az övé.

Kicsit már borzos voltam, hogy a püspöktől kezdve immár mindenki engemet akar vizsgáztatni; s ezt Róza kisasszony tapasztalá meg legjobban, mert nem ismervén a természetemet, tovább tudakolta a költeményt.

- Ki szerzette hát? - kérdé fogósan.

- Okosabbnak nem mondom meg - feleltem.

Egymásra néztek, hogy vajjon mit kéne tenni velem, ki oly parlagi módon feleltem a hölgysasszonynak. Kérdezzenek meg ismét, vagy fenyítsenek meg talán? Fenyíteni senki sem akart, mert atyámon kívül azt mindenki szégyellette volna; atyámnak pedig titkon még tetszett is, hogy van egy kicsi fullánkcom; viszont kérdezni ismét, hát azt reménnyel csak az tehette volna, aki megadja magát, hogy nálamnál nem okosabb.

Hanem az Isten úgy akarta, hogy Gumó számár abban a percben bölgjön egyet.

- Erdélyi János! - kiáltottam a számár felé.

S így megfelelvén a kérdésre, olyan jól egybe vágott minden, hogy nemcsak a baráti kör kezdett nevetni, hanem nevetett volna bárki más is, kiben az egészség még jól megvagyon.

- Ily multságért Vallon uram egy garast is fizetni fog - mondta Róza kisasszony, még mindig vidulva rajtam és Gumó számáron. Hát egyéb sem kellett, mint az én láthatlan deák gazdátat emlegetni, mert atyám a figyelmével rögvést megragadá Vallon uramat, hogy hol és mikor lehetne látni, mert haza indulása előtt engemet egészen el akarna rendezni.

- Olyan kicsi buba vagyok? - találtam szólni.

De ezt a belészólást már atyám is megelégelte, mert nemcsak a szemét villantotta reám fenyítőleg, hanem szóval is megmondta, hogy várjak a bőrömben egészen addig, amíg engemet kérdeznek.

No jó, gondoltam magamban.

S nem szóltam semmit, pedig kedvem lett volna megkérdezni, hogy az eldugaszolt szavam után ne küldjem-e el a fületem is sétálni a Maros partjára; vagy ne szalasszam-e előre a két szememet aludni a közalgó éjszakára. Mert akkor a némaság mellé nem hallanék s nem is látnék semmit. De jobbnak gondoltam, ha most csakugyan nem mondok ilyesmit, hanem hallgatok. S ez nem is került nagy megeröltetésbe nekem, mert a bántalomra eléggé megbogosodtam vala. Így aztán egy mukkanást sem tettem, midőn Vallon uramon s rajtam tartósan időzve, mindenki tudott valami bölcsét mondani; sőt a távoli jegenyétet méregettem még akkor is, amikor összerakták azt a tervet, hogy atyám menjen el a náznánfalvi kúriába, mely a Vallon uramék

otthona volt, s ott beszélje meg a sorsomat, nehogy aztán egy rostalyukon találjak kiesni a jövőből.

Márton bácsi pártomra akarván állni, akkor megjegyezte:

- Menjen el Vince is!

Atyám reám tekintett, de oly okos volt, hogy nem szólt.

- No, elmégysz? - kérde a kisasszony.

- Még eleget láthatom Vallon uramat - feleltem.

Mivel ebből is láhatták, hogy azon ültünkben velem sokra nem mehetnek, többé szólásra nem is kértek, hanem kevés ideig még lelkesítették egymást, bízván a magyar jövőben; majd aztán keresztül-kasul köszönömet mondogatva, megbontották az asztalt.

A kisasszony elment az udvarházba, Márton bácsi az istállóba, Györgyina néne pedig beesett a házi teendők közé.

Igy csak atyámmal ketten maradtunk az eperfa alatt.

Darabig hallgattunk.

- Így nem lesz jó - mondta végül atyám.

Tudtam, hogy mire mondja, de nem akartam elérteni.

- Nagyot nem vétettem - feleltem nagyjából.

- Kicsiből lesz a nagy.

- Igen, ha más előtt réguláznak engem.

- Ki az a más?

- Hát a hölgy-kisasszony!

Rögvest mosolyra derült az atyám arca.

- Hát ő nem Gábor Anna! - mondta.

- Ó nem, de engemet is számítani kell.

- Te még senki vagy.

- Senki, de férfiú! - mondtam.

Hát erre úgy kezdett nevetni atyám, hogy felállt s a különböző égtájak felé még hajlongott is nevéttében.

Igy szállott fel a köd, ami aznapon kettőnk közé ereszkedett volt; s elmúlt még az a baj is, ami nem volt. Másnap aztán a Dé lován elment atyám Náznánfalvára s onnét csak estére jött haza, mikor is igen jó kedve volt, közel járván valahol a borhoz. S hogy nekünk is jusson valami az örömből, elmondá, hogy Vallon uraméknál megnézte a gazdaságot is, miből tanulni lehet; s megnézte főképpen a tenyésztett lovakat, melyek a szívében most is ágaskodnak.

- S hát deák uram? - kérdezte Márton bácsi.

- Földhöz verém - mondta atyám.

Igy tudók meg, hogy ők elmentek ketten az udvarház rengeteg kertjébe, hogy ottan megnézegessék a szabad lovakat; de az ifjú Vallon úr elunván magát a kóválygásban, hősiködni kezdett s birokra hívta atyámat, ki aztán úgy a földhöz teremtette őt, hogy deák uram csak a

hosszú haját is félóráig rendezgette utána. Az ilyen s más dolgokat mind elbeszélte, csak éppen rólam nem szólt, gondolván bizonyosan, hadd fúrja a kíváncsiság az oldalamat. Könnyen böjtöl azonban, ki nem szereti a húst; s így ismét a vénember kérdezte meg, hogy engemet helybe tett-e atyám.

- Az egyesség megvan - mondá a kérdésre. - Vince minden héten egy garast fog kapni, mint megérdemelt pénzt; valamint egyazon étket deák urammal és szükséges gondozást a ruházatban.

- Csak úgy is legyen! - mondta ismét az öreg.

Szava árnyékot vetett reám, de én azt az árnyékot visszafordítottam atyámra, szólván is végre:

- Ha nem lesz úgy, atyám ismét a földhöz veri.

Ez volt az utolsó szó, amit ebben a dologban ejtettünk, mert másnap készülödni kezdett atyám, hogy nálam nélkül s a jó eredménnyel hazamenjen. Az aranyló őszi tájon elmendegéltünk bé a városba, hol kedves anyámnak ruhára való kelmét vásároltunk s olyan csizmacskát, minek a szegélye piros volt; Lázár bátyámnak halformájú vasnyelű bicskát s egy zöld kalapot, melynek a magyar zsinórja lefittyenve harangozott hátul; Márton papnak egy fából faragott kény-szeredett Jézust vettünk s az öreg Petáknak azt a Magyar Athénás című hasznos könyvet, mit Bod Péter tudós földink írt vala.

S belőlem telt ki mindeme portékának az ára is, mert ha én megkutyáltam volna magamat s nem leszek szolga tanuló, akkor bizony annak a Cé lónak az ára nem ilyenekre, hanem mind az én eltartásomra fordult volna. De amint látám ezt a sok szép holmit s elképzeltem azon igaz örömet is, melyet a jutalmazottak otthon érezni fognak, jövőendő szolgaságomra fény is derült valami, bár ismeretlen zeg-zugaiba még nem láttam belé.

No, aztán szeredán, eltöltvén velem s a majorban jó tíz napot, atyám csakugyan útra kelt. Valamit gondolt magában, nem az ő Dé lovára ült, hanem arra a vegyes úti és ajándékos málhát helyezte fel, míg maga a Dongóra szállott. Azonban bárminő gondolatból cselekedett így, lelkemnek javát szolgálta azzal, mert ily módon az én Dongó lovam nem távozott árván, mint ahogy én maradtam. Mert bizony bennem úgy megáradt a szomorú bánat, hogy az ágról szakadtak gyöngye lehettem volna. Tettem azért magamat, hogy vidám vagyok s hogy jobban nem is lehetne, mint ahogy van. Mentem nagy igyekezettel a Dongó mellett, végig a füves udvar útján, kísérvén atyámat, ki fent ült a meggyszínű gangos lovon.

A rogyant kapunál maradtam el.

Onnét néztem még egy darabig, hogy atyám a két lóval miképpen vonul tova, szembe a gazdagon aranyló nappal. Végig az úton a pornak kis csokrai nyíltak a lovak lába nyomán, körül fürdöttek a dombok s atyám egyre távolodott, fején a kalappal, mert kímélés céljából a magáéra borította volt a zöldet is, melyet Lázár bátyámnak vettünk vala s melynek a magyar zsinórja hátul bojtosan lengett alá.

Atyám távolodott.

Elsőbben a bojtok merültek el, nem tudván látni már, hogy vajjon ingatja-e azokat még a gyenge őszi szél.

Aztán elapadt a Dongó tetején atyám s véle lassan a lovak; s majd a dombok között minden odalett.

Magamra maradtam.

- Elmene? - kérdezte Márton bácsi.

- El - mondtam.

Györgyina néne egy virító nagy almát adott nekem, amit a rozoga asztalra tettem, ott az eperfa alatt. Magam is leültem lassan az asztal mellé, s le velem szembe a vénember is.

- Olyan az ember élete - mondá az öreg - mint egy óriási nagy mező. Némelyik perc virágnak felel meg. Van sok, mely nem egyéb mint a fűszál. Más percek bódító növények, vagy éppen mérgesek; de nagyon burján is, kinél több s kinél kevesebb.

- S a válás perce, az mi? - kérdeztem.

- Lehull egy virág - mondta az öreg, majd utána tette: - Úgy lesz a gyümölcs, hogy lehullanak a virágok.

Szép volt, amit mondott, de gondolkozván rajta, egy kicsit olyan volt, mint a fekete hajban a fehér hajsza. Még Györgyina nénében is derenghetett valami efféle, mert árnyék gyanánt ide-oda járván mellettünk, egyszer azt mondta a vénembernek:

- Ne terheld bölcsességgel azt a fiút!

Hát többé nem is terheltük egymást semmiféle világi malasztal, hanem kimentünk a gyümölcsös kertbe s ott haszonra fordítottuk estig az időt.

Attól kezdve aztán igen megcsendesedtek nekem a napok, mert az öreg helyett úgyszólván én lettem a majorban a mindenes. Igaz, fájtatta is szegény a derekát s az öreg lábait, de lesz vala bárminő egészséges, akkor is a szolgálattal könnyítettem volna rajtuk, hogy a szíves gondozást emígy is viszonozzam. Úgy kiszorítám hát hamarosan a vénembert a munkából, hogy a más héten már a tejet is én hordtam be Gumó számárral a Baromvásár-utcába.

Sokat tettem a kertben is, kivált a gyümölcsök szedése dolgában.

Midőn látta Róza kisasszony, hogy miképpen forgódom, még jobban a gondjába vett engem, pedig addig is figyelmében tartott volt eléggé. Most azonban könyveket is hozott nekem, amikből az eszem gyarapodni tudott; s számon tartotta az iskolai szabályokat is helyettem, nehogy a tanulás dolgában valami mulasztás következék.

Igy tudtam meg, hogy a hónapnak huszonegyedik napján lesz a törvényolvasás, vagyis akkor kell majd bevonulnom a nagy kollégiomba.

Csak Vallon uramról nem esett szó.

Hanem a róla való hallgatás nem azt jelentette, mintha a mennyek országába költözött volna már, vagy mintha csorbát szenvedett volna véle a terv. Bizony egyik sem történt, mert eljött a váratlan nap, amikor elevenen láthattam, még pedig az iskolai kezdet előtt két nappal. A találkozás nem volt akármilyen, hanem illendő a Vallon uram személyéhez s egy kicsit az enyémhez is.

Vagyis az történt, hogy az említett napon, úgy délebed után jóval, én által mentem a szomszédba, nevezetesen ahhoz a zsinóros öreg magyarhoz, aki útba igazított volt minket, amidőn kerestük volt atyámmal a Haynal-major. Gondoltam, végre megköszönöm neki az ő nyájasságát s egyjárást megmondom azt is, hogy a major kapuján nincsen semmiféle galambház, sem a környéken Sásvári malom.

Ezt meg is tettem.

Eltöltvén egy kedves órát együtt, az öreg zsinóros még korai csamiga szöllővel is megajándékozott engem, mit kötény híjján a kalapom fejébe rakott. Menet hazafelé jóízzel szedegettem az édes szőlőszemeket a kalapomból; s ahogy mentem s szedegettem, hát egy fiáker kocsit pillantottam meg, mely a major előtt állott, kicsit a rogyant kapun innét. Maga a kocsis nem a bakon ült, hanem a düledező lovak mellett nagy huza-vonában állott egy úrforma férfúval.

No, odaértem s megállottam mellettük.

A kocsis szakállas öreg ember volt, elkopott kaputos kabátban. Elviselt kalapját, ami nagyfejű cilinderkalap volt, féltő módon a kezében tartotta s folyton azt mondogatta, hogy mesés kalap az. Nagy nevetésekben volt, aki vele szemben állott, s igen jó módú ifjú lehetett, mert feszes ruha és drága köpönyeg lengett rajta. Fekete haja a válla közepéig ért, nagy fénylő szeme volt és gazdag bajusza. Különbek vékony és eleven ember volt; s még eléggé ifjú is, bár a tejfogai már lehettek huszonöt évesek.

A kalap fölött vívtak, erősen alkudozván.

Már két ezüst forintot is ígért a fekete ifjú, pedig az tetemes pénz volt, mert járó forintban ötöt tett akkor. Hanem a kocsis akkor sem engedett, hanem a két ezüst forint mellé azt találta ki, hogy az úr adja még ráadásul a maga kalapját is.

Igy aztán meg is egyeztek.

Ifjú garabonciás uram tréfás örömmel fejére tette a hitvány cilindert s nagyokat nevetve, megindult be a majorba. Látván azonban, hogy én is a nyomába szegődöm, azt kérdezte tőlem, hogy mit keresek ebben az udvarban.

- Itthon vagyok - szoltam.

- Mi vagy itt, házőrző kutya?! - mondta.

Hát ez úgy megütött engem, hogy még az agyam is megsajdult a bántalomban; de egyebet nem tudtam tenni, csak éles mérgemben ezt vetem vissza:

- Hol farkas jár, kutya is kell oda.

S hogy ennyit mondhaték, csodát tett az is, mert a mérgem oly hirtelen tűnt el, mint ahogy belém csapott vala. Ugrottam vidáman egyet s megkerülvén a garabonciás urat, szaladni kezdtem a szolgaház felé.

- Hova futsz?! - szolt utánam

- Az úr lelke után - kiáltottam vissza.

Ezzel aztán el is szakadtunk egymástól, de nem sok időre, mert amit nem mertem volna gondolni, az történt. Vagyis egy félóra múlva hát hozza őt Róza kisasszony, kalauzolván egyenesen a szolgaház felé. Kicsit megijedtem, hogy talán a hegyes szavaim miatt jönnek, de még ennél is rosszabb történt, mert így szóla hozzám a hölgykisasszony:

- Hát itt van a te deák urad, Vallon Zsigmond úr.

Szíves szavakkal beajánlott engemet is, de Vallon uram hallgatott arról, hogy már vala találkozásunk s hogy miket mondánk egymásnak. Gondoltam, ha ő nem emlegeti, én is úgy teszek, mintha feledtem volna. Így aztán nem ejtettünk pettyet az ismeretségre, hanem nyájasan néztünk egymásra, majd ők eltávoztak.

Aztán eljött a nagy nap is.

Én a kisasszonnyal mentem, aki úgyszintén jelen akart lenni a nagy kezdeti ünnepségen. Reggel kilenc órakor már mind együtt voltunk egy óriási nagy teremben, legalább ezer vegyes fia a kollégiumnak. Bégyült az egész tanári kar is velünk szembe a zöld asztal mellé; majd Török János uram zsoltárt fúvatott azzal a sok emberrel, utána pedig Szász István rektor uram buzdító beszédet mondott, minek a végén fogadalmat tettünk az Isten szolgálatára, a haza hön szeretetére és a koronás Ferdinánd hűségére.

De amit sohasem tudok felejteni, amíg csak élek, az a magasztos dolog csak akkor következett. Ugyanis az a kilencven tógás deák, kik észre és becsületre a legjobban kitűntek s ennek folytán a közjó erején tanultak, hát azok mind előre gyűltek a zöld asztal köré, mely úgy zöldelt az ő gyűrűjökben, mint egy kis hegyi mező, a szélein benőve professzorokkal mint ritka fákkal; s körülötte pedig a fiatal sűrű erdő, melynek a tűzénél hazánk melegedik fog.

Akkor a középre állott Kelemen József úr, ki megejtő szép ember volt s még javában ifjú, mert csak abban az esztendőben választák professzor tanárnak. Vadonatúj fekete palást volt rajta, minek a piros bélése itt-ott kivillogott s minő bélésű palástja másnak nem is volt senkinek. Arcáján két rózsza vala kétfelől nyílván s a szeme oly tűzben égett, minek hamva és füstje nincsen. Végig hordozá tűzét és rózsáit a mi sokaságunkon, majd elkezdé az ő ékesszólásával és elmondá nekünk a *Hymnus*-t, mely a magyar nép zivataros századaiból vala költve. S a nagy csendben, midőn már elszállt a költemény, azon eseményt hallatta velünk, hogy a Hymnus szavait magyar honban dallamra fűzték. A kollégium elsőnek tudván meg eme örömdetes hírt, a kilencvenes deákok megtanulták az éneket s mint nemzeti imádságot, ők fogják most erdélyi földön legelsőb énekelni.

S felállván mind a professzor tanárok is, énekelni kezdték a haza deákjai:

*Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyujts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Megbűnhötte már e nép
A multat s jövőndőt!*

Mint a templomban, midőn nem szól senki, hanem tiszta arccal és lehajtott fejjel távoznak az emberek, úgy széledénk mi is utainkra a *Hymnus* után. Első volt, hogy ki-ki szállásába szállott, hogy ott a helyét megtudja és egyet-mását magának rendezze. Minket, kisebb tanulókat, a bejáratí részen telepítettek meg, vagyis az Ehbát-utca felől; s én abba a szobába kerültem ottan, amely közönséges 7-es számmal volt megjelölve, minek folytán *Arabus hetes*-nek hívták azt a szállást. Társaim azok voltak, akikkel a vizsgát együtt állottam volt ki s kiket azon alkalommal a nevükkel fel is soroltam; s no, még egy Horváth Mihály nevű fiú, ki orbai széki származású volt, Telek községből. Ezzel a Horváth Mihállyal együtt tehát nyolcan voltunk, de ehhez a nyolchoz hozzá kell tennem kilencediknek az első, vagyis a szobafőnököt, kit régi szokás szerint primáriusnak kellett nevezni. Mivel az ilyen primárius korosabb tanuló szokott lenni, mi is egy Koncz József nevű böződi főnököt kaptunk, ki már felettünk hárommal a rétorikai osztályba járt.

Ez a mi lakó kamaránk, vagyis az arabus hetes, téglá formájú és fapadlós szoba volt. Bütüjével az Ehbát-utcára rúgott, hova egy ablak is nyílt belőle, mely ablak igen becses volt, egyetlen lévén, mint a ritkaság. Nappal öt ágy volt a kamarában s éjjel kilenc, pedig esténként egy ágyat sem hoztunk bé s reggel sem vittünk ki egyet sem. Vagyis fias ágyak voltak, amit úgy kell

érteni, hogy mindegyik ágy alá bejárt karikalábon egy kisebb, melyet este kihúztunk alóla s reggel pedig beszekeresztettünk alája. Így a hosszabbik fal mellett két-két ágy állott kétfelől, míg az ötödik az ablak alá vala helyeztetve. Ennek az ötödiknek a fia nem szolgált, mert egyedül a primárius ágya volt az, vagyis ama ösztövére és nagyorrú Koncz József, kit már fel is említettem.

Ágy dolgában én Könczei Alberttel kerültem össze, ki úgyszintén kézdiszéki fiú volt, még pedig a szentléleki iskolamesternek a fia. Ez a Könczei oly szelíd és ábrándos fiú volt, mintha reggelenként szenteltvízzel mosdott volna abban a református iskolában; s mivel időre és termetre is kisebb volt nálamnál, neki osztódott a fiók ágy. Mellettünk az a szótalán és gomolyag Lőte József feküdt és az orbai-széki Horváth Mihály, kinek egy Károly nevű bátyja, ki aztán vértanú is lett, ugyancsak akkor járt négygyel magasabban, vagyis a poétikai osztályba. A másik oldalon Bartalis István és Bong Ferenc aludtak, kiket már akkor egybe vetett a lappangó sors, hogy aztán a későbbi időben, a haza romlásának a láttán, ugyanazon sors el is eméssze mind a kettőt. S végül a mellettük lévő ágyhoz Deák Farkas és Kuttyavetyi Bálint telepedett, kik mind a ketten úrfiak voltak, de nem is fértek össze, mert Deák Farkas igen meggondolt szabályos fiú volt, Kuttyavetyiről pedig tudni lehet, hogy minő hadonász kölyök.

A primárius ágya mellett, lábtól a sarokban, egy tömzsi vaskályha állott, minek hosszú és igen kanyargós kürtője volt. Szinte cifraságnak is beillett volna ez a kürtő, mely amelletts valóságos ezermester is volt, mert szép őszi estéken macska helyett dorombolt nekünk; szellőben sírt és vinnyogott, mint egy rakás kuttyakölyök; kisebb szelekben a kísértetek üzeneteit gyűjtötte egybe, majd pedig erősebb északi szélben bő füstöt pöfékelt. A másik sarokban, vagyis az ágy feje mellett, nagyhasú agyagkorsó feküdt, tele ivóvízzel s a nyakában egy csuporral, melyből közösen ittunk.

Így voltunk.

Kezdetben adódott baj is elegendő, főképpen a primárius természete miatt, mert ennek a mi Koncz Józsefünknek olyan szokása volt, hogy a szálla miatt folyton háborúzott, de a gerendára ügyet sem vetett. Ha például a kalapunkat ide vagy oda tettük s nem a mondott helyre, akkor a szegény kalapot lepofozta a földre s gyakorta a földön is rugdalta. Az ivócsuprot is ha nem találtuk a korsó nyakára visszaborítani, oly méregbe hevült, hogy még a saját vallását is gazolta. Jól megismervén azonban az ő szállás természetét, hamarosan a véle való békétlenséget közel a semmire apasztottuk, amit úgy vittünk végbe, hogy jórészen bértartván a kamarai rendet, inkább oly csínyeket tettünk, melyekben ő is szíves részes lett velünk.

Ilyen volt, mint első cselekedet, a Kuttyavetyi eltemetése és feltámasztása.

Ez pedig úgy történt, hogy az egyik este titkos tanácsot tartottunk Kuttyavetyi felől, ki hazulról nagy nemesnek tartván magát, igen zabolátlan és hősködő fiú volt. A tanácson azt határoztuk felőle, hogy másnap hajnalban, midőn az éji sötét még ül a szobában, nagy tisztességgel eltemetjük s majd fel is támasztjuk, hátha feltámasztott formájában aztán szelídebb lenne egy kicsit. No, midőn elérkezett a hajnal, halk szóval és sorjában felköltöttük egymást s fel utolsónak Deák Farkast is, ki abban az ágyban feküdt, minek a kihúzott fiókjában Kuttyavetyi aludta álmát. Csendben nagy lepedőket terítettünk magunkra s primárius Koncz a sarokba bújva meggyújtott egy gyertyát, mit a kezében tartva, készenlétbe helyezkedett. Akkor a fiók ágyat, melyben Kuttyavetyi jó mélyen aludt, Deák Farkas nagy óvatossággal bétaszította a maga ágya alá, ahol immár úgy feküdt Kuttyavetyi, mint egy valóságos sírboltban. Ez jól megtörténvén, a sírhompos ágyat valahányan körül állottuk, élünkön a primáriussal, ki az égő gyertyát igen ájtatosan tartotta maga előtt. Mi a lepedőkben sujtottan állottunk s az ártatlan

gyertya pedig gyászosan bólogatott a sötétben, ami nem is volt csoda, mert a háta mögött már fújtuk a szomorú gyászéneket:

*Reszket minden tagom, borzadok és félek,
Földi pályát végzett szegény bűnös lélek.
Félek a naptól, mely vizsgálni fog s dúlni,
Midőn az ég és föld meg fognak indulni.*

Buzgalmunk valódi és igen keserves lehetett, mert midőn az ég és a föld megindulása eléjött az énekben, már vettük észre, hogy Kutyavetyi mozgolódik a sírboltban. Szűkön lévén azonban hely dolgában s a gyászének is a fülébe hullván s talán valami nyíláson a gyertya lángja is meg-meg lebbenvén előtte, bajosan gondolhatott egyebet, minthogy csakugyan el van temetve.

Nyögött egyet, s nagyobb rettenettel még egy másikat; s majd harmadikul feltört belőle kinnal a szó:

- Uram, irgalmazz nekem!...

A primárius rögvést béállott, hogy ő volna maga az Úr, s nagy mély hangon kérdé:

- Irgalomért könyörögsz, Kutyavetyi!?

- Igen, Uram-Istenem!

- Idvezülni akarsz-e, vagy feltámadni?

- Ha lehet, feltámadni.

- Miért ne lehetne!? - szólt tehetősen a primárius.

S már intett is, hogy két lepedős húzza ki rögvést a fiók ágyat, benne Kutyavetyivel. Mi húztuk is, de már pukkadoztunk is, elgondolván, hogy mi leszen most, amikor Kutyavetyi meg fogja hirtelen pillantani a hajnali valóságot! Zúdítni fogja reánk a szidalmakat, vagy rúgni fogja fenemódon az ágy oldalát, avagy pattogni fog, mint tűzön a törökbúza szem.

No, künn volt.

De Kutyavetyi semmi handa-bandát nem csinált, hanem az ágyába belerokkanva feküdt, rettentő halovány arccal; s csupán az ijedt szeme mászott rajtunk, egyikünkről a másikra tapadozva a hajnali pirkadatban.

- No, hát támadj fel! - mondta neki a primárius.

Erre sem szólott semmit, hanem csak elfordult, mintha csalódott volna a világban. Bármit követtünk el, későbbben sem akart fölkelni, s enni sem akart. Immár szinte sajnálni kezdtük, hogy talán betegségnek adta magát. Primárius Koncz is már igen fonnyadozott, hogy kitudódik a dolog s neki abból baja lehet; de aztán Kutyavetyi mégis megemésztette az ijedtséget s alkonyat idejében fölkel. Akkor sem zavargott azonban a temetés miatt, csak szelíden annyit mondott, hogy abba a fiók ágyba többet nem fekszik belé. Deák Farkas szívesen megajánlotta neki, hogy a felső ágyat megcseréli véle, ami megtörténvén, Kutyavetyi megnyugodott, hogy ama fekvőhelyen immár nem fog elhunyni.

Attól az időtől kezdve aztán csakugyan szelídebb is lett, de soha meg nem bocsátotta ama utolsó ítéletet, hanem szótalánul járt-kelt, folytonos gyanút táplálván ellenünk. Hanem megszoktuk így is őt s folytattuk szorgalmasan a napokat, melyeket sok tanulással töltöttünk, mert a mi préceptorunk a német osztályban egy bizonyos Bőjthe István nevű kitanult deák volt, aki igen nagy szigorúsággal tanított. Pedig ha enyhébb lett volna, akkor is lesz vala dolgunk elég, mert tanultuk a német nyelv és a deák nyelv elemeit, a vallást általában és az ótestamentumi

szent históriát, a földabroszt nagyjából és apróra a szent históriában előforduló ázsiai tartományokat, a számtanból a műveleteket, Koméniusból a természet históriáját, az emlékezés és az elmegyakorlás céljából olvastuk a Péczeli meséit és a Kámpé Henrik erkölcsi könyvecskéjét, a nagyszebeni nyomtatásból.

S túl mindezekén én még szolga is voltam!

Vagyis szolgája ama Vallon Zsigmond úrnak, akiről annyi egyet-más szó esett már s aki benn az iskolában Vajdafinak és Sigmund úrnak hívatta magát, hogy a nevét így fordítván, azzal is közelebb legyen a császárhoz és az uralgó urakhoz. A sűrű szolgálat mellett ökelme még messze is lakott tőlem, mert a kollégiumnak egészen a túlsó szárnyán, a római hármasszobában, együtt ama Daczó Zsigmond nevű historikus deák úrral, akinek úgyszintén Háromszék volt a szülőtte helye, vagyis Szent-György városa maga. Daczó uram régen is szereplő székelektől eredett, de az ősei oly sokat munkálkodtak a közboldogságon, míglen a sarjadékukban boldogtalanok lettek, igen elszegényedvén. S meg is apadtak a szegénységben nagyon, mert ez a Zsigmond egyetlen ivadék volt; nem dicstelen azonban, mert a későbbeni harcos időkben sűrűn vítézkedett, így például Segesvárnál is, ahol Bem vezérünket ő menti vala meg.

Hát véle lakott Vallon uram.

Ha szerettem volna oda járni, abba a római hármasszába, hogy megtegyem a kénytelen szolgálatot, akkor csak Daczó úr miatt tettem volna, ki hozzám igen jó szívvel volt, valóságos bátyám módjára. Ő nem bővelkedvén a pénzben, szolgát nem is tartott, hanem úgy tanult, mint a város fogadott deákja, amit úgy kell érteni, hogy nemcsak élelemmel tartotta el őt a város, hanem pénzt is juttatott neki minden sátoros ünnepen, nem kevesebbet, mint ünnepenként százötven forintot. S eme gondoskodásért nem is kellett egyebet tennie, mint a templomban az orgona tövéén énekelnie; s no, még azt is, hogy halottas éneket fűjjön, ha a városnak valami nevezetesebb halottja volt.

Ezt aztán meg is tette becsülettel.

Az elején, amidőn Vallon uramat szolgálni kezdettem, mindig csak azt láttam, hogy ott ül azon a nagy deák-ládáján, mely egy óriási medvebőrrel le volt takarva. Ott üldögélt a nagy medvebőrön, mint egy törzsökös fejedelem, mert igen tagbaszakadt ifjú volt, bár nem valami magas. Tudván a francia nyelvet is, azoknak forradalmát és bölcselőit olvasgatta; de igen a hazai szerzőket is, mint aminő Budai Ézsaiás volt, aki megírta Magyarország históriáját; s amilyen ama dálnoki származású Benkő Márton is vala, aki viszont valami Flórusnak a könyvét, a rómaiak történelmét, azt ültette magyarrá.

Tisztogatván a szobát Vallon uram után, egy-két szót ha szólott Daczó úr, többet nem. Az első hét végén mégis megölelgetett engem s azt mondta:

- Ne busulj semmit!

- Pedig most akarék - mondtam neki.

Ezen mind a ketten neveltünk, minek az lett a vége, hogy által nyújtott nekem egy garast, ami tizenkét krajcár volt. Gondoltam, hogy a kamarai tisztogatásért adja, ott lakván ő is abban a szobában, de mégsem akartam elfogadni. De midőn azzal fenyegetett, hogy máskülönben nem engedi, hogy a szobának azt a felét is tisztogassam, ami az ő része lenne, hát akkor zsebre tettem a garast. Attól kezdve aztán minden héten megjutalmazott egy garassal, ami igen jó helyen volt nálam is, mert az ég madaraitól valamicskét megkülönböztetett. De nem a garas volt mégsem a legtöbb, amit tőle nyertem, hanem az egy és más tanács, melyért hébe-hóba valakihez fordulnom kellett, vagyis hozzá.

Mivel Vallon uram minden dolgaiban sűrűn hasznosított engem, baj és furcsa eset bőven adódott olyan, melyben tanács nélkül többfelé hajladoztam. Így például vajdafi uram nem szeretett senkinek fizetni s emiatt a csizmadiák, a szabók és más mesterek engemet sajtoltak az adósság miatt, mintha én nem is a szolgálója, hanem a bugyellárisa lettem volna Vallon úrnak. S midőn ezt panaszolám is vajdafi uramnak, még ő is engemet hibáztatott, szememre vetvén, hogy retirálok a tetves mesterek elől. Szégyenbe is gyakran kerített engem, hökkentő üzeneteket küldözgetvén tőlem; minek, jó példája volt azon eset, midőn egy gyászbaborult, tisztos háznál így kellett a nevében szólanom:

- Uram, Vallon Sigismund, szíves bocsánatot kér, hogy a tegnap elfelejtett a temetésre elmenni, de legközelebb szívesen elmegy.

A legtöbb viszontagságot mégis a leányok és hölgy személyek miatt kellett elszenvednem, mert a vajdafi, kinek a vére az ő elméjénél is sűrűbb vala, igen gyűjtötte magának a leányok és az asszonyok szebbjeit, eljárogatván gyakori multságokra és minden afféle helyekre, ahol a szép némberek tömörödtek. Virágokat küldözgetett nekik, valamint mutatós csecsebecséket és leveleket, melyeket mind én vittem eleventől elevenhez. S ezek a kitűzött női személyek igen jól valának megválogatva, mert nemcsak a szőkék váltakoztak a barnákkal, hanem igen a jórendűek is az egyszerű kedvesekkel. Így például a többi között villegtettem levelet a híres Hósárd-családhoz, ahol volt egy szőke Júlia leány, kinek az atyja valóságos paradicsomot varázsolt a Maros egyik szigetére, vagyis az Elbára. S vittem egy Dobozsi Katalin nevű másik szőke leányhoz is, ki már egészen tündérnek számított, mert hiszen igen szép is volt egyfelől s más oldalról az atyja vízi fuvarozással foglalkozott, embert csolnakon és portékát tutajon egyaránt szállítva jó pénzért.

S így tovább másokhoz is.

Hanem valahány közt egy örmény leány tartotta a pálmát, vagyis egy örmény asszony inkább, mert úgy mondták, hogy volt már férje is neki, csak hogy a férj valami vásár alkalmával meghalt. De ha volt is, időt rövidet élhettek együtt, mert az asszony csak kevéssel lehetett még a húszon felül; s azt a rövid időt sem tölthették valami nagy frigyben, mert az ifjú özvegy nem az elhúnytnak a nevét viselte, hanem az atyja után az Ávéd Krisztina nevet. Fekete és igen szépidomú asszony volt s olyan virító, mint a megejtő legszebb gyümölcs. Atyját Barabásnak hívták s a Holdvilág-utcában egy kicsi bútoros gyára volt, melyben hat-hét mesterlegény is dolgozott. Ezek a legények mindig láttak engemet, midőn virágot vagy levelet vittem Krisztinához; s ahogy sűrűsödött az oda való járásom, hát a mesterlegények is mind horgosabb szemekkel kezdének engem nézegetni, azt gondolván talán, hogy én a magam számára udvarolom Krisztinát. Egyszer aztán utamat is állták s valami behemót almáriom mögé, amit éppen festeni akartak, úgy beszorítottak engem, hogy a bőrömet alig tudtam magamon kihozni onnét.

Fontolgattam is hazafelé, hogy mit mondjak Vallon uramnak.

Végtére úgy végeztem magamban, hogy az almáriomos oroszlánokról nem szólok semmit; ellenben annál jobban lefestem a Krisztina hölgy sóvárgását, azzal is megtoldván a kecsge-tetést, hogy az epedő asszony másnap egyedül lesz otthon.

Szavaim nem hullottak kősziklára, mert Vallon uram másnap délután jól neki öltözködött s elment a Krisztina látására, mely aztán igen sokáig kezdett tartani, mert későn este sem tért haza, sem korán reggel.

No, gondoltam, valami történt.

S igazam is volt, mert a mesterlegények úgy béhasították a fejét, hogy a bútoros gyárból egyenesen a kórodába kellett őt vinni, honnét csak napok multán szabadult haza s akkor is nagyon dísztelenül, mert a nagy haja le vala vágva s a feje pólyában állott. Látván esett voltát, igen sajnálkoztunk rajta, mert hiszen biblíás iskolában is voltunk; de viselt dolga miatt mégsem került el a sedriát, vagyis az iskolai ítélőszéket, ahol arra büntették Sigmund urat, hogy egy félesztendeig házi fogságban maradjon s levelet is csak a rektor úr tudtával küldhessen a világba.

Mindez így történvén, az én szolgálatom vize is sokat tisztult s meg is apadt valamicskét. S ez volt az én jó szerencsém, mert ha nem így következik vala, a vesztő hullámok engemet is könnyen elsodorhattak volna. Ugyanis a sűrű szolgálat úgy megcsípdeste a tanulóidőmet s véle a figyelő elmémet, hogy két hónap alatt nem előre mentem, hanem hátra. Midőn elkezdők az esztendő, az első padban ültem, mert hiszen dicsérettel vettek volt a tanulók közé; de két hónap multán már nem az elsőben, hanem a harmadikban. Ez pedig úgy történt, hogy régi szokás szerint mi nem a nevünk szólítására feleltünk, hanem versengve kihívtuk felelésre egymást s aki győztesen felelt, az mindig előbbre ült egy paddal, a vesztesnek pedig húzódnia kellett hátrafelé. De nemcsak a hőkölésben mutatkozott a baj, hanem abban is, hogy sokfelé jártomban bőven látván a világ rontó édességeit s legfőképpen a tetsző leányokat, akik virágzásukban reám is pazarlottak mosolyt, bizony a csábos világ megzaklatta a képzeletemet.

A Vallon uram fejével azonban együtt gyógyultam én is.

Egyik részről többet tanultam s jobban is fogott az eszem; másfelől a maradó időmet illőbb javamra tudtam használni. Így például vasárnaponként ismét elmehettem a Haynal-majorba, hogy Márton bácsiék bölcs szeretetében üldögéljek, amit azért tudtam bővebben megtenni, mert katolikus lévén, a Róza kisasszony közbenjárására fölmentettek a református templomozás igája alól. Más művesnapokon pedig több időt tölthettem az én tanuló társaimmal s főképpen azokkal, akikkel éjszakánként együtt röpködtünk az álmok mezején. Jól megismervén őket, Lőte Józsefet igen megszerettem, mert nemcsak sokat játszottam véle, hanem ő meg sem haragudott soha, bárha tettem-vettem őt s néha úgy hengergettem, mint csakugyan egy puha gomolyát. Másképpen volt Bong Ferencsel, ki olyan emésztő vad volt, mint egy erdei bikaborjú, vagy másképpen bölényfiú. De azért Bartalis István sem volt éppen gyáva, csakhogy ő egy bibarcfalvi borvizes s mégpedig bivalyos ember fia lévén, a bátorsága is inkább a küzdelmes embereké volt, vagyis nem annyira virtusokban ütközött ki, mint inkább akaratoságban nyilvánult. Ennek folytán Bartalis a szívemhez közelebb is állott, mert az akaratos ember a barátságban sem változó. Hanem a lelkemnek igazi barátja mégis csak Kőnczei Albert volt, ama szentléleki iskolamesternek a fia, kiből sóvárgott az emberi jófeleség és világolt a nemes hazafiúság. Nem voltak rossz társak a többiek sem, hozzájuk gondolva még Kutjavetyit is, ki az ő feltámadása óta igen megszeliődött. Csakhogy ők inkább tartották mégis az úri rendet, mint velünk a barátságot, lévén Deák Farkas híres ügyvédő embernek a fia, Horváth Mihály pedig orbai széki királybírónak a gyermeke.

Igy növekedvén és nyüzsgvén egy szobában, bátran olyanok voltunk kicsi és közös ágyasba vetve, mint vala az egész magyar nép is a nagy erdélyi kertben.

S felettünk, mint a változékony időjárás, maga az ösztövért primárius, a hemzsegő természetű Koncz József.

Egyébként, hogy természetre is mily vegyesek voltunk, azt eléggé mutatta egy nevezetes esemény, mely november végén történt. Ugyanis akkor terjedt el a kollégiumban a nagy hír, hogy a király a pozsonyi országgyűlést azzal rekesztette be, hogy immár attól kezdve minden hivatalokban s egész Magyarországon a deák nyelv helyett a magyar nyelv leszen közönsége-

sen használatban. Ez a hír igen megbolygatott minket, mert nálunk, mint örökös tartományban, úgyszintén idegen nyelven folytak a hivatalok, még pedig a műveltség és igazságtevés dolgában deák, illendőleg német nyelven, míg a közbátorság, azaz a katonaság dolgaiban egyedül németül.

Sérelmesnek véltük tehát, hogy mi ebből a szükséges üdvözítésből is kimaradtunk. Zsongtak és pajmolódtak a nagy deákok, amit a professzor tanárok még szítottak is, bár úgy tettek, mintha nem hallanának és nem látnának semmit. El is határozták a java deákok, hogy az ifjúság utcára vonuljon, ujjongván a magyarországiak örömén, de sürgetvén Erdélynek is hasonlót. A vonulást azonban mégsem lehetett végbe vinni, mert a főkapitány, egy rozoga magyar ember, igen tilalmazta. De mi annyiba mégsem hagytuk a dolgot, hanem osztályonként elhatároztuk, hogy a rivalgásra alkalmat szerzünk.

Ez el is következett.

Ugyanis a Vár fölött, melyben német katonák honoltak, a kollégiumnak nagy játszóhelye volt, név szerint a Cigánymező. Szokásban volt, hogy minden szombaton egy-egy osztály oda kivonuljon, nagy dobszóval és trombitával és az iskola régi zászlójával, mely halovány kék mezőben angyalt ábrázolt, egyik kezében könyvvel s a másikban trombitával. Mivel a közelgő szombaton éppen a német osztály következett soron, vagyis mi magunk, arról kezdetik tanakodni, hogy ez jó alkalom lenne nekünk valamelyes magyar buzdításra. De mit kéne tenni? S így tanakodván, azt találtuk ki, hogy az iskolai zászló mellé legyen nekünk egy nemzeti lobogónk is, ami akkor nem volt még szabadjára használatos, mert Vásárhely városában is csak egyetlen lobogó lengett, fenn a katonai várban.

S az az egy is a császáré volt, sárga-fekete színben.

Nagy talány volt azonban, hogy miképpen tehetnénk szert a kívánt lobogóra. Elsőbben úgy gondoltuk, hogy a pénzünket tesszük egybe, melyből a háromszínű selymeket megvásároljuk s aztán megvarrjuk magunk a gyertyavilág mellett. Hanem Deák Farkas azt mondta, hogy az nem leszen jó, mert könnyen dib-dáb zászlót fogunk készíteni; ellenben van neki két testvérnéje s ő azokat felösztökéli. S jól is végezte a titkos dolgot, mert a szükséges időre olyan zászlót csináltak nekünk azok a honleányok, hogy még a címer is rajta volt azon. No, eljött a nagy indulás ideje, de mi a nemzeti lobogót csak künn a Sáros-utcában bontottuk ki, nehogy otthon a tanárok aggodalommal felcseréljék. Vezetőnk Bőjthe István volt, a német osztály préceptora, kit azonban megnyertünk magunknak, ami nem is volt bajos, mert nagy hazafiú volt, mint úgyszintén háromszéki ember s egy nyugalomba vetett strázsamesternek a fia.

Hát kiereszkedtünk a nagy kapun, valami nyolcvan-on, négyes sorokban. Legelől mi állottunk négyen, úgymint a balszélen én, mellettem egy Csombor János nevű törzsökös fiú, Csombor mellett Bong Ferenc, majd a jobbszélen Horváth Mihály.

Csombor tartotta az angyalos zászlót.

De az angyal nem sokáig uralkodott egyedül, mert a sereg farka alig elhagyván a kaput, a fiúk kiáltani kezdetek:

- Bong, a lobogót! Bong, a lobogót!

Dehát szinte el is késtek a buzdítással, mert Bong Ferenc már kibontotta volt akkor a lobogót, fel is eresztvén a magasba, hol az őszi szél hömpölygetni kezdte, mint valami óriási virág-szirmot. Ugyanakkor zengeni kezdtünk a *Csinom Palkó* éneket is, megtöltvén dobogással és harsány kedvvel a Sáros-utcát, amelynek az ablakait sorjában reánk nyitották. S aki csak látta lobogónkat azokból az ablakokból, az mind az utcára szaladott s utánunk tolt. Így közelget-

tünk a Vár felé, annak fala mellett vezetvén az út ki a Cigánymezőre. Láttuk, hogy a tornyocská alatt, minek az ormán a sárga-fekete zászlót kapkodta a szél, ott sétál egy őrkatona. Mi azonban nem sajnáltuk sem a magyar lobogót, sem a víg kedvünket tőle, hanem még jobban megedzettük a hangot, énekelvén:

*Lapos gutta megütötte
Bornyúbőr iszákját,
Kebelében legelteti
Sokezer marháját...*

Igy tisztelvén a labancokat, kicsi híján már éppen egy szintben voltunk a várkapuval, midőn a katona mutogatni kezdett a lobogók felé s majd kiabált is, de hogy mit adott ki magából, azt mi nem értettük, mert tovább harsogván a labancokról, egészen elnyomtuk énekünkkel a hangját.

*Kicsirázott eb agyara
A magyar cipóra;
De megváslik foga bele,
Ha eljön az óra...*

Mellőzve így az őrkatonát, baj helyett örömmel érkezünk meg a Cigánymezőre. De ha azt hittük, hogy a katona csak pusmogott utánunk, akkor nem a valót hittük, mert egy óra alig telhetett belé, amidőn látnunk kellett, hogy a Vár irányából két fegyveres vitéz közelít felénk. Hamar préceptor Böjthe kiadta a jelszót, hogy a nemzeti lobogót el kell rejteni, mire sebes nyüzsgés keletkezett, hogy az eldugás miképpen történhetnék. Sokan s elég haszontalan módokat mondtak, de az én eszem a szükségben hamarabb váltott, mert azt találtam ki, hogy tekerjük rúdjaára hamar a zászlót s úgy helyeztessék a földre; s azután pedig sokan feküdjenek reá, hogy nagy rakással legyenek rajta; de püposodjanak jól, mert mi többiek szökdösni kezdjük által a rakást, mintha nagy mulatsággal bakugrást játszanánk.

No, megérkezett a két katona, ki tisztos volt az egyik, talán strázsamester. Odamentek préceptor Böjthehez, látván, hogy nyilván ő lesz a vezető, mert Böjthe uram nagy bajszú ember volt. Mi már nagy rivalgással üztük akkor a bakugrást, de félszemmel s az egyik fülünkkel az őrmesterre ügyeltünk, hogy szükség szerint alkalmazzuk magunkat. Hallottuk, hogy valami kérkedő lobogót emleget, melyet előmulatni kívánt. Meg is mutatták neki az iskolai angyalos zászlót, de mivel más lobogó az egész tájékon nem látszott lenni, a strázsamester békétlenül morgolódozott; majd abba is beleunván, a lármás és sokadalmas bakugrást kezdette nézegetni s hamarosan már a markát is szorongatta, hogy mindenki jól tudjon a nagy rakáson által ugrani.

- No, ha tudja, ugorja által! - mondtam neki.

- Nem képes! - szólt le Csombor.

Hát erre úgy megduzzadt a strázsamester, hogy letette a puskáját s elment jó messzire, hogy istenesen neki tudjon futamodni. Kiáltoztunk a rakásnak, hogy most vigyázzanak, de tudták ők, hogy mit kell csinálni, mert amint nagy futtában éppen ugrott volna a strázsamester, a fiúk hirtelen a magasba nyomták Kutya vetit, aki a rakás tetején feküdt.

S a strázsamester akkorát bukott a lobogó fölött, hogy túlfelől még suppan is, mint a zsák.

Volt bezzeg nagy kacagás.

De volt diadal is, mert mindenki magára öltötte az érdemet; s legkivált Kutya veti, aki szélteben azt beszélte, hogy midőn ugrott a szimatos őrmester, akkor ő macska módjára készakarattal kunkorította magasra a hátát.

Ez a dicsőség aztán, mint a megszorított öt kenyér, eltartott egészen karácsonyig, melynek az estjét én a majorban töltöttem, a Márton bácsiék körében, kik bár reformátusok voltak, a Kisdéd dolgában is jól megértettük egymást, szegények lévén valahányan. S karácsony után eljött az újév is csendesen, vagyis már a negyvenötös esztendő, melynek a telét sok szorgos tanulással töltöttem. Az eredmény nem is maradt el, mert tova Benedek napján ismét az első padban ültem. Öröm érzetemet azonban másnap a szomorúság homálya szállotta meg, mert akkor történt, hogy Kelemen József ifjú tanár úr, ki a *Hymnus* nemzeti énekét elhozta volt nekünk, sorvasztó betegségben meghalt. Tavasz kezdete lévén, sok zsenge virággal temettük el; s bizony a nagy temetés után, midőn a virágba borult sírhant mellett énekelni kezdtünk az *Isten áldd meg a magyart*, akkor a kollégium egész népe sírt s még a tanár professzorok is nagyokat nyeltek, küszködve a könnyeikkel.

A veszteség után, melyben mindnyájan részesek voltunk, reám még külön is leselkedett egy baj. Ugyanis az elkövetkező április hónapban, még pedig Szent György napján, a Vallon uram fogsága is a végére érkezett. No, gondoltam magamban, most a kamarai kötelesség mellett elkezdődik ismét a bolygó szolgálat is. Járhatom ismét az iparúzó mestereket, ilyen-olyan parancsokkal s pénz nélkül; s járhatom főképpen a megejtő tavasz virágaival s az új levelekkel a leányos házakat, hol valahol magam is rózsaszín verembe eshetem, mert hiszen időre már a tizenegyedik esztendőben jártam, de sőt növésemre és erőm dolgában annál is többet mutattam.

Ez egyszer azonban igazán szekerére ültetett a szerencse.

Vallon uramat ugyanis úgy megdolgozta a félesztendei fogság, hogy a világ hívása a füle helyett a pusztába hangzott. Így aztán továbbra is otthon kuporgott, mint egy ösztövére fekete kandúr; s otthon is, ha nem a tudományát művelte, akkor sem a pajzánabb könyveket olvasta, hanem a *Test békességét* például, melynek nagy tudományát egy Párizs Pápai nevű ember szedte volt egybe. De olvasta a debreceni dörgedelmes prédikátorokat is, mint amilyen volt Szent-Péteri István, ki a bort Vénus tejének nevezte; s még inkább a Gyulai Mihály könyvét, melyben a tánc oly veszedelmesnek mondatott, akár a pestis.

Daczó Zsigmond uram szegény, ő már nagyon szerette volna, ha Vallon barátja visszakap ismét a tekergésbe. Mert hát így egész napon által valami Bárán Péter tanításait kellett hallgatnia, ki a bab és a lencse bűnre vezető természetét hirdette; valamint azt is hallgatnia kellett, hogy Noé miképpen itta le magát bújában a vízőzön után; vagy azt például, hogy Mohammed próféta hogyan áldotta meg a bort s még ugyanazon a napon miképpen átkozta is meg.

Látván eme áporodást, melyben Daczó úr nagyokat nyelt, gondoltam szép május végén, hogy segítek valahogy ezen az avas állapoton, felidézvén talán a régi szép világot, hátha azt Vallon uram megkívná ismét.

- No - mondtam is egyszer - ma láttam a piactéren egy örményt!

Erre Vallon uram, mintha darázs csípte volna meg, felkapta a fejét s gorombán bökte oda nekem, szólván:

- Fújd fel az örményedet!

- Nekem csak a szalmaszálat kötelességem tartani - feleltem neki.

Daczó úr pukkadozni kezdett, úgy nevetett.

Én pedig kijöttem a szobából.

No aztán, attól az időtől kezdve Vallon uram keresztényi duzzogásban volt ellenem, amit én ugyan simítani nem is igyekeztem, mert az eszemet a nyári vizsgálatokra kellett készítenem, magamat pedig a hőn várt szünet időre, mely utóbbinak a dolgában még felhők is gomolyogtak. Atyám ugyanis azt írta volt a télen, hogy majdan ismét eljön a lovakkal az én hazavitelemre, de júniusban mégis olyan levél érkezett, mely szerint a szándékát megmásította s így magam lássam jövősem módját. Nem tudtam elgondolni, hogy mi tud olyan baj lenni otthon, amit még levélre sem lehet bízni. De kérdeztetvén a vásáros embereket, valamit megtudtam. Az egyik így mondta ugyan az okot s a másik amúgy, de annyi bizonyosnak látszott, hogy Háromszéken a katonai hatalom igen kezdett szigorkodni az utas emberekkel. Hír szerint Berecken meg is ölték egy német katonát, ki valami asszony udvarlására hatalmasan járogatott oda. S mivel más községekben is oltogattak egyet-kettőt, az őrző német katonák igen sanyargatták azokat, akiket utakon találtak s kivált a szoros utakon, melyek kivezettek Háromszékből.

Ahogy múltak a napok, csakugyan tapasztaltuk, hogy ez a híresztelés nem szülemény, mert hiszen más háromszéki fiúknak is jövőgetett oly üzenet, mint nekem is jött vala. Így történt aztán, hogy a Daczó Zsigmond vezérsége alatt össze szövetkeztünk mi heten, kik háromszékiekül szorosabb ismeretségben valánk egymással, hogy közösben szekeret fogadunk s azon együtt utazunk haza: vagyis Daczó úr Szent-Györgyre, Lőte József Illyefalvára, Bong Ferenc Bikfalvára, Horváth Mihály és Károly Telekre, Könczei Szent-Lélekre s én pedig Bereckre. Most már, ha ezeket a falukat mind el akartuk érni a szekérrel, mint ahogy óhajtottuk is, akkor által vágván a Tusnádi szoroson, végig kellett szekereznünk Háromszék nyugati oldalán s majd Bikfalvánál északra fordulva, vissza ismét Bereckig a keleti oldalon. Ilyen nagy lévén az út, ötven forintot kért a szekeres, vagyis fejenként hét forintot kelle fizetnünk s még a szekerest is el kellett tartanunk étekkel-itallal, a lovaknak két véka zabot adni s könnyen fizetni a mezei bírságot is, ha nyugtunk alatt valahol tilalmasban találnak enni a lovak.

Igy aztán nyolc forintom s vagy öt garasom odalett; vagyis a bő fele annak, amit Vallon uram mellett a szolgálattal kerestem. Bizony sajnáltam ezt a sok pénzt, de bánkódásomból már az úton sokat épültem, mert heten igen jól találtuk magunkat s minden vesztett karajcár közelebb is vitt az óhajtott célhoz.

Négy nap múltával aztán meg is érkeztem.

Midőn megláttam a szülői házat, a szememnek úgy tűnt, mintha egy esztendő alatt sokat zsugorodott volna. Szívemet azonban annál jobban dagasztotta az öröm, melynek a sodrában, pedig az nem volt természetem, kedves anyámnak a nyakába borultam; s bizonyosan azt tettem volna atyámmal és Lázár bátyámmal is, de ők nem voltak otthon, hanem mezei munkán, honnét csak sötét este jöttek haza.

Magammal egy kicsi elevenséget és vidámságot is hoztam nekik, ami jó helyre is jött, mert a tavalyinál rosszabb állapotban találtam őket. Sok munkában s mégis szűkösen éltek; adókkal s rovatalokkal is kurtították s még sarcot is fizettek a német katona miatt, akit valakik csakugyan megöltek. Atyámat s Márton papot legkivált számon tartották a németek, mint első serkentő magyarokat, akik Gábor Áronnal együtt, ki akkor valahol bolygásban volt, Védelmező Egyesületet csináltak valaha.

Hát így voltak.

Atyám egy esztendő alatt hármat is öregedett, állandó bántódás látszott az arcáján, melyet néha még zordonná is tettek azok a kicsi sebhelyek, melyek a gyufagyártásban pötytyentek volt oda. Kedves anyám is igen meg vala soványodva s a szemének szép mezején gondok úszkáltak; de Lázár bátyám erős volt és a munkában is akaratos, mint a gyökér.

Jó hír csak egy várt.

Dongónak ugyanis tavasz végén új fia lett, szintén meggyszínű, de a bokája fölött fehér karikával és fehér holddal a homlokán; s immár második fiú lévén azon anyától, Bédongónak neveztük.

Sok újság a faluban sem volt, csak Gábor Anna ama ökrös Kováts Mózessel elmátkásodott s a nótáriusra, ki Annának bátyja volt, elegendő panasz hangzott, hogy inkább tart a németekkel, mint kellene. Bagzos Péter, kit váltó rongálása miatt tömlőcre vittek volt, épségben kiszabadult, de utána ismét kézre vették a katonák, mert a német megölése miatt gyanúba borították. A másik s ama malacos barátomnak az atyja, vagyis Balogh Ignác bácsi, télen az erdőben szerencsétlenül megholt. Az öreg Peták azonban, kit elsőnek látogattam meg, változatlan erőben éledgett, mondván nekem, hogy még szeretne is élni, mert meg akarja látni, hogy Kossuth Lajosék mire végzik serkentő munkájukat.

Egyebet aztán nem igen tudtam meg, mert a mezőkön s az erőkben töltöttem úgyszólván az egész nyáridőt; hol atyámékkal dolgozván, hol pedig egymagamban is szívesen mulatva időmet. Váltig csodálkozott mindenki s legkivált Lázár bátyám, hogy mily sokat vizsgálódom s bolyongok egyedül és unalom nélkül; s ezt én meg is értettem, mert annak előtte, hogy a kollégyiomba mentem volna, bizony észre sem vettem az erdőt-mezőt, hanem csak benne éltem, mint a levegőben.

Igy változik az ember.

Apróra elnézegettem a füveket és a virágokat, ámultam a sokféle bogarak törekedésén s szinte együtt libegtem a szorgalmas pillangókkal; el-el tűnődtem az erdei növények okos voltán és a fák tülekedésén a magasság felé.

Kezdém látni a világot.

De még inkább azt, hogy mily sok dolog van, amit jó volna tudni.

Mivel így tele voltam jóféle nyugtalansággal s a kíváncsiságomat sem tudtam zabolázni, kérdezgettem is ezt-amazt. Mint egyszer is a madarakat Lázár bátyámtól, hogy vajjon azok értik-e egymást. Bátyám nagyot nevetett ezen s azt mondta könnyen, hogy félreértések ott is vannak bizonyosan, mint az emberek között. Máskor, üldögélvén déli nyugovásban véle s atyámmal, elmondottam nekik, amit Bartalis beszélt volt nekem Vásárhelyen. Vagyis azt, hogy Bartaliséknak volt egy kajtár kutyájok, aki sok kárt tett a háznál, mert a tojásokat, miket a tyúkok a burjánba tojtak, örökké megette s ha olyan kedviben volt, még a csirkéket is megnyugogatta. Gondolta hát végtére az ő atyja, hogy a kutyát ugyan el nem pusztítja, de a háztól elteszi. Dolga is lévén egy hegyi pásztornál, ki a falutól legalább fél napi járásra való szállva, egy sötét este ernyős szekérbe bujtatta a kutyát s elvitte a pásztorhoz, akinek örökbe adta. Majd más ügyét is eligazítva, nagy megnyugvással a kutya dolgában, hazafelé indult. Otthon azonban nem a felesége fogadta, hanem a kutya, ki még a farkát is dicsekedve csapkodta, hogy a hazamenésben ő volt az ügyesebb.

Vége lévén a történetnek, nagy várakozással elhallgattam, hogy lám, most mit mondanak.

- S aztán? - kérdezte Lázár bátyám.

- Nem aztán - feleltem neki, - hanem miképpen tudott a kutya haza menni?

- Hát szag után! - mondta Lázár.

Atyám egy csüggedező felhőt nézett az égen.

- Bezzeg - tűnődött hangosan - a németeknek nincsen olyan jó szaglások.

Atyám tovább időzött a csüggedező felhőn, Lázár bátyám bökkedezve nevetett, én pedig ott maradtam egyedül a kutyával. No lám, gondoltam magamban, kezdek más lenni, mint ők; s vajjon ez jól van-e így?!...

Abban a percben ez a gondolat volt az én égi felhőm.

Aztán hosszú hallgatás után, melyben hárman kerülgettük a mi kicsi világunkat, atyám szólalt meg előbb s azt kérdezte tőlem, hogy a kollégiomban miképpen vélekednek az okos tanárok s egyáltalában a deákok. Mi lesz a világgal, s benne velünk magyarokkal!?

- Nemzeti buzgásban mindenki egy - mondtam.

- Hát a szegények dolgában? - kérdezte atyám.

- Abban?...

Gondolkoztam, hogy miképpen is döntsem a szót, mert hiszen reménybe akartam öltöztetni. Atyám azonban nem várta meg az öltöztetést, hanem rossz sejtelemmel így folytatta:

- Félek, hogy abban lesz a baj.

Úgy éreztem abban a percben, hogy az idő kapuját kinyitottuk s annak félhomályos nyílásán keresztül hallgatva fürkészhünk a jövőbe. Aztán a magunk más-más gondolatával akkor el is maradtunk ebben a kapuban, de hetek múltán, vagyis már őszre menőleg, bezzeg eszembe jutottak az atyám aggodalmas szavai.

NEGYEDIK FEJEZET

A NÉP VÁGYÁT IFJÚ SZIVEK DOBOGJÁK

De ez már Vásárhelyen történt, hova ismét közös szekéren mentem vissza. A felsőbb grammatikai osztályba írtak be s Vallon Sigmond úr, bár arra egyességet nem tettünk volt, serényen ismét visszavett maga mellé. Bátran jöhetett hát a szeptember végi törvényolvasás, mert az állapotom minden tekintetben rendezve volt.

Akkor történt, még az iskolai bémelegedés előtt, amit szűk szóval most el akarok mondani.

Vagyis a Zeyk Domonkos házassága.

Abba én úgy kerültem belé, hogy a kollégiumban két-három ügyes tanulót válogattak össze, akik a lakodalom nagy ünnepségén hasznos szolgálatot tennének. Mivel én estem egyiknek, Ercsei János professzor úr, ki az esküvői beavatást végezte, a kocsijára vett engemet is és elvitt Malomfálvára, mert a Zeyk úrfi lakodalmá Kemény Júlia báró kisasszonnyal ott volt. Megérkezvén a nagy udvarházba, hol nem messze a Nyárad vize befut a Marosba, engemet borosfiúnak osztottak. Az udvaros főhoppmester, ki egy Lengyelhonból szakadt bujdosó gróf volt, megmutogatott nekem minden tudnivalót s meg elsőbben a pincében a hét hordót, melyek közül öt még tele volt borral. Az öt közül három, tízakós volt, vagyis hatszáz és negyven itce fért belé, pozsonyi mérőben; kettő pedig ötakós. De mind híres bucsumási bor, tele pezsdítő jóízekkel és olyan tüzes, hogy egy cseppjét ha az egér megszagolta, már a macskát halálra kereste.

No, jól van, de a borivást mi előzte meg!

Hát az volt, amit leginkább el akarok mondani, mert egyrészt olyant sohasem láttam volt még; s másfelől pedig abból következett, ami az atyám nyári aggodalmát igazsággá változtatta előttem.

Vagyis ökröt sütöttek.

Hozattak valahonnét egy mestert, ki az ökrösítésben legnagyobb értő volt az egész tartományban. Ez a Pünkösti mester, mert úgy nevezték, az udvarház kertjében két ágas saskarót veretett a földbe s egy nagy rudat faragtattott, melyet a szemben lévő két ágas öblében keresztül lehetett fektetni. Arra a rúdra felhúzták az ökröt, megnyúzva kellő módon s a metszett hasán jól kitakarítva, de a fején rajta hagyva díszes szarvait s a lábán a nagy körmöket. Midőn ez megvala, akkor a háti gerincen keresztül, igen hosszú szegekkel, az ökröt odaszegezte a mester a nyárs rúdjaához, ütvén az oldalán keresztül is egynéhány szeget; majd kívül-belül megsózta s törött borssal meghintette, a szarvát-körmeit vizes ruhába pókálta. Utána beléhelyezett egy kövér juhot az ökrös hasába, a juh hasába pedig egy kövér kappant. Akkor a nyárs rúdjaához föltették kétfelől a forgató mankókat s az ökrös alatt kétfelől tüzet gyújtottak. A forgatókhoz egy-egy erős legény állott, kik románok voltak, mivel az udvar jobbágy népe mind román volt. A két legény kellő lassú móddal forgatta a nyárs-rúdon az ökröt, mint ahogy a köszörűkövet forgatják; s azonközben a mester nagy tudománnyal öntözte azt a tömörök ökrös húst, hogy annak az ízét mindenki megemlegesse, aki csak ehetik belőle. Két nagy égetett fazékban kétféle öntöző levet készített: az egyikben olvasztott faggyút, forró sós vízzel bőven feleresztve; a másikban pedig olyan ízgyarapító főzetet, melyben a borson és az aszúboron kívül volt tárkony és majoránna, zsálya és kakukfű, valamint vöröshagyma és vadalma.

Néha kivette s szagolva vizsgálgatta a kappant, mert annak a húsából ítélte meg, hogy jól sült-e s mennyire az ökör.

Bizony, négy óra hosszat is sült, de Pünkösti mester jól kiszámította az időt, mert csak megálltak a forgatásban a legények s nagy értéssel már szeletelte is az illatban gőzölgő ökröt, óriási lapítóra rakosgatván a forró pecsenyét, mit aztán két szép fáta, vagyis román leány, rudakon tartva a lapítót, hordani kezdett bé a lakodalmas népnek, mely olyan nagyszámú volt, hogy száznál is bizonyosan több. Ez lévén az étkek koronája, mit a végén szokás az étvágy fejére tenni, azt gondoltam, hogy az egybesereglett úri nép csak el fogja gazolni a drága pecsenyét. De nem úgy történt bizony, mert bor is lévén már jócskán a garat alatt, a hölgyek szinte sikongattak élvezetükben s az urak pedig gyönyör-nyögéseket hallattak.

Meg is ették úgy a nagy ökröt, hogy harmadrésze se maradt meg a csontokon. S csak akkor következünk mi, vagyis a kollégiumi szíves fiúk és a házi vegyes darabontok, akik szintén lehettünk összevéve húszan s még eladdig nem is ettünk volt semmit. Pünkösti mester, ki ugyancsak velünk együtt szabadult reá a sült ökörré, egyik kezünkbe kést osztott s a másikba egy-egy cipót, s emígy odaállánk a maradvány ökör mellé, hogy együnk.

Este volt már, elég mélyen; de a kerek hold elegendő módon világolt még s buzogva ragyogtak a csillagok. Körül a kerítések mellett kutyák leselkedtek, odagyúlvén fölösen a szagra, mind a közeli s mind a távoli háztájakról; nyalogatták a szájukat s a régebben jöttek már csínján morogtak is, miközben közelebb s közelebb csúsztatták holdvetett árnyékukat. Gondot én nem sokat fordítottam rájuk, mert igen éhes voltam; röpke módon csak alig-alig sandítottam az ebek felé. De amint éppen javában ettem volna, hát a szag gerjedelmében hirtelen úgy összemarakodtak, hogy még a föld is repedezett alattuk. Erre kiabálni kezdünk rájuk, hogy valamiképpen észretérítsük őket, s lépegettünk is egyet-kettőt feljük. S amint lépegettem én is, hát a nagy szénakazlak árnyékából egymásután bukkantak elő az udvari jobbágyok, akik egész idő alatt velünk együtt dolgoztak vala, legények s leányok, de öregek is.

- Hát ezek velünk együtt miért nem esznek? - kérdeztem.

- Csak utánunk - felelte Pünkösti mester.

- Utánunk?

- Igen, úgy van a rend.

Engem nagyon megütött, hogy ez így van; s merőben nincs jól, azt gondoltam. Vissza menvén hát az ökör mellé, beleszúrtam a késemet két borda közé s mint atyám a csüggedő felhőt a nyáron, én is úgy kezdtem nézni a csillagokat.

- No, nem eszel, kis öcsém? - kérdezte a mester.

- Nem.

- S miért? Nem jó?!

- Keserű.

Furcsa indulat feszengett bennem, aminőt nemigen éreztem azelőtt soha. Térdem mögött zsi bongott a lábam s a torkom kimelegedett a szótól, mellyel jó fennhangon elmondám, hogy a zsellér népnek is velünk kell enni, úgy talál, mert hiszen velünk együtt dolgozott elejétől fogva. Pünkösti mester nem bánta volna, hogy együtt vagdossuk a csontokról a húst, de mivel a házi darabontok nem osztották ezt a véleményt, én a kést magamhoz vettem és az egyik kazal tövébe leültem. Ezzel a darabontok étvágyát is megrontottam elegendő módon, mert kevés idő múlva abbahagyták az evést; s szólván Pünkösti mester, a maradékra reámehettek a zsellérek.

Nem zúgolódtak, csendesen ettek.

Mindenki elszéledett, csak a szegény udvari nép gyűjtögette a nagy csontokról a ritka húst, puhán hajladozva a holdvilágon; s csak én üldögéltem az óriás boglya tövében, hol a zselléreken pillangóznán a szememmel, hol pedig a kutyák felé vizsgálódva, akik ismét többülve settenkedtek. Múlván az idő, valami csendes beszédet hallottam a szolganép felől, majd kevéssel azután hozzámjött közülük egy lány s a tenyerén nagy darab húsokat hozott, melyek hatalmas zöld levélre valának helyeztetve, úgy láttam, répa levelére talán.

Mosolyogva nyújtotta oda nekem.

Elvettem tőle és jóízűen néztem a mindenféle csillagokat, miközben eddegéltem a húst.

Aztán végezvén ők is, csendesen más kazlak tövébe ültek; én pedig bementem az udvarházba, hol már bolondul forgott a tánc. Két kancsót ragadtam magamhoz, azokat teleeresztettem borral s kivittem a kazlak tövébe, hadd igyanak a szegények is. Nagyot kellett azonban kerülnöm, mert a kutyák már rajta voltak a lefosztott ökrön, vagy inkább annak pusztá vázlatán.

Dehát olyan dolgot, mint azok a kutyák ott műveltek, ritkán is gyéren lát az ember! Lehetek vagy harmincan, ami kutyában akkor is sok, ha csak csendesen álldogál annyi eb, vagy lassú zuhatagban vonulgat valamerre. S mindenféle kutyák voltak: kicsik, nagyok, még nagyobbak; fehérek, tarkák, vörösek, visítók, morgósok és harapósok. Egyszer a csont faránál keletkezett kutyából egy óriás gomolyag, mintha a szőrüket a hold az ő sugaraival egy percre összefonta volna, hogy aztán mindjárt széjjel is szakadjanak, csomókba kavargatván leszakadt gyapjaikat. Máskor a gerincen tömörödtek, le-le dobván maguk közül, aki nem akará beérni a zsíros szegekkel; s majd a szarvak között harcoltak néhányan, düledézve a holdvilágon és nagyokat csusszanva a gerendás csontokon. S együttvéve mind kapartak, rágtak, vicsorogtak, morogtak.

Bámulván őket, még a bort is megfelejtettük.

Aztán csendesedni kezdtek, majd szakadozva elkullogtak.

A zsellérek egészségemre köszöntötték a bort, de én alig ivám valamit, mert a hideg járnai kezdett engem; s oly érzettel futkosott bennem, mintha a forróság kergette volna a tagjaimon keresztül. Látván a zsellérek, hogy talán valami baj kerülget engem, nagy gyapjas kocsókat hoztak, amire végigfektetett az a lány, ki a répa levelén a húst is hozta vala; majd juhbőrös takaróval letakartak. Nyitott szemmel sokáig így feküdtem nézván a borongós holdat és a csillagokat, melyek úgyszintén tejes felhőkbe kezdenek burkolózni.

S majd mintha bágyadozva merültem volna lefelé.

Még hallottam, bár megszűrve egyre jobban, hogy a Marosról énekelnek, nagy bánattal biztatván a folyót, hogy menjen s meg se álljon a tengerig, kinek panasznál el, hogy akit szeretnek, mindjárt csalfá lesz az a lány... Majd utána egy madárról is énekeltek, buzdítván őt is, hogy meneküljön, mert jön a vadász, aki életére tör. Repüljön erdő sűrűjébe, mert ha a szívét vesztí s szép tollai lehullanak, szomorúbb lesz ismét a világ.

Annál a dalnál egyebet aztán nem hallottam.

Midőn már jól pirkadott, akkor ébresztett fel az egyik tanuló társam, ki úgyszintén szíves fiú volt a lakodalomban. Hamar a kocsihoz vittek, melyben Ercsei János uram már benne ült. Mi is felültünk hárman, kiket magával hozott volt Ercsei úr, s elindultunk vissza Vásárhelyre, ami onnét másfél óra lehetett kocsin. A két társam eleven volt, de Ercsei uram is rózsaszínre festette volt éjen át a medve bőrét, mert igen tette-vette magát a kocsiban s nyugtalankodott a szeme is. Mindenféléről beszélt, amivel be van hálózva a világ; s majd egyszer és hirtelen, az én

nagy csodámra, azt kérdezte tőlünk, hogy hiszünk-e az Istenben. Két társam igen mondogatta, hogy ők buzgón hisznek, de én csak annyit találtam mondani, hogy Istenben hinni kötelességemnek tartom.

No, erre kézhez vett engem Ercsei uram.

Mint Némethonban megcsiszolt bölcselő s nagy vallástudó, magyarázni kezdette, hogy mennyi számtalan dolog szól mellette, hogy Istenben hitünk legyen. Csak mondta s folyton torlasztotta a hitnek okait, miközben a felkelő nap olvasta busa szemöldökén a szőrszálakat s a kövér varjak kárhoztatták beszédét; s majd a zavargó varjak miatt-e, vagy a mi figyelmünk hiányossága miatt, hirtelen váltott egyet és így szólt:

- Macska vigye a tudományát, hiszen a pór embernek is vagyon annyi okossága, hogy Istenben higgyen. Mert egyszer jó atyám, ki itten a marosszéki Somosdon iskolamester vala, megkérdezett egy somosdi tudatlan pórt, hogy hiszi-e vajjon az Istent. Bizony igen, mondá hamar az ember; s majd, hogy miért hiszi olyan eltökélten, arra így felelt a pór:

- Hiszem az Istent, mert legfeljebb nincs; de ha mégis lenni talál s én nem hiszem, akkor baj lesz.

Ezen jót nevettünk, de a legjobbat ő maga.

Igy aztán jókedvvel érkezvén haza, egészség dolgában én is helyreállottam, ami arra mutatott, hogy a hideg-meleg nyavalyámat csupán az igazságtalanság okozta volt, látván megindultan ama állapotot, melyben az urak elsőnek megették az ökör javát, utánuk mi a rosszabbját, a görcsös maradékot a zsellérek, követvén őket a csonton a kutyák.

Meg is írtam atyámnak, hogy bizony nem beszélt a nyáron valótlan aggodalmat.

Aztán a hátam mögé tettem, amiket tapasztaltam; s még jobban kezdettem tanulni, hogy szükség szerint az elmém is jó fegyver legyen s mert az új préceptor is a grammatikai osztályban, bizonyos Szász Mihály nevű, nagyon szigorú ember volt. Így tehát a hetek és a hónapok szoros munkában teltek, míglen által léptünk a negyvenhatos esztendőbe, midőn az ütköző sok vélemény miatt a közállapot sebei nagyon gyarapodtak, olyan hírek is érkezvén, hogy alsó Lengyelhonban a szegénység lázadásba ment.

S hogy ez a sok békétlenség nehogy kevés legyen, húsvétkor az orrom elé még lecsapott egy kétágú baj is, minek a szele könnyen kivethetett volna engem a kollégyiomból. El lehet hát gondolni, mennyire szepegett bennem a lélek, ámbár feltámadás volt éppen.

Úgy kezdődött ez a dolog, hogy következvén a húsvét nagy ünnepe, Vallon uram elhatározta, hogy ő megpróbálja prófétának lenni. Mivel legfelül az utolsó esztendőt járta, a szokás törvénye szerint maga választotta meg, hogy az ünnepi prédikációt, mint reverendus deák, hol kívánná világba mondani. S ő bizony Kibéd községet választotta, mely igen nagy református falu a Küküllő mellett, a völgy felső végében, hol a szőlő teremni kezd s ahol tömérdek babot, lencsét és gyümölcsöket is termesztenek. Hát a kibédi nagytiszteletes idejében elküldötte a kocsit, melyen Vallon uram engemet is magával vitt, hogy ottan is szolgálván őt, hadd legyek a dicsőségnek tanúja is ugyanakkor.

Helyben lévén Kibéden, a hívők buzdulása igen nagynak látszott, miből bátran gondolhattam, hogy gazdagon fogunk pénzhez jutni. Templomba menet szívesen vittem hát a Vallon uram háta mögött a prédikáló főveget és a díszes tóga-köponyeget, nagy tekintéllyel haladván a babtermesztő kibédi emberek között, akik tömötten és felesigázva töltötték meg a templomot. A szükséges percben vállára is terítettem Vallon uramnak a prémes lebernyeget s kezébe adtam a fekete főveget is, mely az ő szigorú arcát még jobban elzordította, ki is rúgódván alóla

kétfelől a haja, mint valami fekete berbécsnek a kunkori szarva. Így elkészítve, fel is ment mord léptekkel a szószóló székbe, kezébe két könyvet emelve, mely egyik a biblia volt s a másik Mátyus Istvánnak híres Diététika nevezetű könyve. Ige gyanánt Ézsaiás prófétának ama szavait választotta Vallon úr, amelyek így hangzanak:

»Kiáltó torokkal, mint a trombita, emeld fel a te szódat és mondd meg az én népemnek az ő vétkeit.«

Midőn kétszer is elmondá ezeket a szavakat, két karját az ég felé emelte és Mátyus Istvánhoz kezdett szólni, ki úgyszintén kibédi születésű volt és azelőtt ötven esztendővel holt el. Kemény könyörgéssel kérte a tudós doktort, hogy nevelő és intő szellemével most jelennék meg az ő szülőtte falujában, mert végső szükség vagyon mindama tanításokra, melyeket könyvében az ő atyjafiaira örökített.

Fel is emelte menten a Mátyus-féle könyvet és fenyegetőleg meglóbálta a levegőben; majd látván a gyüleket síri zsugorodását, úgy váltotta által a szót, mintha nem is ő, hanem a Mátyus István eleven küldöttje kezdene szólni:

- Mondd meg az én atyámfiainak - rezgett fel a mélyből a hangja - hogy én az eszemet áldozám értük, csak hogy megtanítsam őket az életnek helyes módjára, mely a testnek és a léleknek gondozását egyformán kívánja.

Ismét felragadta a Diététika könyvet, melytől a gyülekezet még jobban megzsugorodott; de aztán látván az emberek, hogy nem vagdos véle, hanem megjegyzett helyen a könyvet kinyitja, egy kicsit megnyugodtak. Korán tették azonban, mert Vallon uram olyan szólásokat kezdett olvasni a könyvből, melyek azon a helyen, hol a hüvelyes veteményeket oly gazdagon termesztették, igen kárhoztatták a babot és a lencsét, mint ami étkek a látást gyöngítik, nem egyszer a nyavalyatörést is előidézik s különösen bujaságra ösztökélnek.

Hallván e kárhoztatást, a babtermesztők suttyomban sandítani kezdetek egymás felé.

Hanem Vallon úr legyalázzván az ártatlan hüvelyeseket, a dohányra fordította a szót és más-más helyen nyitván fel a könyvet, bélyegezni kezdette azokat is, akik tubákolással, vagy pipázásokkal rontják magukat, sőt füst és ocsmány köpések által mindazokat, akik környül tartózkodnak.

El lehet gondolni, hogy mint valának azok, akik a gyülekezetből dohányossal szottak volt élni. S hát még amidőn mutatta is, hogy miképpen szédelegnek a dohányosok s majd midőn meg is hányatta a pipásokat, sőt fel is hígította azoknak vérét és kiszárította egész testüket, hogy a dörgedelem szavaival végtére megaszalja bennük az agyvelőt és a guttával sírba hordassa valahányat...

Hát bizony akkor az emberek mozgolódni kezdetek.

Vallon uram azonban ettől sem jámborodott semmit, de sőt által csapott más dörgedelmes tudományokra, melyekkel a kollégyiomot is közel egy esztendeje tölti vala, bár annakelőtte maga volt a legnagyobb darázs a méz körül. Vagyis azokról kezdett beszélni, akiknek a bor, valamint az ördögfozta pálinka az ők sátánhoz vezető cimborájok, legyen az a bor hízelkedő avagy égetett bor, szilvórium, fenyővíz vagy borovicska, rozsólis, cseresznyevíz avagy aranyvíz. Mert mire gerjeszti fel a bor és mindezen pálinka a rendes viseletű embert is?! Fajtalanságra, mint tette volt Dáviddal is; továbbá felgerjeszti tobzódásra és háborgásra, a muzsika mellett való csuszamlásra, a szemérmetlen táncra és az ördögszülte vérontásra!

Nagyot vágott a könyvvvel a szószóló szék kávájára.

- S mégis isznak az én atyámfiái! - folytatta dörgedelmesen. - Isznak, erre-arra dűledeznek, rontanak és tobzódznak... S nemcsak a férfiak, hanem még az asszonyok sem átallják meginni eme gerjesztő italokat, melyeket hordók csapjaiból és poharakból eresztenek magukba... De hallok olyant is, hogy isznak megholt embereknek koponyájából, disznóforma serlegekből és leányt formázó billikomból!... Cipellőből, és csizmának szárából!...

Hát erre feldőlt a pohár, mert tizen-tizenötön is felálltak és méltatlankodva kifelé indultak a templomból. Majd azok után ismét többen, s ismét többen. Mert hát jól van s igaz is, hogy meg-megisszák ők a bort, de hogy a disznó farka alól innának s kiváltképpen cipellőből és csizmának szárából?!

Ördög mondja azt!

Percek alatt felborult minden, mert Vallon uram akkor sem jött észbe, hanem kiabálni kezdett a távozók után s azok is morgolódtak vissza. A helybéli nagytiszteletes nem tudta, hogy mit lehetne hamarjában csinálni, csak cikázott az Úrasztala előtt s futkosott a templomi hajóban. De bizony nem tudtam én sem, hogy mitévő legyek, hanem a fejemet behúztam a nyakam közé s szinte csak a fülemmel pillogtam erre-arra, hogy valaki nem sújt-e reám, mint istenes darabontra, ki nem is voltam az ő hitükben való, hanem katolikus.

Végül csak magunk maradánk bent a templomban.

Istenem, mit tegyünk?!

Ki nem mehettünk, mert a tudós Mátyusnak, kit Vallon uram sújtó bot gyanánt használ vala fel, a Péterfiék és az Orbánok között még sok maradéka élén, azok igen feltűzték a népet, mely a templomon kívül fenyegetőleg megállott, várakozva reánk. No, gondoltam, Ézsaiás most már csakugyan trombitálhat, mert a pénzünket elverte a dörgedelem s a tetejében még azt is meg akarják mutatni a felgerjedt babtermesztők, hogy ők józanon sem irtóznak a vértől.

Bent a templom kövein Vallon uram hajadon fővel és tóga nélkül sétálgatott, mert a prófétai felszerelést mindjárt levettem volt róla, hátha úgy inkább szabadulhatnánk. Biztatván őt, hogy Ézsaiás talán segíteni fog, kezdett is hajlani arra, hogy a sorsunkkal szembe nézzünk, vagyis kimenjünk a templomból. De a helybéli pap, aki egyezkedésre kiment volt az emberekhez, éppen akkor jött vissza, hogy ki ne merjünk menni, de sőt siessünk fel a toronyba s ott dugjuk el magunkat.

Hát azt tettük.

Mi felmentünk a baglyok közé s ott egy várakozó gerendára megbújtunk; ő pedig kísétált a templomból és egyesség szerint azt hazudta a vérszomjas kibédieknek, hogy mi hátul az ablakon által elmenekültünk.

Addig kucorogtunk a toronyban, míg alkonyodni kezdett. Akkor a templomos szolga, mint gyanútlan küldött, oly üzenettel keresett meg, hogy hamar a kerteken keresztül s a takaró estében menjünk a szomszédos Makkfalvára, hova a nagytiszteletes úr előre küldötte már a kocsiját s majd onnét a kocsí elviszen minket Vásárhelyre vissza. De ügyeljünk mindenütt s kerüljük a népet, mert az a hiedelem keletkezett rólunk, hogy Vallon uram maga az ördög, ki az én személyemben egy pápás szolgát már szerzett is magának.

Úgy tettünk, ahogy a templomos mondta; s bizony másnap már hajnalodott, midőn a kollégium elé megérkeztünk. Leszállván a kocsiról, Vallon uram megkönnyebbülve szusszant meg, pedig már egy napja nem ettünk volt s nem ittunk volt semmit; majd bent az iskolában, midőn búcsúzasképpen odaadtam neki a dörgedelem ruháit, azt mondta nekem:

- Békesség velünk!

- S kísérjen az emlékezet - feleltem én is.

De sem ő, sem pedig én nem találtuk el a szót, mert a kibédiek a békességet nem hagyták nyugodni s az emlékezetet is megtoldották még. Vagyis úgy jártunk velük, mint a Bartalis atyja a kutyával, mert ugyanis a kibédi küldött emberek már előttünk ott voltak a városban s reggel nyolc órakor megjelentek rektor uram előtt, keményen háborogván Vallon úr ellen, ki az ő falujokat hamisan rossz hírbe keverte.

Két napig az egész iskola erről beszélt.

Majd a harmadik napon kinőtt a bajnak a másik ága is, melyet említettem volt is, még a kibédi térítés előtt. Nevezetesen az történt, hogy ama nap délutánján egy finom úr jelent meg a kollégiumban, hogy ő Sigismond Vallont keresné. Én vezettem az urat a római hármasba, ahol Vallon uramat meg is találta. Mint olyankor szokásban volt, poharacskákat készítettem az asztalra s melléje tettem a náznánfalvi címeres korsót, melyben finom vendégnek való öreg-öreg bor volt. Közben a vendég úr, ki valami Szigériusznak mondta magát, letette az ezüst botját, magas kalapját és úri köpönyegét s majd a Vallon úr kínálására leült az asztal mellé. Daczó úr is szíves felszólítást kapott, hogy szintén ülne hozzájuk, de ő köszönettel a medvebőrös ládán maradt, szájával lefelé borítván a poharacskát is, mely az ő számára szólt.

A beszélgetés nagy udvarlásokkal indult, bár eléggé kenetlenül, mert Vallon uramat a kibédi emberek annyira feldúlták vala, hogy a kedélye még mindig bogos volt és a figyelme akadozott. Daczó úr nem segített nekik; s én is csak a fületem hegyeztem, meg akarván tudni, hogy vajjon ki lehet egy ilyen vendég. Annyit a sántikáló beszédből is kihámoztam, hogy Szigériusz úr egy megyesi s igen gazdag borkereskedő fia; s a Vallon-családnak kiterjedt szőlői lévén, a náznánfalvi pince borait az ő atyja szokta megvellegetni. Itt járván hát az ifjú Szigériusz úr, mint jogi ember, az ítélőtáblánál, kedves kötelességének tartotta, hogy Vallon uramnál is mutassa magát.

- S mit tapasztalt ön a táblánál? - kérdezte Vallon uram.

- Sajnos, nem kedvezőt - felelte Szigériusz.

- No, az igazság hibázik talán?

- Annak útja inkább - mondá a vendég. - Hiszen tudja ön, hogy a német nyelv, melyen világosan értettünk mindent, félre van téve és helyette szokásba jött a magyar.

Hát erre Daczó úr is odaszólt a medvebőréről:

- Nem szokásba, hanem törvénybe!

Vallon uram sebesen pillogni kezdett, mint indulatának első szelében szokása volt; majd felállt az asztal mellől és ide-oda lépett néhányat.

- Úgy tudtam - mondá számonkérő hangon - hogy ön királyi szász, mint a brassai hazafiak; és nem német szász, mint a szebeni rontók.

Szigériusz úr is felállott a poharak mellől.

- És sem egyik nem vagyok, sem másik nem vagyok.

- Hát akkor?!

- Csupán szász, enyhítés és terhelés nélkül, ki ragaszkodik a maga nemzetiségéhez.

- Úgy értem, hogy ön vissza kívánja a német hivatalos nyelvet?!

- Úgy! - mondta a szász.

Hát erre egészen lobot vetett Vallon uram s esztelen indulatában a Szigériusz úr köpönyegét, ezüst botját és magas kalapját kihajigálta az ablakon, majd őt is kikergette az ajtón, bár a finom úr magától is indulatban volt már.

Daczó úr egyet sem szólt, csak ámult két nagy szürke szemével, amiben minden benne volt, ami ily példátlan eset alkalmával egy úremler szemében csak benne lehet. Node, én is megvalék lepetve, úgy annyira, hogy a legelején nem tudtam, vajjon a szász vendéget békítem-e, vagy Vallon uramat biztassam; de aztán felejtettem a poharakat és a címeres korsót s úgy eltűntem a kamarából, mint a német nyelv az Itélőtábláról.

Este, midőn a szokott szolgálatra ismét által mentem, Vallon uramat nem találtam sehol, de gondoltam, majd csak elérkül s megvettem neki az ágyat. Nem volt azonban, ki abba az ágyba beléfeküdjék, mert a gazdája éjszakára sem került elé; s másnap is csak a kocsi jött el a náznánfalvi udvarházból, hogy a portékáit hazavigye.

Igy fogytam ki belőle.

Csak hogy a dolog nem csupán ennyiből állott, mert én szolga tanuló lévén s Vallon uram a gazdám, egyszerre hoppon maradtam. Kicsit olyanformán, mintha a ló, mely eladdig csak hánya-vetette volna magát, most egyszerre kiugrott volna alólam. S én lesuppanván a nyeregből, bizony nemcsak az iskolai állapotom szenvedett ütést, hanem gyalogosan is félnem kellett, vajjon nem petyegtetnek-e reám is valami foltot, részes lévén a kibédi térítésben és a szásszal való kamarai zivatarban!

Először csak magamban hümmögtem.

Aztán az arabus hetesben tanakodásra engedtem a dolgot, minek a vége az lett, hogy a református hitnek éppen a forrásánál lévén, várjuk meg bizalommal az igazságos elrendelést. Én ennek nem is voltam ellene, tudván ártatlanságomat; de hogy az elrendelésen katolikus létemre mégis segítsek valamit, elmentem Daczó úrhoz, kinek gazdátlanságom ügyét elejébe tártam. Ő azt felelte nekem, hogy, szabályos módon nem tud segíteni, mert maga is a város deákja, de ha továbbra is gondozom a római hármaskamarát s melléje őt magát is, akkor a napi egy garast is megadja nekem.

Hát ez jó volt.

Most már csak az volt hátra, hogy a Vallon úr árnyékából is kitisztuljak s hogy a jövő esztendőre a dolgom egészen rendeződjék. Ebben is szerencse kísért, mert szokásom szerint vasárnap kilátogatván Márton bácsiékhoz a majorba, ott találtam a hölgy-kisasszonyt is, kit a tavasz ugyancsak oda édesgetett. Elbeszélvén neki a dolgot, ő rektor uramnál előzőtt minden felhőt, de sőt Török János tanvezető professzornál azt is eligazította, hogy jövőre a thékarius darabontja legyek, aki szintén ingyen tanulhatott.

Igy megigazítván ésszel és szerencsével a fátumot, igen nagy mohósággal tanultam a nyári vizsgálatokra, melyeken aztán tudék is úgy felelgetni, hogy a velem való jótetteket senki meg nem bánta; maga a nyájas szerencse sem talán, mely szeretett velem szálldosni igaz utamon. Mindezek után, lehet gondolni, mily nagy örömmel mentem haza, ami örökre legnagyobb szükség is volt otthon, mert bizony atyámék a tavalyinál is nagyobb szükségben voltak. Rossz idő járván, ember és állat számára is egyaránt keveset termett a föld; s azonkívül gyászos borongásban is voltak, mert májusban megholt a jakabfalvi Teréz nagyanyám, kit négy esztendővel azelőtt láttam volt, a Timót bátya lakodalmán. Kedves anyám el is beszélte nekem, hogy miképpen holt meg nagy béketűréssel s ama utolsó kívánsággal a halálos óráján, hogy adnának oda neki egy kést, mert az új sütetből egy kenyeret kívánna megszegni. Illendő végtisztességet

adtak neki s tartottak nagy tort is, de szegény András nagyapó a tor éji idejét jórésztiben nem a torozók között töltötte, hanem künn az istállóban, hol a lovak nyakába borulva szomorkodott.

Már egyre többet tapasztalván az élet változásaiból s a tudásnak egy kisded kulcsát is magamnál hordozván, hogy az elméket fényesíteni törekedjem, azon a nyáron még többet bolyongottam magánosan, mint tettem volt az elmúlt esztendőben. Ennek a szokásomnak s egy kicsit a szívem bántalmának is köszönhettem, hogy augusztus végén olyan dolognak lettem a tanúja, amit rajtam kívül csak a madarak s a mezők tippadozó füvei ha láttak.

Ugyanis akkor történt az a nevezetes esemény, hogy Gábor Anna, kihez feslő bimbó korában ama kökényes verset írtam volt, életének oly fiatal tavaszán férjhez ment ahhoz a bogosdölyfös Kováts Mózeshez, akinek az orrát, negyvennégyben a májusi vásárkor, bérontottam volt a pogácsa miatt. Azóta csak egyszer láttam a kisasszonyt, de legszívesebben akkor is leöntöttem volna egy kád hideg vízzel, mert csak egy lenge szoknyácska volt rajta s a válla szabadon virított. Most még annál is ítélőbb indulattal voltam iránta, mivel nagy kérkedő létére mégis ahhoz ment férjhez, akihez hűtelenkedni kedve lett volna egy pogácsa miatt is.

Igy hát esküvő napján látni sem akartam.

Arra a nagy cicomára legnagyobb bátyja, vagyis Gábor Áron, ő is haza jött a bolyongásból. Áron bátyó akkor is a maga kicsi erdei házacskájában szállott meg, hol a három találmányos ember a gyufakotyvalékot felrobbantotta volt. Hát én Áron mestert, kinek jóféle akaratoságában s furcsa beszédjében kedvemet leltem, szerettem volna ugyan az esküvésnél is látni, de aztán mégsem ez a kívánságom, hanem inkább az ecetes szívem győzött. Vasárnap is lévén, midőn a mezőket ugyanvalóst nem háborítja senki, azt gondoltam magamban, hogy én bizony a templom helyett a környező réteket bolyongom meg. El is mentem s bő csellengés után egy szép mező közepén leheveredtem egy fenyőborsika bokor alá, nem nagyon messze ama helytől, hol az Áron bátyó kicsi házacskája állott. Amint ott időztem volna a bokor alatt s a füvek virágai között, hát egyszer egy furcsa nőt pillantottam meg, ki lassan lépegetett a mezőben, le-le hajolva néha, hogy virágot szakasszon. Termetre is kicsi volt a nő, nem is látszott valami fiatalnak, s bizony púpos is volt, azt a szemem bizonyosra látta. Ruhát nem egészen falusit viselt, hanem városit inkább, de idegen módra valót, mi leginkább a román leányok viseletéhez volt hasonlatos.

Ügyelve lépegetett s meg-meg örvendett egy-egy szál virágnak.

Nem szóltam neki, mint leszállott madárhoz sem szóltam volna, nehogy megrebbentsem. Inkább bécsusztattam magamat még jobban a bokor alá s a füvek hálóján keresztül úgy néztem, hogy nocsak, szépen gyűlnek, gyűlögetnek kezében a virágok. S amint hosszasan gyönyörködtem volna ebben, hát egyszer csak két berecki hajdút vettem észre, akik megkapván szemükkel a virágos nőt, egyenesen feléje tartottak fegyveresen, de a közelítés alatt lesve mindenfelé mégis, hogy vajjon nem látja-e valaki őket. Odaérkezvén a hajdúk, jól kivettem, hogy azoknak hirtelen látására megrezzent a nő. Mondtak is neki valamit a hajdúk. A virágos nő bátran és nagyobb hangon felelt vissza nekik s úgy hallottam, hogy román nyelven. Egy-két perc még úgy múlt el, váltogatott s mindegyre szilajodó beszéddel, majd a pandúrok megragadták a púpos nőt s magukkal kényszerítették. Ahogy vitték a mezőn keresztül, szívem a nő pártján dobogott. Gondoltam is, hogy hamar utánaszaladok, hátha segítség lehetnék neki; de aztán mégis visszafogtam magamat s a füvet szaggatva ott maradtam a bokor alatt. Midőn azonban jó darabot elmehettek, én is felálltam s utamat egyenesen hazafelé vettem. Amint otthon kedves anyám megpillantott engem, mindjárt meglátta rajtam, hogy valami nincs jól. Kérdé is menten bajomat, mire én mind elmondtam, amit láttam. Anyám nagy figyelemmel hallgatta szómat, majd a végén a lelkemre kötötte, hogy amit láttam, azzal titokban legyek, nehogy Gábor Áron

úr a gyalázatot megtudja, mert akkor szörnyű bajt fog a nótárius öccsére zúdítani. Látván kedves anyám, hogy én a számat és a szememet egyaránt értetlenül tátom, halkabb szóval azt is megmondá nekem, hogy a púpos nő egy bizonyos Juszтина nevű román leány, aki Gábor Áron úrnak hűséges és szerelmes követője. A család igen ellene van a dolognak s különösen Áron úrnak amaz Imre öccse, aki jelenleg nótárius lévén, nagy urat játszik. Nemhogy meghívta volna hát Jusztinát is a lakodalomra, de sőt kifundálta, úgy látszik, hogy mialatt Áron bátyja az esküvőn örvendezik, azalatt a lányt az erdei házból hajdúkkal elvitesse.

- Hova? - kérdeztem.

- Bizonyosan vissza Moldovába.

Igy már mindent megértettem, csak azt nem tudtam, hogy vajjon magamon háborogjak-e, hogy segítségül menni elmulasztám, vagy pedig a nótárius cselekedetén, melyet alattomban és oly szívtelenül tudott végbe vinni.

Vártam, hogy mi lesz.

S hát alkonyodás idején, midőn a lakodalom még javában tartott, hát jön akkor imbolyogva Áron bátyó s ijedelmes arccal atyámat keresi, ki otthon is volt éppen. Félrevonta mindjárt s darabos szókkal magyarázni kezdett atyámnak valamit, aki semmit sem tudott arról, amit én tudtam s kedves anyám. Nem sok szavak után kartón is ragadta atyámat és húzta magával, hogy menjen. Kérdést vetvén utánuk anyám, hogy hova mennének, csak annyit válaszoltak, hogy az erdei házba. Anyám szomorán nézett utánuk s a fejét ingatva csendesesen szólott:

- Kereshetik szegényt...

Csakugyan Jusztinát keresték, mert atyám éjféltájban hazajött s gondolván, hogy mi Lázár Bátyámmal jól aluszunk, elbeszélte kutató útjukat. Anyám csak hallgatta, hogy a fogyó holdvilágon miképpen hajtották fel az egész tájékon a púpos lány után a mezőket és az erdőket, hasztalanul. Csak hallgatta s még az éj csöndjében is, midőn ketten zavarás nélkül egy lélek voltak, még akkor sem árulta el, hogy ő mindent tud az én szám után. Nem tudtam, hogyan ámuljak szótartó akaratán; s csak akkor értettem meg, hogy a bajt és a békétlenséget még az égről is letagadná szegény anyám, csakhogy derűben és szivárvány alatt élhessen.

- S Áron úr hol maradt? - kérdezte végül.

- Tovább keresi - mondta atyám.

Többet azután nem is láttuk Áron bátyót, mert valahova ő is odalett. Nekem azonban úgy begyembe ragadt a dolog, hogy magammal vittem ősszel a kollégyiomba is, hol a Róza kis-asszony szavának hibátlan foganatja várt, mert valóban a thékárius darabontja lettem s így magának az iskolának szinte fogadott fia. Ezzel jobban is jártam, mint Vallom urammal, mert nemcsak ingyen tanulhattam a harmadik, vagyis a szintaktikai osztályban, hanem a könyvek tárában kedvvel is éreztem magamat; azonkívül pedig saját pénzhez jutottam, mert ami papirost, irkálófűzetet és írószert eladtam a sok tanulónak, abból magamnak öt hányadot tarthattam, ami napjában legalább három garasra gyűlt, de nem egyszer, bár lusta ritkasággal, hétre is felrúgott.

Hanem, mint könyves darabont, nemcsak az iskolai megélhetésemet találtam meg, de sőt olyan adományát s egyben próbáját is a sorsnak, mely aztán beléfolyt egész életembe. Mert ugyanis a felügyelőm abban a minőségben Török János tanügyi professzor lévén, ő urammal s a családjával is, szoros ismeretségbe kerültem. Ez az ismeretség, mint immár eléggé megérett ifjút, engem igen felbolygatott; majd pedig későbbben olyan kút szádjára vitt, amelybe aztán szinte-szinte belé is veszttem.

Török János uram szikár, magas ember volt, lázongó barna szeme neki s ritkás és kevés bajusza-szakállja. Fennhordott fejjel járt örökké, de azért nyájas volt és a törekedő szegény tanulók sokat köszönhettek neki. Ami nem is volt csoda, mert a szolgai kenyeret az udvarhelyi kollégiumban maga is huzamosan kóstolta. Járt külhoni egyetemet, tudott történelmet, ismerte az egész földabroszt, a természet históriát, az istenes tudományokat; s úgy beszélt deák nyelven is, mintha Cicerónak legalább a sógora lett volna. De ha nálánál nagyobb eszű ember volt is az iskolában, mint ahogy valának, olyan egy sem volt, aki származásban vetekedni tudott volna véle. Ugyanis a nagyapját Baczó Mózesnek hívták, az atyját Bencze Istvánnak s harmadikra így jött ő ki Töröknek. De hogyan? Úgy, hogy a nagyatya meghalván, még egy István nevezetű fiának születése előtt, a fiút nem az atya után írták be Baczónak, hanem a szülő anya után Benczének; ez a Bencze István azután, tizenkét évig katonáskodván, végül Bágy faluban férjül reászállott egy Török Zsuzsa nevű özvegyasszonyra s mivel a kettő közül az asszony volt a módosabb, Bencze férj is Török néven jött forgalomba, úgy annyira, hogy a fiát is Török Jánosnak keresztelték.

Egy szó helyett kettővel mondtam el ezeket, még pedig azért, mert Török János uram nagy szereplő lett a következő harcos időkben és főképpen annak utána; s mert az ő vértanúsága előtt, ahogy említettem is, ott állottam magam is az ő fája alatt, hol rajta kívül többeket megütött a zsarnok villáma s igen sokat szenvedéssel sújtott, közöttök a Török János úr ártatlan feleségét is, ki legszebb Rózsa nevű asszony volt s kinek édes bátyja, maga Gálfi Mihály is, vértanúságot szenvedett.

Rózsa asszony!

Hát ha valakit, akkor legelsőbbben őt nem hagyhatom szívbeli emlékezés nélkül; csakhogy róla beszélnem nehéz, lévén az igazság szívemet is bolydító és hozzá a szó igen esendő.

Annyit mégis elmondok, hogy midőn csak egy hete valék még könyves darabont, Török János uram, egy szombati nap délelőttjén, oly üzenettel szalasztott haza a lakására, hogy mondanám meg otthon, estére nyolc személyre vacsora legyen. S azt a vacsorát jó móddal készítsék el, mert vendégül ott lesznek a professzor tanárok közül Bolyai Farkas úr özvegyen és Dósa Elek úr a feleségével; továbbá Nagy Sámuel birtokos úrfi Agárdról és Horváth Károly úrfi, ki már első esztendősi jogi deák volt akkor és Törökekhez igen járatos; s no még, akit elsőnek kell vala említenem, a kollégium új főkurátora, bizonyos Bánffy János, mivel a korábbi Zeyk Dániel augusztusban megholt.

No, én vidáman el is indultam az Ebháton lévő filológus lakásba, mert Török uram abban lakott, mint emeletes tanári lakban. Oda megérkezvén, alól a kékszárnyú ablakok mögött egy Ámáli nevű mindenese asszonyt találtam, kinek hibátlanul elbeszéltem az üzenetet. Ámáli néni azonban azzal válaszolt nekem, hogy egyet sem szólott, hanem a kanyargós falépcsőkön felment az emeleti traktusra, hol a hálókáma volt, s onnét Törökné úrasszonyt lejönni kérte. Én ott állottam éppen az ételes nagy asztal mellett s a pádimentumot elborító süppedékes szőnyegen, midőn Törökné asszonyt lefelé jöni megpillantottam. Vagy nem is jól mondom, mert nem lefelé jöni láttam, hanem puhán és fényesen szállani inkább, mint gyönyörű alakzat felhőt, vagy mint egekbeli közelítő tüneményt. S ahogy ő, mint hirtelen és csodás tünemény az én óvatlan pillantásomba így beléscsúszott, hát engemet illatos melegséggel elborított valami belső rebbenés. Annyira el, hogy később már csak arra tudtam emlékezni, hogy a tündér asszony le sem jött, hanem egyszer csak ott állott mellettem. Bodros és aranyló barna haja volt s fényes fátyolos szeme, természetben hullámosan karcsú s egész valójából a szépség áramlott reám; de magosságra nem vala nagyobb, mint én, ámbár igaz, hogy én atyámat is növésben már-már elértem volt akkor.

- Kedves uram tőled üzent? - csak annyit kérdezett.

- Tőlem.

S ahogy ezt mondtam, kellő magasságom érzetében egy kicsit hűsködve nézhettem, amit ő nyilván észre is vett, mert úgy nevetett reám, mint aki kedvére nevet. De már kérdezte is, hogy mit üzent; én azonban úgy megzavarodtam az ő csillámló nevetésén, hogy abban a pillantásban mind rakásra dőltek fejemben a professzor vendégek s Bánffi János főkurátort maguk alá nyomván, a többit még valahogy elészámláltam, de a főkurátor uram semmiképpen sem jutott eszembe.

- Egy hiányzik! - monda is Rózsa asszony.

- Tudom; legalól van - feleltem.

- Hol legalól?

- A fejemben.

Ezen is nevetgélgni kezdett, majd hogy ideje legyen a főkurátornak is előjönni, nevemet kérdezte, szüleimet s állapotomat; s végül még azt is, hogy mennyi idős vagyok. Számomra ez nagy balszerencse volt, mert azt találtam mondani, hogy tizenhat esztendő vagyok, pedig még nem voltam éppen annyi. Szerettem is volna rögvést megmásítani a tizenhat esztendőt, de ahhoz nem lévén elegendő vitézségem, igen nagy haragra gerjedtem magam iránt, hogy szokásom ellenére hazugságot mondtam. S bizony, e mardosásban egyszerre tövisek nőttek bennem Rózsa asszony iránt is, hogy ily szégyenbe ugrottam miatta. S ahogy előbbi ámulatom hirtelen által váltott a magamra való haragvás indulatába, abban a váltásban rés támadt egy villanatra s azon a résen elő ugrott Bánffi János, akit nagy örömmel meg is mondtam Törökné asszonynak. Erre ő, nagy kedvességgel akarván megjutalmazni engem, a hajamat akarta megsimogatni, de én a fejemet úgy elkaptam, mintha az ujjai hirtelen szikrákkal szúrtak volna meg.

- Hühhah, de vadóc vagy! - mondta nekem,

Csakugyan, igaza is volt ebben, ámbár a fejem rándításával csak azt akartam mutatni, hogy velem már ne bánjanak úgy, mint egy leánykával. De az illendőség szerint mégis megbocsátást kértem tőle, majd hűséges tiszteletemet is hangoztatva, eljöttem.

Égett az arcom egész úton, hogy miért viselem magamat olyan össze-vissza; de égett a gomolygó érzések miatt is, melyek úgy dúltak bennem, mint a pokol tüze. Megijedtem attól, hogy az élet forgatagában egyszer csak mi keletkezhetik az emberben: valami olyan háborgás, minek elmés mivoltát nem is tudja megfejtteni. Mert hát igaz valójában mi is esett velem? Láttam egy asszonyt, aki csodásan szép volt, dehát van sokminden a világon, például egy költemény vagy egy virág, ami úgyszintén megindító szép, de azért az emberre mégsem zúdul úgy reá, hogy benne a jég és a tűz váltakozzék.

A csoda vigye el.

No, valami csak lesz, gondoltam magamban; s csakugyan lett is, mert midőn Török uramnak az üzenetet által adtam, ő estére engemet is a házához hívott, hogy a vacsoránál hasznoskodjam s amit az okos emberektől hallok, abból tanuljak is. Hát ennél jobbat egy tudós ember nekem nem is mondhatott volna, mert egyszerre minden a helyére zökkent ismét és vidító lett a világ. Estére kelve szépen felöltöztem, vagyis felvettem a fényesített csizmát, a kékes szürke posztóból való magyarka ujjasomat s a feszes fehér harisnyanadrágot, mely háromszéki módra kékkel volt zsinórozva. Midőn így megérkeztem, a Rózsa asszony szeme is meg volt velem elégedve; Török János uram pedig nyájas szóval kitanított, hogy mikor mit kell csinálnom.

Nem is volt azzal semmi baj, mert sohasem vétettem el, hogy kinek mit töltsék a poharába. Vagyis Törökné és Dósáné asszonyoknak édes borocskát töltöttem, a férfiaknak pedig arany csombordi bort, mindig tele a poharat; csupán Bolyai Farkas úrnak vegyítettem meg mindig málnási vízzel a borát, mely málnási vizet ő állandólag itta, gyakran melléje mondván, hogy olyan víz ez bizony, amely se nem bor, se nem víz, hanem csak kínlódik.

Végül ki pipára gyújtott, ki pedig cigárrót élvezett; s majd nagy beszéd keletkezett a haza állapotáról, mindenki jósolgatván a maga képzelődéseit s Török uram még a nép dühödését is, mely aztán könnyen belhoni háborúhoz vezethet. Ezt hallván Bolyai Farkas úr, ki nagy eszével mindenki fölött ragyogott, nagy intelemmel így szólt:

- Üdvös volna jobb állapotba hozni a szegény népet, azt vallom én. Ha ez végbemenne, jobb sorsra tudna indulni a haza. De ha nem tud végbemenni, bizony könnyen felborulnak a jövő napok. Akkor pedig vér folyik édes hazánkban; a vérre pedig az orosz cár reánk küldi hadait s úgy leszünk sorsunkban, mint a lengyelek is Galíciában.

Akkor, a bor mellett és a szállingó füstben, ámulva hallottam eme jövődölést, mely rossz álom gyanánt tetszett előttem. De idők múlásával bezzeg sokszor felidéztem magamban a mondott szavakat, látva is Bolyai urat szinte eleven valójában, ahogy fényes és elborult szemekkel ott ült Törökné asszonyom balján, mondván igaz hangján a maga intelmét. Láttam, Nagy Sámuel és Horváth Károly úrfiak is ámultak; Török János úr eltűnődve ingatta fejét, majd főkurátor uram legyintett egyet, mire Dósáné asszony, ki sovány és fekete volt, éles nyelvvvel fennhangon szólt:

- Az urak nem tennének róla, hogy mi asszonyok vidámodjunk?!

Az úrfiak helyeslő módon nevettek, Rózsa asszony pedig egy pillantással, mint a drágagyöngy, reám tekintett és egy kortyocskát ivott a csillámló poharából. Mire fölmerültem abból a pillantásból, melyben melengető anyai féltés is volt a jövő miatt, már ide-oda szaladgált a csevegés pataka, csak éppen főkurátor uram, Bánffy János, ki kövér pozsgás ember volt, csak ő üldögélt még kétségesen a jókedv karimáján, nem tudván eldönteni magában, hogy főkurátor legyen-e még most is, vagy másokkal együtt a vidámságban megfürödjék. Dehát hiába különködött, mert ahogy olyankor lenni szokott, tréfás szavakkal őt is hamarosan föcskendezni kezdték. Azt találták ki ugyanis, még pedig az agárdi Nagy Sámuel, ki Törökné asszonyomra igen meresztgette a szemét, hogy sorjában mindenki mondjon egy kurta és tréfás történetet.

- De mi legyen a jutalom? - kérdezte Horváth Károly.

Bolyai Farkas úr, kinek a lobogó szeme szintén örömmel időzött a szép asszonyokon, bár akkor már hetven esztendőös ártatlan ember volt, bölcs kedvességgel szólt a kérdésre:

- Hát egy csók a ház úrasszonyától!

Nagy rivalgással fogadta mindenki a Bolyai úr találmányát, csak éppen Rózsa asszony hajtotta le szemérmatosan, de mosolyogva a fejét. No, ki legyen az első? Csak a főkurátor lehetett, akit egy-egy biztató szóval tüzelni kezdett mindenki, de legkivált Dósáné asszony, kinek olyan hegyes volt a nyelve, hogy akár milyen távolról is szűrni tudott. Hát végül megadta magát Bánffy uram s azt mondta el, hogy volt Torda mellett Detrehemben egy pap. Ez a pap igen jó gazda is lévén, egyszer felment a templomi székbe prédikálni s hát amint mondaná az ő szent beszédét, hirtelen meghallja, hogy a disznópásztor kürtöli a disznókat. Hamar megkeresi hát onnét a szószékből a lakó szomszédját, aki alól ájtatoskodott, s nagy hangon leszólt neki, mondván: »Amíg az Úristen azon gondolkodik, hogy mi jót cselekedjék velünk, addig fusson, szomszédos atyámfia, s csapja ki az én disznóimat is a csordába!«

Hát jót nevettek azon a papon, de mivel disznókról esett a szó, Bolyai Farkas úr is jelentette magát, hogy ő is tud egy igaz történetet, amiben ugyancsak disznók is szerepelnek. Midőn ugyanis Némethonba ment volt Kemény Simonnal, ő az útra egy román kuktát is magával vitt, sokat nyavalyogván a gyomra miatt. Amint mentek volna szekerekön Saxóniában, egyszer az út mellett meglátnak egy sertécsordát s a disznók mellett a pásztort, ki három szegeletű kalapot viselt, kaputot és térdig a lábszárán harisnyát s a lábán pedig papucsot, s továbbá az egyik kezében pálcát tartott s a másikban könyvet. Látván ezt nagy ámulattal a román kukta is, hitetlenül kezdett pillogtatni, majd felkiáltott: »Atyaúristen, itt professzor őrzi a disznókat is!«

Ezen aztán csakugyan úgy nevettek, hogy a csók bizonyosnak látszott. Ámbár Nagy Sámuel és Horváth úrfiak is igen veselkedtek, amit megtett volna, láttam a szeme járásán, maga Dósa uram is, ha oly nagyon nem fél vala a feleségétől. Így azonban csak a remetei pörlekedő csizmadia történetét beszélte el, melyet végezetül Dósáné asszony még el is rontott. Mert a vége csücskét kikapta a férjének a szájából s le is harapta, nehogy csókot nyerjen a történet.

Hanem a fulánkos Dósáné elnyerte jutalmát, mert Nagy Sámuel úrfi neki való példázatot mondott a kebele asszonyról. Élt ugyanis Kebelében egy erős férfiú, ki a felesége szájjassága miatt sokat szenvedett. Istenem, mit csináljon! Hát végső szorultságában eljött ide Vásárhelyre egy patikároshoz. Mondá neki, hogy nem tudna-e valami orvosságot a nyelvesség ellen. Kinek kell, kérde a patikáros. Bizony a feleségemnek. Hát tud ő, szólott a patikáros, csakhogy az orvosság nagyon goromba. Nem baj, mondá az ember, mire a patikáros jól arcon csapta őt, szólván is melléje, hogy ezt adja be a feleségének; s ha pedig nem használna, hát akkor, s adott még egyet abból az orvosságból. No, haza ment nagy dühödten az ember s olyant húzott a feleségére, hogy az asszony menten az ágy alá bukott. Igen boldog lévén, másnap visszament a patikároshoz, kinek mondá:

- No, tekintetes uram, visszajöttem, hogy megköszönjem az orvosságot.

- Használt, úgy látom - mondá nevetve az úr.

- Igen, hála legyen a nagy Istennek.

- Mind a kettőt beadta?

- Éppen ez az, hogy az egyiket visszahoztam - felelé a markos ember s úgy vágta pofon a patikarost, hogy az bedőlt az üvegek közé.

Hát ezt mindenki ünnepelte, csak egyedül Horváth Károly vala búsultabb a többinél, hogy talán elesik a jutalomtól. De vitéz ember lévén, olyan történetet mondott, hogy a reménye szépen felcsillogott. Utána még Török János uramat is kívánta volna hallani valaki, de Bolyai Farkas úr azt mondotta, hogy aki elnyerte az egész virágszálat, annak a virág illatáért nem kell versengeni.

- Ellenben - tette hozzá - van egy zsenge ifjú itten.

Mivel én voltam az a zsenge ifjú, azonnyomban megforrósodott az arcom s ahogy kínomban ide-oda tekingettem, esdeklő szemem Törökné asszonyomra szállott, aki enyhe-kicsi bólintásokkal, csak mint a szellőben a virág, úgy intett nekem, hogy álljak bátran a küzdelemben. S ahogy intését rebegni láttam, hirtelen eszembe jutott a jakabfalvi holdvilágos történet, melyet András nagyapó szokott volt jókedvében elbeszélni.

- Hát volt Kászon földjén - kezdettem is mondani - vagyis élt ottan Jakabfalván egy Löketi Ferenc nevű legény. Egyik farsangon megházasodván ez a Löketi Ferenc, két hétig csak otthon imbolygott örökké. Hanem akkor azt mondá a feleségének, hogy neki a megélhetés miatt el kell az erdőre mennie, honnét hat napig nem tud hazajöni, mert igen sok a dolog s az erdő is

messze van. Hát elment. A harmadik napon azonban bejött este a házhoz egy kolduló barát és szállást kért. Oly nagy télen ilyen istenes embert nem lévén szokás elküldeni, az asszony szállást adott neki. Mivel azonban csak egyetlen nagy ágy volt s egyetlen nagy cserge takaró, ruhástól feküdtek le s hamar el is aludtak. Hideg lévén s igen besütvén a tornác felőli ablakon a holdvilág is, álmukban ártatlanul összébb húzódtak s a takarót is jól a fejükre vonták. Ellenben Löketi nem bírván szíve vágyának ellene állni, azon éjszaka szintén hazajött. A fejszét a tornácban csendesen felakasztotta, majd lábujjhegyen bement a házba s váratlan ajándok gyanánt odafeküdt a felesége mellé. Kiengedvén az ő visszafojtott lélekzetét, a takarót még feljebb találta húzni s hát megrettenve látja a bécsorgó holdvilágon, hogy hat láb nyújtózkodik alól. Pillogtatott egy darabig, hogy vajjon nem az ő szeme káprázik-e, de aztán elhatározta, hogy ő a hatból kettőt levág. Ki is ment a tornácba, hogy vegye a fejszét, de ahogy onnét betekintett az ablakon, hát csak négy lábat látott, ami két embernek éppen elegendő. Erre visszaakasztván a fejszét, megfenyegette a hamis holdat, majd boldogan vissza feküdt az ágyba és igen édesen aluvék fényes reggelig.

Hát ezt a kászoni bölcstörténetet nagy és vidám okulással fogadták; sőt Bolyai Farkas úr oly kedves szót nyilvánított, hogy a jutalmat nekem kell adni. Mivel a többiek engemet még nem is vettek egészen férfiú számba, ez ellen nem is szólott senki. Így hát Törökné Rózsa asszony hívólag fölemelte a két karját, mintha gyümölcsöt akarna szakasztani, mire én oda járultam hozzá és elnyertem tőle orcámra a jutalom csókot. Aztán felemelt poharakkal meg is éltettek engem, bár arra nem én voltam érdemes, hanem egyik felől András nagyapám, kitől a történetet hallottam volt s másfelől pedig a legszebb tündér asszony, kinek érintő csókja oly nevezetes jutalom tudott lenni.

Nevezetes a szónak valóságos értelmében, mert attól az estétől kezdve az életem fája úgy virágzásnak indult, mint a kerti fa is, midőn sok készülődés után reáragyog a nap és fürdetni kezdi éltető melegében. Irigylett hírem is elterjedvén az iskolában, mindenki tőlem vette íráshoz a szerszámaikat, csak hogy szólhasson velem; s hát még az arabus hetesben mily fényre gyúlt a csillagom! Bezzeg akkor Deák Farkas is szívesen barátkozott velem, bár azelőtt, mint híres ügyvéd fia, csak felfelé szokott nyájaskodni; s nagyba tekintett a teleki birtokosfi Horváth Mihály is, hogy a bátyja elől elnyertem a jutalmat. Úgyszintén a primárius is, ki akkor Muzsnai Pál volt, mindenben kedvezett nekem; s igen az osztály tanítója is, bizonyos szórszálhasogató Kardos József. Ezek közül Deák Farkast és Horváthot nem sokba vettem, de a primárius és az osztályos tanító kedvezése jó volt nekem arra, hogy például a kamarában sokáig égethessem olvasáshoz a gyertyát s hogy elmebeli virágzásomat a tanuló osztályban se üsse meg a dér.

Az a bibarcfavi Bartalis még büszkébb lett, hogy a barátom lehet; s Könczei Albert, kit legjobban szerettem, verset is ír vala rólam. Midőn azt a verset én elolvastam, különös gondolat ébredett bennem. Először megütődtem, mert sohasem hittem volna, hogy ilyen is lakhatik bennem; s darabig még magam előtt sem mertem szavakba formálni azt a kísértő gondolatot, mert egy hang így szólott bennem, dorgálva engemet; te vetemedett ember, hát prédára adnál valakit, aki ifjú világod legszebb gyertyájára reá röppintette a lángot?!

Mert mit gondoltam?

Azt ugyanis, hogy Könczei Albert, aki megnyerő módon tudott verset írni, legszebben Rózsa asszonyról írhatna költeményt; az ő aranylód bodros hajáról például, vagy a bársonyos szeméről; de leginkább arról, hogy elbájoló személyében egy tündér lakozik közöttünk.

Csak hogy ismét szólott a hang, feddvén engemet: te berecki számár, hát a barátodat, bárha szelíd méhecske is, reá uszítanád a te lelked édes mézére!? Ha nem volnál oly tutyi legény, inkább a tündér asszonyt ábrándjaidba takargatnád selymesen, vagy magad írnál dicséreteket és magasztalást róla!

Hát volt igazság ebben.

De tovább forogván magamban, végül mégis azt feleltem, hogy nagyobb lélek, ki nem rejti el, hanem megosztja az édes jót; és az álmok titkait is, hadd terjedjenek, mint az illat; s hadd írjon csak Kőnczei verseket, miközben én az életemet teszem költeménnyé, hogy írott vers helyett abból zengjen a tisztaság és abban érjenek a bajnoki tettek...

Egészen meglelkesültem ettől.

Vártam hát az alkalmas napot s midőn az elkövetkezett, szólottam Kőnczeinek, hogy menjünk el ketten a mezők felé kalandozni, mert titkos és nagy dolgot szeretnék mondani neki. Elindulván, elsőbben az Ebhát-utcában a filológus ház felé vezettem őt. Midőn elértük a házat, megkérdeztem tőle, hogy tudja-e ki lakik abban a házban. Nem tudta. Hát úgy nézze meg, folytatám, hogy lelkében tündér várának maradjon az a ház; s várva egyideig, hogy el is végezze a szemlélgetést, a katonai vár felé mentünk s ott ki a tágasabb fás mezőkre, hol az ősz már morgósan játszott a lehullott levelekkel. Addig még nem folytattam volt, amit a tündér várával elkezdtem, bár a Kőnczei tekintete oly esedezve csüngött rajtam, mint valami pókháló. Midőn azonban a Cigánymező alatt jobbra kanyarodtunk a Poklos völgye felé, elmondottam neki, hogy én lelkemben s a szívemben miképpen jártam s hogy Törökné Rózsa asszony valóságos tündér. Tiszta hevületemben az ő szépségét és bájosságának áramlását úgy tudám elmondani, hogy menvén-haladván, Kőnczei már nem is a csizmájában suppotgatott mellettem, ami csizma bizony nagy volt neki, hanem valósággal a föld felett libegett, képzelme hullámain. Mire aztán ki is érkeztünk a Poklos völgyébe, hogy más oldalról hazafelé kanyarodjunk, már harmadszor tett fogadalmat, hogy a Rózsa hölgy fennkölt személyéhez a verseket megírja.

Utána titkot is ígervén egymásnak, vissza mentünk az iskolába.

Attól az időtől kezdve jóformán el is temettük magunkat, mert a tanuláson kívül Kőnczei csak a verseken eszmélkedett, én pedig nagy mohósággal mindenféle könyveket olvastam, főképpen a görög harcosokról és a római hadi vezérekről; de olvastam későbbeni magyar és külhoni férfiakról is, akik hazájuk javára, vagy az emberi népnek serkentésére nagyot tettek.

Igy léptünk által a negyvenhetes esztendőbe, mely nem kezdődött valami jól, még pedig a Kőnczei legújabb verse miatt. Már korábban is írt volt hat darabot s azok olyan szép dicséretesek voltak, hogy örökké a zsebemben hordoztam őket. Igen, mert arra számítottam, hogy ha Török János uram valami üzenettel ismét haza találna küldeni, akkor Rózsa asszonynak olvasásra adom, melléje mondván, hogy vajjon érdemes versek-e, mert a barátom írta egy tünderről, akit elképzelt magának. Ezt a szándékomat a Kőnczei új verse bajba hozta, sőt bántotta az ábrándos képet is, amit Törökné asszonyomról ápolgattam magamban. Hát hogyne, hiszen újévi buzgalmában olyan verset írt, melyben az ördög megkísért egy Rózsa nevű tündért s oly csillogó gyöngyökkel bódítja el, melyekről aztán kitűnik, hogy hamisak voltak. Nagy harag fogott el, midőn elolvastam e verset s bizony szidalommal mondtam, hogy a Rózsa nevet szorgosan vegye ki a versből, de vegye ki az ördögöt is.

- Hát akkor mi marad benne?! - kérdezte Kőnczei.

- Az eszed tokja! - mondtam neki.

Hát erre úgy elöntötte őt a pulykaméreg, hogy a másik hat verset is visszakérte tőlem; s midőn vissza is adtam, még azt mondotta nekem, hogy így van jól, mert akinek virág kell, az szedjen az önnön kertjéből s ne a más virágaival ékesítse a maga tündérét. Ebből aztán nagy harag lett közöttünk s az a harag meg is keseredett hamarosan bennem. Ennek oka ama balszerencse volt, hogy annyi idő után Török uram éppen akkor küldött el ismét engemet a házához; s vers még egyetlen egy sem volt, amit meg tudtam volna mutatni Rózsa asszonynak. Gondolni lehet, hogy hányszor vitettem el Könczeit az ördögével, de egyebet ellene nem tettem. Igaz, nem is lett volna tanácsos bármit is tennem, mert rémületes baj lett volna abból, ha védekezésül a titkunkat közre adja, vagy éppen a fülébe jut Török János úrnak, hogy a felesége körül versekkel pillangózunk.

Fátyol azért maradott kettőnk között s tartott is egész farsangon keresztül. Húshagyó kedden azonban olyan dolog történt, ami végleg feledtette velem, hogy Könczei Törökné asszonyomra eresztette volt az ördögöt; sőt az én lelkem rajongó áradását is egészen más mederbe terelte.

Szokásban volt ugyanis, hogy húshagyó kedd délutánján el kell temetni a piactéren a farsangot. Erre a temetésre mi is elmentünk, hogy élvezettel nézegessük a gyászoló közönséget, mely a piactéren nagy lármával és zene-bonával ide-oda vonulgatott. A sereglet jórészen egyszerű emberekből állott s legfőképpen bolondos ifjából. Tarka-barka öltözeteket aggattak magukra és az arcjukra is sokan maskurát tettek. Némelyek törökbúza szárából kardot suhogtattak, vagy fapuskából a kecske hulladék kemény golyóit lövöldözték; ismét mások tők-főveggel gyászosan kornyikáltak, vagy rúdra duvasztott lantorna lámpással gyászoló nyájukat vezettek.

Egybe tartva mi is, kik az arabus hetesben laktunk, darabig csak rendes külsőnkkel ögyelegtünk, ide is kurjantván egyet s oda is egyet, miközben mókás siralmakat fujdogáltunk, a Lőte József kántorsága alatt. De midőn láttuk, hogy a mulató népek igen nagyba tekintenek minket, a külsőnket mi is kezdtük a játékhoz alkalmazni. Lőtének papirosból szakállat ragasztottunk s nagy kántorbotot kerítettünk neki; Bartalisknak a fejére hánckoszorút tettünk, minek a szálai le a válláig libegtek; Könczeit és Kutyavetyit ördögnek csináltuk; Horváth egészen a nyakába húzott egy cilindert, melyből csak az orra s a két szeme bukkant ki; Bong Ferenc zsebruhával fátyolozta el ábrázatát, nekem pedig holt szénnel bajuszt és irdatlan szemöldököt festettek a többiek s a törökbúza hajából lengő szakállat ragasztottak.

Amint későbbben emígy a legzajosabb kedvvel vonultunk volna a piactéren, hát egyszer láttuk, hogy a Poklos-utca felől három katona, afféle fogdosó széki katonák, szuronyos nagy puskákkal közelednek. Azt is láttuk, hogy öt vagy hat embert foglyul kísérnek, még pedig olyanformán, hogy két katona, ki a foglyok mellett oldalt örködött, szuronyát előre s egy kicsit az emberekre szegezve jött, míg a harmadik a rabok mögött hátul. Ahogy jöttek, hatalmasan kétoldalra torlasztván mindenkit az útból, a kezdődő alkonyatban már azt is láttuk, hogy a foglyok földi szegények s a kezeik vastag kötelekkel össze vannak kötözve. Ahol eljöttek, mindenütt megállt a víg mulatság s az emberek akadó szemekkel néztek a katonákra. Megközelítvén minket is, mi bizony nem siettünk félreállni az útból s amiatt a foglyok megálltak; Bartalist pedig, ki a hánckoszorú miatt nem is láthatott talán elég jól, az egyik katona a szuronyával üzni kezdte. Én már akkor szólottam volt a fogoly emberekhez, hogy kicsodák ők s miért kísérik megkötözve; s midőn Bartalist üzőbe vette volna a katona, éppen akkor válaszolták, az egyik magyarul s a másik románul, hogy jobbágyok ők, kik az úrbért a rossz termés miatt nem tudván kellőleg fizetni, most azért kísérik a széki börtönbe, mely Názánfalván vagyon. Mire ennyit ki tudtak szólani, már nagy sokaság hömpölyödött oda, továbbá a Bartalis csomójában pedig, mint a kicsapó láng, hirtelen kiáltás hangzott fel:

- Reá a katonára!

Mintha úgy láttam volna egy villanásra, hogy Bartalis reászőkik a katonára, de a következő pillantásból már csak azt tudom, hogy Bong Ferenc csakugyan reáugrott a másikra, aki oldalt állott a foglyok mellett. Hanem amikor őt ugrani láttam, már én is rajta voltam a hátulsó katonán, aki nem volt valami nagy vitéz, mert egy perc múlva a fegyvere már a kezemben volt s ő maga pedig a sokaság lábai között próbálgatott mászni. Bong is hozta a másik kobzott fegyvert, Bartalis pedig véres és szaggatott ruhában tört oda hozzánk, azzal a diadala nyögéssel, hogy az ő katonáját már sajtolja a nép. Míg ezek oly hamar történtek, a foglyok kezéről az emberek levágták a kötelet s a felbőszült sokadalomban úgy oda lettek egy perc alatt, mint Jézus Krisztus halála után az apostolok. Nem kérdezték a katonák, hogy ugyanbiza hova lettek a foglyok, mert a Bartalis bajnoka legtöbb csak négykézlábra tudott állani, a Bong Ferencének fityegett a jobbik lába s az én katonámon pedig csak egy fél nadrág dísztelenkedett.

Mindezeket csak sietve láttuk s hamar néztük meg, mert jónak véltük mi is, ha a foglyok után szintén a kámfor természetét követjük. Midőn aztán a Kisközön által már a kollégium felé suhantunk, többé nem féltünk attól, hogy személyünket akár kutatással is felfedhetik, mert hiszen kifestett ábrázatot vagy álarcot viseltünk valahányan. A szűk sikátorban, az iskola háta mögött, bezzeg volt nagy mosdás a hóban, maskurák dobálása és rendezgetés ruha dolgában. Szorgosan még esküt is tettünk egymásnak, hogy a farsangi jobbágyfelszabadításról nem beszélünk senkinek, s majd szerencsésen hazamentünk. Bent a szobában aztán Könczei félrehívott engemet az egyik sarokba s esdeklő szemmel arra kért, hogy felejtsem el neki a megkülönböztést a vers miatt, amit én szívesen megtettem, mondván:

- Okulj a múltból, de nézzünk a jövőbe.

Másnap rajtunk kívül mindenki a jobbágyi foglyok megszabadításáról beszélt és a hét egyiptomi csapásról, mely a három katonát érte. De mi a nagy eseményen hiába csodálkoztunk másoknál is jobban, mert olyanfélét kezdettek suttozni, hogy iskolai ifjak is voltak a piaci zendülésben. Néhány nap múlva aztán Török János uram négyszem közé vett engem a könyves teremben és megkérdezte, hogy mit tudok a dologról. Ugyan megsajdult a fülem töve, hogy mit volna jó most szólani, de abban a pillantásban már el is határoztam, hogy én nem hazudok; megvillanván az eszemben az is, hogy hiszen Török úr is szolga tanuló volt valamikor s igazi magyar ember.

- Az egyiket én döntöttem a földre - mondtam neki.

- S a másikat?

- Azt Bong Ferenc; s a harmadikat Bartalis a néppel.

Török János úr elgondolkozott, de csillogó szemén már láttam, hogy nincsen semmi baj. Azt mondta nekem, hogy ami kettőt tettem, azt jól tettem, mert egyik az volt, hogy a szegények pártjára állottam s a másik az volt, hogy nem hazudtam. De amit én és az arabus hetesek cselekedtek s ismét az, amit mi ketten beszélünk, mind a sírba tétessék, hol titkon fogja várni a feltámadást.

- Megértettük egyik a más? - kérdezte

- Mondhatom, hogy igen - feleltem neki.

Erre megölelve engem, a lapockámat meglapogatta és eleresztett.

Én virágos hant alá is tettem minden szót, tudván is, hogy miképpen kell azt cselekedni, mert hiszen a Jusztina elfogatása idején azt kedves anyámtól megtanultam volt. Így aztán baj és bolygatás nélkül folyhattak a hetek s a hónapok, melyeket művelésre jól használtam. Számos könyveket olvastam ugyanis, de még annál is többet tanultam. Vettem is hasznát a tanulásnak

elég szépen, mert a nyári közvizsgálat után megmaradtam az első padban. Ez pedig nyomós eredmény volt, mert így a segítő hivatalomban, mint könyves darabont, véglegesen megmaradtam; de első dolog volt azért is, mert a további felső osztályokban mindenki azon a helyen ülhetett aztán, melyet ebben a szintaktikai osztályban tudott magának ésszel megszerezni. Eme kedvező állapot mellett, ami engem szép jövővel biztatott, erőben és akaratban is sokat épültem, mert a farsangi háború s más igaz és meggyőzőtt ügyek arra tanítottak engem, hogy igaz szívvel és bátorsággal előre lehet haladni.

Nyáron tehát örömet vittem haza.

Atyámékat akkor sem találtam jobban, mint a tavaly, mert a termés ismét hasonló gyöngye volt s a megélhetéshez szűk a pénz. Jelen voltommal azonban sokat emeltem a kedvükön, miben az én bizakodásomnak sok része volt, de igen annak a százötven váltó forintnak is, melyet az írószerek eladása után rakosgattam magamnak össze. Ezzel a járulással aztán kedves anyám sem úgy volt, mint vala Jusztina dolgával, mert mindenkinek elbeszélte, hogy milyen kereső fia van neki. Magasztalása nyomán nőttem is sokat a bereckiek szemében, mert számosan ütötték bé magukat a házunkhoz, hogy lássanak engem; s ha mezőn vagy az utcán vettek észre, mindjárt nyájasan kérdeztek meg hogylétem felől, sőt ügyes-bajos dolgokban tanácsért is folyamodtak hozzám.

Különösen Márton pap gyakran járogatott hozzánk, bár annak a látogatásnak nem én voltam az első csalétke, hanem a sűrű beszélgetés a haza állapotáról, mely beszélgetést ő atyámmal s atyám véle folytatott, gyakran belémaradva sokáig az éjszakába is. Anyám nem szerette ezt a sok tusakodást; néha éppen ijedező volt és rossz sejtelmében meg-meg rebegett, mintha nehéz felhőket látott volna közeledni, melyek talán villámaikkal gyújtának és a méhükből jéggel vernek.

Amit nem felejtetek, legkivált akkor volt ily nyugtalan kedves anyám, midőn első szent királyunk napján Cseh Ignác uram-bátyám meglátogatott minket, még akkoron is abban a régi zekéjében, amelyben őt gyermekkoromban megismertem volt. Tudván, hogy mindig szívesen látjuk, este jött fel Szent-Katolnáról s atyám a lovait szinte erőszakkal kötötte bé az istállónkba, hogy Ignác bátya hadd maradjon minél bővebben. Anyám jó vacsorát készített, bort is hoztunk s közös kívánságra én által hívtam Márton papot is. Hát az elején nagy kedve telt kedves anyámnak, mert Ignác bácsi, a királybíró helyettese lévén, mindent tudott, ami csak Kézdiszékben igaz történet és híresztelés volt, s azokat az ő mézes módján bölcs szavakkal mind el is beszélte. Hanem aztán vacsora múltával a bátyám-uram zsebéből előkerült az »Erdélyi Híradó« nevű újság, melyből legalább egyet mindig hordott a zsebében, talán atyafiságban is lévén azzal a Méhes Sámuellel, aki csinálta az újságot. Az efféle nyomtatvány mind ijesztette anyámat, dehát hiába ejtette a vendégek elé azt a vélekedést, hogy némelyek hazug levélnek nevezik az újságot, mert bizony a férfiak úgy kezdték körül dongani azt a Híradót, mintha festék helyett mézzel nyomtatták volna. Volt benne a kolozsvári országgyűlésről, mely még akkor is folyt, egy tüzelő nagy cikkely s a közös kívánságom úgy szólt, hogy azt Ignác bácsi fennhangon olvassa el. Bátyám-uram nem tudván csak akadozva olvasni, azt mondá, hogy az olvasó üvegjét siettében otthon felejtette, mire Márton pap terítette maga elé az újságot, hogy ő felolvassa nekünk. Hát csakugyan érdemes és bátor írás volt, mert azt írta, hogy ama gyökeres újítások, melyekről oly dicséretesen tárgyal az országgyűlés, nyomban lépjenek törvénybe: vagyis a szegény nép javára, mely a nemzet törzsökét teszi, legyen új törvény, mely szabályozza az úrbéresek szolgálatait, nemkülönben a jobbágyi telkek osztályozását és élhetőbb állapotát, valamint az árendások könnyítő dolgát a mezei legelőkre nézve és az erdők dolgában.

- Nocsak, haladjanak is! - mondta Ignác bácsi, megdicsérvén az újságot is, mintha nem is nyomtatvány lett volna, hanem egy tüzes csikó legalább, aki az ő nevelésében növekszik.

- Csakugyan ez nem rossz hír - szólott Márton pap is.

Atyám már óvatosabb volt, mert összehúzott szemekkel a messzeségbe fürkészett, majd azt mondá, hogy a tudósításból még csak a tojások látszanak, de nem tudja, hogy azokból mik fognak kikelni. Hát eme helyes szavakra nagy beszéd indult, melyet Lázár bátyám és én is, ott ülven már felnőtteknek az asztal mellett, nagy figyelemmel hallgattunk. Mindenki elmondotta, hogy ő miképpen rendezné az ország állapotát, ha ugyan tőle függene, de mivel egy kicsit mindnyájunktól függ, a vallott meggyőződést munkálni kell tántorodás nélkül.

Két füllel hallgatván a beszédet, úgy éreztem, hogy Ignác bácsi és Márton pap jórészt egy ágon voltak, mert azt mondták, hogy a szaporodó jelek szerint hovatovább a nemzet egészen szembe kerül a császári németekkel; ha pedig ez keményen elkövetkezik, akkor a nemzetnek egységben kell állania. Egység ellenben csak úgy lehetséges, ha a nemzet még idejében keblére vonja a jobbágyi és zsellér népet is; ezt pedig úgy kell tenni, hogy a nemzet ünnepélyesen megfogadja, miszerint a közös megpróbáltatások után a szegény népet is mind szabad és élhető polgárokká teszi.

- Nem úgy vélem! - mondotta atyám.

A levegő már füstös és igen gyullasztó volt a kicsi szobában s mindenki azt hitte, csak én s talán Lázár bátyám nem, hogy atyám abba a parázslatba jeget kíván dobni. Jég helyett azonban szikrát pattantott belé, mert így folytatta:

- Nem utána, hanem mindjárt!

- Miképpen kéne ezt értenünk, uram-öcsém? - kérdezte az öreg királybíró, mire atyám a következőt mondá:

- Mivel úgy születtem, hogy a szemem nyitva legyen, a bajok világánál látni vélem, hogy mi van ebben az országban. Hát az van, hogy kevés gazdagoké a föld, a pénz, a hivatal és az emberség. Más szóval mind ama földi jók, amik együttvéve teszik a hazát. A haza pedig nem lehet keveseké, mert annak a szónak olyan foglalatja van, mely a szívben és az elmében az egész nemzetiség számára vagyon alkotva. Akik tehát kívül vannak rekesztve, azok nem is lehetnek való, hanem csak mondott hazafiak, mert miképpen lehetnének a fiai valaminek, ami nem atyjuk nekik! Első dolog hát, hogy a hazának fiaivá kell tenni őket, vagyis részeltetni a megélhető módon, mint szabad polgárokat; s nemkülönben a jogban is, mely új állapotukban védelmezze őket. Amíg ez végbe nem megy, a szegény nép nagy serege mulasztani fogja, hogy külső ellenség ellen folytasson harcot, mert hiszen előbb meg akarná erővel is szerezni, amit aztán védelmezni kívánjon. Ha ezt nem adják meg neki, vagy nem tudja sajátjának szerezni, hanem csak ígéretet nyer, akkor ellenség ellen bárki is csak egy hiedelmes hadat gyűjthet, amellyel könnyen úgy járhat, mint ama Dósa-haddal, amelyik a mennyek országa helyett elsőbben hazát akar vala szerezni magának.

Végezven, győzötten hallgatott mindenki.

- Igaz, a nyavalya törje ki! - mondta Ignác bácsi.

- Igaz, igaz - folytatta Márton pap is; - csakhogyan fog menni.

Atyám ezt elismerte, sőt engedelmesebb volt a papnál is, mert azt monda, hogy menjen nehezen, csak menjen valahogy. De ha semmiképpen sem fog az ő gondolata eredményre haladni, akkor Erdély országában nagy baj és bánat lesz, mert az urak többet vesztenek majdan, mint amennyit a szegények nyernek.

Anyám, ki a nehéz szóváltások alatt egyre nagyobbakat sóhajtott, már alig szenvedte magát az asztal mellett.

- No, s mit szólnak a legények? - nézett rám és Lázárra Ignác bácsi.

- Én találok atyámmal - feleltem - mert amit járásaimban s Vásárhely városában is láttam, hát abban hasonló intelem rejlik.

S az aggodalmat még meg is kell toldanom, mert egyszer Bolyai Farkas úr, ki legnagyobb tudós ember, azt mondotta volt, hogy országos zendüléstől vagy háborútól őrizzen minket az Isten, mert akkor a muszka cár hadai is bójönek s úgy leszünk, mint Galícia.

- No, úgy-e! - vette fel atyám.

Nehéz fejfel bölintott a zekés öreg, miközben már fordult is Lázár bátyám felé, kitől ugyancsak megkérdezte, hogy mit gondol.

- Ha eljön az idő - monda Lázár - hogy atyám megfog egy urat, a másikon én is rajta leszek.

Hát erre kedves anyám nagy rettegésbe esett s minket esdekelve kért, hogy ne beszéljünk többet a világ és az ország nagy dolgairól, mert ha tovább is azt fogjuk osztani, neki egy fertály óra múlva egy csepp hazája sem marad. Már pedig neki férje-ura van s két növendék fia, kikkel együttesen szabad portán szabadon kélódik, miközben azon a nyelven énekelhet vagy kesereghet, amelyre szülő anyja tanította. Ez pedig mi lehetne más, mint éppen ama féltett földi adomány, amit hazának szokás nevezni! Ha pedig ez hazája neki s más ezer asszonyoknak, akkor a férfiak egyengessék ezt és ne örökké a terhes messzeségbe röpködjének, mert onnét csak rontó felhőket hajtanak ide...

Midőn ezt kimondhatá, már a könnyütől olyan fényes lett a szeme, mint két óriási gyöngy, melyekről a csillogás mindjárt potyogni kezd.

- Most mért sírsz, Borbára?! - kérdezte atyám.

Anyám felállt és a kötenyét, melyen virágok voltak, a szeméhez emelte; aztán sóhajtozó, halk sírással kifelé indult a szobából, de a küszöbnél még félig visszafordult és szelíden azt mondta:

- Te még nem láttál olyant, hogy mikor a férfiak harcolnak, akkor az asszonyok sírnak?...

Kimenvén ezzel a szóval, atyám leszegett fejfel maradott az asztalnál s ahogy ott ült a dugult csendben, homlokába hullott némely hajtincsével, olyan volt éppen, mint egy viharból leszállott nagy madár. Senki nem tudta, hogy ily percben mit volna jó és illendő szólni; majd aztán, mintha lett volna a háznál egy síró gyermek, ki végtére éppen elaludt, nagyhalkan azt monda Ignác bácsi, hogy csakugyan hagyjuk most ország nagy dolgait s beszéljünk valami vidítóbbat. Nem tudom, mit találtak aztán vidító beszédet, mert én igen anyás fiú lévén, akkor szintén kimentem a szobából, hátha találnék egy égi szót vagy foghatnék valami tündöklő pillangót, mellyel kedves anyámat meg tudnám vigasztalni.

Igy múlt el ez a nyárvégi este, hullámozva szívem és elmém partja között, mely ringása érzelmeimnek tartott is jódarabig, mert sem a férfiak aggodalmas beszélgetését, sem pedig a kedves anyám könnyeit nem tudtam feledni. De aztán visszamenvén az iskolába s már a negyedik retorikai osztályba, az anyám fényes két szeme páros csillaggá kezdett távolodni, mialatt egyre nőttek a való világnak morajlásai és nyughatatlan elmémet maguknak csábították az események.

Bár igaz, nem egy-kettőre.

Mert az atyám természete után a szeg fejét magam is szerettem jól megkeresni s nem a szeg árnyékát verni a semmibe, mint némelyek tenni szeretik; s bizony a kénytelen küszködés is megtanított arra, hogy előbb a vizet megnézzem s csak azután menjek belé. De annyit már érkezésem után mindjárt láttam, hogy az idők nagyobb fodrokat hánynak, mint eddigelé bármikor, mert midőn a nyár hevéből mi osztályos társak s kivált a kamarai barátok egybe- gyűltünk, mindenki erjesztő híreket és fenekedést hozott a maga tájékáról. Ezeket aztán napjában is, de estére kelve leginkább, egymásnak mind elbeszéltük a kamarában. Midőn a sor reám jutott, én is híven elmondottam azt a beszélgetést, mely ama emlékezetes estén, a zekés királybíró jelenlétében, nálunk is folyt vala. Miután találó szavakkal jól elsoroltam az atyám vélekedését, a végére még hozzátettem, hogy magam is atyám szerint vélekedem, de biztos reménnyel vagyok, hogy a kamarában mások is. Hát ennek ellene ugyan senki nem mondott, de nagy elmés csata indulván, lassanként mégis úgy lett, hogy a különbözőségek megmutatkoztak. Bartalis és Könczei, mint szegényül eleresztett fiúk, egészen osztották igazamat s a hallgatag Lőte József is nekem bólogatott. De már Horváth Mihály, ki a teleki királybíró fia volt, a köznemesség pártjára állott, melyet annyira okosnak és bátornak mondott, hogy a törzsökös szegény nép vakon is követheti. Kutyavetyi, ki az eltemetést már régen feledte volt, néhány perc alatt oly rendet csinált a szájával, hogy a németeket mind kiirtotta, a magyar szegénységet megrégulázta, a román jobbágyokat keményen megfenyegette s midőn már csak ő maradt s véle a császár, akkor így szólt:

- S boldog lesz mindenki!

Egyet neveltünk rajta, majd Bong Ferenc, legerősebb fiú lévén, megfogta Kutyavetyit és fálnak fordította, mint egy rossz képet; aztán a helyébe ült és azt mondta, hogy a jövő serege a tanult osztály, melynek a vizsgát úgy kell letennie, hogy egyfelől törvényekkel jobbít a nép állapotán, másfelől pedig bármilyen veszély esetén előremegy a haza védelmében.

- Jól mondja Bong Feri - folytatta Deák Farkas, ki a magába gyűjtött betűket nem mindig emésztette meg, - igen jól mondja, hogy a veszély lehetséges, mert jóltudó atyámtól éppen mostanában hallottam, hogy Olaszthonban mozgolódás van, összefogván a szárdus király és az új pápa.

Kutyavetyi rögvest megfordult és felkiáltott:

- Mit hallok, hát új pápa van?!

- Új bizony - mondá bölcsen tovább az ügyvéd fia - s még pedig olyan, aki a szárdus királlyal együtt az olaszokat egyetlen ország aklába akarja gyűjteni. Mivel pedig, hiszen jól tudjuk, az a gazdag Lombárdia a miénk, Bécsben igen meg vannak ijedve s viszik arrafelé a magyar katonákat. Csakhogy a porosz király is fenyegeti Bécset, szintén egyesíteni akarván mind az összes németeket. No már most, látván Kossuth Lajos magyarok vezére, hogy túlfelől huzigálják a császár kabátját, innétfelől már ő is kezdi rángatni. Már ámul mind ez ország, hogy tenni ilyent is lehet s ebből könnyen oda gondol a szegény nép, hogy nicsak, ha Kossuthnak szabad a császár kabátját ráncigálni, akkor nekem is szabad lesz az urak kabátján vonni egynéhányat. Ebből pedig jó nem lesz, miből az következik, hogy a népet nem visszavonásra kell biztatni, hanem ellenkező módon éppen arra, hogy a nehéz idők küszöbén mind együtt tartson, aki magyar.

Nem állhatván meg, azt találtam mondani a Deák Farkas beszédére, hogy no, a szőrit mind elmondta; s arra Bong Ferenc is rávágta, szólván:

- Csak a szarvát hagyta ki!

Mivel nagy kacagás támadt a kettőnk bélyegzése után, Deák Farkas, ki elbeszélő tudományára igen kényes volt, úgy megharagudott, hogy menten felállott helyéről és úgy mene ki, mintha Jézus helyett prédikál vala nekünk, értetlen pogányoknak. Mindenkinek rendel azonban jó lelket a sors, mert Horváth Gáspár, ki éppen frissen avatott deák volt s akkor a mi kamaránkban primárius, mindjárt védelembe vette az elfelhőzött Deákot, azt mondván róla, hogy ügyünket valóban csak úgy ítéltük meg helyesen, ha a nagyvilág dolgaira is figyelmet vetünk.

Ebben aztán meg is maradtunk.

Ahogy múlni kezdtek a napok, Török János úron is láttam, hogy igen teli van, mert feltetsző módon nyughatatlan volt s a figyelmével csapongó. Bár szégyellem, de legelsőbbben arra gondoltam, hogy talán nem a tündér felesége tett valamit a Könczei verse szerint; azonban hamisan gondoltam ilyent, mert az egyik este mellém ragadt a könyvtáros teremben s akkor elpanaszolta, hogy bármit tegyen is, sehol sem találja helyét, akár nagy vihar előtt a megérző állat. A félős király oly hálóban van, amelyet a magyarok ellenségei szőttek; s mivel a kolozsvári országgyűlés úrbéres törvényeit sem akarja szentesíteni, a nép mindenütt borzolódik; s mivel a magyarhoniak egyesülést akarnak Erdéllyel, a románok és a szászok orrukát fintorgatják. A bajok tehát gyülekeznek, miközben a katonáink külső földön vannak, vagy ha itthon, akkor német szó alatt.

- Mi lesz velünk?! - kérdezte.

S átható nézéssel nézett reám.

- Ami máskor, az lesz - feleltem.

Hanem alig mondhatám ki a szót, már meg is bántam, mert valahogy suta volt; mert sem a Török úr aggodalmába nem vegyített reményt, mint ahogy akartam volna, sem az én megtorlódott gondolataimról nem adott igaz hírt. Félre is vitte rögvest professzor uramat, mert ijedelmes arccal monda, hogy hiszen máskor rosszul volt, mert örökké vesztettünk.

- Vesztettünk, de megvagyunk - igyekeztem javítani.

Hát ebbe a szalmaszálnak Török úr meg is fogódzott, mert olyan természete volt, hogy a pillangó látása már mindjárt a ragyogó napot idézte neki. S mivel segítettem is rajta, annak a szalmaszálnak az erején hamarosan kiúszunk a magyar nemzet virágos jövődjébe, hol csakugyan ragyogott a mi képzelte napunk.

Utána fűtyörészve ment haza a feleségéhez, én pedig fel az arabus hetesbe, ahol egy esztendő után először kérdeztem meg Könczeitől, hogy a tünderről alkotott versei megvannak-e, mert ha igen, akkor kérném őket. Könczei már az ágyban feküdt s szavamra ide-oda igyekezett fordulni, majd bámulni kezdte a gyenge gyertyavilágot, mikor is bevallotta, hogy a költemények nincsenek meg, mert azokat, valamennyit, otthon egy adóhajtó leányának adta, örök emlékül. Hejh, a kufár lelkit neki, gondoltam magamban, hát miféle dolog az, hogy a mi verseinket, melyek a női világ legszebb gyöngyéről szólottak, éppen egy adóhajtó leányának vesztegesse oda!

- Hogyan tehetéd?! - kérdeztem.

- Én írtam őket! - felelte Könczei.

Azt hittem, mindjárt sújtok egyet a fejére, ami kezem ügyében is volt, mert Könczei éppen mellettem feküdt alól, a kihúzó ágyban. De mégis megtűrtöttem magamat, hogy előbb a végire járassak az egész dolognak; s dühös eszemmel így találtam szólani:

- De a tárgyat én adtam a versekhez!

Hát erre Könczei felkönyökölt az ágyban, hogy még közelebb kerüljön hozzám s úgy mondta sűgva:

- Törökné úrasszony nem tárgy, hanem személy!

Ebben oly igaza volt, hogy be is dugultam tőle s hamarjában nem tudtam szólni semmit. Csillapodván is ezalatt, az adakozás körülményeit kezdettem kérdezgetni, mire Könczei, mint győztes egyén, dicsekedve mondotta el, hogy az adóhajtó leányát is Rozáliának hívják, Bokros Rozáliának. Tizenhat esztendő és a haja oly fekete mint a holló szárnya. A patak mellett ajánlotta oda neki a verseket, egy óriási fűzfa alatt, minek az ágai szinte a földig borultak. Midőn ott a fa árnyában ama verset is elolvasta neki, melyben az a bizonyos ördög kísértőnek szerepel, akkor a Rozália orcáját pír szállotta meg, majd később meg tudakolta, hogy ki lenne az a csintalan ördög.

- S te mit feleltél? - kérdeztem.

- Téged neveztelek meg - mondta Könczei.

No várj, gondoltam magamban, ha te boltot nyitottál a lelkedben, akkor lássad az adóját; s másnap, nagy titokban s változtatott írással, egy levelet írtam, amely így szólt:

»Lelkem oly furcsán zavarodva van, hogy azt sem tudom, hogy önt, Könczei Albert úrfit miképpen illenék szólítanom. Ellenben azt tudom, hogy felbolygató lovagomnak csakis önt nevezhetem, mert az ön költeményei tették, hogy az éjszakákat álmatlanságban töltöm. Kénytelenségből már kipróbáltam érzelmeimet másra is ruházni, hogy valóságot érezhetvén, szívem csitulna. S orvossággal is kezdek élni, de a megfelelőt nem tudom feltalálni. Végső eset következvén, bár kissé pirulok, de kényszerülök arra kérni önt, mint ki álmatlan nyugtalanságomat megszerezte, hogy onnét a tudós városból küldene nekem oly hathatós orvosságot, mely sorvasztó álmatlanság ellen gyógyító lenne. Ezért köszönetet fog nyerni tőlem, nemcsak szívbeli szókkal, melyeket íme, már mostan is küldök. Bokros Rozália.«

Elolvasván a végzett levelet, itt-ott még rontottam rajta, hogy egy olyan Rozália részéről megfelelőbb legyen; azután kópertába tettem, azt gonddal leragasztottam és a Könczei Albert nevére, Maros-Vásárhelyre a kollégyiomba, megcímeztem. Utána haza is írtam egy másik levelet, melynek borítékjába az első betétem, kérvén kedves anyámat, hogy otthon adja postaszekérre, hadd legyen öröme Könczei barátomnak is, mert igen sűrűn panaszolja, hogy neki hazulról sohasem küldenek levelet.

S elment a levél.

Utána, hogy a várakozás is könnyebb legyen, igyekeztem nagyobb eseményekkel is tarkítani az életemet. Ezek között az első helyre kívánczik az a nevezetes látogatásom, melyet egy szombat délutánján a Haynal-majorban tettem. Bár visszaérkezésem óta már kétízben is voltam megpezsdíteni Márton bácsiékat, mégis gondoltam, hogy ismét elmegyek, hátha a hölgykisasszonnyal is beszélni tudnék. Szerencse kísért, mert levetkőzött ősz lévén immár, Róza kisasszony a tél előtt éppen magát költöztette a városi lakásba. Segítségére szegődvén, megkérdeztem tőle, hogy miképpen volnának a haza és a világ dolgai, mert bent a kollégyiomban buzog minden. Mondaná meg ő, ki más nyelveken is jól tudja magát tájékozni s oly hő honleány is, hogy vajjon nem vaktában buzogunk-e. Mint a miatyánkot, annyira bizonyosra mondá, hogy az ifjúság jobbító izzása nem alaptalan. Elő sorolta nekem mind a hazai s mind a külhoni mozgó jeleket, melyeknek egyrészt én nem is hallottam odáig. S elmondá azt is, hogy az ő sógor ura, bizonyos Topler Simon, ki akkor követ volt s kinek a felesége éppen nem régen hala meg szegénynek, úgyszintén imígy gondolkozik; de sőt Pest-Budán is járván,

nevezett sógora azzal a hírrel tért vissza, hogy Kossuth Lajos, aki Pest megyének most lett a követe, a jobbágyság teljes felszabadítását fogja törvénybe követelni.

- Nagy szó! - mondtam.

Midőn elismerte a kisasszony is, hogy bizony új kor ígéje ez a nagy szó, akkor a szívemet nagy forróság öntötte el s valahogy éppen Márton bácsi jutott eszembe, ki itt van ugyan a majorban, de csak lebegve, mint menedékhelyen. Abban a pillanatban merész gondolat villant meg az agyamban s kis ideig tusakodtam is, hogy merjem-e vajjon kimondani, vagy inkább üzzem el. Mégis úgy határoztam, hogy én bizony kimondom, s így szóltam:

- Tekintetes hölgy! Ön tudja, hogy én mindenkinek a pártján vagyok, aki él-hal a haza jobbításán, melynek végbe vitele szükséges. Így tehát a jobbágyok tulajdonba hozása is, mint legnagyobb dolog. Dicső példának vélném ebben előljárni s aki megteszi, talán az önnön hasznára is cselekszi azt, mert a jövőnk nehéz idők kegyesek lesznek az ily hazafiakkal.

Nagy figyelemmel nézett reám a kisasszony.

- Mire gondolsz? - kérdezte.

- Én Márton bácsiékra - mondtam.

- Adnók tulajdonba nekik a házacskát, úgy-e?

- Igen; s földet is hozzá a majorból.

Hogyne, mondhatta volna a kisasszony, még a toronyórát is nekik adják; de csak annyit szólt, hogy atyja-uránál szóba hozza ezt a nemes gondolatot. Ennél többet elsőre nem is kívánhatván, egyéb hasznos dolgokról beszélgettünk; majd be a városba is együtt mentünk s midőn az iskola előtt elváltam tőle, boldog melegségben zsongott a lelkem és sok olyan honleányt kívántam a hazának, mint amilyen Róza kisasszony volt.

Ismét olyan napok következtek, melyeken a vélekedések sokat harcoltak egymással; s kezdett az is divatba jönni, hogy tilos könyveket hordottunk fel a kamarába s azokból fennhangon olvasott a többieknek valaki, leginkább jómagam vagy Bong Ferenc, akinek elhihető erős hangja volt. A könyvek hordásában Horváth Mihály járt elől, mert neki sok efféle könyvet dugott oda ama Károly bátyja, kitől a Törökné asszonyom jutalom csókját elnyertem volt. Mellette azonban Deák Farkas sem maradott el, de ő újság leveleket hordott inkább, melyeket ügyvédő atyjától lopogatott el.

Igy aztán nem csoda, hogy a Bokros Rozália levelét szinte meg is felejtettem. Hanem a hat krajcár, mibe az a levél nekem belekerült, nem vészett kárba, mert december második péntekén, midőn éppen a tél nagy hava lehullott, azt vettem észre, hogy Könczei jár-keel folyton s nem nyughatik, mint a tojós tyúk.

- Mi bajod van, kedves barátom? - kértem tőle.

Dugott helyre vitt s a titok megtartására esküt kívánván tőlem, amit el is nyert, kezembe adta a Bokros Rozália megérkezett levelét, melyet én írtam vala, de amelyet most növekvő ámuldozással olvastam végig.

- No szegény... - mondtam komolyan.

- Mit tegyek? - kérdezte.

- Mit? Hát segíts rajta, ha kereszténynek nevezed magadat!

Oly gyámoltalan volt, hogy színlelés nélkül is meg lehetett volna sajnálni szegényt; s mint kebelbarátja, azt mondtam neki, hogy én ismerek egy jó patikáriust s megteszem szívesen, ami tőlem telik. Kért is, hogy tegyem meg minél hamarább. Én nem is vártam sokáig, hanem mindjárt elmentem egy patikába s ott elmondván egy ragyásarcú patikáriusnak, hogy minő tréfáról lenne szó, valami ártatlan vizet kértem tőle. Erre egy erős, lapos üveget vett elő, abba tiszta vizet töltött, majd valamit belé pottyantott, mi a vizet rózsaszínre festette.

- Az mi volt? - kérdeztem.

- Csehországi keserű só - mondta reám kacintva.

- De ártatlan?

- A báránynak is be lehet adni.

Igy megnyugtattván engem az ábrándos folyadék felől, az üvegnek kívül is megadta a módját, mert a dugót pecsétes papirossal leborította s az oldalára kis cédulát ragasztott, melyre ráírta gondosan: »Lefekvés előtt egy kanálkával«. No, én nagy diadallal, mint legjobb orvosságot, haza vittem a festett vizet s bár egy garast kelle fizetnem érte, azt mondtam Könceinek, hogy tekintse egy aggódó jóbarát szíves ajándékának. Sűrűn hálálkodott érte, hogy szíve gondjában így megsegítettem, majd a tetszetős orvosságot el is küldötte a beteg személynek, melléje fektetvén egy levelecskét is, melyben álomhozó csodaszernek, magasztalta az orvosságot és kérte az egek urát, hogy annak szorgalmas használata után édes álmait hozza meg.

Bensőkben így jól megnyugodván mind a ketten, ismét szorgalommal tellegettük egymás után az iskolai napokat, melyeket a tüzelő vélekedések és a szócsaták mindinkább megtöltöttek. Sőt az egyik napon kora estve, olyan véletlen dolog történt, mely az egész iskolában s még a városban is nevezetessé tette az arabus hetest; másfelől pedig szép bizonyosság lett arra, hogy ifjú szívünk a nép titkos vágyát dobogta hangosan. Ugyanis háttal az ablakhoz állva s két gyertya között, melyek a fali tartókban jobbra-balra nyújtózkodtak, éppen a kalapos király versét kezdem a többieknek fennhangon olvasni, de midőn odáig haladhaték, hogy:

A királyi névben küldött fogadások

Csak olyanok voltak, mint hazudozások, -

hát akkor oda szóla nekem primárius Horváth, ki igen kényes és elég csenevész ifjú volt, hogy várjak egy kicsit, mert a füst nagyon marja a szemét s az ablakot ki kellene kis időre nyitani. Mivel a kályha, az ő kacskaringós kürtőjének két hajlatában, minden szélfuvintásra csakugyan pöffentett egy-egy csomó füstöt, kinyitottam az ablakot, hadd távozzék a Horváth közeliből a füst. Hanem ugyanakkor, benne lévén jól a hevületben, magam nem távoztam a nyitott ablaktól, hanem tovább olvastam a verset. Hangomat egyre jobban edzették a szavak s így bizony elég harsány vala, midőn később ezt olvasám:

Mért gyermekségedben nem tudtuk felőled,

Hogy kalapos király fog lenni belőled?

Hidd el, hogy véled is másképp bántunk volna:

Most kegyetlenséged magyart nem gázolna...

Gondolni lehet, hogy sem a hideget nem éreztem a hátamon, sem azzal nem ügyeltem, hogy az ablak az utcára szól, hanem csak egyet ismertem: csapjanak fel lánggal és lobogjanak az utolsó szavak:

*Nem bánhatsz kényedre magyar szabadsággal,
Mert amíg koronánk homlokodra nem száll:
Erőszakos úr vagy, nem pediglen király!*

Elcsattanván a *király* is, még a levegőben hangzott, amidőn nagy tapsolás zúdult fel a hátam mögött s közben egy-egy kiáltás, hogy úgy van! Hamar hátrafordultam, hogy vajjon nem más tanulók állanak-e valahol lesben, de biza nem, mert az ablak alatt valami harmincig való emberek valának összeverődve, többségben mind szegény emberek, földművelők, fuvarozók, jónéhány mesterlegények s még asszonyok is valamennyi. Egyszeriben kihajoltam az ablakon, hogy szóljak bár egy szót hozzájuk, de nem tudék, mert az emberek nyújtott nyakkal még jobban kezdetek felfelé kiabálni, hogy le a királlyal s vesszen az erőszak! Ejnye, gondoltam, itt a medréből ideje előtt kifut a dolog, ha valamit nem teszek; s a többi társaim közül, kik immár mind a hátamra gyűltek volt, kezdettem integetni az embereknek, hogy hallgassanak, mert én valamit szólni akarok. Erre mindjárt hagytak is csendet nekem.

- Emberek! - mondtam. - Ügyelni kell, mert nem a mostani királyt, hanem a kalapos királyt szídják a vers!

- Mind kalapos! - kiáltották vissza.

Erre közöttünk is zaj támadott, mert egyik-másik nagy hanggal nevetett, primárius Horváth pedig az ablakot akarta betétni; s az a Kuttyavetyi éppenséggel azt kiabálta vissza, hogy koronás király is van, nemcsak kalapos!

Nem tudom, mire jutott volna e hangos kavargás, ha Bong Ferenc meg nem találja hamarjában a módját, hogy miképpen lehet annak jó véget vetni. De ő igen erős lévén, mint ahogy mondtam is volt, mindnyájunkat félresöpört az ablakból és a *Szózatot* hallatá a várakozó embereknek, kik aztán el is széledeztek. Azonban másnap, ugyanaz időben ismét egybe gyülekeztek az ablak alatt s hasonló kívántak hallani, mint előző napon. Nem tagadván meg tőlük, kik a hidegben oda eljöttek, a dicséretes hazafiúi kíváncsalmat, szokásba jött az ablakból való szózatolás, minek a híre igen kezdett elterjedni.

Ennek közben történt, hogy karácsony előtt két nappal, vagyis éppen csütörtöki napon, Könczeinek levele érkezett. Látván, hogy csak az adóhajtó leánya írhatta, rögvést hozzájött a levéllel, hogy közösen örvendezve olvassuk el, mert hiszen a leány álmatlanságának gyógyításában is együtt fáradoztunk. Meg is bontotta Könczei a levelet, ami nem volt nagyon hosszú, mert csak ennyit írt Bokros Rozália:

»Micsoda dolgot tett, haszontalanul!! Ki mondta, hogy én beteg vagyok! Aludni legjobban tudok, oktan bármit álmodik felőlem. Orvossága kutyának kell, maga verseivel ugyan csak. Idvezlésre sem érdemes ilyen fiú. Hadgyon engem békében!!

Bokros Rozália.«

- Hát ez midolog?! - kérdezte szegény Könczei.

Tettem, hogy magam is váltig csodálkozom; majd méltatlankodva azt mondtam, hogy a parti fűzfá alatt nem én ültem a leánnyal, mert ha én ültem volna, akkor vagy írni tanítottam volna meg, vagy pedig úszni a többi ludacskákkal.

- De a másik levelet szépen és jól írta volt! - védekezett Könczei.

- Azt meghiszem! - futott ki rögvést a számon.

S az ugri szót már éppen el akarám ütni valamivel, midőn nagy ámulatomra Márton bácsit pillantottam meg, aki egyenesen felénk lépegetett az iskolai gangon, minek egyik hajlatában állottunk mi ketten a fõrmedõ levéllel. Ejnye, gondoltam, a majorban valami baj lesz, mert hiszen Márton bácsi ide nem jönne különben. S nagy gonddal ki volt öltöztetve az öreg: kedves arca szépen megborotválva, a csizmája villog s a fekete kalapját, mintha nem is az övé volna, oly kímélettel a kezében hozza.

- No-né, kit látok! - kiáltottam feléje.

Köszönt az öreg nagy illedelmesen s még Könczeivel is kezet szorított, nehogy valamit elmulasszon. Ügyelvén ezalatt az arcát, már megnyugodtam a baj felõl, mert a templomi arcon árnyék nem látszott. Hanem másféle jötte célját sem monda s az én kerülgetésekre is csak melléje mondott egy-egy szót, mely aztán el is kanyargott mindjárt, mint a füst. Node, midõn látta immár, hogy jól kifárasztotta a kíváncsiságomat, mégis így szólt:

- Ketten küldének engemet.

Istenem, ki lehet az a kettõ, gondoltam magamban, de Márton bácsi már folytatta is:

- Ketten, mert Györgyina feleségem is küldött s én is küldöttem magamat. Azt üzenjük mind a ketten, kérvén is téged, kedves úröcsém, hogy karácsony napi délebedre tisztelj meg minket a majorban.

Hasztalan példálózás helyett, hogy nyilván aranylakodalom lesz, szépen megköszöntem az ünnepi hívást, majd Könczeit is ajánlottam, mint a legjobb barátomat, hogy szintén hívná meg az öreg.

- Ott elfér - mondta mosolyogva.

Fényes csizmájában elkopogtatván az öreg, Könczeire néztem, hadd lám a meghívás mennyit gyógyított rajta. Eleget, mert a levelet a zsebébe rejtette s többet nem is szólt róla. Még két nap múlva sem, amikor a patyolat hóban mendegéltünk a major felé, hogy a titkos karácsonyi délebedben részesüljünk. Derûs kedvességgel fogadtak minket, sõt Györgyina néne úrfinak tisztelt engem, amit azelőtt sohasem tett. Mondtam is neki, hogy ne tegyen engem magasabb ágra, hanem legyen Vince fiam továbbra is, de a vénasszony vitézül állott a maga szándéka mellett, mondogatván:

- Jaj, lelkem úrfi, ön-maga már igen sokat tanult.

No, jól van, asztalhoz ültünk s megettük a délebedet, melynél jobbat azon a napon még a deák püspök sem evett bizonyosan. S ahogy a végén ott üldögélnénk s arcunk kerekre telve mosolyogna, mint egy-egy teli nappali hold, hát felállott Márton bácsi s mint aki ünnepi köszöntõt kíván elmondani, szólani kezdett. Azt mondta, hogy tél idején megjött az igazi tavasz első szellõje, mely az õ öreg szívükben megfuvintá az ellankadt tüzet. Fuvintott a jövendõ arany szele s õk hosszú, nyomott álomból arra ébredtek, hogy oly házacskában laknak, ami immár az övék; s a tulajdon házacska mellett oly földet takar a hó, mely úgyszintén az övék.

Györgyina néne sírni kezdett.

- Ennek az áldott tavaszi szellõnek - folytatta Márton bácsi - ennek a lelke te voltál, szívünk napos fia, Vince úröcsém; ezért köszönet neked, úgy a bethlehemi kisdéd, mint a magunk nevében, ámen.

Bizony, neki is könny lepte el a szemét, de azért, leülvén hamarjában, odaszólt a feleségének:

- Ne sírj, Györgyina!

Gondolni lehet, hogy az én szemem mögött is igen gyúlt a könnyek párája, ami ily boldogságban másképpen nem is lehet; de még Kőnczei is, ki semmiről semmit sem tudott, még ő is szipogni kezdett. De poharat koccintván, hamar elszálltak a felhők s a visszaözlő derűben én is megidézhettem a hölgy-kisasszonyt s az ő édesatyját, rájuk szállatva minden érdemet.

S rajtuk az meg is maradván, ebben töltöttünk még egy órácskát, majd ketten Kőnczeivel elindultunk hazafelé, nehogy a korai téli este odalepjen. Szótlanul mendegéltünk és piros orcával, mert nemcsak egymásra köszöngettük vala a bort, hanem Róza kisasszonyra és Haynal nemzetes uramra különösen, de igen a szebb jövőre is. Az ösvény-úton én mentem elől s Kőnczei utánam ropogtatta a havat. A jövő gomolygó ködét látván magam előtt, a sors furcsa folyamán gondolkoztam magamban; majd hirtelen az futott eszembe, hogy vajjon Kőnczei miről tudhat eszmélkedni, hátul abban a nagy szótalanságban.

- A levélre gondolsz? - ejtettem mentemből hátra.

- Arra! - mondta egyenesen.

- Melyikre?

- Hát a másodikra! - monda szinte megbotránkozva.

- Látod, milyen vagy! - folytattam, mintha nevelő bátyja lettem volna. - Van egy jó levél s van egy rossz: s te nem a jóra gondolsz, hanem a rosszra. Légy pillangó inkább, ki a fényességbe száll, s ne disznószőcs, amelyik örökké csak a borulatot keresi.

Nehogy mindenben igazam legyen, a disznószőcsöt sündisznóra javította; majd utána azt mondotta, hogy ebben a dologban bajosan lehetne pillangó, mert azt az első jó levelet nem a leány írta.

- Hát?

- Azt nem tudom.

No, itt a perc, véltem magamban: s elmondám híven, hogy az első levelet csakugyan én írtam s az orvosság is csak ártalmatlan festett víz volt; s mindezt az igazságos gondviselés nevében tettem, mert aki árulást követ el, bárha enyhe módon is, az büntetést érdemel.

Igy elmondván az egészet, hegyes fülekkel vártam, hogy mit felel Kőnczei, de csak haladtam az ösvényen s hátulról nem érkezett válasz. Akkor megfordultam s hát Kőnczei is megállott. De nem nézett reám, hanem savanyú duzzogással a havat nézte, majd úgy álltában széjjelszaggatta a levelet s a hó tetejére vetette.

- No, nem szólasz?! - kérdeztem.

Erre sem felelt, hanem kitérvén az ösvényből, gázolni kezdett a hóban: nagy feles körben kikerült engem s majd messze előttem visszatért az ösvény útjára s azon menni kezdett hazafelé. Hadd menjen az esze után, gondoltam, s nem tettem egyebet, csak ereszkedtem utána s távolról szemmel tartottam, nehogy eltévedjen a leszálló zuzmarás estében s farkas helyett mérgében megegye magát. Haza is érkeztünk szerencsésen, de otthon is hiába vártam, hogy szólana, mert estve s az elkövetkező napok alatt is makacsul süllögött.

ÖTÖDIK FEJEZET

A VILÁG MEGTELIK JÖVENDŐVEL

Igy érkezünk meg a negyvennyolcas új esztendőhöz, mely nemcsak nekünk és Erdély országának lett nevezetes, hanem együttvéve az egész magyar honnak, sőt a tágabb világnak is.

Mutatóban kaptunk is mindjárt egy figyelemkeltő ajándékot erre az új esztendőre, mert az egyházi főtanácstól szigorú irat érkezett, mely megtiltotta mind az egész iskolának, hogy politikát tárgyaló beszédekert folytassunk, avagy efféle könyveket olvassunk. Midőn ezt rektor uram Szász István kihirdette az egybegyűlt ifjúságnak, lopva mindenki minket keresett a szemével, mert elterjedt és igaz dolog volt, hogy az ablakból való esti szavalásokkal mi arabus hetesek megtettük a magunkét. Annyit el is értek a tilalommal, hogy a sereglett néphez, mely esténként továbbra is egybegyülekezett az ablakunk alá, hangos szóval nem szólottunk. De dugott helyén megvolt a háromszínű magyar zászló, melyet a játszótéren elvenni akartak volt annak idején a német katonák; s bizony mi azt csináltuk, hogy kellő kémlelés után Bong Ferenc minden este kidugta az ablakon a zászlót s az egybegyűlteke feje fölött egyszer-kétszer meglobogtatta, majd utána ismét a dugott helyére tettük hamar.

Ebből aztán hangos szónál is többet értett a nép.

Bennünk pedig örvendett a szív, hogy a honszerelem lángjának mégis csak találtunk egy kicsi nyílást; s ami ezt a nyílást tágítaná, folyton szimatoltuk és lestük az afféle hírt. Így például igen fellobogtunk, midőn elterjedt az iskolában, hogy Dósa Elek uram, a Wesselényi barátja s a nagy jogi tudor, már dolgozza a törvényt, melynek alapján eggyé lesz Erdély és Magyarhon. S ez igaz is lehetett, mert nagy dolga miatt Dósa professzor uram igen gyéren járogatott bé az iskolába s amikor mégis mutatta magát, a nagy tanár urak úgy vették körül örökké, mint szomjas emberek a kutat.

Ilyen buzogva múlt el az első hónap s úgyszólván böjtelő február is; úgyszólván, mert szökő esztendő lévén ez a negyvennyolcas, február még nyert egy huszonkilencedik napot, mely nemcsak azért lett nevezetes, mert ritka vendége vala az évnek, hanem egyéb miatt is. Ezen a napon ugyanis, a déli időben, olyan hír terjedett el, hogy Franciahonban lázadás ütött ki s a nép haragja már el is kergette a királyt. Egyszerre nagy nyüzsgés támadott mind a tanuló termekben, mind pedig künn a gangokon, hol a tanár urak sietősen tünedeztek, nem szólván semmiről nekünk. Ebben a süket izgalomban végre Horváth Mihálynak olyan gondolata támadt, hogy Deák Farkas fusson el haza s otthon az ő hírharang atyjától kérdezze meg, hogy mi igaz a franciák zendülése körül s főleg a királyt csakugyan megszalasztották-e. Bár olyan szorgos tanuló időben nem lett volna szabad távozni az iskolából, Deák Farkas a mi szavatosságunk mellett mégis elment.

No, várni kezdtük.

Elmúlt a délebéd is, melytől ugyan sokat nem híztunk, de Deák Farkas nem jött. Mi történhetett? Párisba ment vért szagolni, mondta Kutjavetyi, melyen mi igen jól neveltünk, mert Deák Farkas oly finnyás volt, hogy még a piros víztől is elsápadott volna, nemhogy a vértől. De mégis, miért nem jön?! Kutjavetyi kedvet csinálván hozzá, mindenki mondott valami okot.

- Az atyja - szólott Bong Ferenc - most olvassa neki Franciahon történetét.

- Még egy nadrágot vesz! - mondta Bartalis.

Csak az a hallgató Lőte nem akart szólni.

- Hát te mit mondasz, Jósep? - kérdeztem tőle.

- A ház tetején van - mondta Lőte.

- A ház tetején?!

- Igen - toldá meg komolyan az illyefalvi - onnét nézi messzelátóval a párisi zendülőket.

- Meri? - kérdeztem.

Lőte el sem nevette magát, úgy felelte:

- Hogyne; egy élete, egy halála!

Igy múltunk még jódarabig az időt, ide-oda dőlve a nagy kacagástól; míg aztán csakugyan megjött Deák Farkas. Illetve nem is megjött, hanem szapora szuszogással és keze-lábával csapongva, békálimpált a szobába.

- Jöjjetek hamar! - mondá nagy izgalomban. - Jöjjetek, mert Gunár mestert ünnepli a nép!

Nem tudtuk ugyan, hogy ki az a Gunár mester, de mégis szaladva mentünk valahányan, csak-hogy valamit láthassunk. Zsivalyogva és röppenve haladtunk le a Kisközön s által a nagy piactéren, hol egy kicsit már csendesebbre fogtuk az iramodást. Megcsillapodván az első hirtelen buzdulás után, akkor jutott eszünkbe, hogy közrevegyük Deák Farkast és megkérdezzük tőle, hogy valójában hova is megyünk hát s ki az a Gunár mester. Fityegő izgalmából már ő is sokat elhullatván az úton, végre mondani kezdé, hogy a Holdvilág-utcába megyünk, mivel ott lakik monszoor Gunár, kiről mindenki tudja a városban, hogy kicsoda. Ha azonban mi mégsem tudjuk, mint ahogy ámuldozva látja, akkor röviden elmondja. Tudni illik, ez a monszoor Gunár egy valódi francia, ki még akkor vetődött volt valahogy a városunkba, amidőn Napóleon az orosz földről húzódott vissza a maradékaival. Azóta is itt lakik monszoor Gunár a Holdvilág-utcában, nagyon szegényesen egy kicsi rozoga házban, mert bizony abból édegett mostanáig, hogy egy-egy magános tanuló francia nyelvre tanított.

Hát ezt meghallottuk s mindjárt tudtuk, csak azt nem értettük még akkor sem, hogy miért bajlódik a nép egy ilyen szegény emberrel, aki semmiben sem hibás.

Deák Farkas felemelte a két karját, s mintha mi olyan szamarak volnánk, hogy a csendes szót nem is értenők meg, úgy kiáltotta:

- Ünneplik!

- S miért? - kérdeztem.

Erre még nagyobb kiáltott:

- Azért, mert francia!

Egymásra néztünk mi többiek, hogy mit tud ez a Deák Farkas; sőt valamelyik el is harsantotta, hogy éljen! Erre Deák Farkas még nagyobb éljént kiáltott, hogy felülmúljon minket; s azon mi igen kacagni kezdtünk, mert egészen úgy esett az ő kiáltása, mintha önmagát éltette volna. Ezzel a mulatsággal aztán el is érkeztünk a Holdvilág-utcába, ahol egy rogyant házacska előtt embereket láttunk állani. S nicsak, ott állott az öreg Gunár mester, a házacska nyitott ablakában, mely annyira alacsony volt, hogy a kicsi szakállas francia csak meggörbülve tudott kifelé beszélni rajta. De azért igen nagy hevülettel beszélt a kevés embereknek; s meglátván, hogy érkezésünkkel mi jócskán szaporítjuk azokat, nagy üdvözlésekkel integetett felénk. Aztán a szószólást még nagyobb tüzeléssel folytatta, igen dicsőítván a párisi népet és a szaladó ördög barátjának nevezvén a királyt. Nagy figyelemmel hallgattuk ugyan, hogy mily igaz módon és

furcsán beszél a mi nyelvünkön, de szavainál jobban ámuldoztunk az ő sápadt, öreg arcáján. Ami nem is volt csoda, mert arcának a jobbik oldalát vérpatak futotta végig, mely a szakállát is megöntözte alább; s a homlokán pedig akkora dagadások voltak, mint egy-egy jókora dió.

Nagy áhítattal egy szegény úrember állott mellettem, egészen gyűrődött, kopott kaputban.

- Mi történt véle? - kérdeztem halkán a kaputostól.

- Sok minden, kevés idő alatt - felelte amaz.

Ismét figyelni kezdtem, nehogy a szokatlan szavakból, melyek a francia száján szilajkodva hányták a cigánykereket, sokat találjak vesztetni. S oly ügyes volt az öreg mester, hogy jóformán észre sem vettem s hát a szónoklásból már a csendesebb beszédre szállott alá; majd abból is alá lopakodott a csevegésbe, míg aztán egyéb nem maradt, csak a szapora nevetgélés. Közben pedig az emberek dugogatták be a fejüket az ablakon és harsányan ámuldoztak.

Én ismét a kopott úremberrel váltottam kevés szót.

Majd ettől egyet s amattól mást kérdezgetve, hamar megtudtam az egész valót. Ez pedig röviden annyi volt, hogy hallván a vásárhelyi nyomott emberek a franciák bátor tettét, valamely módon a pártolásukat akarták nyilvánítani. Eljöttek hát ehhez az öreg Gunár mesterhez, mint egyetlen eleven franciához, ki a városban élt. S bő ajándékot hozván neki, hogy ez a derék francia harmincöt esztendő múltán tovább szükségét ne lásson, őt nagyban ünnepelni kezdték, ki-ki buzdítólag emelgetvén az ő ajándékát, mely leginkább sonka és kolbász volt, vagy szalonna s cipó. Eme váratlan és valódi tisztelet mindjárt tiszta lelket gyújtott az öreg mesterben: vagyis midőn hallotta, hogy őt úgy akarják ünnepelni, mint királykergető franciát, akkor szabadkozva kezdé mondani, hogy ő bizony királpárti. Az emberek azonban nem akarták ezt fülükbe venni, hanem dobálni kezdték rá a sok cipót és a darab szalonnákat, miközben egy-egy sonkával fejbe is verték, suhintván is reá néhányat a kolbászokkal. S mit ad isten, ezen a módon úgy meggyőzték őt végtére, hogy amint hallám is az előbb, a királyt már a szaladó ördög barátjának nevezte.

Hát mit lehet erről mondani?

Hümmögtem magamban, hogy néha mily váratlanul és vigyorítva biccent az élet; aztán magam is benéztem az ablakon s csakugyan láttam, hogy a kicsi szoba félig volt étek alamizsnával, ottan egymásra dobigálva.

- No, ezt is láttam - mondtam.

Aztán szállingózni kezdtünk már hazafelé, s amint elgondolkozva mendegéltem volna, tisztogatva magamban a gondolatokat és a rég melengetett álmodásokat, hát egyszer Köncei odaereszkedett mellém s mint valami titkot, azt mondta nekem:

- A mi szabadságunk nem ilyen lesz!

Jobban el sem találhatta volna, hogy bennem is mi gomolyog; s nemcsak az esett jól nekem, hogy reményemhez ily bizakodással szólt, hanem annak fölötté még az is, hogy ki karácsony óta folyton duzzogott, éppen most találta meg a szót. Vállára tettem hát a karomat s szívbeli egyetértésben úgy mendegeltünk tovább, még dalolgatva is később.

Este nagy tanácskozást folytattunk mind együtt valahányan s határozatba vettük, hogy bármi történjék is, egymáshoz szoros barátsággal leszünk; Deák Farkast pedig és engemet megbízott hivatalra jelölt a kamara, vagyis az arabus hetes. Eszerint Deákot arra szólította a közóhajtás, hogy ama naptól kezdve nyomozza a külhoni eseményeket; engemet pedig arra, hogy ügyeljem Erdély állapotát. Köszöni szépen, mondá sima Deák, ő a nagy világot kalandozni fogja, de

adják melléje Horváth Mihály barátját, ki a magyarhoni események nyomozója lenne. Látván, hogy Horváthot mily örömmel adják: én is magam mellé kértem Bartalisot és Kutyavetyit. Bartalist azért, hogy az erdélyi szegénység állapotáról gyűjtsön híreket, Kutyavetyi pedig a birtokos nemesek és a németek felől tegye ugyanazt. Ugyanakkor javallottam azt is, hogy Könczei legyen az események krónikása, Lőte József pedig a józanító tréfamester, nehogy hübele módon ugorjunk valamibe belé. Ezeket is elfogadván a kamara, végül kikiáltottuk, hogy a fej pedig Bong Ferenc legyen, ki minden este számadó gyűlést tartasson a kamarában és a továbbiak felől parancsot adjon.

No, jól van.

Bong kerített valahonnét egy mezei kolompot, amit másnap este már használatba is vett. Deák Farkas, nagy csomó újság-levelet szorongatva, jelentést tett arról, hogy Olaszországban is zavarodások vannak, kivált Nápolyban és Milánóban; s viszik arrafelé a magyar katonákat, ami szerfölött aggasztó, mert ha elviszik, akkor nem lesznek itthon. Angliában kiűtött az éhínség s Moldovában a marhavész; Amerikában egy zsidót választottak elnökül s Párisban elítéltek egy embert, mert zsidó polgártársának azt mondta, hogy hep-hepp; Stiriában birtokos urakat öltek meg a jobbágyok; Bécsben pedig egy csizmadia legény, midőn a szerencsejátékon mesés összeget nyert, örömeiben szörnyet halt. Végül pedig egy újságból százhusz halottat olvasott fel. Ez pedig úgy történt, hogy miután a francia királyt a nép elkergette, a király vidéki pincéjébe az emberek benyomultak. Ott mindenféle jó bort és pálinkát találván, nagy dőzsöléssel megrészegettek és zsák módjára elaludtak. Közben a pince fölött a kastélyt is rabolván a csőcselék, dolgok végeztével felgyújtották a palotát és akik alól részeg álomba hanyatlottak volt, azok mind halálra égtek.

Midőn ezeket mind elmondta Deák Farkas, nagy dicséretet nyert, csupán Kutyavetyi és Lőte szúrták meg csekély hibáztatással. Ugyanis Kutyavetyi azt mondotta, hogy máskor a hep-hepp dolgokat mellőzze el; Lőte pedig a nyereszkes csizmadia legény történetét hibáztatta, mert úgymond, némelyek könnyen kedvet kaphatnak a hirtelen halálra, csakhogy ingyen sokat nyerhessenek.

Nem tudván, hogy Lőte komolyan beszél-e, vagy csak tréfára tűzte a csizmadiát, szavát neveltük, de helyeseltük is; majd Horváth Mihály arról a nagy pozsonyi hírről tudósított minket, hogy Kossuth Lajos Ausztriát és Magyarországot külön akarja választani s már fennhangon kimondta, hogy Magyarország részére független magyar minisztériumot kell követelni, mely bátor szó a követeket igen lelkesítette, de némi civakodást is indított.

- Én úgy vélem - tette hozzá Horváth - hogy mi valahányan, ebben a dologban is a Kossuth pártján állunk.

Rögvest egyhanggal kiáltottuk, hogy úgy van; majd én is elmondám, hogy tudós Dósa uram valóban dolgozza a törvény elejébe ama cikkelyeket, melyek Erdélyt és Magyarhont egybe foglalhassák; s nem is a maga szorgalmából alkotja azokat, hanem a Teleki József kormányzó úr biztatására. S elbeszéltem azt is, hogy jobbágyokból, kik a Poklos völgyében és a város más külső térein laknak, nagy küldöttség kereste fel a város házában Haynal szenátor urat, magasztalván őt ama cselekedete miatt, mellyel egy zsellérjét házzal és földdel polgárrá tévé; s egyben kérték őt, hogy hathatós szavával az ily tetteket szokássá s hamarosan törvénné tegye. Miután hozzátoldottam, hogy Könczei barátom az említett jobbágyokhoz biztatólag szólott is, egyenesen Kutyavetyit kérdezte meg Bong Ferenc, hogy vajjon végezett-e valamit.

- Februárt végeztem - mondta Kutyavetyi.

Nevettünk rajta, mint máskor is az ily suta, de bolondos mondásain; de Bong nem hagyta őt könnyű dicsőségben, hanem azt szegezte neki, hogy a birtokos nemesség vélekedése felől mit óhajtana mondani.

Némi kétértelemmel, de okosan felelt Kutyavetyi, mondván:

- A németek menjenek el, a jobbágyok maradjanak veszteg.
- Úgy értsük, hogy ne menjenek el a németekkel? - kérdezte Bong.
- Nem!
- Hát?
- Ne mozgolódjanak.

Mindnyájan megrökönyödtek, de szerencsére otthon volt Lőte a tréfamester s mielőtt Kutyavetyi ellen keltünk volna, elkiáltotta magát:

- Egy nagy sonkával fejbe kell verni!

Gondolván, hogy francia módra ezzel Kutyavetyi is majd észre fog térni, következett a krónikás, vagyis Könczei. Véle aztán, csakugyan nem vallottam szégyent, mert egy papírosról kétszakaszos verset olvasott fel, mely a gyűlés végére olyan pontot tett, hogy annál jobbat Csokonai sem tudott volna tenni. Nevezetesen azt énekelte meg Könczei, hogy egy sonka egész télen megkötözve lázadozik, hogy őt nem akarják megfőzni; tavaszra kelve aztán legnagyobb elszánással fellázad, hogy ő most erőszakkal is főződni akar; csak hogy abban a nagy dühösségben úgy elvéti magát, hogy forró víz helyett hideg vízbe ugrik.

Midőn tova hangzott a vers, kis ideig mindnyájan elgondolkozva hallgattunk; aztán legfőbb szóval Bong Ferenc azt mondotta, hogy a költemény dicséretes, a benne lévő tanulság pedig mindig előttünk fog lebegni, mert értelem nélkül a bátorság nem termékeny esőt fog földünkre hozni, hanem csak szép szivárványt egünkre.

Ezzel a hasznos intellemmel az első gyűlés véget is ért, s mivel látók, hogy csakugyan eltaláltuk, mit tehetni legjobb, igen megnőttünk magunkban s bennünk a szorgalom. Így nem csoda, hogy ama naptól kezdve, ahol csak jártam, még az idegen embereket is faggatva kérdeztem meg az erdélyi hírek felől; s Bartalis is, midőn csak tehetett, a szegény fertályokba szökdösött, Kutyavetyi az atyja dölyfös barátait háborgatta sorra s még a Maros melletti Remeteszegre is elment a nagy jobbágytartó Lázárokhoz, valamint Toldalagi Ferenc híres koronkai úrhoz, aki frissen választott főkirálybíró volt. Node, Deák Farkas is folytonosan zizegett a sok gyűjtögetett újságlevél között; Könczei bagoly módjára gunnyasztott, mint eszmélkedő krónikás; Lőte pedig, eszébe jutván egy-egy tréfa, oly nagyokat röhintett olykor-olykor, hogy mélyedt munkánkból valahányan felriadtunk.

Példás buzgalomban így kezdének futni a napok.

De egyszerre baj lett.

Ugyanis Vályi Pál, ki akkor az osztályunkban préceptor vala, helyesen megneszelte, hogy a tanulásban hirtelenül, de igen nagy fokban, lanyhák lettünk; s kezdett ennek oka felől szimatolni. Nem tudom, hogy a szag-e, vagy a ravasz esze, de valami hamarosan Horváth Gáspárhoz vezette, ki nálunk az arabus hetesben primárius volt, mint ahogy korábban említém is. Erre a primárius rokonságba került a kocsonyával s ki kezdetben oly nagy hívünk volt, azt egyszerre a felsz és a lelkiismeret hideglelés módjára rázni kezdte; s majd egynapi betegség után megtiltotta nekünk a hazafias örökösét és a kamara gyűléseket. Úgy jártunk tehát, mint a pezsgő borvíz,

melyet mondásra bedugnak; de amilyen a primárius, olyan a dugója. Vagyis annyi szűk nyílás mégis maradt, hogy azon a legnagyobb hírek nap-nap után be tudjanak szivárogni hozzánk.

Igy például hamarosan megtudtuk, hogy a pozsonyi rendek előtt Kossuth Lajos elmondotta az ő világra szóló beszédét, melyben a meglévő sérelmes állapotot feldöntötte és új magyar alkotmányt követelt. Beszéde valóságos görgeteg lett, mert az országgyűlés nemcsak a király és a császárhoz folyamodott véle, hanem lázongásba hozta a bécsi ifjúságot is, mely rivalgással kezdte járni az utcákat, szabadságot kívánván az ausztriai népnek is. Látván a merevedett császári kancellár, hogy mi tud történni, úgy megdühödött a beszéden, hogy azt nyomtatásban is kézbe kerítvén, a tűzre vetette. Ennek a hírért aztán, mint más híreket is, hamar megvitték Pestre, hol a pozsonyi hajókat egész napon által nagy seregben várta az ifjúság Petőfi költővel az élén. Az a Petőfi különben, mint a hirtelen csillag, akkor Magyarhonban nagy útmutató kezdett lenni, ami kitűnik abból is, hogy a kancellárt, ki csakugyan tűzre tette a Kossuth beszédét, talpnyaló hercegnek nevezte s megüzente neki, hogy paprikást fognak belőle főzni.

Midőn erről nagy lelkesülten éppen beszélünk vala, Lőte megkérdezte hirtelen:

- Sovány az a herceg?

Deák Farkasra néztünk, mert ő lévén a világ figyelője, neki kellett azt tudni; s Deák mint hivatalos vélemény, jelentette is rögvest:

- Sovány.

- Akkor paprikásnak nem jó - mondá Lőte.

Nevettünk rajta s úgy kezdtünk találgatni, hogy akkor hát minek volna jó az a sovány kancellár. Nem tudánk ebben megegyezni, de bezzeg másnap Könczei jól megfelelt erre a kérdésre is, még pedig egy új krónikában, melyet nekünk fennhangon el is olvasott. Úgy szólt a krónika, hogy senkinek semmire nem lévén jó a herceg, végül maga az ördög jelentkezett, hogy ő házitanítónak felfogadja; s megadván neki napjára a három garast, továbbá az egész ruházatot, vagyis a szarvat, a farkot és a rendes szőrőzetet, a jó állást a kancellár el is fogadta.

Sokáig azonban nem maradt a herceg abban a neki való hivatalban sem, mert néhány nap múlva azt a hírt hozta Deák Farkas, hogy az ablakait a bécsi deákok bérontották; majd másnap még nagyobb lélekkel jött s a kék dolmányának bélésiből egy újságlevelet ásott elő, mely újságban az állott, hogy a bécsi nép a katonasággal győztesen megütközött s a herceg-kancellárt a hivatalából kibuktatta. Erre Pesten gyűlésre szólították Petőfiék a parázsló népet s megüzenték Pozsonyba a főrendű uraknak, hogy ha a Kossuth szavát még nem vitték volna fel Bécsbe, azonnal szaladjanak a királyhoz és mindent kérjenek tőle, ami a főrendűeknek nem jó.

Hát ez a hír, mielőtt még érdeme szerint terjesztettük volna, már nagy bolydulást keltett az egész kollégyiomban; s hathatós voltát mi sem mutatta jobban, mint azon esemény, hogy hallatára még Horváth Gáspár, az a fékező primárius is így szólt:

- Nohát, ebből lesz valami.

S bizony lett is, mert böjt második vasárnapján, vagyis pontosan március tizenkilencedikén, úgy a szeles-borongós alkonyat küszöbén, hát Deák Farkas szakadva érkezik az atyai háztól. Többféle hírlapokkal rontott bé a kamarába, ahol vártuk is őt; s csapkodva az alkonyati leget az újság kibomlott leveleivel, kiabálni kezdett, hogy kiűtött Pesten a forradalom. Nemcsak aki ülve vala, hanem aki állott, még az is felugrott egyszeriben. Rácsaptunk hamar az újságokra, de a nagy sietségben és az izzó hangosságban senki sem találta hirtelenében a forradalmat. Az én kezembe éppen egy olyan levél jutott, melyről a Kossuth neve szökvén a szemembe legelsőnek,

nagy mohósággal azt olvasám, hogy a Kossuth Lajos arcképe nagy formában egy forint húsz krajcárért s kis formában negyven krajcárért megvásárolható. No, gondoltam, ha már az arcképét is árulják, akkor a győzelem csakugyan bizonyos; de mivel abban a pillantásban nem képet akartam venni, amit drágállottam is, azért a szemem tovább s mindenfelé futkosott, megakadván egy olyan íráson, melynek az volt a címe, hogy »A nép szava, isten szava«. Belé is kapott a szemem, hogy olvasnám ez ígéretes cikkelyt, de mivel egyszerre többen beszéltek, mint ahányan voltunk, bizony azt sem tudtam, hogy olvasom-e, amit hallok, vagy pedig azt hallom, amit olvasok. S amint a fülem így huzalkodott volna az olvasó szememmel, hát Bong Ferenc elkiáltotta magát:

- Talpra magyar!

Oly lelkeből repült fel ez a két szó, hogy abban a percben bármi nagy és szép dologra készségünk támadt, pedig akkor még nem is tudtuk, hogy a Petőfi buzdító dalát találta meg egy újságlevélen. Mind reá vetvén a szemünket Bong Ferencre, ő hangos szóval el is olvasta nekünk a lelkesítő költeményt, mely nemcsak a szívünkben gyújtott legnagyobb lángot, hanem orcáinkat is pírba gyullasztotta. A szent tűz nagy melegében hallgattunk kicsi ideig, majd Lőte háromszor is megmerítette a fejét a levegőben s feledve tréfás kedvét is, így szólt:

- Ez már költő!...

Minden fej Könczei felé fordult, hogy vajjon él-e még, mert Könczei bizony az ő verseinek költése miatt igen nagyra tartotta magát; de neki ilyen dologban több esze volt, mint a szerelemben, mert nem a maga költeményével válaszolt, hanem a Vörösmarty Mihályéval, melyet ugyancsak egy újságlevélen talált, frissiben olvasván is mindjárt:

*Kelj fel rabágyad kőpárnáiról,
Beteg, megsibbadt gondolat!
Kiálts fel, érzés! mely nyögél
Elfojtott, vérző szív alatt.*

*Oh, jöjjetek ki, láncra vert rabok,
Lássátok a boldog, dicső napot.
S a honra, mely soká tűrt veletek,
Derűt, vigaszt és áldást hozzatok!*

Hát jól megfelelt Könczei, mert Vörösmartynak eme versével áhítatba vonta a nemzeti dal lobogását, vagyis olyanformát éreztünk, mintha az eskü után még elmondottunk volna egy könyörgő imádságot. Deák igen büszke volt, hogy mindezt a lángot és áhítatot az ő szorgalma szerezte meg nekünk, kik ennek elnyerésében első is voltunk az egész iskolában; s hogy ő még nagyobb ember legyen előttünk, még tartogatott is valamit, mert a zsebéből másik újságlevelet vett elő, melyről felolvasta, hogy mit kíván a magyar nemzet, vagyis azt a nevezetes tizenkét pontot, mely hetedikül az úrbéri terheket egészen megszüntette s végső pontjával kimondotta Magyarhon és Erdély egyesülését.

Hát midőn én ezt hallottam, egyik pontot a másik után, az elégtűl öröm szinte pattogott végig a gerincemben s azt gondoltam magamban, hogy gyönyörű szépek valának ugyan a versek, melyeket először hallánk örök emlékezetül, de a mindennapi életünket mégis a tizenkét kíváncsi fogja jobb életre váltani. Ezt a hitemet el is kiáltottam mindjárt, de lelkesült szavam csendbe veszett, mert a sok esemény, mely annyira hirtelenül zúdula reánk, mindenkibe belenyomta az okos szót. A szemekből azonban, melyek így-úgy tekintettek reám, annyit a csendben is láttam, hogy nem egészen szólok a mindenki szavával, mert például Kuttyavetyi igen ráncolta az orra tövét, Deák Farkasnak az alsó ajaka fityegett; míg Horváth Mihálynak

meredezett s primárius Horváthnak riadozott a szeme. S amint így ültünk nagy dobogó szívvel és a rengető események terhe alatt, egyszerre megszólalt Könczei, mondván:

- A test és lélek együtt van.

Mivel úgy értette, hogy a nemzet tizenkét pontja jelentené a testet s a hevítő költemények pedig a lelket, ezzel a teljességgel nemcsak mindenki egyetértett, hanem a szó is úgy megáradott egyszerre, hogy mindenki mondani kezdte a magáét, ki lelkesülten s ki még hadonászva is; majd kezdtünk sorjában felugrálni és ölelgetni is egymást; s egy perc múlva már mind ott állottunk a szoba közepén, összefonódva, mint a honszerelem égő csokra, nem is tudva, hogy ki zendítette meg közlünk a magasztos éneket, de már egy szívvel és egy hanggal énekeltük valahányan:

*Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar;
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar...*

A zengő körben, átellenben velem, éppen Bong Ferenc állott, ki úgy nyújtotta a nyakát, mint a szóló kakas a legszebb hajnalon; a balvállamat nagy lelkesedéssel Bartalis markolászta, míg jobbról hazafias hevében Könczei olvadozott, miközben sovány létére igen kövér könny-cseppek görögtek az arcán. Így áldozván a nagy eseménynek, nem is tudom, hogy az éneklés után miképpen tudtunk volna széjjel szakadozni; dehát ily tekintetben is váratlan segítséget kaptunk, mert ahogy éppen végeztük volna a második szakasz éneklését, hát abban a percben, künn az utcáról, nagy lárma kezdte verdesni az ablakot. Az ijedelemtől, hogy vajjon nem küldött várkatonák-e vagy bízott hajdúk, primárius Horváth úgy megrettent, hogy még oda sem érkezett az ablakhoz, már annak mind a két szárnya ki volt nyitva. De ahogy kitekintett, már a hivatali félelem öröme is váltott benne, mert a két karját is emelgetve, úgy kiabálta ujjongva vissza nekünk:

- A nép! A nép!

Mind odatódultunk s hát csakugyan nagy sereg ember zajongott odalent az utcán, mind tömörödve s egyre gyűrődve az ablak alá a holdvilág nagy ezüst fényében, mert éppen legbuzgóbb telihold volt.

- A zászlót! A magyar zászlót!

Igy kiáltoztak fel nekünk az ablakba, a kalapjukat is lengetve s nem óvakodva semmitől, ami nyilván azt jelentette, hogy a pesti ébredés híre már a nép között is széjjelfutott. Mi azonban felejtettük tudakolni, hogy miféle hírekkel vannak; inkább ugrott egyet Bong Ferenc s a rejtekéből rögvest elévette a zászlót, amit ki is dugott az ablakon. Ahogy a sokaság feje fölött kibomlott a zászló óriási nagy szárnya s három színével meglebbent a holdfény özönében, hát egyszerre olyan ujjongó kiáltás tört ki az emberekből, hogy a közelben, s még távolabb is, mind kinyíltak az ablakok. Engemet ez a nagy lelkesedés újólág úgy meglebbent, hogy az újságlevelet, melyre a Nemzeti dal nyomtatva volt, hamar a Bong Ferenc kezébe nyomtam, mire Könczei már jött is a gyertyával, hogy Bongnak fényessége legyen az olvasáshoz. De abban a percben nagyobb dolog is történt, talán a legnagyobb az egész városban, mert primárius Horváth Gáspárban egyszerre úgy megvastagodott a bátorság, hogy kinek intelem volt a kenyerre s a hivatala, nagy bátorsággal által vette Bong Ferenc től a zászlót, hogy az olvasás alatt ő azt tartani és lebegtetni fogja.

Tartotta is becsülettel.

Közben pedig a vers szavaival, mint az éles karddal, úgy villogott Bong Ferenc; s midőn az utolsó esküt is eldörögte, odalént minden kar a magasba emelkedett, majd olyan csend lett, hogy a holdfény sugarait szinte pengeni hallottuk. S akkor abban a nagy csendben, lent az emberek között, megszólalt egy hang, egy öreg csizmadiának a hangja, ki nem tudván már szebbet és magasztosabbat mondani, énekelni kezdette:

*Tebenned bízunk eleitől fogva;
Uram, téged tartottunk hajlékunknak,
Mikor még semmi hegyek nem voltak...*

Mint biztos erejű sasmadár, a zsoltár is úgy szállott fel rendületlen szárnyakon s ahogy a csizmadia nagy bajusza mozogva vezérelte a dallamot, mi is fűjtük véle a köszikla énekét, de fűjta mindenki más is, a földön és az ablakokban. Majd aztán, megtelve jövődövel, csendben elvonultak az emberek; Bong Ferenc bevonta a zászlót, a primárius pedig éjszakai nyugalomra rendelt. Meg is bújtunk ágyainkba hamarosan, de még egy óra múlva is hallottam, hogy fektében ez is, az is forgolódik.

Hajnalba sem kellett ébreszteni senkit.

Egyszeriben nagy tanakodás indult, hogy mi nevezetes és méltó dolgot kellene csinálni, mert hétfő lévén, a hetet is jól akartuk kezdeni, de jól főképpen az új világot, melynek felvirradását már bizonyosra vettük. Mindenki bővíben volt a terveknek s amíg azokat hánytuk-vetettük, az egész iskola zajosra népesedett. A folyosókon rajzottak a tanulók és lesték a tógásokat, akik úgyszintén megbolydulva jártak-keltek, hevűlten tárgyalván az eseményeket. A kamarákba ki s bé jártak a követek, nagy tervekkel dobálva tele minden helyet s tanácsokat is teregetve, hogy azokon haladjunk. Így aztán, midőn láttuk, hogy mindenki hiba nélkül buzog ugyan, de az arabus hetesnél más sem okosabb, akkor elhatároztuk, hogy közülünk követek menjenek Török János úrhoz, ki még folyvást tanvezető professzor volt és a közös bizalom élvezője. Mindenki tudván, hogy én, mint könyvtáros darabont is, eléggé kedves vagyok Török úr előtt, engemet neveztek meg főkövetül s mellém adták még Horváth Mihályt és Könczeit, ki utóbbi én is kívántam.

Hát mi hárman elindultunk.

Amint mentünk volna künn a zajgó folyosón, hát éppen Kardos Józsefet találtuk, aki akkor szenior volt s aki ugyancsak másoktól szerette volna megtudni, hogy ilyen márciusi forrongás idején mit kell egy szeniornak tennie; s midőn látta Kardos, hogy mily elszántan megyünk hárman, megkérdezte, hogy hova-hova. Dehát a mi válaszuktól okosabb nem lett, mert csak Horváth felelt valamit s az is elveszett a zajongásban. Török urat azonban, bár a tanítás ideje már elérkezett volt, szokott hivatalában nem találtuk. No, mit csináljunk? Látván, hogy a tanulók sem mennek az osztályokba s minden más szabályok is megbomlottak, bátran azt mondtam, hogy menjünk egyenesen Török úrnak a lakására. Oda el is menvén, elsőnek ismét Amáli nénit találtuk elé, aki azt a választ adta nekünk, hogy a tekintetes úr régen elment. Ejnye, gondoltam magamban, ha már itt vagyunk, bár legalább a tündér asszonyt láthatnók egy pillantásra, hadd tudná meg Könczei, hogy kihez eresztette közel az ő hitvány ördögét. S amit magamban kívántam, meg is valósult mindjárt, mert Rózsa asszony meghallotta a beszélgetést és magához bocsátott minket egy percre. Korai idő lévén, még az ágyban feküdt, kékszínű és bojtos hálókabátkában. Haja hullámos özőnben koronázta szép fejét s a szeme úgy tündökölt, mintha két csillag még az égen maradt volna. Emlékezett is reám, mert azt kérdezte, hogy én vagyok-e, aki a tavaly nyertem volt a vacsoránál; s midőn azt feleltem, hogy változatlanul az vagyok, akkor kedves ámulattal monda, hogy mily nagy legénnyé nőttem. Hát ez egy kicsit igaz is volt, mert bizony az atyám termetét szinte-szinte elértem már s a bajuszom gyér szálai is

tisztességesen kiütköztek. Illendő meghajlással meg is köszöntem a növesztő szavakat s majd azután elindultunk a városháza felé, mert Törökné asszony elárulta nekünk, hogy az örvendetes nemzeti buzdulás dolgában odament az ura.

Künn az úton, de hogy Horváth meg ne hallja, súgva megkérdeztem Könczeit:

- Úgy-e, gyönyörű?!

Nyilván az adóhajtó leánya bukkant fel a Könczei eszében, vagy talán a méz illata miatt irígykedett reám, mert azt felelte, hogy szép szép a professzorné asszony, de a haza ügye elsőbb. Nem is feleltem neki, de elgondoltam magamban, hogy no, szegény: ez sem tudja, hogy mi a haza ügye, mert lehet ugyan igazságos az a haza, ahol elnyomottak nincsenek, de édes csak az olyan haza lehet, ahol tündérek is vannak.

Csendesen mentünk hát, mint valami pereskedő rokonok; s megérkezvén a dísztelen városházára, hol a börtönök is voltak, egyenesen a tanácsház felé tartottunk, melynek ajtaja előtt egy hajdú állott. Megmondók neki, hogy kik vagyunk s kit keresünk, mire a hajdú Török János urat a tanácsházból ki is hívta. Török úr két hosszú karjával magához kanyarított minket s már sodort is kifelé, hogy mennénk sebesen az iskolába vissza. Látván, hogy Török uram igen gerjedt állapotban van, könnyű volt gondolni, hogy a tanácsházban valami történt. S hogy mi, hamarosan megtudtuk, mert Török úr útközben elmondá, hogy milyen nagy tanácskozás zajlott. Ott volt a város esze mind, a főbíró s a szenátorok valahány; s midőn ő mondá, hogy a foglyok javát a börtönökből ki kéne ereszteni s estére nagy világításba borítani a várost, akkor a vélemények megkülönböztek, miből aztán nagy veszekedés lett.

Láttam, Horváth Mihály is megijedt; Könczei pedig úgy billegette a fejét, mint aki mondja is közben, hogy ejh, ejh.

- A magisztrátus az ifjúságnak nem parancsol - szóltam én.

Török úr reám nézett.

- Mindenkinek parancsol! - mondta.

Ejnye, gondoltam, most mit tegyek? Török úr egy kemény szóval megborított, mint valami csirkét szokás; Horváth úgy néz reám, mint elveszett emberre, Könczei pedig csodát váró módon.

- Parancsol, az igaz - mondtam - de kit megfogadunk s kit nem.

- Úgy van! - tette melléje Török úr.

Abban a percben nőttem legalább egy hüvelyket, mert nemcsak az igazamat szorítottam ki, hanem azt is tudtam immár, hogy az ifjúság méltó dolgot bátran cselekedhetik, mert Török János uram velünk van. Ezt a bátorítást a szavak közé el is hintettem, midőn az arabus hetesben elmondám, hogy hol és miképpen jártunk. A primárius ugyan aggodalmasan szorongott, hogy miattunk reá fog szállani a baj, de midőn Bong Ferenc tüzes beszédében a szenátorokat kihajigálta az ablakon s minket pedig országos cselekedetre szólított, akkor egy pisszenéssel sem mert ellenkezni. Hamar hármas tanácsot alakítottunk hát, melynek Bong lett a feje, én utána a mozgató főnök, Könczei pedig a sajtó mester.

Midőn ennyire voltunk, a szenior futárokkal járatta be az iskolát, hogy mindenki menjen az osztályába, mert a préceptorok fennakadás nélkül folytatják a tanítást. Azonban a tudomány ez egyszer bennük rekedt a tanítókbán, mert a serkentésre csak egynéhányan kezdtek szállingózni s azok is inkább hátrafelé haladtak, mint előre.

Közülünk senki sem ment.

Ellenben, midőn a sürgető a mi kamaránkba is belükkent, hamar a fejébe tettük, hogy az arabus hetesnek most Petőfi a préceptora s ezt vigye tovább. S elmenvén ezzel a kovással, mi is munkához láttunk, ki-ki tiszte szerint s mondhatni valahányan.

Én mozzató főnök lévén, úgy gondoltam, hogy elsőbben elmegyek a más kamarákba s kellő szavakban előmutatván a mi példánkat, arra fogom buzdítani őket, hogy úgyszintén válasszanak hármastanácsot. Miközben számadást tettem magamban, hogy hol kezdjem s kinek mit mondjak, Könczei a Talpra magyart és a Tizenkét pontot már kezdette is a keze írásával másolatba tenni. Bong Ferenc a tógás nagy deákokhoz készült, nehogy a mi terveink azoké mellett elfussanak; minek előtte azonban útjára elindult volna, Deák Farkast hazaszalasztotta a nénjeihez, kéréssel üzenve nekik, hogy a város leányai mind buzduljanak fel s délutánra tele legyen a város nemzeti rózsákkal. Bartalisot a szurokkészítő mesterekhez küldötte, hogy azok fáklyákat gyártsanak; Lőte Józsefet a cigányok fertályába, hogy délutánra minden muzsikusbándába álljon; s végül Kutyavetyinek is jó alkalmat adott arra, hogy a németeken kedvét töltsse, mert őt a Várba küldötte a katonákhoz, még pedig oly merész üzenettel, hogy a császári lobogó mellé a magyar királyit is tűzzék ki az oromra.

Hát mindenki útjára ment.

Az iskola zsongott, az idő múlt.

Dél óráján már minden kamarában szorgoskodott a hármastanács; s körmölték újabb és újabb papiros levélre a Nemzeti dalt, a Tizenkét pontot s a szükséges énekeket, hogy aztán mindenfelé osztogatni lehessen. A várost minden utcában pezsdítették a futárok s már a harangozók is minden felekezeten tudták, hogy mit kell tenniök, ha elérkezik az idő.

Aztán egybegyűltek a hármastanácsok s megválasztottuk a nemzeti kollégiomot, mely az ifjúságnak legfőbb tanácsa lett s melynek tagjai hárman valának, úgymint Horváth Károly jurista deák, Urr György historikus deák és Muzsnai Pál teológus deák.

Négy órakor délután már örök állottak a nagy terem ajtaja előtt, hogy senki zavarót oda be ne eresszenek, még a főkurátor uramat se, ha talán odavinné a márciusi szél. A nagy ajtón, mint legfőbb gazda, Kardos szenior jött ki néha s ment vissza kétszer; bent pedig megbízott ügyes ifjak segítettek Haynal Róza hölgy-kisasszonynak és Török Jánosné tündér asszonynak, kiket titkos úton, mint mozzató főnök, én nyertem meg erre a tisztességre, vagyis arra, hogy szíveink szerint a terem díszbe vonják. A Deák Farkas két nénje is, kik első leányok voltak, megérkeztek két leborított csipkés kosárral, melyek tele valának nemzeti rózsákkal. A kosarakat kétoldalt helyezték az ajtón belül, hogy aki csak jön, két ujját mind megmárhassa azokban, kicsípven magának egyet a rózsák közül. Aztán Bong Ferenc lehozta a zászlót s az óriási dobogó mögött azt rúdjával a falhoz erősítette, de olyan mutatós módon, hogy a lobogója a nagy zöld asztal fölött lebegjen.

Az óra ötre járt.

S akkor a tárogatón megszólalt a hívás, melyet egy udvarhelyi teológus deák, ama ismeretes Koncz József fűjt a csarnokban. A hívó szóra sorjában megindultunk, mindenki viruló arcával és legcsinosabban öltöztetve magát; bevonultunk a terembe és osztályok szerint helyet vettünk. A városból is seregleni kezdett a java közönség, főleg pártás leányok színes magyar ruhákban, kik beszegő hosszú sorban oldalt a falak mellé állottak, mintha óriási eleven rózsákat ültettünk volna oda.

A csarnok is tele volt már s majd künn a kapu torka; s aztán telni kezdett az utca is künn. Az ifjúság zsongott, a sokaság pedig egyre gyűrődött, mintha az egyenlőség, szabadság és testvériség nevében széjjel akarta volna vetni az egész iskolát. A nagy első ablakon, mely a

Nagyközre rúgott, egy cigány feje kukucskált be a terembe, amin egyszerre derültünk és ámultunk, mert hiszen az ablak igen magas volt s a cigánynak szárnya nem látszott. Hirtelen azonban a cigány feje lefutott az ablak mögött. Nyilván a professzorokat pillantotta meg, akik ünnepélyesen vonultak előre, a zöldasztal felé, élükön Szász István és Török János urakkal. Midőn már helyet vettek maguknak a nagy asztal mellett, középen egy széket üresen hagyva, késetten és egyedül csak akkor tűnt elő Bolyai Farkas úr, már egészen fehér nagy hajával és hosszú kék köpenyegében. Lassan, mint a nap, előre ment és az üresen marasztott székbe leült; de reánkpillantva és a kivirágzott teremre, fényes szeme jóformán meg sem lobbanhatott, már Török Jánosné asszony oda lépett hozzá és a szíve fölé, a kék köpönyegre egy nemzeti rózsát szúrt. Bolyai úr csillag szemével a tündér asszonyra nézett, aztán méltósággal felállt s az asszonynak kezét s két orcáját megcsókolta. Törökné asszony meghajtotta magát, mint bálvány előtt, s mint színekben lángoló felhő, suhogva a helyére szállt. Bolyai úr még állott kis ideig, mintha e nagy napon szólni akart volna hozzánk; majd leülve mégis, hullani kezdtek szeméből a könnyek és nagy-nagy cseppekben egymás után futottak le az arcán. Látván őt síni mind az ifjúság s mind a professzori kar, olyan csend lett, mint rengeteg erdőben, vagy végtelen virágos réten. S mintha az ő könnyei adák vala a jelt, lassan felállt akkor az ifjúság és szárnyára szállt az ének.

Isten, áldd meg a magyart...

Bizony, a leányok is hol a szabadságunkat énekelték, hol pedig a síró szemüket babusgatták kicsi kendőikkel. Csak Törökné asszony állt mozdulás nélkül és világló szépen; s még akkor is alig csillant új öröm változásba a szeme, midőn ura Török János felemelkedett és szívében nevelt szavakkal köszöntötte a magyar szabadság hajnalát.

Török uramnak nagy éltetése után a nemzeti kollégium következett, vagyis az ifjúság legfőbb tanácsa, ők hárman előrevonultak a zöldasztal tövébe, majdnem a zászló boruló selyme alá s ott velünk szemben arcot vettek. Horváth Károly, aki középett állott, elsőnek s hiba nélkül elmondá a *Talpra magyart*, de miközben esküdött a rabság ellen, bizony nem gondolta, hogy négy esztendő múlva ott a kollégium mellett fogják a vesztőhelyre vinni...

Mint a fényes-éles kard suhogása, úgy villogtak el a Petőfi szavai s azoknak szikrái még akkor is ott pattogtak a légben, amidőn Muzsnai Pál kezdett szólni, jó öblös papi hangon szavalván Garay Jánostól a *Szabadsági dalt*, melyet szintén Könczei keresett elé valahonnét s amely így kezdődik:

*Légy üdvözölve, szent szabadság,
Te szép menyasszonyunk!*

No, a szép menyasszony, kiből Muzsnai szinte tiszteletes asszonyt csinála, illedelmesen és hamar elsuhanván, harmadikul Urr György vett elé egy nagy árkus papirosat, melyről a Tizenkét pontokat, mint a megérett gyümölcsöt, potyogtatni kezdte. Hanem a legnagyobb tetszés mellett potyogtatta a jó gyümölcsöt, mert amidőn a tizenkettediknek kihirdetése, hogy a magyar nemzet kívánja az uniót Erdéllyel, akkor mint a fergeteg, ezer torokból tört fel a kiáltás:

- Éljen az Unió!

Még künn is azt gondolhatták, hogy no, most összedől a kollégium, mert a rezgő ablak mögött a cigány feje ismét megjelent s bambán meredezve lesett a terembe bé. De akkor Bong Ferenc már előre indult volt, hogy a zászlónkat kézbe ragadja; s midőn fölemelhette s irányt is vett a közepén kifelé, hát akkor a cigány feje is úgy lefutott az ablak üvegén, mint egy óriási fekete vízcsepp.

S abban a percben odakünn felzendült a *Rákóczi induló*; lent az udvaron pedig megszólalt az iskolai harang, utána meg a Szent Miklós-utcában az Ispotály-templom harangja, majd a Kisköz alatt a katolikus harang.

Pattogott a szép induló s zúgtak a harangok.

A zászló után pedig már vonultak elől a professzorok, az ifjúság sorjában utánuk s mögöttük pedig a rengeteg sokaság. S hogy e nagy ünnepen a szívek mellett a lég is lobogjon, künn a kapu előtt várakoztak a fáklyák, valami ötven mesteri darab, melyeket egymásról én gyujtogattam meg és osztogattam széjjel, a megbeszélte módon.

Alig-alig már alkonyodott.

De ezt csak akkor vettem észre, mikor az égő fáklyákat már mind kézbe osztottam s a rivalgó sokaság között furakodni kezdettem előre, hogy utolérjem zászlós Bong Ferencet és Könczeit, kik a retorikai osztály első sorában haladtak, már a piactér szájában valahol. Mire a nagy hömpölygésben elértem őket, mind az ifjúság és a nép, kiáltozva a fáklyák alatt, a tanácsházat már körülvette volt. A szenátorokat kívánta a sereglet, hogy azok jelenjenek meg; s akiket csakugyan ott lepett meg a népkívánság, azok meg is jelentek a rossz ablakokban s nagy ijedelmükben igen integettek a hatalmas sokaságnak. Sőt az egyik, bizonyos Orbai János, nagy buzgalmában még belé is állott az ablak rájárába; azonban nem tévé szerencsésen, mert az emberek ordítani kezdték fel a rájárába neki, hogy mondja meg, mit kíván a magyar nemzet? Szegény Orbai nem tehetett mást, hamar sorolni kezdte fejéből a tizenkét pontokat, de valahol elvétette, mert a tizenegyedikre már kijött az utolsó, vagyis az Unió.

Egy pillantásra csend lett hirtelen, de mivel Orbai nem tudott javítani, hanem csak feszülten állott a rájárában, a nagy csendben hatalmas hangon valaki felkiáltotta neki:

- El kell csapni!

A sokaság kacagni kezdett, hogy a szabadságból így megbukott egy szenátor; majd a zászló után az egész népség húzódni kezdett felfelé a nagy piacon, még mindig dagadva és harsogva a dalt, melynek a versét ugyancsak Könczei osztogatta széjjel:

*Itt a zászló kezeinkben,
Egy kívánság lengeti:
Legyen egy a két hazából,
Vész így meg nem döntheti.*

A szakadozott felhők alatt s hátunkban a buvákoló holddal úsztunk valósággal ebben a dalban; s midőn elérkeztünk a nagy piac északi bütüjéhez, hát Bong Ferenc nem kanyarodik a zászlóval visszafelé, hanem jobbra fordul a Vár irányába. Nem értettem, látván a dolgot; rögvést megkérdeztem hát, hogy hova megyünk?

- Kutyavetyi nem jött vissza - mondá csendesen.

Huh, a siralmát, gondoltam magamban; Kutyavetyi csakugyan nem jött a várkatonáktól vissza! Ezer dolgom között ki is ejtettem szegényt a fejemből, pedig biztosan tömlőre vetették ott a Várban...

Igy tusakodván magamban, hát egyszerre megszólalt a vártemplomban a harang.

- Kutyavetyit kiszabadítjuk! - kiáltottam hátra.

Néhány perc alatt már tudta a rengeteg sokaság, hogy miért zúdulunk a Vár felé; s olyan fenyegető lett az ár, hogy láttam, széjjelszedjük a Várat is, ha meg kell lenni.

No, dagadoztunk, hogy mi lesz.

Az őrkatona, gondolám magamban, már zsugorodik is bizonyosan, látván a fáklyás áradatot, mely egyre közeledett; talán készül is éppen, hogy a levegőbe lőjjön, mint veszély idején szokás; s ha pedig azt megteszi, akkor harcra tódul az egész katonaság s könnyen vérfolyás fenyeget...

De nem úgy lett.

Mert a katona tisztelegve fogadott minket, sőt miközben a sokaság eldugta a kaput és a déli várfalat körülvette, azalatt örömmel telten kiáltozni kezdett be a Várba, hogy komendánt herausz! Kicsi idő múlva jött is a tavalyi őrmester, de imbolyogva jött és fegyvertelenül; s nem is egyedül jött, hanem Kutyavetyivel, aki ugyancsak ágasbogason imbolygott az őrmester mellett. Midőn odaérkeztek a kapuba, ahol én Könczeivel s Bong Ferenc a zászlóval állott s előttünk a nemzeti kollégyiom, akkor az őrmester a sapkáját fölemelte és üdvözlésünkre rázni kezdé, majd Kutyavetyit által adta nekünk, kacagva mutogatván, hogy füle-orra mind megvan a fiúnak. Kutyavetyi odatántorgott hozzánk, majd a zászló lobogó szárnyát lehúzta és csókolgatni kezdette, mintha búcsúzni akar vala tőle. S igaza is lett ebben a búcsúzkodásban, mert az őrmester maga biztatta fel Bong Ferencet, hogy menjen véle és a zászlót tűzze ki az oromra.

Ki is tűzte.

S midőn megláttuk odafent kibomlani a zászlót, mely egy évig is bujdosott, hát akkor a sokaság énekelni kezdette, hogy *A legelső magyar ember a király*; majd nagy ölelgetéssel búcsút vettünk a katonáktól és a nép hömpölyögni kezdett visszafelé. Menet a nagy kavargásban Könczei és én vigyázva támogattuk Kutyavetyit, ki a népszabadság nagy öröme, jó csombordi bor mellett, egész nap mulatott a katonákkal s most mindegyre kiáltozta, hogy éljen a zsidók királya; s mikor pedig azt meguntá, akkor mint valami bakkecske, táncolva kezdett lépegetni, büszkén hirdetve táncának ütemére:

*Kutya mögé búvik Vetyi,
Lesz belőle Kutyavetyi!*

Nagyokat neveltünk rajta s úgy vittük haza, belédugván a nagy vitézt otthon az ágyba. Utána mi is hamar álomba dőltünk, mert nagy napunk volt.

Igy folyt le tehát ez a márciusi hétfő, nekem örökkéig emlékezetes módon; s gazdag szívbéli és lelki adományokkal is, mert hiszen a jövőgető nagy hírek mellett hosszú hetekig ennek a napnak gazdag adományaiból éltünk.

Korszakos dolgot már nem is tettünk egészen a más hónap közepéig, csak éppen hol tanakodtunk, hol pedig egy-egy kicsit leckére jártunk. Nagyhét keddjén azonban, nehogy a húsvét haszontalanul találjon elmúlani, két folyamodást szerkesztett az ifjúság, alája írván mind a kettőt osztályonként a bízottak. Egyiket a Guberniumhoz küldöttük, hogy az Uniót a hongyülés siessen törvénybe tenni; a másikat pedig az egyházi Főtanácshoz, hogy tekintsék a felbuzdult időket s a közvizsgákat mulasszák el, ellenben adjanak nekünk baggatás nélkül bizonyítványt.

Mi, vagyis a retorikusok, az első folyamodásnak egy kicsit megkeseredve írtunk alája, mert a szót még márciusban ki akartuk volt mondani, csak hogy a tógás deákok nélkül azt nem tehetjük; azok a tógások pedig megvegyültek a táblai jurátusokkal, kik között halogató románok is voltak, minek aztán az lett a következése, hogy a deákok s a jurátusok három hétig tojószkodtak azon, hogy mit írjanak s mit ne írjanak a papirosra. Így aztán nemcsak a városi tanács hagyott hátra minket, hanem a Guberniumnak is eső után köpönyeget küldöttünk, mert

alig menesztők el a levelünket, már híret vettük, hogy Teleki főkormányzó meghirdette az uniós erdélyi hongyulést.

Hanem országunknak ezt az utolsó nevezetes gyűlését, mely az erdélyi jobbágyokat is örök időkre felszabadította, mi bizony már nem Vásárhelyen értük meg. Ugyanis május közepén, s csakugyan baggatás nélkül, kézbe kaptuk a bizonyítványt s melléje a tanácsot is, hogy ne sokáig készülődjünk, hanem széledjünk haza.

No, mindjárt egybegyűltünk az arabus hetesben s megereszkedett tekintettel nézni kezdtük egymást, hogy immár el kell válnunk s vajjon mi lesz azután, ebben a tornyos időben!

Igy borongtunk magunkban.

S ahogy a kevés szó között fürkésztük volna a rejtett jövőndőt, nekem olyan gondolatom támadt, amely hasznos tapasztalásokat hozott hamarosan.

S még valamit.

Ugyanis azt gondoltam, hogy gyalogosan és okos kerülővel kéne elmenni haza, messze Háromszékre; hadd ismernők meg az ország népeinek jelen állapotát s hallanók meg a tövén, hogy miképpen vélekednek az emberek; s majd aztán, miközben ezek történni fognak, a szabadság magvait is elhintjük az úton s a boldogabb idők rügyeit védelembe ajánljuk.

S amit így gondolék, el is mondám a fiúknak.

Ebből aztán olyan egyesség lett, hogy mi négyen vándorúton fogunk elmenni haza, vagyis rajtam kívül Bong Ferenc, Lőte és Köncei; s ez így kívántatta is magát, mert Bong és Lőte a Szépmező alján egymáshoz közeli falukban laktak s Köncei sem messze tőlem.

Hát midőn ezt elhatároztuk s jól megpendülve hasznosan múlattuk volna az időt, egyszer mondják, hogy három ember érkezett Enyedről, akik úton vannak Háromszék felé s azt tudakolják, hogy nem volnának-e a mi iskolánkban is, akik a hosszú útra hozzájuk akarnának ragadni. De bizony vagyunk, mondtuk nagy örömmel; s mindjárt kamaránkba hívtuk azt a három embert, vagyis inkább azt a két és fél Sámuel. Azért mondom kettő és félnek őket, mert kettejük egészen Sámuel volt, nevezetesen Demeter Sámuel és Császár Sámuel; a harmadik azonban, bár Nagy Sándornak hívták, hármuk közül leginkább lehetett volna Sámuel, mert szüntelenül buzogó ember volt, akár csakugyan egy született próféta. Leültetvén őket a kamaránkban, hamar elmondók, hogy mi négyen is éppen hasonlót határoztunk, tehát szívesen vegyülünk velök a vándorúton. Ennek a Samuvirátus, mert aztán magunk között úgy hívtuk őket, igen megörvendett; s az indító hajnalig ott is maradtak mind a hárman az arabus hetesben, hol bizony a földön kellett aludniok, ami Császár Samunak, ő velünk egykorú lévén, még valahogy megjárta, de a másik kettő már kifaragott pap volt.

Dehát így is jó volt, ha jobban nem lehetett.

Két éjszakánk, de még csak egy napunk lévén az indulásig, jól elgondoltam, hogy mire fogom az időt fordítani. Legelsőbben holmi dolgaimat egybeszedtem s másnap korán elvittem a poklosi majorba, hogy ott jövő őszig legyen biztos helye neki. Kétkerekű kicsi szekérrel egy ember vitte el, kinek bizony egy váltó forintot s némi pipadohányt fizettem érte, bár a pénz felét a végén lehúzhattam volna, mert ha nem segíték vala minduntalan, még most sem volnánk a majorban. Szép május lévén, olyan tiszta és madaras reggel volt, mintha maga a természet is meg akarta volna téríteni a jobbágyvilágot. Amint kezdők elérni s hagyogatni el a szőlős tanyákat, itt-ott nagy romlásokat láttam, kivagdosott szép fákat és dült udvarokat. Ejnye, gondoltam, talán valami sávós vihar rontott végig a kies völgyben; de megérkezvén a Haynal-majorba, ott bizony semmi rontás sem látszódott, sőt igen virult mind az udvar s mind a kert.

Györgyina nénét is benne találtam a virulásban, veteményezés munkájában éppen. Örömeben, hogy a rivalgó napok után engem épségben láthat, igen sűrűn pislogott és húzogatta földes kezével a szoknyája oldalát, majd előszólitotta Márton bácsit is, ki a gyümölcsfák között hasznoskodott. Tisztelő kedvesen jött az öreg, aztán rászánta magát s mégis megölelgetett, közben Kossuth fiának mondogatva engem. Nem tudtam, hogy mire véljem ezt a nagy tekintetet, de annak oka is kitudódott hamar. Ugyanis Haynal uram, ki nyugdíjba érvén, szintén a majorba húzódott, meglátott engem a tornácról; s ahogy meglátott, nem magához hívott, mint ahogy azelőtt szokta volt tenni, hanem ő maga jött le az udvarra, megtisztelni egy zsenge ifjút. Csakugyan fordul és ifjúhodik a világ, gondoltam magamban, de mielőtt egyebet is gondolhattam volna, szólani kezdett a szenátor úr, elmondván nagy ámulatomra, hogy az elmúlt két éjjelen a szomszéd majorokban nagy dúlásokat végeztek a környékbeli románok s bizony foglaltak is, hol földet s hol házat is, felbátorodván a balázsfalvi gyűléstől, melyre azelőtt három nappal sereglettek össze. S lám, csoda módon az ő majorjához még egy ujjal sem nyúltak, aminek csak egy oka lehet, vagyis a tavalyi cselekedet, mely Márton bácsit a zselléri állapotból szabadabbá tette s földben is részesítette. Ez pedig, hogy megtörténhetett, az én okos és jövőbe látó eszemet dicséri.

- Hát az igaz! - lelkesedett Márton bácsi.

- A dicséretet köszönöm - mondtam Haynal uramnak. - Dehát az érdem java nem engem illet, hanem azt a nemes személyt, aki a magáéból adott.

- Bizony... - szólott erre is Márton bácsi.

Ezzel azután el is végeztük azt, amit egyikünk sem felejtett el soha; majd egyetmás portékámat Györgyina néne a gondjába vette, utána pedig igen megereszkedve váoltunk el.

Mendegélve hazafelé, szívemben szüntelenül játszott az öröm, hogy a Poklos völgyében mily nevezetes ember lettem. S miközben az öröm szaporán emelgette menő lábaimat, jó atyám s majd Török János úr jutott eszembe, mint akiknek jólesnék elmondani ezt a boldogító történetet. Mivel atyám messze volt az eleven szóra, maradott egyedül Török úr, kitől búcsút venni is illendőnek tartottam, mert hiszen nagyjából példaképet láttam benne s azonkívül még folyvást könyves darabont is voltam, amit ugyanvalóst neki köszönhettem. Úgy talált volna, hogy búcsúvételre és köszönő szóra az ő iskolai hivatalába menjek; s visszaérkezvén hamarosan a kollégiumba, oda el is mehettem volna mindjárt. Csakhogy a tündér asszony akkor odaállott a képzeletem elé, vagyis a találkozót már úgy kívántam volna megejteni, hogy abba Törökné asszonyom is beleessék. De azért mégse akarattal essék belé, hanem csak úgy, a véletlen ajándéka gyanánt. Legjobb lesz tehát, gondoltam magamban, ha délebed idején megyek az iskolai hivatalba, mert oly időben Török urat úgy sem fogom ott találni s akkor a szükség fog kényszeríteni arra, hogy a lakására menjek.

Hanem azokban a sűrű és szorgos napokban a szükségnek is más dolga volt, mint az, hogy engem a tündér asszony színe elé játsszon. Mert bizony Török urat mégis ott találtam az iskolai hivatalban, hol délebed helyett Dósa Elek urammal az uniós jogi szabályokat vitatta. Midőn megláttam őket a kitergetett nagy törvénykönyvek mellett, füstölögve a nagy munkában, hát bizony elszégyeltem magamat, hogy én a megtömrült hazafi gondok közé ábrándokat vegyítettem. Zavarodásomban el is felejtettem, hogy miképpen és mit akartam volna mondani, csak éppen egynéhány szedett szót mondék s a Márton bácsi dolgáról semmit.

Rosszul esett, hogy így jártam.

S mivel a magyar égen is oly változatos villogások voltak s Vásárhelytől is szakadnom kellett, egész délutánon is nyugtalanságot hordoztam; s utána éjjel sem tudtam jól aludni, mert minduntalan furcsa képzelmelek támadtak meg. Egyik félálomban szaggató nagy vihar jött a városra, majd az iskolánkban katonákat láttam zsúfolódni s a piactéren nagy áradattal folyt a Maros, mint ahogy tudósok mondják, hogy valamikor csakugyan folyt.

Igy érkezett el a hajnal, melynek idején, úgy világodat közepén, heten és gyalogosan elindultunk a nagy útra.

Már a Nyárád vidékén haladtunk, midőn fölkelt a nap. A májusi türelmetlen égen nagy kövér darabokban felhők vonultak. Lassú szél volt, mely csak egyszer-egyszer libbent meg jobban. Ebben az alkalmas időben igen jól haladván, hamar elértük Nyárádtő falut, hol aztán ki is léptünk Marosszék földjéről. Innét kezdve már Kis-Küküllő megyében jártunk s csak mentünk-mentünk, folyton dél felé. Magyarban csak egy-egy kastélyos birtokot láttunk, mert a falukban takaros szászok s még inkább nagyhajú románok laktak. A szászok savanyúan néztek minket, mint ahogy nézni lehet a rossz időt, de a románok igen hegyes szemekkel. Héderfája helységben még morogtak is reánk. Nekem nem tetszett a hegyes nézés s legkivált a morgás, de a többiek nem sokat hederítettek ezekre, hanem inkább nevetős tréfákat mondtak, különösen Demeter Sámuel, ki frissen sült nagybajuszos tiszteletes volt s könnyen hőködő ember. Mivel ők enyediék nagyon összetartottak hárman, Nagy Sándor folyton faragta a Demeter Sámuel kongó mondásairól a bogokat; a másik pedig, vagyis Császár Sámuel, csak azért is hegyezte. Még azt is megtette Császár, hogy román módra a nadrágján kívül eresztette az ingét, mely igen hosszú lévén, olyan volt benne, mint egy elszalasztott kísértet.

Dehát baj nélkül értük el a Nagy-Küküllő vizét, azon a tájon, ahol Ebesfalva kis város fekszik. Bementünk ebbe a városba s mivel estére hajlott már az idő s elég sokat is jöttünk volt, úgy határoztunk, hogy ott meghálunk. Kérdezgetvén az embereket alkalmas hely felől, mind egy bizonyos korcsomát ajánlottak, hogy abban éjjelre is megszállhatnánk. Meg is találtuk a mondott korcsomát s benne a gazdát, ki egy Szólasai Joákim nevű örmény ember volt. Igen készséges, kövér ember. Volt neki egy nagyocska ivóterme s ott a legnagyobb asztal mellé, hol lakodalmat is lehetett volna tartani, mindjárt megtelepedtünk. Nem mondtuk azonban neki, hogy éjjeli szállásra is maradnánk, mert Nagy Sándor, az a szüntelen fürge ember, ki a fürgeség olaján eszünk is akar vala lenni, arra tanított minket, hogy előbb nézzünk jól széjjel. Így aztán kezdetnek vacsorát határoztunk s mivel a hosszú út után meleg ételt kívántunk, megkérdeztük az örmény urat, hogy mit tudna nekünk meleg ételt adni. Azt felelte, hogy volna fuszulykaleves füstölt hússal, vagy tudna tojásrántottát is csináltatni, pulykatojásból.

Hát én a pulykatojás pártjára állottam, mert olyant még nem ettem volt soha. Igaz ugyan, hogy akkor sem tudék enni, mert kóstolás után otthagytam, mivel úgy ízleltem, hogy a rántotta nem tojásból van, hanem valami süttőtökből. A többiek nagyokat hahotáztak rajtam s Könczei még arra is biztatott, hogy próbáljam meg a strucctojást. De hamarosan én nevettem Könczein, mert az örmény bizonyosságul egy épséges pulykatojást hozott be, hogy nézzük csak meg, frissen tojták. Én a kóstolás után látni sem akartam az óriási tojást, de Könczei a kezébe fogta s ahogy finomkodva éppen javában forgatná, hát kotty, beleesett a levesébe.

- Csakugyan frissen tojták! - mondtam.

Még maga az örmény is nevetett; s aki idegen is volt a korcsomában, egynéhány román s vagy két kabátos, azok is mind odajöttek, hogy oly nagy hahotás dolog mi történhetett.

Midőn megcsitultunk, a felsült rántotta helyett nekem is fuszulykalevest hozott a szíves korcsmáros; majd pedig kevés bort is ittunk. Közben leszállott az este s a fotogén-lámpát meggyújtotta az örmény. A kabátosok is elmentek, csak a sandító románok maradtak ott. Ideje volt tehát, hogy a szállás dolgában is szót értsünk végre.

- No, tiszteletes uram!? - szólott Bong Ferenc.

Nagy Sándor, ki a címzett vala, elégedett arccal bólogatott, hogy igen, alkalmas hely lesz. S megadván illendőleg a módját, mindjárt le is tette az örmény elé a szót, hogy jó fizetség mellett pihentető éjjeli szállást is kívánnánk. Erre közénk ült a kövér örmény s bő szóval elmondotta, hogy ő szálló vendégeket nem fogadott soha, mert ha fogadott, akkor vagy elvittek valamit, vagy az ellenségei rossz hírbe keverték a házát, mivel három leánya is van. Dehát az olyan tanult urak, mint mi vagyunk, istennel szállnak, vagyis ebben az ivóban, ahol vagyunk is, a padokon és az asztalokon eltölthetjük az éjszakát.

No, jól van; ott maradtunk.

Nehéz böjtöléssel megvártuk, hogy az idegenek mind elmenjenek; majd az asztalokból sík mezőt csináltunk, melyen sorjában elfeküdtünk, fejünk alá helyeztetve tarisnyát vagy köpönyeget.

Én Bong Ferenc és Kőnczei között feküdtem; s a Samuvirátus külön asztalon, mert azok, bár magukhoz biztattak volt minket, mégis különkődtek tőlünk. De bárhogyan valánk is egymás között és a kemény asztalon, a lámpa után valahányan és hamarosan elaludtunk.

Úgy éjfélig semmi baj nem volt.

Akkor azonban furcsa zajt kezdék hallani, amiről hamarjában nem is tudtam, hogy álmomban hallom-e, vagy pedig valójában. De nagy csendesen megemelkedvén a helyemen, hát Bong Ferenc már félig ülve van és lesi meredezve a holdvilágos ablakot.

- Mi van!? - suttogám.

- Psszt!... - csak annyi hangot adott vissza.

Látván a befolyt holdvilágon, hogy már húzza is a csizmáját, hamar én is húzni kezdtem. Aztán lábujjhegyen s szinte négykézláb odasompolyogtunk az ablak alá, amit már erősebben kocogtattak akkor, de sőt kilincseltek buzgón az ajtót is. Ugyanakkor fojtott beszédet is hallottunk, melyet román beszédnek ismertünk fel. Bong az ajtó mögül, ahol megbújva lapultunk, a nyakát az ablak felé nyújtotta, majd hirtelen visszahúzván a fejét, azt súgta nekem:

- Kézbelikkel vannak...

- Milyen kézbelikkel?

- Nagy botokkal és fejszékkel.

- Sokan?

- Egész nyáj!

Hamar Kőnczeit és Lőtét is felébresztettük, hogy meneküljünk, ha ugyan van, merre. Míg ők sebesen húzták a lábbelit s gyors lélekzetekkel szedelőzködtek, mi ketten Bong Ferivel két asztalt az ajtó elé fektettünk. A nagy zajra, mert botokkal is verték már a ház falát, a Samuvirátus is felébredt. Demeter Sámuel, mint legnagyobb hős, mindjárt lebukott ijedtében az asztal tetejéről; Császár Samu mezítláb szökdösött, mintha tövisbe lépett volna, az a buzgalmas Nagy Sándor pedig az asztalon kuporogva mondogatta, hogy Uram-isten, mi lesz most, mi lesz most. Pedig láthatta volna, hogy mi lesz, mert mi már rajta voltunk azon az ajtón, amely a

kárlátó mellett az örmény lakásába vezetett. Az ajtó azonban nem akart engedni, csak vajmi keveset, mert a túlsó oldaláról horoggal reánk volt zárva. De mivel egy percet sem lehetett tétovázni, Bong olyant emelt az ajtón, hogy még a sarkából is kijött. Oda is esett rögvést a falnak s leverte valami vizes edényt, mert hallottam, hogy ott az ajtó mögött folydogál csorogva a víz. Nem ügyeltünk azonban a vízzel, hanem tovább nyomulva, egy szűk és sötét gangra jutottunk, hol gyors matatással Kőnczei valami kilincset talált, mely kilincsnek az ajtaját megnyitotta, be is szólván az ajtón keresztül:

- Ki van itt?!

- Ibolya - remegte egy női hang.

De arra a remegő hangra már nem is mondhattunk semmit, mert nők többen is sikoltozni kezdtek bent a sötétben, mire a másik szobában az örmény is felébredt. S rögtön gondolván, hogy a leányaira mentünk, igen dühösen kezdett kiabálni. Szerencsére egy gyertyát is meggyújtott, amit mi nem mertünk vala megtenni; s látván a gyertya világánál, hogy köpönyegben és tarisnyákkal vagyunk, ahogy lányokhoz osonni mégsem szokás, rögvést fordított egyet a haragján s ijedten kezdett tátogni. Csendességre intvén, néhány szóval megmondók neki a dörömbölő valót, de már húzódtunk is az udvar felé, hol a disznók pajtájánál által hágtunk a kerítésen s kijutottunk egy nagy kertbe, hol a cseresznyefák már éppen virágzottak. A fű is igen kövér volt és bőven harmatos, amit mi nem is bántunk, bár a Samuvirátus lábai szinte jegesre fűrdöttek benne, mert azok úgy futottak el, hogy a lábbelit mind a hárman kézben hozták.

Sok bolyongás után, kerteket és sok mezőket bejárván, úgy találtuk meg ismét az országutat, hol a Samuvirátus is felhúzáván csizmáit, legott irányt vettünk kelet felé. Még folyvást felhőzött volt az ég, de az úszkáló felhők tegnap óta nemcsak megállottak, hanem vékonyodtak és fehéredtek is sokat, úgy annyira, hogy rajtuk a tele hold fénye is átszítált. Az erdős hegyek ezüstben libegtek s néha, midőn úgy fordult az út, a Küküllő vizét is csillogva láttuk tekeregni.

Szép éjszaka volt.

Mi négyen az út baloldalán mendegéltünk, még pedig Bong Feri elől Lőte Józseffel s én Kőnczeivel utánuk; az a két és fél Samu pedig egysorban a jobboldalon.

Semmi beszéd nem volt.

A tündéri éjszakában, ahogy lépegettük szótalánul a perceket, hol magamat vizsgálgattam, hogy az ebesfalvi dolog hova és miképpen ül el bennem; hol pedig a többieket vigyáztam, hogy holdas arcuk és árnyékos hajladozásuk vajjon mit beszél. Mert bármilyen furcsa volt, csak mentünk-mentünk, de hogy mi talált minket az örmény lakában, arról senki sem akart szót ejteni. Ellenben mindegyik éberem figyelte az éji világot, mert ha nagyritkán valami úti ember bukkant elő, vagy lassú csikorgással szekér dőcögött szembe velünk, akkor egyik a másikra tekintett, sőt olyankor az Enyedről való társak által is folytak hozzánk. Egyszer aztán, úgy hajnal felé, midőn egy gyertyános erdő mellett haladtunk el, hát Demeter Samu botot vágott magának; s nosza, a többiek is utána.

Én is vágtam egy olyant, hogy a tövén gumója legyen.

Segesváron virradtunk meg.

Ott egy fogadóban kevés pálinkát kortyoltunk, valamint ettünk is rá, s már indultunk is tovább. Az a fél éjszaka, mi immár a hátunk mögött volt, sokat lendített rajtunk, mert még napnyugta előtt elértünk Kőhalomba, mely igen nevezetes vásáros hely, négyszögű piactérrel és jobbára szász lakósokkal. Eleven és biztató élet kínálta magát, hogy vegyülnénk az emberekkel, de mi

nem áhítottunk nyugalomnál egyebet, ami nem is volt csoda, mert hiszen azon a napon öt mérföldet tettünk a hátunk mögé.

De hát mit csináljunk; hova lássunk szállás után?!

Egyik sem merte mondani, hogy ismét fogadóba vagy korcsomába menjünk, sem pedig azt, hogy a szászok házaiba ingernek ajánlkozzunk. Jobbnak láttuk hát, ha kihúzódunk a városból s valahol annak környékén keresünk födelet vagy kazlakat legalább. Ez jó és szerencsés tervezés volt, mert Így jutottunk abba a malomba, mely nem messze az Olt vize mellett feküdt, Homoród alatt. Valami közbirtokossági malom volt, hol egy Pünkösti Gergely nevű öreg ember uralkodott, mint malomvezető, jobban mondva, annak három hatalmas kutya, kik közül az egyik Császár Samut bemenet meg is fogta, mert Császár ijedtében futásnak eredt.

Pünkösti bátyuram obsitos katona volt, de a regula csak annyiban változott felette, hogy a császár helyébe a felesége lépett, vagyis Máriskó néném asszony, kire azonban rosszat nem mondhatok, mert vacsorára igen jól tartott minket. Vacsora után még egy kicsit beszélgettünk, helyesebben szólva, a bátyuram elbeszéléseit hallgattuk, ami nemcsak tetszésünkre volt, hanem hasznos okulásunkra is, mert hiszen azon az este és tőle hallottuk elsőnek, hogy a rácok Zimonymál betörték a magyar földre s ugyanakkor kiáltó levelet is küldöttek a románokhoz, hogy ők ketten fogjanak ellenünk össze.

Úgy borult ránk ez a hír, mint nyomasztó felhő.

Gondoltam, most már kitakarja valaki a zimonyi mellé az ebesfalvi intelmet is, de mivel e hír után is mindenki hallgatott, én is csak magamban gondoltam el, hogy íme, itt van a rácoknál az egyik odu, ahonnét ellenünk fújják a bécsi szelet.

Eltűnődünk bizony.

Majd borongva nyugalomra tértünk, de jó aluvás után minden felhőt elvitt a hajnali szél, fenn az égről éppen úgy, mint szívünk tájékáról. Friss kedvvel és reménységgel szedelőzködtünk s Bong Ferenc még tréfálkozott is, mondván:

- Gyorsan, gyorsan! A java jöhet mezítláb is...

Tudta a Samuvirátus, hogy mint a pókot, Bong Ferenc vékony szálon most rájuk eresztette ezt a mondást, de nem akarták észre sem venni. Csak annyit tettek, hogy menet az úton még jobban különkődtek, s ez a szokásuk úgy megnőtt, hogy midőn másfél nap múlva Brassó városába beérkeztünk, akkor azt mondták, hogy köszönik a szíves társaságot, de ők elmennek a református paphoz s tovább majd lesz valahogy.

Hát menjenek, gondoltuk.

Magunkra maradván, én azt találtam ki, hogy nézzünk el a »Bodzafa iskolába«, vagyis rendes nevén a Hontérus gimnáziumba, mert ott hétfalusi fiúk sokan tanulnak s azokkal szót váltani nem lesz haszontalan. Így is történt. Elmentünk négyen a »Bodzafába« s ott barcasági magyarcsángó fiúkat csakugyan sokat megismertünk; s azok között főképpen egy Rab István nevű ifjút, ki már akkor is költő hírében állott s nem érdem nélkül, mert igen szép verseket költött. Hát ezzel a Rab Istvánnal, ki testi valójában is lenge és álmodozó fiú volt, mi úgy megbarátkoztunk, hogy még másnapra is Brassóban maradtunk. Az pedig nevezetes nap lett mindnyájunk számára; s nekem még sorsfordító nap is bizonyos dolog miatt, mely eme ismeretség útján reám várakozott.

De hát hadd menjek sorba.

Vagyis azon a másnapon, ami keddre esett, elsőnek az történt, hogy Rab Istvánnak az édesatyja, ki egyébként igen megbecsült iskola-építő gazdaember volt, Zajzon faluból egy szekérrel megérkezett, hogy a fiát az iskolából hazavigye. Mivel alkalmas nagy szekere volt s jó két lova, szíves szóval arra biztatott, hogy szálljunk a fia mellé, mert ő Zajzonig elrázhat minket a szekeren. Köszönjük, mondók István bácsinak, ki az első ülésnek a közepén vett helyet, jobbjára pedig a fiát szólította. Akkor reánk pillantván, akik az ültetésre várokztunk, véletlen folytán-e vagy szándékkal, de engemet intett maga mellé a baljára. Így a hátulsó ülésre Bong Ferenc került s melléje két oldalt Kőnczei és Lőte.

Elindultak a lovak.

Lefelé szállott már a nap, de a felhőtlen égről arany zuhogással ragyogta be a zöldbeborult sík vidéket, melyet a messze távolban mindenütt óriási hegyek koszorúztak. Mivel a nagy síkság virulása mellett a távoli látvány is ilyen megejtő volt, gyönyörűségemben ámuldozni kezdtem, mondván:

- Nohát, István bátyám-uram, itt paradicsomban laknak az emberek!

- Abban... - mondta az öreg.

S hümmögve bólogatott hozzá, mintha monda vala: mit tudod te azt, ártatlan lélek.

- Hát nem? - kértem tőle.

Az öreg a lovak hátán legyezett egy kicsit az ostorával, majd beszélni kezdett. S nagy csodámra, hogy még a tudásban is mily járatos lehet egy földműves ember, elmondá nekünk annak a barcasági termő síkságnak és rajta a magyar hét falunak a történetét. Ennek a történetnek pedig a summája az volt, hogy kétszáz esztendő óta szorongató jobbágyságban élnek ők azon a dús barcasági földön, melyet királyi földnek neveznek. A madarak énekén és a virágok illatán kívül alig van ott valamije a népnek, mert minden a brassói szász egyetemé, vagyis a szászok összessége ott a földesúr. Négyféle adót, robotot, tizedet; félelmet, alázatot s tán még lelki üdvösséget is fizetnek a szászoknak. Csak ha Zajzon falut nézi az ember, annak is tizenhatalvezzer holdjából tizenkétezeret elvett Brassó, elvette a híres zajzoni fürdőt, körül a hegyeket s még azoknak a nevét is...

- Hát az itt lakó románok? - kérdeztem.

- Egybe vagyunk nyomva - felelte István bácsi.

Kis csend után a fia, ki odáig oly szelíden hallgatott, mélázva hozzátette:

- Együtt esznek meg a németek.

Így beszélgettünk hát a nagy virulásban, mialatt a lovak bólogatva mentek. S úgy két óra múlva, midőn a nap hátunk mögött valahol a Törcsvári-szoros fölött, a nagy hegyek tetejére szállt, meg is érkeztünk Zajzon faluba. S éppen jókor, mert az öreg evangélista tiszteletes, egy Barthos nevű, aki István bácsival együtt építette volt a zajzoniak szép iskoláját, már hívta is sebesen István bácsit a gyűlésbe, ahol a papi üzenet szerint nagy dologról kell határozni. Bár hökkentő dolog volt olyant mondani, mégis megkérdeztem, hogy nem mehetnénk-e el mi is abba a gyűlésbe. Bátyám-uram azt felelte, hogy a használatos rend azt nem engedi ugyan, de mivel a föld mozogni kezdett s nyilván országos dologról is vagyon szó, hát menjünk véle. Mi véle mentünk s a szép iskolateremben, hol a gyűlés már egybe is jött, nekünk a jobboldalon jelöltek hallgató helyet, még pedig az utolsó padban a fal mellett. A küldöttek, valami harminc ember, kik a tízre szaporodott Hétfaluból jövének vala, azok mind a baloldalon ültek, az első padsorokban.

Üdvözlés után, mit a falu nevében az öreg Barthos tiszteletes hangoztatott, egy Miklós Samu nevű fiatal iskolamester állott elő. Szénfekete haja-szakálla volt s a szeme, mint két pillogó mécses, mely tiszta olaj tetején világol. Elmondá a nagy hírt, melyet mi is akkor hallottunk először: vagyis, hogy a magyarhoni kormány feje buzdító szöveget küldött a székelyekhez, miszerint a közös haza oltalmára készülődjenek; s a szózáttal együtt három toborzó hazafit is menesztett a székelyek földjére, közöttük egy csíki hazánkfiát is, bizonyos Gáll Sándor nevű szabályozó kapitányt. Az eddigiek mellé most ezek is történvén, ebben a szent órában ők kinyilvánítják, hogy a Hétfalu néven ismeretes tíz magyar falu lakosai, kik a királyi földön Brassónak uralma alá vannak vetve, egyakarattal a székely nemzethez kívánnak csatlakozni, hogy a közös szabadságért a székelyekkel együtt küzdjenek, a közös ellenség ellen.

Egy lobbal, midőn ezt elmondá a parázsló iskolamester, mind felállottak a követek és esküvéssel szóltak:

- Úgy van! S úgy legyen!

Utána írásba is tették, amit így megfogadtak; majd alája is írtak ennek a szabad akaratnak. Azután kézfogással pecsétet adtak egymásnak s kezdenek faluk szerint széledezni.

Mi István bácsival indultunk el onnét, belé merülve egészen a nagy eseménybe. Lassan mentünk a sűrűsödő szürkületben, mély hallgatással; s ahogy haladánk vala az úton, vagy még inkább a történt esemény folyamában, egyszer hát nagy bölcsességgel megszólal Könczei, mondván:

- No, a kocka el van vetve!

Bár volt igazság ebben a mondásban, nekem mégis úgy hangzott, mintha Könczei a házat az ablakon akarta volna kivinni. Ha István bácsi vissza nem tekint vala, bizonyosan el is nevettem volna magam; de az öreg hátratekintett s így szólt:

- Még csak mozdítanók, öcsémuram.

Ezzel aztán meg is indult a beszélgetés, ami otthon is, az István bácsiék házában, egyre gyarapodva folyt. Mivel a rengeteg szóba hamarosan úgy belé mentünk, mint a nagy erdőbe s mert az este is immár reánk ereszkedett, bizony szívesen vettük, midőn bátyám uram arra biztatott, hogy töltsük Zajzonban az éjszakát. S ha már így adódott a szerencséhez a szívesség is, én mindjárt megmondani a nagy vágyamat, ami Ebesfálvától egész úton bolygott bennem. Vagyis azt, hogy igen szeretnék román emberekkel is beszélni, hadd lám, mi fáj nekik.

- Szerét ejtjük - szólott bátyám uram.

No, gondolám, ezt ugyan odaveté nekem, de nem úgy, mintha már azon este is lehetne valami belőle. Már pedig mi jóreggel tovább megyünk s marad a vigasztalódás, hogy találunk román embert máshol is eleget. De ebben nem lett igazam, mert mihelyt bekaphattuk a vacsorát, vagyis friss lepénnyel a tejes kávé, István bácsi mindjárt felállt az asztal mellől s reám nyugtatva szemét, így szólt:

- Hát akkor menjünk, kis öcsém!

Helyből felálltam, hogy indulhatunk is, de akkor észre vettem, hogy Könczei, aki mellettem ült, ráncigálja az ujjasomat s titkon integet nekem, hogy ő is jönne.

- Ez a barátom is áhítaná a jövőt - mondám.

- Sokan leszünk - szólt az öreg, elgondolkozva kicsit.

Ebből úgy véltem, hogy titkos és igen becses helyre akar vezetni engem; de ha már belekezdtem Könczeibe, mégsem akartam őt oly könnyen hoppon hagyni.

- Ez költő, nem szaporít - pártfogoltam tovább.

- No, ha költő, akkor jöjjön! - monda uram bátyám.

Hát elindultunk hárman s mentünk buzgalommal, bár mi ketten Könczeivel nem tudtuk, hogy hova. A falu fölött az óriás hegyek feketén nyomultak az ég felé, mintha a holdat még feljebb akarták volna szorítani. Által mentünk a Zajzon patakán, egy rozoga fahídon, mely a holdvilágon oly puhának látszott, mintha tündérek kalácsból rakták volna.

- Hova megyünk? - súgta nekem előre Könczei, aki mögöttem jött, vagyis leghátul; pedig hát tudta, hogy én sem tudom. Ejtsem vissza neki, hogy az eszét keressük? Inkább előre szóltam hát én is:

- Azt kérdi itt hátul a barátom, hogy hova megyünk.

- Domnul preoty - monda István bácsi kurtán.

Ebből már nemcsak azt tudtuk meg, hogy valami paphoz megyünk, hanem azt is, hogy román paphoz.

- Hogy hívják? - kérdem.

- Kirilla.

A többi is hamarosan megtudtuk, mert a fürdőrészen, fent az oldalon, megállottunk egy faház előtt, mely zsindellyel volt fődve s minek az ablakaiból virágok kandikáltak a holdvilágba. Midőn beléptünk a keskeny tölgyfakapun, valahonnét egy kutya ugrott elé és igen vastag hangon ugatni kezdett. Nem tudott azonban reánk szabadulni, mert köteléken volt, amint azt beljebb haladva észre is vettük. Ha jól láttam, egy fenyőfához volt oda kötve, a ház túlsó oldalánál, hol még valami pajtaféle s ólak is húzódtak meg a derengő fényben. Az egész udvar fölött pedig, a balkezünk felől, nagy fák állottak s a nagy fák mögött meredeken az erdő. Egyebet már nem láthattam s ezt is csak egy szaladó pillantással, mert a ház ajtaján akkor kilépett a pap, kit inkább valami erdei remetének hittem volna, ha nem tudom vala, hogy kicsoda. Nagy csizmája volt, fekete bő nadrágja s combjáig érő posztó ujjas, melyet gombolás helyett egy széles bőrszíjjal szorított a derekához. Barna nagy haja a vállát verte s a szakála is rőtbe játszó barna volt; a szeme borongós és a foga villogó fehér.

Negyven esztendősen lehetett.

- Gyere, bátya, gyere! - monda látható örömmel István bácsinak, ki tisztességgel beajánlott minket is, pontosan megmondva neki, hogy vásárhelyi iskolások volnánk, akik hazafelé tartunk Háromszékre, de a sok híresztelés közepette vágyunk támadt, hogy beszéljünk egy román emberrel.

- Lehet, lehet... - monda a pap.

A szobában, hova a karjának bő és puha tárogatásával béterelt minket, egy nagy asztal volt, medvebőrrel letakart díván és szerteszéjjel egy-egy könyv. Alacsony tölgyfaszékeket gyűjtött egybe, hogy azokra üljünk; maga pedig bement a szomszéd szobába s onnét eléhozta a feleségét, ki egészen fekete papné volt, résenülő villogó szemekkel, melyek sarokba húzódtak néha s onnét gyanakodva figyeltek. A tisztelendő asszony kicsi tányérkákon befőzött édességet hozott nekünk, amit ők dulcsásának neveztek. Midőn ezt megettük, ami hamar megtörtént, mert hiszen csak két-három szem gyümölcs vala az egész, hát akkor azt mondta a pap:

- Nohát, beszélj szám, hátha nem fáj fejem.

Látván, hogy nekem kell elsőnek szólanom, én bizony elmondám végre az ebesfalvi történetet; majd azután hozzátettem, hogy nagy veszedelem lenne, ha magyarok és románok szembe kezdenének lenni, mert hiszen ők is szabadságot akarnak s mi sem akarunk mást.

- Kitől? - kérde a papné.

- A császártól - mondtam.

Papné asszonyom elnevette magát s azt mondta, hogy a magyaroknak nem ad a császár szabadságot, mert a magyarok sem adtak a románoknak.

- Nem úgy, nem - mondtam. - A két nép a szabadságban egy legyen!

Hát erre megszólalt a pap is, hogy bizony igazat mondok én, mert a magyar és román népnek most kezet kéne fogni. Mert bizony, ha a románok a magyarok ellen s a magyarok a császár ellen kelnek, akkor mind a két nép veszteni fog.

- Úgy lenne, úgy! - mondta István bácsi.

Hanem a papné ebbe sem nyugodott belé.

- Miért lenne, hogy mi veszítsünk?! - kérdezte.

- Azért - felelte a pap - mert a császár megcsalna minket.

A papné többet nem is szólt, hanem felállt és bement a másik szobába, minek az ajtaját maga után jól behúzta. Mi vendégekül megkottyant szemmel néztünk utána s egy kicsit belénk is sült a szó. De aztán István bácsi megkérdezte, hogy nem bántók-e meg valamivel a tisztelendő asszonyt.

- Ajh, dehogy! - felelte a pap. - Csak elment egy kicsit Bécsbe.

Ebből megértettük, hogy nem mi vagyunk a kedvére valók, hanem a császár, de azért a beszéd javával mégis vártunk darab ideig, hátha hamar megjárná Bécset s hozzánk visszajönne. Midőn azonban láttuk, hogy egy-egy pottyant szóval hiába húzzuk az időt, hát akkor elkezdettük az érdekes beszédet. Azaz maga a pap kezdette el, vagyis telibe szólván, megkérdezte István bácsitól, hogy ugyan a mai gyűlésen mit tudott végezni a Hétfalu. Bátyám-uram egy kicsit megrebbent, hogy lám ördög lakik ebben a papban, mert idefent a hegyen s ilyen frissiben már ezt is tudja!

Zsoltáros hangon felelt neki az öreg, mondván:

- Hát feszítettünk egyet a szászok markán, melyben a királyi földet szorongatják.

Erre a szóra Kirilla atya búsan bólogatott s olyan mosoly feszengett az arcán, mint akinek csalódva sajog a szíve. Meg is mondta némi szemrevetéssel, hogy bizony ez a dolog sem jól ment végbe, mert ha a magyarok s a románok összefognak vala, nagyobbat tudtak volna feszíteni a szászok szorító markán.

Hát erre bátyámuram is kivágta, ami a begyiben volt, mert így felelt:

- Ki gyűlésezett Balázsfalván, legelőbb s külön?

- Én nem voltam ott! - mondá a pap.

- De a püspöke ott volt, Saguna! Aki megáldotta a különzőket s panaszlókat küldött a császárhoz Bécsbe. Ellenünk!

- Nem kelmedék ellen, hanem a grófok ellen. Nem a magyar nép ellen, hanem a birtokos urak ellen, akik ugyancsak szorítják a román jobbágyot!

- A magyar jobbágyot tán nem szorítják?

- De igen!

- Nohát!

Mint a hirtelen zápor, mely lecsap és elvonul, ők is lecsendesedtek. István bácsi fészkelődve és sűrű pillogtatással ült a kicsi széken, Kirilla pap pedig a nagy cserefaasztal mellett állott, meg-meg rezdülő szakállával és parázsló szemekkel.

- Hallom - kezdte ismét, - hogy a budai kormány feje szózatot küldött.

- Miért Budai? - kérdezte bátyámuram.

- Talán bécsi?

- Bécs ellen van.

- Hát azért budai.

- Magyar!

- Hát legyen magyar. De hallom, hogy szózatot küldött.

- Küldött, a székelyekhez.

- De nekünk nem küldött szózatot, egy kicsikét sem.

István bácsi ismét megrebbent, de csak annyira, mintha szélben megzizzent falevél árnyéka legyezett volna az arcán.

- Igen - mondá, - mert a románok Komitét csinálnak Szebenben, a szászokkal egybefőzve magukat; prefektusokat s tribunosokat állítanak maguknak, valóságos harci vezéreket, ellenünk. S nem akarják az Uniót!

- Mind ez is nem kelmedék ellen van, hanem a birtokos urak ellen. S az Uniót pedig akarjuk, csak előbb az eredeti bűnt le kell mosni rólunk. A szolgaságot! Kürtölje ki Kossuth Lajos, hogy a román is legyen szabad nemzet, mint a többi. S tegye azt cikkelybe az országgyűlés! Akkor nem lesz huzavona, hanem lesz Unió.

Csend lett.

Bátyámuram maga elé merengett s puhán aprókat bólogatott a csendben.

- Nagy dolog volna - mondta végre.

- Volna? Legyen! - lövellt a pap.

- Jó-jó, de milyen módon?

S István bácsinak kérdőre tágult a szeme s mint két mohó karikával, úgy nézte azzal Kirilla papot, aki indulatában meg-meg lükkelve állott; majd pedig a pap ugrasztottá reánk a tekintetét, hogy talán szólanánk mi is, most az ideje.

- No, öcskők! - intett felénk.

Könczei két egészet pillantott nagy laposan, mint a bagoly; majd a csizmája hegyit kezdte nézni, mintha számolgatná magában, hogy vajjon a bőr alatt hány lábujjkája van neki. Láttam, nem tehetek egyebet, valamit szólanom kell.

- Vegyük csak a kutyát - mondám.

Hökkenve néztek valahányan reám, hogy a kutyát miképpen rántám ebbe a beszédbe, de én így folytattam:

- Mert a kutya is, midőn már igen csípi a bolhák, megrázza magát. Hát így van most a magyar s a román nép is, mivel az egyiket a birtokos nagy urak csípi s a másikat a bolondító Sagunák. Rázza hát le a bolhákat egyszerre mind a kettő, s utána menten fogjunk össze.

- Binye zicse! - kiáltotta a pap, vagyis hogy jól mondom.

S abban a percben, talán pecsét gyanánt, olyant ütött az asztalra, hogy ami rajta volt, a tenta s a papiros, az mind kukra szökött rajta. De nemcsak a tenta s a papiros, hanem mi magunk is úgy megrebbentünk a nagy ütésre, hogy észre sem vettük s hát már nem ülünk, hanem állunk. A következő percben pedig kinyílt az ajtó, mit a papné úgy behúzott volt maga után, s hát ijedelmes arcával, hogy talán ölni kezdtünk egymást, ugyanő megjelent. De megjelent mellette, mint szemünkbe nyílt virág, egy tünemény kisasszony is, ki ugyan még zsenge volt, de mégis igen megejtő, ahogy a kezében azt a zeneszólo szerszámot tartotta, amit mandolinnak neveznek. A mandolin nyakáról sárga pántlika lebegett; maga a leányocska pedig kakukvirág színű köntös ruhában volt, vékony derekán, úgyszintén sárga szalaggal, igen karcsúra szorítva. Hamvas kis orcáján legjobban két nagy szeme uralgott, fénylő-bársonyos barna színben; a homloka s vékony orra bátorságot mutatott és valaminő ragadozó mohóságot a nagyocska szája, mely a szemével együtt fénylett, ámuldozott, vagy duzzogott.

- Török-zúz? - kérdezte a papné.

Kirilla atya búsasan nevetett, hogy mily ijedelmes az asszonyi nép; majd a hóna alá ölelte az ifjú kisasszonyt, aztán reám mutatott és így szólt:

- Látod ezt a kóbori deákot?

A zsenge hölgy nem felelt, hanem csak a szemét végig leszalasztotta rajtam és szemérmatosan, buggyanva nevetett.

- Ez lesz az idők fia! - tette hozzá a pap.

Ilyen nagy szóra, mire érdemes nem voltam, édes forróság öntötte el a testemet s az édes forróság úgy megbátorította a szívemet, hogy közelebb lépven a leányocskához, meghajtottam előtte magamat s így szóltam:

- Legyen szabad tisztelettel beajánlanom magamat a kisasszony hölgyecskének: a nevem Madár Vince.

Kevés pír lepte el a leányka orcáját s a fejét illendően meghajtván, így felelt:

- Örvendek.

- Ez a barátom pedig - mutattam Kőnczeire - osztályos társam és verseket költ.

Kőnczei nem lépett közelebb, hanem csak egyik lábáról a másikra állott, de úgyszintén meghajtotta magát. Nem tudom, hogy a lába változtatásával a gólya madarat idézte-e a képzelet elé, vagy a maga valója okozott mulatságot, de mindenki kedvesen nevetett rajta. De sőt a leányka egészen reászállott a figyelmével, mintha én nem is lettem volna; s mindjárt versét akarta volna hallani. Majd pedig mint a tavaszi szellő, incselkedve fodrozott körülötte s bujkáló szavakkal arra buzdította, hogy írna neki is bár néhány költeményt. Kőnczei csak irult-pirult, hogy ő még nem kerek poéta, amit én dicsérő módon elleneztem, elmondván róla a költői jártasságot, miről a szentléleki adóhajtó leánya is tudna tanúskodni.

Kőnczei olyan lett egyszeriben, mint a rák; s reám mutogatva, azzal mentegette magát, hogy helyettem írta azokat a költeményeket is.

- De a leány szenvedett álmatlanságot miattok - mondtam.

Könczei fojtott mérgében nagyokat nyelt és zavarodásában igen kotyogott mellettünk. S ebben az édes leányka olyan mulatságot talált, hogy aprókat röppent és folyton nevetett; s midőn már a röppenésekbe s a nevetésbe sem fért belé a kedve, akkor a mandolint kezdette pengetni. Hát ezt alkalmas időben tette, mert papné asszonyom is meg vala enyhülve immár; s maga a pap és István bácsi pedig, eltökélvén egymás között a bolharázást, szintén oly nagy barátságban voltak, mint a betűk a bibliában. Közös szóval kértük hát a kisasszony leánykát, hogy zenéljen nekünk valami szép dallamot. Ezt oly szívesen tette, mint a madár teszi, buzgólkodva szinte fenn az ágon, hogy odanézzon a bajlódó világ. A dalos versnek, mit pengetni kezdett s majd énekelni is a maga román nyelvén, három szakasza volt s mind a három egy búslakodó szerelmes panaszlását lebegtette. Vagyis az első szakaszban azt mondja a szerelmes nagy ábrándosan, hogy egy sápadózó falevél tiszta forrás vizében nézegeti magát s addig-addig nézi, amíg a forrás tükrében virágnak látja magát.

Midőn ennyit elénekelt a kisasszony leányka, sóhajtott egy könnyűt s gyenge pihegésbe csendesedett, de szellő módjára azalatt is érintve alig a zengő szerszám húrjait. Könczei jobbról ült, már ahogy tudott, a leányka mellett, én pedig a balja felől s félig szemben véle, hogy az arcocskáját, de különösen a szemét láthassam. Hát ahogy ott ültünk, abban a megejtő s kicsit hangzatos csendben, egyszer csak Könczei közelebb hajlott a leányocskához s bár titkon akarta súgni, én mégis meghallottam a jó fülemmel, hogy azt kérdezte:

- Kegyed milyen névre hallgat?

A leányka nem felelt neki, amit nem is csodáltam, mert hiszen inkábbba állatokra és oktanokra szokták azt mondani, hogy valamely névre hallgat. De mondom, nem is kapott semmi választ, akár még egy alamizsna pillantást sem. Hanem inkább a verset kezdé folytatni a lány, énekelvén a második szakaszt, amidőn már nem a falevél, hanem egy kis madár nézi magát a forrás vizében s addig-addig nézegeti, amíg nem is magát látja benne, hanem a párját. Midőn ennek is a végére ért a hevült leányka s ismét pihegő csendet hagyott, csalóka hajladozással felém lebegtette a fejét s Könczei helyett nekem felelte:

- Zina.

Hát nagyobb kincset abban a percben még a császár sem tudott volna adni nekem. Éreztem, hogy megfut bennem örömeben a vér s annak édes párájában úgy elgomolyogtam, hogy a harmadik versszakasz alatt már nem is a bús-szerelmes legény nézte a forrás vizét, hanem én magam ujjongtam fölötte, benne látván a kincsemet, Zinát. Sokáig azonban nem időzhettem ennél a megtalált forrásnál, mert az idő eljárván s tekintvén az illendőséget is, István bácsi hamarosan köszönetni kezdte a szíves látást, nagy bizakodással a bolhátlan jövőben. Amíg ökelme s Kirilla atya rázogatták ebbéli szavukat és az egymás kezét, én is kerítettem annyi alkalmat, hogy Zinához valamit szólhassak.

- Mától kezdve - mondtam - én immár örökké a Zina névre fogok hallgatni.

Mint a villanó fényes bársony, úgy csillant meg a leányka szeme.

- Zizina - válaszolta.

- Nem Zinát mondott a barátomnak?

- Az csak a fele, egészben Zizina.

- Szabad lenne úgy értenem, hogy neki csak a fele jár, de nekem az egész?

Reám nyugtatta fénylő nagy szemét s láttam, hogy a szája fészkében már röppenésre készülődik egy kedvező szó. De abban a pillantásban az édes hangzat helyett az István bácsi hangja törtetett oda:

- Mennénk haza, kis öcsém!

Mivel az illendőség is bátyám uram mellett szólott s magam nem voltam olyan nyomós vendég, hogy bár egy kicsi maradást még kérhettem volna, rögvest a búcsúzkodásba fogtam. Elsőbben a császáros asszony előtt hajoltam meg, de olyan módon, mint aki nem sajnálja a zsírt, jó ételt akarván a jövődjének főzni. A bőséges tiszteletre fel is engedett papné asszonyom, mert nemcsak mosolyogva nyújtotta nekem a kezét, hanem szívesen engedte csókra is emelnem. Maga az atya pedig úgy meglapogatott engem, mint kedvére való fiút s mindenkinek füle hallatára mondotta:

- Bármerre jársz, ne kerüld el az Istent; s ha pedig ezen a tájon, akkor a mi házunkat.

- Nem vagyok olyan ügyes - mondám - hogy az Istent elkerülhetném; sem olyan ügyetlen, hogy ezt a házat.

Mindenki tetszéssel nevetett a válaszomon; s majd lassan kifelé indultunk. Engem a buzgóság nem ölt, hogy első legyek a menésben, hanem inkább titkon megböktem Könceit a hüvelykemmél, hogy István bácsi mellett iparkodjék előre. Ez megtörténvén, a hátuk mögött is szerencsém volt, mert papné asszonyom az ajtóból visszafordult, hogy jaj, neki mennyi dolga van; s emígy ketten maradván Zizinával, hamar így szóltam hozzá:

- Ha a kedvét nem rontanám véle, majdan írnék önöcskének.

- Majdan? - kérdezte.

- Mindjárt, midőn hazaérkezem.

Többet nem tudtunk magunknak szólani, mert kiléptünk az udvarra, ahol a kutya is ugatni kezdett s belé is futottunk, mint a bohó patakocska, az előttünk megállódba, akik ámuldozva nézték a rejtelmes, erdős nagy hegyet, melyet a fele hold könnyű hatalommal lebegtetett a fejünk fölött. Én is megnéztem a hold előtt hódoló nagy hegyet, de egy friss és tiszta harmatcsepp már úgy ült rajta a szívemen, hogy bámulás helyett inkább annak a gyöngye alatt rezegtem.

No, aztán eljöttünk.

Oly keskeny volt lefelé az út, hogy hárman nem is fértünk rajta. Bátyám uramat előre eresztettük hát, s mi ketten Könceivel utána lépegettünk. Midőn a zsindeyes kicsi templom mellett haladtunk volna el, melyben Kirilla atya szolgálta az ő hitét, megkérdeztem Könceit, hogy valamely bántalom miatt lóg-e a feje, vagy csak a holdvilágon látszik úgy, mintha csüggedeznék. Azt felelte nekem, hogy két kecske mindig együtt jár a jászolhoz, de az egyiknek szarva lévén, a jó falattól örökké eldöfi a másikat. Mindjárt tudtam, hogy mire megy ez a példalózás.

- Eredj, menj el - mondám neki - hiszen reád nevetett legjobban.

- Kezdetben.

- Nohát!

- De aztán elmartál mellőle!

Volt valami igaza neki, de mivel egy csintalan szórszál csakugyan volt a természetemben, gyógyító ír helyett előre szóltam István bácsinak:

- Úgy-e, bátyám uram, Köncei nyerte meg a kisasszonykát?

- A mosolyát igen - ejtette vissza az öreg. - De a szívét te magad.

Köncei megragadta, hogy a vesztésben neki volt igaza.

- No, látod! - mondta.

Ezen én jót nevettem; s aztán hazaérkeztünk. Bong Ferenc és Lőte már aludtak egy oldal-szobában, még pedig szép vetett ágyban. Reánk egy-egy derekas zsák somolygott a földről, szalmával meggyúrva félig, hogy azokra feküdnénk. Bátyám uram egy méh-viaszból való vékony gyertya mellett meglapogatta a két zsákot, mint valami jól megnyírt heverő két juhot; majd kedvesen azt mondotta, hogy aki paphoz jár, utána földön aluszik. Aztán nyugodalmat kívánván nekünk, elment a maga nyugalomára; mi pedig a két zsákra lefeküdtünk.

Enyhe májusi éjszaka lévén, a tornácra szolgáló ajtó nyitva volt s annak a nyílását a szerencsétlen hold éppen kerülgette, hogy miképpen tudna bévigyorogni. Fektemből én is lestem a holdat, hogy mikor fog immár reánk lopózni, de mivel a szemöldökfárlól nem tudott leszállani, lassan-lassan álomba kezdettem alkonyodni. Hanem éppen akkor, a másik zsákról, megszólalt Köncei s nagy elhatározással tudomásul adta, hogy erről a Zináról nem fog nekem verset írni.

- Ne is írj! - mondtam.

Darab ideig csend volt, s kezdék ismét szenderülni.

- Pedig tudnék - szólt megint Köncei.

Hát erre nem feleltem, hadd maradjon abban a hitben, hogy álomba merültem. Szándékától azonban nem tudtam emígy sem eltéríteni, mert kövéren sóhajtott fel, mondván:

- Ejh, pedig milyen szépet tudnék!

No, gondoltam, én nem hallgatom az ő szalmalángját tovább; s lassú imbolygással, mintha holdkórság szállott volna reám, kimentem a tornácra, vonszolvam magammal a zsákot is. Ott lefeküdtem s mint Zizina fölött a hegyet, engemet is álomba lebegtetett a hold.

Reggel, midőn a nap még nem is bújt vala fel, mi már valahányan talpon voltunk; csak éppen kicsi Rab István pihengetett az ágyban, gyenge lévén az egészsége, minek romlása miatt atyja a szászokat okolta. Rabné asszonyom, ki jóféle szomorkás asszony volt, reggeli ebéddel jól megetetett minket, majd szalonnát és cipót tarisnyált nekünk az útra s néhány kék hagymát is, melyek ugyan szártőben már igen csíráztak.

Onnét Zajzonból északra tartva, már délnek előtte által mentünk a Feketeügy folyón, mely ott a Barcaföld és Háromszék határán hömpölyög. Kőkös községibe érkezvén, búcsút vettünk egymástól, mert Bong Ferenc és Lőte már jóformán otthon voltak, lévén az ő szülőtte falujok csupán egy-egy szaladásra onnét. Csak midőn elválottunk egymástól, vagyis amidőn már Bong Ferenc jól elhaladott jobbra Bikfalva irányába s Lőte pedig balra Illyefalva felé, hát csak akkor vettük mi Könceivel észbe, hogy mily hamarsággal és könnyeden szakadánk el. Talán annak okából esett ez, mert oly sokat és szorosan valánk együtt; de az is lehet, hogy a szülői ház immár igen húzott valahányunkat magához.

No, mindegy.

Vittük a megkönnyebbült tarisnyát a hátunkon s igen a szívünkben is a szorongató jövődöt, hogy vajjon mikor fogjuk újólág látni egymást. Nagy hallgatással mendegéltünk a poros út szélén, ahol a fű imitt-amott csomókban szigorkodott; s a déli langy melegben úgy ingott a

fejünk, mint a fiatal fa ága, melyen nagy szállott madár nyugtalankodik. Mint az elfutó felhők, fejemnek egén is úgy jöttek és tűntek tova a gondolatok; s nyilván Köncei is úgy volt.

- Mi jár az eszedben? - kérdeztem.

- A jövőendő gomolyog benne - mondta.

- Háború?

- Háborgás.

Ily dolgokon tűnődtünk, haladván a termésbe borult sík földön, melyet Szépmezőnek neveznek. Aztán, két órácska sem telhetvén még belé, elérkeztünk egy Réty nevű faluba, ahol mindjárt láttuk, hogy nagyobb mozgolódás van, mint műves napon s oly nagy dologidőben szokás volna. Néhány csákós embert is láttunk, valamint másoknak görbe kardot az oldalán, de csak hazai ruhára csatolva. Hamarosan megpillantottunk egy gyülekezetet is, mely igen füstölőgni látszott. Odaérkezvén, hát százig való ember is állott ottan, úgy eldugván az utat, hogy a járó szekerek is megállottak.

Mi is oda folytunk, hadd lássuk, mi van.

Hát egy szakállas üremler, térdig érő fekete kabátban, ott állott egy asztal tetején s nagy heveességben beszélt a népnek. A két karját is egyre jobban nyujtogatta, recsegtetvén maga alatt az asztalt, mely bizony olyan nagyokat kezdett billenni, hogy két szemfüles ember, ha meg nem fogja vala, bizonyosan nem sokáig tartotta volna a tüzes szónokot.

- Kicsoda eme nagy beszélő? - kérdeztem egy embertől, aki mezítláb állott mellettem. Az ember sovány bizalommal tekintett reám, de aztán valami rokonságot mégis csippentett rólam, mert megmondta, hogy a helybéli pap, bizonyos Biró Sándor nevű.

- A nép papja! - tette hozzá.

Hát azt, hogy a nép papja, magam is tapasztaltam, mert nemcsak az urak elnyomására beszélt, hanem mindent azoknak ígért, akiknek eladdig valamijök is alig volt. A végén meg is fogadták neki az emberek, hogy a kinyilvánított jogok mellett vigyázzban fognak állani s bárki hívná is külső harcokra őket, itthon maradnak, édes földjüknek szükséges oltalmára. Aztán levették az asztal tetejéről s miközben zsongottak körülötte, a tiszteletes uram egy nagy zsebruhával a szakállas ábrázatát törölgette, mely nyilván megizzadott volt a nagy hevülésben. S törölgetvén, úgy megindult s mind az emberek is véle. Mi sem maradtunk el, hanem a hömpölygéssel egy módosabb porta elé mentünk, mely afféle s igen rendezett udvarháznak látszott. Az emberek abban a helyben az udvarház nagy kapuját a maguk akaratából kinyitották s oda a tágas udvarra benyomultak. Mindjárt egy nemes asszony jött elé a házból, majd két fiatal tiszt úr, vagy inkább úrfiak; s azok mind nagy és szíves integetéssel voltak a tömörült emberek felé. Ott az udvaron a tiszteletes úr ismét beszélni kezdett, elmondván a jelenvaló nép akaratát, hogy az úrfiak, mint kijelölt tisztok, ne vezessék a csapatjukat Enyed városába, se pedig Tordára, hanem maradjanak mind otthon a katonák, mert hír szerint a Bodzában is zavarodás van s Békásban is lázonganak a bujtott románok, megölvén immár derekas papjukat is, egy Prékup nevezetűt. Ragadjanak hát itt közöttünk s ki ne tegyék magukat Háromszékből, mert ha elmennének, mi fosztottan maradnánk itthon, a szebeni német Kommandó pedig a markába nevetne, hogy katonáinkat mily könnyen küldözgeti széjjel.

Végezvén a szószólást a pap, az emberek nagyobb résziben mind kiáltanak, hogy úgy igaz! Hát ezt igaz indulatomban én is tartottam s csak azért nem kiáltottam velük, mert a dolog kerekedését bővebben nem ismertem. A göröngyös morajlásban tehát, ami támadott, éppen kérdést akarék tenni egy mutatósabb emberhez, aki szürkeshínű posztómellényben ott állott

mellettem, de nem éppen szorosan. Midőn közelebb húzódam hozzá, hogy szóljak hát, hátulról egy asszony odafurakodott s az orrom előtt meghuzintotta az ember mellényének gombolatlan szárnyát, mondván is neki:

- Hallja kend, a tehenecskét hazacsapták a csordából.

- Haza-e? - mondta az ember.

- Haza, s nem lehet bírni véle. Bikához kéne vinni.

- Várjon a tehen! Most én a haza ügyiben vagyok!

Hanem az asszony nem hagyta magát s húzván ismét az ember mellényét, hátrálni kezdettek a kapu felé. Én is megfogtam a Kőnczei karját, hogy úgyszintén mozduljunk s menjünk tovább az utunkra, mert azon a napon még valami négy mérő földet kellett mennünk, ha azt akartuk, hogy haza érjünk. Így esett aztán, hogy a tehenes emberrel s a feleségével jó darabot együtt mentünk az úton. Beszélgetvén is, megtudtuk az embertől, hogy az Antos-család udvarháza volt, ahol a néppel valánk; s maga Antos Józsefné, ki bár tekintetes asszony s nyolc gyermekével özvegy, mégis a lelke minden buzgólkodásnak, elsőnek s a maga pénzén állítván katonarendbe két nagyobb fiát, hogy a hazának rögvést és szükség szerint szolgáljanak. Két honvédő századot már egybe is szedtek, hogy azokat a fiakat fenyegetett külső városokba vezessék, dehát a háromszéki nép nem akarja megfosztani magát a katonáitól, mivel itthon is, könnyen meglehet, szükség lehet azokra. S mondják, hogy cselvetés is van ebben a dologban, mint ahogy Mária Terézia idejében is vala egyszer, s volt a minap is Uzonban, de milyen!

- Uzonban, hát mi volt ottan? - kérdeztem.

- Ott az volt - monda elégtelen az ember - hogy a fegyvereinket el akarták volna játszani. Vagyis parancsolt Szebenből a Kommandó, hogy a székbeli fegyvereket vigyék Brassóba, mivel azok a fegyverek rosszak s ott Brassóban meg fogják őket javítani. Nohát, felrakták az ezrekre menő fegyvereket valami tizenöt szekerre, hogy a határőrségi katonák kísérik s vigyék el a terhes szekereket Brassóba. Midőn azonban Uzonba értek volna, vagyis Háromszékből már csúszattak volna által a Barcaságba, hát akkor illyefalvi Gál Dániel - hejh, micsoda bátor ember az! - így szólott: »Emberek, álljunk csak meg egy szikrát azokkal a szekerekkel, hadd nézzük meg, miféle fegyverek azok a rossz fegyverek«. No, megálltak a székbeli katonák s megbontván a szekereket, hát azoknak a fegyvereknek semmi bajok sincsen, de sőt mind a legjobb fegyverek. Hamar megfordítá hát Gál Dániel a dolgot s akaratára vonván mind a katonákat is, azon a helyen elégették a Pukkner⁷ parancsát s a fegyvereket pedig visszahozták Kézdi-Vásárhelyre.

- Jól van! - mondta Kőnczei.

Régtől fogva ez volt az első szava Kőnczeinek, de meg is nézte őt jól a mellényes ember, hogy olyan ösztövére és ábrándos fiú létére mily kövéren tud lelkesedni.

- S Mária Terézia idejében, akkor mi volt? - folytattam.

- Jó lecke volt akkor is - felelte nagy elevenséggel az ember, mintha csupán a tegnapi történet volna a dolog s ő maga is részes lett volna benne. - Mert ugyanis törvény volt arra, hogy a határőrző székeket, ha már létesülni kénytelenek voltak, nem lehet külső háborúkra vinni. S a királyné mégis parancsolta, hogy menjenek. Csakhogy elérkezve Maros-Vásárhelyre, ott a háromszékiek megkutyálták magukat, afféle hír terjedvén el, hogy nem oda viszik őket, ahová

⁷ Azaz Puchner Antal, a Szebenben székelő császári főparancsnok, akit bizonyára enyhe gúnyból említi így a krónikás.

mondják, hanem a szabadságért küzdő lengyelek ellen. Hát aztán szörnyű nagy irtás lett a lázadás miatt, de mégsem mentek a parancsolt háborúba.

- Minő háborúba? - kérdem.

- Hát az örökség miatt, a pajorok ellen.

- Kik ellen?

- A pajorok ellen.

- Ba-ba; bajor! - mondtam neki.

De az ember csak a földet nézte s nem szólott semmit.

- Mondja csak bátran, hogy bajor, mert úgy helyes! - biztattam, de az ember erre sem akart szólni.

Mért húzódozik, nem értettem.

- Nem pajor, hanem bajor-bajor! Bökje ki bátran!

De az ember megrázta a fejét, hogy ő azt nem mondja, mire a felesége így mentette, szólván:

- Nem akarja megsérteni őket.

Könczeire néztem, hogy ehhez mit mond, de ő szó helyett nyikkant egyet nevetve. Kicsit megijedtem, hogy a mellényes ember most már csakugyan azt fogja gondolni, miszerint csupán tréfából akarám őt pajor helyett bajorra tanítani, de mégsem lett baj, mert éppen a kapujok elé érkeztünk s búcsút vettünk tőlük.

Midőn kimentünk a faluból, s még Maksa község tájékán is, Könczei még mindig ihogott-vihogott, hogy én miképpen jártam Rétyen a bajorokkal. De aztán ez a kedve eloszlott, oly felhőket látván tömörödni Torja felől, melyek valósággal a földig szállottak. Ég és föld között falat alkottak azok a felhők, lassan nyomulva szembe velünk, miközben acélszínüket, földig ható nagy sávokban, lüktető pirosra festette a nap.

- Nekünk jó! - mondta Könczei.

Mivel én is úgy láttam, hogy ebből irgalmatlan idő lesz, jónak mondtam, ha követjük a madarakat, akik szorgosan és fürkészve húzódtak védett helyekre. Balra erdők terültek el s oda belevettük hát magunkat, de azon időre már olyan sötétség szállotta meg az erdőt, hogy jóformán csak vegyegtünk⁸ benne. Végre találtunk mégis egy alkalmas rengét, vagyis afféle medvejárta füves medret s a meder oldalában egy irdatlan bükkfát, melynek hatalmas odva volt. No, abba az odába behúzódtunk ketten s már éppen megnyugodtunk volna a biztos oltalomban, midőn a fejünk fölött nagy rebegést hallottunk hirtelen, majd a következő pillantásban csapkodni kezdetek ott a denevérek s riadt vinnyogással leverték a Könczei fejről a kalapot.

Könczei úgy megijedt szegény, hogy ő is vinnyogott.

A morgó homályban megkerestem a kalapját s midőn markomban érezhettem, a vidítására valami tréfát akartam éppen szólni, de a szavamat úgy kettőbe vágta egy rettentő égi csattanás, hogy a nyakunk legott a vállunkba szaladott. Tartott legalább egy óráig a vihar, mely ugyan megnyögette jól az erdőt. Utána azonban olyan ártatlanul sütött ki ismét a nap, mintha vihar nem is lett volna soha. A baj csak az volt, hogy már-már elnyugodni készült, mi pedig

⁸ Vegyegni annyit jelent, mint homályos vagy ködös időben erdőben tévelyegni.

még olyan messze voltunk hazulról, hogy szinte három mérő földre is. Mit csináljunk? Vágjunk neki zsibongó lábakkal az útnak, melyet a maradék hold meg sem tud világítani?

- Mivel biztatod magadat? - kérdeztem Köncezeitől.

- Veled - felelte kurtán.

Hát én azt mondtam, hogy legelsőbben együk meg, ami még benne van a tarisnyában; ha pedig megehettük, akkor aludjunk egy jót a bükkfa odvában. Ez úgy is lett, elannyira, hogy csak a hajnal hasadása előtt ébredtünk fel s akkor is váltig csak azért, mert az erdő zengeni kezdett, mint valami hatalmas zeneszóló szerszám. Ugyanis amennyi madár csak volt, az mind rákezde a magáét. Csicseregtek, énekeltek, füttyültek, pityegtek, búgtak, rikkantottak.

Ahogy hallgattam ezt a mámoros zendülést, Zizina jutott eszembe s a szívem illatban gomolygott.

- Hallod! Ilyen verset írd! - mondtam Köncezeinek.

- Ahhoz ember nem elég - felelte bölcsen.

Megnéztem, hogy e nagy bölcsesség mellé nem eresztett-e az éjjel szakállat is; majd csapkodó kedvvel mi is, mint a madarak, a virradatban kiszállottunk az erdőből s belekapván ismét az útba, megindultunk hazafelé. A tündöklő reggel alig múlt el, már beérkeztünk Kézdi-Vásárhelyre, ahol mindenrangú emberekben, katonákban és félkatonákban, nagy mozgolódást láttunk, amit nem is lehet csodálni, mert a háromszéki határőrök ezrednek ez a kicsi város volt a fészke. A nagy rezgелődést szívesen elnézegetjük vala akár egész nap, de mivel az országot vizsgáló bolygásban immáron egy hetet is eltöltöttünk, most a végén igen reánk jött, hogy siessünk haza. Búcsút vettünk hát egymástól, mert Szent-Lélek, ahová Köncezei törekedett, alig egy órányira volt onnét észak felé; Bereck városa pedig inkább keletre s kétszer olyan messze.

- Ha valami lenne, aztán írd! - mondtam.

- Lesz, lesz! - felelte Köncezei.

Már éppen a nyelvem hegyén volt, hogy az adóhajtó leányának is kívánok édes álmokat, de aztán elharaptam mégis a szót, nehogy sok úti virágunk mellé töviset is vigyen emlékül haza.

Egyet-kettőt még intettünk egymásnak, aztán utunkra szakadtunk.

HATODIK FEJEZET

HIT A HARCBA, REMÉNY A BAJBAN

Azt már nem tudom, hogy Kőnczei miképpen boldogította tovább is magát, de nekem eléggé lomha volt a maradék út, bár az idő oly vidáman tündöklött, hogy szinte emelgette az embert. Így aztán mégis csak fogyogatott a távolság s délebed előtt végtére hazaérkeztem. Belépven otthon a kapun, legelsőbben pityegő sárga pipéket pillantottam meg, kiket megolvastván, tizenegyen voltak s igen szaporán paréztek az udvaron. Beljebb egy sárga kutya állott, ki a tavaly még nem vala nekünk. Láttomra csak annyit szólott a kutya, hogy »vaa«, de aztán a fejét egy kicsit oldalra hajtotta s úgy nézett engem, mintha azt mondaná:

- Bizony, bizony...

Midőn a házba is beléptem, kedves anyám ott ült az asztal mellett s zöld fuszulyka hüvelyét bontogatta, nyilván hogy olyan zöldbabot főzzön ebédre, friss szemekkel vegyesen, amit atyám s én is igen szerettünk. Amint megpillantott engem kedves anyám, ez a szó buggyant fel belőle:

- Édes lelkem!

Megölelgetvén egymást, elsőnek elmondá, hogy atyám a városba ment Vásárhelyre, mivel úgyszólván naponta fürkészi ottan a honi buzdulás híreit, mintha nála nélkül semmi se lehetne meg. Lázár bátyám, ki legszorgalmasabb fiú s a gazdaságot jóformán egyedül viszi, a kaszálóban van; s őt pedig, kedves anyámat, igen hálózzák a gondok, hogy vajjon mire végződik ez a bolydulás. Kicsi hallgatás után, hogy mire tud csakugyan végződni, vidám szóval említém, hogy láték künn az udvaron egy lombos farkú sárga kutyát is.

- Ajh, hát az Árpád! - nevette el magát kedves anyám. - Lázár bátyád kerítette a minap, azóta itt honol. Jött Lázár bátyád hazafelé az ojtózi úton s Leányvár pataka felett egy vásáros szekeret látott az út szélén állani. A lovak abrakot ettek, az ember aludt a szekéren, minek mögött ott búsult ez a kutya, odakötte a szekér rúdjához. Úgy nézett bátyádra, segedelmet kérve rabságából, hogy a világ minden fájdalma benne volt a két szemében; s tán még a kezét is felfogja vala, ha lett volna neki. Gondolta Lázár, olyan sokat beszélnek szabadításról, hogy ő legalább azt a kutyát megszabadítja. Elvágta hát a bicskával a kötelet s a kutyát haza hozta, hadd legyen, aki engemet is vigyázzon, mert itthon a férfiak már csak a hazát vigyázzák.

- S Árpádnak nevezték el? - kértem.

- Igen, mert a szekér oldalán valamiféle »Árpád« volt a táblán, de hogy milyen »Árpád«, azt az eső lemosta volt onnét, vagy az idő kivakarta.

Megtudván így a kutya történetét, kedves anyám főni tette az elvegyes babot, én pedig által vettem tőle a szót, hogy a magam dolgát elbeszéljem. Az első mondasban az iskolai történetnek csak a nagyját szedtem elő, de az országvizsgáló bolygásnak dolgait eléggé teregetve mondtam el. Vagyis elbeszéltem a Samuvirátust, el az ebesfalvi éjjeli futást, a kőhalmi malomba szállást, a brassói ögyelgést s majdan a zajzoni nagy napot. Hanem amidőn Zajzonba érkeztem a történetemmel s éppen a nevezetes estét beszélem vala Kirilla atyánál, hát észre vettem magamban, hogy a szavaim folytonosan Zizinát kerülgetik, de csak lábujjhegyen. Mondjam-e, ne mondjam: ez libegett állandólag bennem, de végtére mégis a bokrom virágai mögött hagytam a leánykát, mert észre vettem, hogy a kedves anyám szemében könnyek párája úszik.

- Mi baj, kedves anyám? - kértem.

- Semmi - felelte. - Csak éppen eszembe jutott, hogy a hosszú út áradásaiban könnyen bajod eshetett volna.

Hát így hajlongtunk ketten a szeretet fuvalmaiban; majd lemosván magamról az út porát s jó nyugtatólag ebédelvén is, ágyba feküdtem, hogy a fáradalom mind elpárologjon belőlem s csak ami szép és tanulságos volt, az maradjon meg. Úgy elmerültem az édes nyugalomban, hogy másnap világodatkor ébredtem fel. Lázár bátyám már tüzet gyújtott volt akkor s kedves anyám a reggeli éték dolgában forgolódott. Mire azonban én is öltözetet vettem, atyám is felkönyökölt az ágyban s így szólt:

- Ejh, beh sovány vagy, te Vince!

- Igen, mert a császár kenyéréen éltem - mondtam nevetve.

Szavaink nyomán, melyeket ilymódon váltogattunk, nagy vidámság keletkezett a házban, ami vidámság kedves anyámnak annyira kellett, mint szárazság után a májusi eső. Az eseményre, hogy jó iskolai eredménnyel és számos világi hírral én is hazakerültem, azon a napon atyám sem fogott Vásárhely felé, hanem kedve özönében felülvizsgálta otthon a gazdaságot, mintha kedvesebb gondja sohasem lett volna neki, mint éppen az efféle szorgoskodás. Láttam, Lázár bátyám csak somolygott magában, hogy atyánk mily egész lelkéből gazda lett hirtelen, de én úgy tettem, mintha ez örökkéig úgy is lett volna s úgy is fogna lenni. Dicsérő örvendezéssel néztem mellőle a lovakat, akik jól tartva mind megvoltak: vagyis megvolt az öreg Dé, a tizenhárom esztendejével, még igen jó erőben; s megvolt a Dongó, a Balló Mihály uram félé, kit még negyvenegy őszén adott volt nekem ajándékba; s igen virított a Dongó két fia, úgymint a cseresznyeszínű Ádongó és a holdasfejű Bédongó, kik már négy és három esztendősek voltak.

- Hát - mondtam a végén - ló dolgában panasz nem lehet.

Felszegte atyám a fejét, hátra ugrasztván rajta hulló haját; majd olyan tervet csinált, hogy menjünk el mind a hárman a Beneszakállá nevű kaszálónkra, ami a Tekeres-patak mellett jónagy tagban volt, s ott vágjuk le a füvet. Kedves anyám fel is tarisnyált nekünk, de csak két kasza lévén a háznál, én a villákat s egy gereblyét vettem a vállamra, hogy rendet rázni fogok s takarni. Midőn így útra készen állottunk, a kutyára szaladt a szemem s mondtam:

- Ezt is vigyük el!

- Igen, ha jó - szólott Lázár.

Hívólag szólván hozzá, megindult velünk a kutya, de csak úgy módjával és meg-meg sajnált lépésekkel ereszkedett utánunk. Hanem aztán, még ott az udvaron, meggondolta magát és restelkedve leült a földre. Onnét darab ideig engeszteléssel pillogatott reánk, majd mitbánom fordulattal odament kedves anyámhoz, ki indulásunkra úgyszintén ott állott az udvaron, s neki boldog szuszogással a lábához feküdt.

Könnyen derültünk a kutya magaviseletén, s elmentünk Beneszakállára.

Igy kaptam belé az otthoni nyárba, mely aztán egyre nagyobb hullámokban folyt. Az emberek, s maga Bereck is, nagy s mindinkább nagyobb változásokban voltak, mert hát mindenkinek véleménye kezdett lenni s az a sok vélemény gyakorta ütötte egymást. Legfőképpen a városi tanács ellenkezett a hazafiakkal, mert Gábor Imre nótárius, vagyis Áron bátyónak az öccse, igen markolván a hivatalát, magára vette a németek hámját; a hazafiak pedig az Uniót lobogtatták, melyet éppen frissiben kiáltott ki Kolozsváron az országgyűlés. Jórészt mindenki a hazafiak pártjára állott, sokan hangos szóval is, de mások csak kímélve magukat. S mindezeknek nagy bátorítására voltak a katonák, mert hát a háromszéki ezrednek Berecken is

székelt egy százada és azonkívül önkéntesen jelentkezők is számosan valának. Így aztán már szokott dolog lett, hogy nemzeti rózsát szabadon viseljen az ember s hogy zászlót is díszelgetessen, ha már négyen-öten egybeverődve mentek. De sőt olyant is láttam, aki csupán mutató céljából kardot kötött s minden apró-cseprő dolgát is karddal az oldalán folytatta, mint volt ama Wukko, akit Bagzos mészáros, még kicsi iskolás koromban, úgy megcsúfolt vala.

Atyám a múlt hetek alatt is el-el ment ugyan Vásárhelyre, de már gyéribben, mint hazajöttöm előtt. Hanem az a gyér menés is elég sűrű volt nekünk, mert amiatt a munka is hátra maradozott s olyan útja után dúlt-fűlt is örökké, hogy a nép ügye nem tud úgy haladni, mint ahogy kellene.

- Hát mi a baj? - kérdeztem egyszer.

- Sok a szó - felelte atyám.

Ezt vettem észre magam is, de nyáron által látnom kellett, hogy atyám is csak szóval küzdött a sok szó ellen. Ő maga nem volt ugyan valami beszédes ember, de a sok fontolgatásnak is az ilyen-amolyan vélekedésnek szerette megvetni az ágyát, s vajmi gyakran éppen a mi házuknál. Ilyenkor aztán kedves anyámnak is a férfiakkal kellett baglyoskodni, mert hol egy harapás ennivalót, hol egy pohár borocskát, hol pedig legalább vizet szolgált azoknak, akik a hon jobbulása miatt epesztették magukat. Leggyakrabban Márton pap üldögélt nálunk, de őt kedves anyám sem bánta soha, mert Márton pap nemcsak a hazai bajvívások híreit tudta a legjobban, hanem okos és eleven módon beszélt más egyéb dolgokról is, mint például a régi népekről, nagy rabságokról és háborúkról s legfőképpen a világnak olyan csudálatos részeiről, miket merész emberek abban az időtájban kutattak fel. Egyszóval mesemondó és tudós kalendáriumnál is jobb volt a pap, mert őt olvasni sem kellett, hanem csak készen hallgatni. Ellenben járogatott oda hozzánk egy Balogh Izra nevű módos ember is, ki az Áron bátyó Julianna testvérének a férje-ura volt, s bizony az a Balogh Izra oly véleményeket supantott ki, hogy néha még a gerenda is megbotránkozott a fejünk felett. Egyszer azt erősítette például, hogy legjobban úgy lesznek minden dolgok, ha a császár- és királynak az ő mesterségében bizton megnyugszunk.

- Miképpen kell ezt érteni? - kérdezte atyám.

- Ezt úgy kell érteni - felelte Izra gazda, - hogy őfelségének az a mestersége, miszerint az ő népeit legjobban gondozza. Bízunk hát magunkat arra, hogy ez így is legyen, s egyéb nem kell.

Atyám úgy tett, mintha nagy bölcsességet hallott volna, de én láttam, hogy szúrós huncutság van a szemében.

- Mondasz valamit - tünődött el.

- No, úgy-e! - csillogott Izra gazda.

- Igen - folytató atyám - mert a császár még a mi éjjeli nyugodalmunkat is a gondjában tartja.

- Hogy-hogy?

- Úgy barátom, hogy a múlt héten bocsátott ki egy oly rendeletet, miszerint este kilenc órákor mindenki az ágyban legyen.

Eme szóra én is ránéztem a láncos órára, ami ott ketyegett a fejünk felett.

- Ejh, az iskoláját, már tíz is elmúlt! - mondtam.

Erre Izra gazda rögtön felállott s hamar el is ment; mi pedig olyan jól nevettünk, hogy még kedves anyámnak is mulatság könnyeket derítettünk a szemébe.

Aztán volt egy Paskó Antal nevű hadfi is Berecken, atyámnak vezérlő barátja, már úgy érte a dolgot, hogy atyámat is mindenben vezérelni akarta. Ennek a Paskónak az volt a rossz szokása, hogy már a harmadik szónál verni kezdte maga előtt az asztalt, különben s rendszerint magvas dologban, mert bátor katona nézett ki belőle. Bizony nem bántuk volna, ha erről a szokásáról leteszen, mert hosszan beszélgetvén a férfiak, kedves anyám el-el bóbiskolt az asztal mellett s ama ütésekre mindig felriadt; s egyébként az asztal is igen romlott ily módon. Egyszer hát Lázár bátyám, kiben szépleptiben elég huncutság is volt, az asztal lapjába, hol Paskó ülni szokott, alulról felfelé szegeket vert, de olyan gondossággal, hogy a szegeknek csak a hegyes begye ütközött ki az asztalon. No, eljött Paskó s éppen puffogva jött a katonai kormányzó Pukkner ellen, ki abban a nyárvégi időben seregletesen küldözgette a székeknek a csalfa cédulákat, hogy minden meglesz, csak legyenek hűséggel a katonai kormányzathoz. A szokott helyére leült Paskó s elindulván a beszéddel, következett már az idő, hogy no most, most kezd verni az asztalt. Valahogy történt azonban, a készülődő tenyerével-e vagy a szemével, észre vette a kandi szegek végét s egy-két szó szünetet hagyván, azokat megbabrált egy kicsit. Aztán csak tovább húzódott, mint valami hangyás helytől. Eme perctől kezdve aztán az asztal verése még a szegmentes helyen sem következett be többet, mert valahányszor ütésig gyülemlott volna Paskóban a hevület, előbb megtapogatta maga előtt az asztalt s annyi idő elég volt arra, hogy a tűziből elfüstöljön az ütés.

Midőn a szeges esemény után elment, azt mondta atyám:

- Nem fog harcban elveszni.

Későbbi dolog, hogy ez a jövendölés bételt-e, vagy nem; de sorjában maradva, annyi való, hogy nem sok idő múltán ő vitte el atyámat Szentkatolnára, ahol a Kézdi-székiek nemzeti gyűlést tartottak. Ugyan nem végeztek abban a gyűlésben többet, mint ami gyűlés nélkül is megvolt, vagyis a nép harci akaratát egy szájjal kimondották. De a mi számunkra mégis a legnevezetesebb nap lett az a szeptemberi nap, mert igaziból atyám ottan indította el a sorsát, melynek az udvarában mi is benne voltunk. Ugyanis volt Marosszéknek egy kormánybiztosa, bizonyos szélkakas Berzenczei, aki egynéhány piros csákóssal úgyszintén megjelent Szentkatolnán s ott olyan beszédet mondott, hogy a székek alakítsanak külön kormányt s annak törzsfője, ki nyilván ő maga kívánt volna lenni, úgy tekintse Kossuth Lajost, mint hajdanában tekintették a honszerző Árpádot. Midőn látta Berzenczei, hogy ebbe a felhős dologba nem akarnak beleharapni a jelenlévők, akkor azt mondotta, hogy ő valójában toborozni jött s alakítsák meg mindjárt a Mátyás huszároknak egy századát. Ez már okosabb beszéd lévén, helyben meg is létesült a század, minek parancsnokot is választanak, még pedig a Barabás József személyében, ki oktató volt a katona iskolában, Kézdi-Vásárhelyen. Akik önkéntesen jelentkeztek, hogy abban a században szolgálni fognak, hát azok között atyám is ott volt, de nem pusztá magában, hanem ígérete szerint a maga lovával.

Az idők első nagy jele így érkezett el hozzánk.

A kicsi házunkban bizony nagy hullámot is vert az ő piros csákója, mert kedves anyám azon éjjel hajnalig sírdogált, hogy mi lesz velünk, ha az Isten nem vigyáz jól atyámra.

- Igaz ügyben kötök kardot, miért nem vigyázna!? - mondá atyám.

Sokat ugyan ez sem segített, de másnap félíg-meddig mégis kifogtuk kedves anyámat a búból, mert én azt mondtam, hogy amit atyám határozott, az nekünk közös becsületünkre válik; Lázár pedig szintén kinyilvánította, hogy a gazdaságban hátramaradás nem lesz, azt ő meri mondani. Így aztán a belényugovás megállapodott nálunk, kiváltképpen, hogy atyám még nem is szállott el hazulról, mert az egyesség olyan volt, hogy idő érkezével hívni fogják.

Múldogált az idő, de hívás nem jött.

Pedig túl Magyarországból is olyan hírek érkeznek vala, hogy a haza és a trónus széjjel-szakadván, a szabadság védelmében harcra határozta magát a magyar. S eme gyullasztó hírek igazak is lehettek, mert nálunk is módfelette hevült a föld. Szent-Györgyön, mely egész Háromszéknek az esze kívánt lenni s székelő létére lett is, a nép lobogása igen perzselgeté a fontolgató urakat, kik ugyan nem voltak sokan, de az a kevés mégis sokat tett, főhivatali viselvén valahányan.

Éppen ezekről a hírekről és zaklatott eseményekről folyt a szó, midőn egy este, októbernek elején; váratlan vendégünk érkezett. Márton pap is nálunk időzván, még ő is meglökkenve állott fel a helyéről, amikor nyílik az ajtó s hát a nyíláson Gábor Áron gomolyog elő. A lámpa világossága hirtelen áradván reá, előbb csak azt láttam, hogy hunyorogva pillog, de a másik pillantásban már azt is észre vettem, hogy egy nő is ereszkedik utána, kit mintha már láttam volna valahol.

- Ejnye, de hol? - kezdte forogni bennem.

S mialatt ezen tűnődtem magamban, Áron bátyó sorjában kezét szorított mindenkivel, de a nő csak állott azonközben s nem is a mi folyásunkban, hanem a parton; csak állott szelíden és boldog mosollyal, akár egy szakasztott virág. Midőn aztán végezett Áron bátyó a mi üdvözlésünkkel, egyet-egyet szólván is a kézfogás mellé, rámutatott a nőre s az ő kedves, de döcögő szavával így szólt:

- Beajánlom a gyámolomat.

Kedves anyám mindjárt széket tett oda a női vendégnek, aki mosolyogva köszönetet bólintott, de megvárta, hogy Áron bátyó leülhessen az asztal mellé. Akkor a széket a kályha mellé vitte s ott ő is leült, megkülönbözve tőlünk. Ahogy mozdult a székekkel, mintha púpos lett volna egy kicsit; de a szemem ezt jóformán meg sem látta, már eszembe jutott, hogy hiszen ez Jusztina, akit a virágos mezőben láttam volt, midőn a hajdúk elvitték.

- Kedves lelkem, miért nem ül ide az asztalhoz? - kérdezte anyám.

Jusztina, mint az angyal, úgy mosolygott.

- Így szokta, így szereti - mondta Áron bátyó.

Olyan volt a szó, mintha azt monda vala, hogy a halat a vízben kell hagyni; s többet nem is háborgatta senki Jusztinát, hanem a figyelmünket mind Áron bátyóra engedték, aki elmondotta, hogy ő s a gyámola most érkeztek Moldovából, mert olyan híreket hallottak ott, hogy itthon forrongás keletkezett.

Kerek szeme kigyúlt s a lángját mintha csapkodta volna a szél.

- Igaz-e?! - kérdezte.

Egy pillantásra csend lett. Kedves anyám a fejét lehajtotta, atyám élesen a jövőbe fürkészett, Lázár bálványképpen ült, Jusztina szinte remegve figyelt felénk, én pedig arcról-arcára néztem pattogó szemmel.

- Úgy mutatkozik - mondta a pap.

S ahogy letette komoly hangján ezt a szót, mint az idők bizonyítványát, egyszerre mindenki megnyugodott. S ez különös volt nekem az első pillantásban, mert hiszen a kimondott szó mögött véres tusakodások és romlások ködlöttek; de aztán bennem is az öröm hulláma lett az úr, bizonyosnak érezvén, hogy a köd mögül a nép napja fog kiragyogni.

- No, ezt öntözzük meg! - szólott atyám.

Egy mázas korsóban borókapálinkánk volt s abból kedves anyám töltött a férfiaknak s még a női gyámolnak is. Csak éppen nekem nem. Midőn ezt láttam, kinyújtám jól a nyakamat, hogy már én is a tizenhetedik esztendőmben vagyok, mire atyám is monda, hogy bizony. Így aztán nekem is jutott egy poharacska, de mikor az enyémet is éppen tölti vala anyám, hát megérkezett nagy lobogással Paskó. Mindjárt az első szavával lecsapott, hogy poharat neki is, mert nagy híreket hoz. No, felhajtottuk hamar a tűz lelkit, hadd mondja Paskó a híreket; s ő ki is buzogá még álltából, hogy egy hét múlva Agyagfálván nemzetgyűlés lesz, hova a székelység mind egybe fog seregleni; atyám pedig idejében menjen Szentkatolnára, mert a magnak jelentkezett Mátyás huszárok onnét fognak kardosan Agyagfálvára vonulni.

Hát ez csakugyan meglehetősen hír volt, mert a korsóból a pálinka s a jövőből a reménytelenség mind elfogyott. Bennem azonban annál jobban meggyűlt a kívánság, hallgatván a tervezgetést, hogy én is mehetnék el Agyagfálvára. Úgy tervezték ugyanis, hogy a pap, Áron bátyóval együtt, az ő papi kocsi-szekerén fog elvonulni oda; s gondoltam, Wukko mellett az első ülésen én is jól elférnék. Mégsem mertem előhozakodni ezzel, nehogy szégyenkezniem kelljen, sikertelenül szólván esetleg. S ez jól is tettem, mert másnap, midőn óhajlásomról szóltam, atyám megrázta a fejét, anyám pedig így szólt:

- Jó, hogy végtére itthon vagy.

A dolog igen elszomorított engem s néhány nap múlva bizony kesergő szívvel néztem, hogy atyám az Ádongó lovon miképpen távozik a huszárokhoz; s még sujtóbb érzéssel néztem a Márton pap kocsiját, mely a rákövetkező pénteken úgyszintén elindult Agyagfálvára.

Nagy bánatomban két marokra fogtam Lázár mellett a mezei munkát, de az erdőkben és réteken is igen sokat bolyongtam, hogy verjem és feledjem bánkódásomat. Így történt aztán, hogy Zizina, kinek ugyan írtam volt már két kurta levelet, a szívemben olyan szépre és vigasztalóra nyílt, hogy talán annál valószínűbb még a maga bájos elevegenségében sem tudott volna lenni. Ebből pedig olyan levél született, hogy még a köszikla is megindult volna rajta. Meg is jött rá fordulóval a válasz, mely a szikla megindulását ugyan nem mutatta, de annál jobban a tiszta hegyi patak mondikálását, miközben csörgedezik a napsütésben. Szívem, melyet emígy megtöltött az édes meleg, mégis csak olyan lett azokban a napokban, mint a fenyegető időjárásban a madárfészek. Ritka nap volt ugyanis, amikor riasztó hírt nem hoztak volna valahonnét; s mivel a pap is késett a visszajövessel, bátran gondolhattuk, hogy csakugyan baj van a távolabbi tájakon. Végre a pap szekere, s éppen Halottak napján, megérkezett. A szekér rozogára volt romolva s igen sáros vala, a lovak elcsigázva pislákoltak, a papon szürke posztóból való falusi szokmány volt, Áron bátyó hamuszínben merkedezett; Wukkonak pedig hiányzott a kardja, de még a kardjának a tokja is, amit kecskebőrből maga készített volt.

Midőn kérdeztük, hogy mi történt, Gábor Áron legyintett egyet s elment a maga erdei szállására, mintha nem is akart volna többet a világról tudni. Márton papban azonban nagyobb irgalom vala, mert még azon este meglátogatott minket s mindent elbeszélt. Elmondotta a gyűlést, melyre hatvanezer ember sereglett egybe; s el azt is, hogy éppen a gyűlés végére jött meg az a vész hír, hogy a császár serege Beszterce felől betört s megduzzasztva magát száz és román felkelőkkel, már pusztítva Régenig hatolt. Hát erre a hírre nagy riadalom lett Agyagfálván s tanácskozni kezdenek, hogy harcra menjenek-e rögvest, vagy terveljenek meg-gondoltabb dolgot. Nagy veszekedés lett ebből, mert némelyek azt mondták, hogy a fegyverzet hiányos és a vezérlet huza-vonás; fegyverkezzenek hát szükséges módon előbb s legyen egyakarattal egy vezér. Látván azonban Berzenczei, hogy a nép igen buzog az ilyen késleltető beszéd ellen, lángoló nagy szózatot mondott, hogy induljanak rögvest az ellenség ellen. Győzött is ezzel Berzenczei, mert a háborgó nép mind melléje állott; s így dőlven a

dolog, őt magát megválasztották nemzeti biztosnak, majd az udvarhelyiek, a csíkiek, a háromszékiek és a marosszékiek mind külön vezérlet alá állottak és harcba mentek.

- Ez történt - végezte a pap.

- S az én Ambrus uram? - kérde anyám.

- Nyargaló lett Gáll Sándor mellett. Az a Gáll Sándor pedig egy akaratos kapitány, aki május végén itt Háromszéken s Csíkban toborzott. Vezérség dolgában ott Agyagfalván kézen-közön maradt, mire ő külön tömörített magának egy kicsi zászlóaljat, segédül fogván maga mellé azt a szentkatolnai huszár Barabás Józsefet s nyargaló huszárnak Madár Ambrust.

Megriadt anyám, hogy emígy egész nevén monda atyánkat a pap; s mint aki sujtottan viaskodik s fennhangon magában beszél, úgy kérdezte:

- Madár Ambrus?...

Künn fújt a szél, ablakra csapta az esőt. A pap bólogatott, aztán reménnyel biztatott és elment.

Hát a reménység meg is lett volna, mert anélkül bajos élni. Hanem a hírek, amelyek napról-napra kergették egymást, a reménység farkasai kezdenek lenni; s azoknak a híreknek a tüzes fészkeiben valahol ott volt atyám is.

Gondoltam, meg kéne tudni a valót.

Mondám hát kedves anyámnak, hogy elmennék Kézdi-Vásárhelyre, hogy ott valaki tudó emberrel beszéljek. Mivel nem szólott ellene, felültem a Bédongó csikóra s elindultam a székvárosba. Igen kedvetlen idő volt, november második hetében lévén immár; a hátam mögött s messze jobbról gomolyogtak az erdős hegyek. Amíg mentem abban a rossz időben, azt hánytorgattam magamban, hogy benn a városban vajon kihez fordulni volna a legjobb. Menjek a »Földre szállt angyal« patikába ama Gábriányi patikároshoz? Vagy Paskó Jakabhoz, ki az ilyen-olyan karjával még folyvást a katonai irodán dolgozott; avagy az öreg Papp Mihályhoz, aki a Kossuth újságját odadugta volt nekünk, amikor azelőtt hét esztendővel Jakabfalvára mentünk látogatóba?

Legjobb lesz, ha a fejhez fordulok, gondoltam végül.

Igy aztán Papp Mihály uramat tudakoltam mindjárt, mert Berecken is tudtak róla, hogy Vásárhelyen ő a házi katonai parancsnok; s amellet, mint hazafi léleknek, nagy híre is volt neki. Midőn megtudtam, hogy hol találom, elmentem hozzá s megmondám neki, hogy ki vagyok s hogy igaz hírekért jöttem, mivel atyám is az agyagfalvi seregben harcol valahol.

Az öreg, aki őrnagyi rangban volt akkor, a vállamra tette a kezét és így szólt:

- Nincsen semmi baj, fiacskám.

- De mégis! - mondám neki.

Hát erre levette a vállamról a kezét s folyton a szemembe nézve, ezeket sorolta elő:

- A gondatlanság nagy volt, a veszekedés sok volt; fegyver kevés volt, élelem alig volt, ágyú egy szikra sem volt. Így a fehéregyházi csapat széjjel oszlott, a sárosi megfutott, a radnóti megszorult, a szászrégeni elfajult. Ennek folytán Maros-Vásárhely elveszett, Udvarhely a harcból kiesett, a csíkiak igába dőltek, a háromszékiek haza törnek. Így van, jobban lesz.

Ennyit mondott.

- Hát akkor van mit haza vinnem - feleltem.

Erre atyám-uram mosolyogni kezdett és csillogó szemmel azt mondotta, hogy az igaz ember hordjon erős hitet s az ifjú pedig járjon fürge reménnyel. Szava olyan megindító volt abban a zuhogó bajban, hogy a szemem egynéhány pillantásra el is borult s csak úgy láttam az öreget, mint valami nagy-nagy ezüst szobrot. Aztán megköszöntem neki a hősi tanítást és a meg-meg cseppenő ködben hazamentem.

- Nincs semmi baj - mondtam otthon kedves anyámnak.

- De mégis! - szorított.

Zsongott még bennem a Papp Mihály atyám-uram tanítása s ezüst hangon mintha egy kérdés is hangzott volna bennem, kérdezvén tőlem ama hang, hogy igaz ember vagyok-e, aki erős hitet hord és ifjú vagyok-e, aki jár fürge reménnyel!? S mindez a szó, akár megannyi futó szikra, egy pillantás alatt szaladott végig villámolva bennem.

- Atyám hazajön! - feleltem.

S hát lám, az első csodát megtette a tanítás, mert néhány nap múlva csakugyan megérkezett atyám. Jöttét úgy vettük észre, hogy a reggeli idő multán, de midőn a hóharmat az árnyékos helyeken még állott, egyszerre nagy kiáltás hangzott az udvar felől. Megismervén az atyánk hangját, legott megszöktük magunkat mind a hárman s már ott is termettünk az udvaron. De kit a fülünk jól megismert a hangjáról, a szemünk egymagában tán meg sem ismert volna, mert borzos szakáll folyta be az atyám arcját, a fején piros csákó helyett tornyos fekete főveg állott s a testét pedig valami daróc lebernyeg borította, melyet fonatlan kender szorított a derekához. A szegény ló, Ádongó is, egészen meggebécsedve állott ottan, hutyorogva szinte a négy gyenge lábán.

Látva atyám, hogy örvendezünk is, álmélkodunk is, így szólt:

- Megjöttem!

Hát erre kedves anyám nagy örvendezéssel gondozásba vette őt, mi pedig Lázárral a lovat kezdtük istápolni. Majd aztán megtörténvén a szükséges nyugovás, igen lestük, hogy atyám elbeszélje az ő hadjáratának történetét. Hanem azt hiába vártuk, mert sem magától, sem unszólásra nem akar vala a viselt dolgokról beszélni, restelkedvén nyilván a sok balszerencse miatt. Így aztán csak annyit tudtunk kicsalni belőle, hogy a marosvásárhelyi vesztes után menekedésre szorult. Négyen menekedtek együtt, kik között az első és a legnagyobb futó Berzenczei volt, az agyagfalvi nemzeti biztos; továbbá Gáll Sándor, az akaratos kapitány; harmadikul a kapitány hadi segédje Barabás József, majd ő maga atyám, a nyargaló. Berzenczeit és Gáll Sándort egy Lázár nevű örmény a békási szoroson által vezette Moldovába s azok oda elmentek; ő pedig, Barabással együtt, valahogy haza jött.

Ennyit mondott, ami nem sok.

Nem vala azonban csüggeteg, vagy reményét veszített, hanem a maga kemény hallgatásában tele volt elszánással. Ezt láttuk is hamar nyilatkozni, mert másnap estére nálunk hívatta Márton papot és Gábor Áront, úgy üzenvén, hogy igen fontos volna a dolog. Azok el is jöttek mind a ketten, sőt a jó szerencse-e, vagy az aggodalom, de akkor éppen valami odahozta Cseh Ignác uram-bátyámat is, aki változatlanul királybíró volt Kézdiszékben és a reánk jött időben nagy szószóló.

Kicsi megmelegedés után atyám indította el a szót, szerencsétlen állapotnak nevezvén, amit látott és tapasztalt; s annak okául azt rótt fel, hogy elsősorban nem jó a politika, mert a románokkal egyességre kellett volna lépni; másodsorban nem valóságos a magyarok egyezése, mert ki emez s ki amaz dolog miatt gondolja a harcot; harmadszor pedig nem jó a katonai

vezérlet, mert sokan vezérkednek s gyakran egymás ellen. Midőn ezt elmondá kevés szóval, Cseh Ignác bátyám-uram a románokba szólott belé, úgy vélekedvén, hogy jó lett volna s jó volna ugyan a románokkal egy akaratra jönni, de ők sem azt akarják, hanem a Dákó birodalmat. Mert lám, most is majd-majd két millió holdat kaptak a jobbágy felszabadítással s mégis úgy viselik magukat, mintha semmit sem kaptak volna.

- Ugy van - mondá a pap is.

- Kaptak papiroson! - szólott belé atyám.

- S amit a magyarok kaptak, azok hol kapták? - kérdezte a királybíró.

- Azok is papiroson - felelte atyám.

Erre Márton pap ismét letette a szót, úgy mondván a gondolatát, hogy mind a magyar s mind a román számára valóság lenne a papirosból, ha a szabadságért együtt harcolhatnánk. Így azonban mi vesztegetjük ugyan magunkat a szabadságért, minek a példája legalább megmarad, de a románokat bizonyosan megcsalja a császár. Miután úgy látszott, hogy ebben váltig egyeznek is, megállapodtak abban, hogy nemes ember és más ember mind legyen egyenlő joggal honpolgár s ilyen jegyben forrasszon mindenkit egybe a harc; majd a katonai vezetésre fordítván a szót, úgy vélekedtek, hogy Kossuth Lajoshoz kéne folyamodni, hadd küldene egyetlen vezetőt.

- S főképpen ágyút, de mindjárt! - mondá erős szóval atyám.

Midőn ezt kimondhatá, abban a pillantásban furcsa dolog történt, mert Gábor Áron, ki a folytatott beszéd alatt megdugulva s szinte elborulva hallgatott, hirtelen úgy megrázkodott egész testében, hogy ijedelemmel pillantottunk reá. Az arca keserű volt és vadul váltotta színét, kerek szeme tágra lobogott, mintha az elméje nagyon háborgott volna; majd ültéből felállt s miközben két öklét az asztalon nyugtatta, megindult göröngyös hangon így szólott:

- Ne küldjön ágyút. Hanem adjon pénzt! S nekem hatalmat. Mert én csinálom ágyút!

Azzal leült s úgy meredt reánk, mintha nem is egy, hanem egyszerre négy-öt Kossuth Lajost látott volna maga körül. Néhány pillantásra olyan csend lett, hogy még a lámpa is kínlódva égett abban a csendben; majd Márton pap, kiben a lélek tudománya mégis a legnagyobb volt, helyesen feltalálta magát és hasonló fennhangon mondotta:

- Ne küldjön ágyút. De a nép adjon hatalmat. S akkor Gábor Áron ágyút fog csinálni!

Hát ebben nemcsak egyek lettek, mint közös tűzön megannyi hasáb fának a lángja, hanem elhatározták azt is, hogy a szent-györgyi gyűlésre, minek a hírét Cseh Ignác bátyám-uram hozá, együttesen vonulnak elő s ott az ágyú dolgában leteszik a szót.

Arra a gyűlésre, ami két nap múlva zajlott, engemet is elvittek, aminél jobbat nem is tehettek volna, mert egész életemre tapasztalám, hogy minő dolog a megforrósodott népnek a füstöl-gése és lángcsapása. Ebből a kóstólót már a székház előtt ízleltem, mert midőn a szekérről ottan leszállottunk, hát sok ember nyüzsgött a kapu előtt s bent a kapuban pedig két széki hajdu hatalmaskodott, hogy űzné tovább az embereket. Márton pap velünk lévén, mi bátorsággal fúródtunk előre, de a kapunál atyám kérdést vetett az emberek s a hajduk felé, hogy mi volna a fennakadás. Erre az atyafiak, kik között igen sok volt a rongyos, zúgni kezdettek, hogy a hajduk nem akarják a gyűlésbe béereszteni őket; a hajduk pedig vissza lármáztak, hogy nem vásári mutatvány lesz a házban, hanem a haza ügyében határozás. Atyám felvetette a fejét, mint hirtelen indulatában szokása volt, s elkiáltotta magát:

- A népé a haza!

Erre az emberek úgy elsodorták a két hajdút, mint az árvíz a fadarabot; s utánunk bétódultak a nagy terembe, ahol a hosszú asztal mellett már ott ült a hét urakból álló háromszéki kormány, melyet nem régen választottak vala; s ott ültek az ezredes és alezredes főtisztek is. Mi a jobbik fal mellett a nép között állottunk meg, mely rövid idő alatt tömöltre töltötte az egész termet. Mellettem atyám állott s előttünk Áron bátyóval a pap. Igen nagy zsongás volt és izzó moraj. A kormányos urak pattogó szemmel és hevülten ültek, majd egy nagy csengettyűt megrázott a főkirálybíró, ama Horváth Albert, akiről mindenki tudta, hogy az idők megzendülését nem szereti. A csengetés után mindjárt felállt egy kicsi szakállas ember, kinek okos arca volt és jóféle szemejárása. A pap hátra súgta nekünk, hogy ez a kormány feje, a laborfálvi Berde Mózsa; de már beszélt is okos és nyájas szóval ez a Berde Mózsa, atyafiaknak és polgártársaknak nevezvén minket. Elmondotta, hogy Háromszék magára maradván, immár egyetlen felleghára lett a szabadságnak, Erdélynek egész területén. Ebben a nagy órában tehát, melynek minden perce egy-egy szívdobbanás, számot kell vetnünk jelenünkkel és olyan jövődöt egyengetnünk, mely nem rejti magában a pusztulást, bárha dicső módon történnék is az; de nem hordja arculatán a szégyen foltjait sem. Vagyis bölcs értelemmel, de a szív sugallatában meg kell néznünk jelen állapotunkat, melyről nyílt szóval csak azt mondhatjuk, hogy teljességgel szorongató. Szorongató, mert először: nemcsak az anyahon kormányától vagyunk szerencsétlenül elvágva, hanem Erdély minden részeitől is, köröskörül az önkény a maga uralmát borítván testvéreinkre. Szorongató, mert másodszor: Pukkner fő hadi parancsnok levelet küldött nekünk, melyben a katonák további állítását megtiltja és Háromszéktől is meghódolást követel. Szorongató, mert harmadszor: Erdély másajkú lakosai nemcsak elpártoltak tőlünk, hanem a szászok meg nem szűnnek az országban és az országon kívül fondorlatot keverni ellenünk; a románok pedig a császári hadvezetők alá állanak és számos helyeken felborítják a nyugalmat.

Mindezt elmondván, fejet már nem is tudott tenni a beszédnek, mert a feszülő csend egyszerre megrepedt és nagy zúgás támadott. A zúgásban, mely a viharnek csak üzenő szele volt, a gyűlés népének közepén székre állt egy öreg pap, bizonyos gidófálvi Nagy Ferenc esperes, s felnyújtva a magasba két karját, csak ennyit kiáltott:

- Inkább meghalunk, de meg nem hódolunk!

Egyszerre felzúgott mellette a nép, de csak egy robajlás volt az egész s utána ismét vissza ömlött a csend. Nem tudom, hogy a pap szava alatt-e, vagy éppen a hang zuhatagában, de által villant bennem mindaz, amit Kirilla atyánál Zajzonban beszélünk volt. S valahogy történt, nem is gondolkoztam rajta, hanem leszakadván a csend, tiszta szívvel és zengve kiáltottam:

- Kössünk szövetséget a románokkal, hogy együtt harcoljunk a rém ellen!

Mint a hangyaboly, ha váratlanul belécsap valami, egyszerre olyan nagy bolydulás keletkezett. A zavarodásban mindenki arra én felém nyujtotta a nyakát s még a vezetők is ágaskodtak az asztal mellett, hogy vajjon ezt ki monda. De a morgó zajban már hangok is hallatszottak, melyek ellenem s engemet keresve csapkodtak, meg-meg vijjantva, hogy a románok mily kegyetlen dolgokat követnek el. Legfőképpen a katonák lobbantak fel, akik a marosszéki harcokból kavargtak oda. Látván a nagy indulatot, bizony megijedtem, hogy most széjjel fognak engemet szaggatni, de Áron bátyó és a pap védelmül előmbe álltak, atyám pedig a feje fölött lógatni kezdte a jobb karját s úgy kiáltotta:

- Ésszel akarja legyőzni az ellent!

- Kinek mije van! - felelt egy hang.

S ez, hogy »kinek miye van«, rögvést elvitte rólam a nép haragját, mert nagy buffogás keletkezett és kacaj bugyogott széjjel. S akkor, hogy vége szakadjon a félrement zavarodásnak, a főkirálybíró ismét megrázta a csengetyűt, mire az asztal mellett felállott egy ezredes főtiszt, a választott hadi vezető, bizonyos Dobay Károly. Mihelyt beszélni kezdett, atyám közelebb bújva hozzám, odaszólt nekem:

- Többet ne beszélj!

- Nem is akartam - sűgtam vissza.

Az ezredes főtiszt kínlódott a szavakkal, mert inkább szokott volt a kard forgatásához. A politikáról nem is igen beszélt, csak meg-meg legyintette, hogy jóban-rosszban együtt a helye mindenkinek; s hamar a katonai állapotra fordította a szót. Kicsi idő múlva azonban itt is bokorba lépett, mert midőn elősorolja vala az ellenség nagy számát, annak kalapot úgy tett, hogy ezt mondotta:

- Vagyis egyetlen magyar katonára öt ellenséges katona jut!

- Annyi kell is! - kiáltotta rá valaki.

Hát erre olyan kacagás borította el az egész nagy termet, hogy az ablakok megpárásodtak belé; s a kormányos urak s még maga az ezredes főtiszt is mosolyogni volt kénytelen. Mind nagyot enyhülvén ebben a mulatságban, a főkatona sorolni kezdette, hogy nincsen elegendő pénz, nincsen kellő ruházat, nincsen szükséges számban fegyver és nincs puska. Midőn mindezekre az volt a válasz, hogy »ha nincs, lesz«, akkor a fejét a makacs nép felé előre dőfte s mint a legnagyobb okot, úgy gurította oda:

- Nincsen egyetlen ágyú!

- Csinál Gábor Áron! - kiáltotta atyám.

Mindenki keresgért a szemével s Berde Mózsas úr meg is szólalt, hogy ki az a Gábor Áron! De akkor Áron bátyó az emberek sűrűjében már törtetett előre, kezében egy vessző-pálcikával, amit hordani szokott; s útjában olyan hangot adva, mint a nehezen induló malomkerék. S előre vergődve annyi szem sugarában, félig a főemberek asztalával s félig a néppel szemben megállt, s fennhangon így szólt:

- Én vagyok nevezett Gábor Áron. Tanultam az ágyú titkát s itt a főtiszt urak előtt és a nép színe előtt nyilvánítom, hogy tudok is ágyút csinálni. Csak bizalmat kérek, az öntéshez matériát, a nevemre hatalmazást valamely vashámorhoz s a kezem alá engemet megsegítő embereket. Ha mindezt elnyerem, mához két hétre itt lesz a három ágyú, melyekkel célba lövök! S ha pedig nem lenne meg a három ágyú, ítéljen rajtam a nép! Vagy ha meglesz s azokkal célba nem találok, magam állok az ágyúk elé, hogy engemet szaggassanak széjjel a golyók!

Mint a gát, midőn által szakad, úgy zúgott fel a lelkesedés áradata. Mindenki üvöltözött, hogy éljen Gábor Áron; a falakat döngették, a padlót tapodták, a székeket recsegtették; s még a kormányos férfiak és a főtiszt urak is felálltak, úgy megperzselte őket a berecki bajnok.

Ezzel aztán a megadás ellen fordult egy akarattal a gyűlés, mert utána nem vala már semmi huza-vonás, sem oldalozás. Hanem határozatba tettük, hogy álljon egész Háromszék fegyveres lábra s falunként szerveződjék az őrsereg, mely vezetőket magának fog választani.

Igy vége szakadván a gyűlésnek, darabig még a teremben várakoztunk, mert Áron bátyónak már ott helyben írni kezdették a szükséges levelet, hogy azzal a fülei vashámorba indulhasson. Elnyervén a levelet Erdőföldre, hogy az ottani királybíró a szükséges pénzt és mind a segítséget

neki megadja, együtt indultunk kifelé a házból. Menet nem győztem eleget csodálkozni, mert Áron bátyó nem is vala már az az ember, akinek addigelé ismertem volt, mert például játszadozván a pálcikával, könnyűszerrel lépkedett, az arcája fiatal kedvességben fürdött, az a göröngyös szava pedig gyöngyként bugyborékol.

Lent a szekér mellett vidáman búcsúzni kezdett, hogy ő indul is a vashámorhoz. A papnak jutott eszébe, hogy hiszen nincs is semmi pénze nyilván. Csakugyan nem volt neki, csak kilenc krajcárja összesen, de atyám és a pap erőnek erejével egynéhány forintot a zsebébe dugának. Utána kezet szorítván, szégyenlősen megkérte atyámat, hogy az ő női gyámolát hozzuk el az erdei házból s vegyük a jó teremtetést gondjainkba.

Aztán elváltunk tőle; s a lelkünkben meleg és fényes nyugalommal hazamentünk, ami bizony így tele lélekkel sem volt kicsi dolog, mert legalább öt mérő földet kellett a lovaknak megtenniök. Nem is érkeztünk haza, csak öreg este, vagy inkább éjfél előtt nem sokkal. Mivel oly sötét is volt, mint az ármány, csak reggel hoztuk el Jusztinát az erdei házacskából. Midőn elmondottuk neki, hogy Áron bátyó milyen nagyra szökött a gyűlésben s hogy el is ment mindjárt ágyút önteni Erdőfűlére, a szeme örömbé borúlt Jusztinának s majd néhány könyvet papirosba s utána vászonba takargatott. A könyveket egy szatyrocskába tette s még ezt-amazt melléje; s fogván ennyi málháját, eljött ugyan velünk a házunkhoz, hogy ily módon is mutassa köszönetét, de láttuk, hogy nem ülhet.

- Nem szeret minket? - kérdé anyám.

- Bizony szeretem - felelte. - Csak aztán nem lesz ágyú, mert itthon maradtak az ágyús könyvek. Őket elviszem Áron úrhoz.

Nagyon elámúlt kedves anyám.

- Hallod, Ambrus uram! Fűlére akar menni ez a teremtetett lélek, a hámorba!

Atyám azonban nem csodálkozott, hanem úgy vette csupán, mintha Jusztina a szomszédba akar vala által menni, pedig a fűlei hámor legalább két napi járó földre volt onnét. Ezen a távolságon ugyan atyám egy tanáccsal sokat kurtított, mert azzal okosította Jusztinát, hogy ne kerülővel menjen Szentgyörgyön keresztül, hanem Torja felé, az erdős hegyeken által, hol ugyan járnak medvék és vaddisznók, de azok némely embernél nagyobb lovagok.

Nevetett Jusztina is, hogy miképpen biztatja atyám.

Aztán elment.

Mi pedig nagy szorongásban, de bizalommal várni kezdők, hogy beteljék a két hét és a fogadalmas ágyúk világra jöjjenek. Mint a szent lelket, úgy lestük a híreket; s különösen atyám vala oly nyughatatlan, hogy ha kerestük sohasem találtuk, mert vagy az úton fürkészte valahol a hírhordó utas embereket, vagy Vásárhelyre libbent, megtudni valamit. Hanem az ő nyüzsgésének volt is eredménye s több is, mint ahogy kellett volna. Mert ugyanis néhány nap múlva már hozta a hírt, hogy az aldobolyi réten kaszás martalócokat vertek az őrkatonák széjjel, rájuk eresztvén még a Kálnoky gróf másfél fontos ágyúját is, ami a kastélyban játékos díszül állott odáig. S arra rá két nappal jött a nagy bolygató hír, hogy a császári kóbor kapitány Hájte⁹, aki akkor egész Udvarhely felett kegyetlen basa volt, vegyes sereggel Erdővidékre tört, hol a fűlei vashámor is van. A tizenkettős zászlóalj volt ottan, vitéz önkéntes fiak, kik a maros-vásárhelyi vesztés után Háromszéken megújultak s mindjárt védelmünkre állottak. Harcoltak is vitézül Hájte ellen, de álnok vezérük, egy Balázs Manó, kelepcébe vitte őket, minek folytán jórészt oda veszték.

⁹ Báró Heydte kapitány, akit Madár így nevez.

Még kedves anyám is össze csapta a kezét.

- Az a Balázs Manó?!

- Az, az!

Jól ismerte mindenki ama Balázs Manót, mert a korábbi időben, mint császári kapitány a katonai kormányzaton, legelső népnymorító volt Kézdi-Vásárhelyen. Hatalmában annyira fuvalkodott volt, hogy engedelme nélkül házasodni sem tudtak a legények; s gyakran deák ifjakat vett katonai numerus alá, hogy az iskolából kivonja őket; s ha valaki menyasszony vagy deák úrfinak az anyja megtetszett neki, bizony a nőt meg is sarcolta, hacsak lehetett.

- A gyalázatos! - mondotta anyám.

Hát ezt tette Balázs Manó, majd utána a környéki népeket élelméből és barmaiból is kiforgatta, Köpec községre pedig tüzet hányatott. Mivel ez a Köpec az Olt folyó könyöke felett s már Háromszéken fekszik és nem távolabb Szent Györgytől, mint négy-öt mérő föld, melyet két nap alatt a katona ímmel-ámmal is elfogyaszt, hát emiatt a kormányos férfiakban a bátorság egy kicsit megszorodott. Hamar gyűlésbe ültek hát s megüzenték rögvést a községekbe, hogy határozzanak azok, vajjon vigyük-e tovább a harcot. Midőn Papp Mihály bátyám-uram, kiről az imént bővebben szóltam, ezt a kibúvó és ernyesztő üzenetet meghallotta Kézdi-Vásárhelyen, lovas embereit mindjárt útra indította, hogy vág tassanak a fálvakba és szólítsanak harcba mindenkit, akinek kedves a hazája. Végig a Feketeügy völgyében meghúzták a harangokat, fent a hegyes-völgyes szentföldön pedig, hol besenyő maradékok élnek, meggyújtották a lármafákat.

S megindultak Vásárhelyre gyűlni.

Atyám is lóra kapott, s baltával a nyereg oldalán és a nyakában egy bőrtarisnyával, melybe kedves anyám valami élelmet vetett, szintén elment táborba szállani. Sorsa felől aztán, mely nagyon forgandó kezdett lenni, nem is hallottunk semmi bizonyosat. Ellenben egyéb híreket annál inkább, mert a harmadik napon már azt beszéltek, ami igaz is volt, hogy Balázs Manó a köpeci tűzgyújtás után éjjel Szent-Györgyre lopakodott, ahol azonban személyét felismerték. Elfogván mindjárt, a piactéri szégyenfához kötötték, ahova a vásári ócska tolvajokat szokták vala; a hadi bírák pedig a tanácsházban egybe ültek, hogy ítéljezenek felette. A nép azonban nem győzte várni az időt s míg a bírák csavargatták a cikkelyeket, Balázs Manót közitélettel széjjel szedték az emberek s a szentföldi huszárlegények lovaikkal meg is tapodták. A honáruló ily halála a lelkesedéshez legnagyobb fáklya vala, de még azt a lobogást is nagyobbra fújta a Gábor Áron ágyúja, melyet fogadalma szerint nemcsak megöntött, hanem amivel a szentgyörgyi dombon célba is lőtt pontosan.

Ezzel aztán, belépven a december hónapba, el is kezdődött a valódi harc, melynek a tüzeit, ahogy azt később megtudtuk, atyám Gábor Áron mellett állotta, mint annak a megöntött félüteg vaságyúnak az élelmi biztosa és szertár mestere. Bátyám-uram Papp Mihály is kivette a harcból és a balszerencséből egyaránt a részét, mert a Rika erdői alatt védvén a háromszéki utakat, valami köpeci tolvaj a hátába vezette a Hájte katonáit, akik elfogták. Midőn a martalóc kapitány meglátta, hogy micsoda fogása esett neki, elrendelte, hogy kössék szekér után az öreget, aki hatvanöt esztendő volt, s vigyék mezítláb Szebenbe, amit a császár dicsőségére meg is tettek.

Hasonlót hallottam egy másik ismerősről is, ki ugyan lelkemnek nem volt annyira megnyerő; s az pedig Demeter Sámuel volt, a Samuvirátus egyik tagja, az a nagy bajuszú s hősködő pap, aki az örmény korcsmájában, ama nevezetes ebesfalvi éjszakán, ijedtében az asztal tetejéről a földre esett volt. Hát őt is, mint hídvégi segítő papot, az ellenség ott megfogta s elvitte a

brassói börtönbe. Ez azon a nevezetes napon történt, amidőn Hídvég mellett az Olt hídjáért nagy csata folyt s amely csatában először szólaltak meg a Gábor Áron vaságyúi. De győztünk is ott, bár a folyón nem tudtak által menni a honvédők, mert az ellenség tűznek martalékává tette a hidat. Alább azonban, Illyefalva tájékán, nemcsak átkeltek az Olton, hanem szegény Demeter Sámuel is majdnem utól érték, mert benyomulván a Barcaságra, Prázsmárt bevették s Hermányt a vártemplomával meghódoltatták. A fondorlatos szászok, kik ezt a két várost is lakják, úgy megijedtek, hogy nyilván még Demeter Sámuel is megelőzték, szaladván Brassóba segítség után.

Egész Háromszéket belepte az öröm és a hó.

S hát még midőn híret vettük, hogy a Rika regényes helyén, a nép fosztogatása és Papp Mihály úratyánk miatt, Hájte is busásan megkapta a kölcsönt! Úgy-e, arra nem számított a martalóc, hogy Gáll Sándor, aki Berzenczeivel együtt által bújt vala Moldovába, valahonnét ismét elékerült. Igaz ugyan, hogy mi sem számítottunk erre, de ő nem azért hord vala magában akaratos természetet, hogy valahol idegenben búnak adja magát, miközben hazáját torkásszák a császár katonái és felköltött gyűlevészei. Tehát előbukkant Gáll Sándor és úgy széjjel verte a garázda császári kapitány vegyes hadát, hogy maga a vezér is a lábától kért segítséget és bizony csákó nélkül szaladott a nagy hidegben. Ott volt Papp Károly is, az öreg úratya hadnagy fia, ki a kamat fizetésben oly serény volt a századával, hogy sokan a szászok közül el sem tudának futni, hanem az erdő nagy fáinak odvába bújtak, ahonnét nem bátorkodván sokáig eléjönni, megfagytak az odúban s majd tavaszra úgy széjjel mállottak, mint a rothadó vackor.

A zimankó, mely azokban a napokban sokat ugrasztotta a lehullott porka havat, az egyik hajnalon zivatarrá mérgesedett; majd a szél Háromszék fölé gyűjtötte a hófelhőket, melyekből aztán omlani kezdett a hó. Belepvén így vastagon az utakat, a szekereket és az ágyúkat is, mind a két részen megnyugodtak a harcok. Ebben a fehér csendben igen eltűnődött a fejnek választott Berde Mózsá s mindent elgondolván magában, legnagyobb aggodalma az volt, hogy immár a hetedik hete élünk magunkra hagyatva, nem tudván semmit, de semmit a külső világról. S úgy vélekedvén, hogy így vaktában nem lehet örökké harcolni, három levelet írt a magyar kormánynak, de mind a hármát egy értelemmel. S azt a három levelet más-más irányba három futárral elindította, hátha valamelyik a gyűrűn, amely minden oldalról körül vett minket, által tudna bújni s valami, valóság hírrel vissza is tudna jönni.

Hát a futárok elmentek.

Mialatt azonban dühösködött a hóvihar, nemcsak Berde Mózsá úr vette elő az eszét, hanem a császári Gedeon is, ki Brassóban székelő tábornok volt akkor. A szász futók és az alsóbb vezérek elmondván neki, hogy azt a kicsi Háromszéket csupán egy főgra venni nem elegendő, tekintélyes sereget állított, főképpen vasas németeket. Ennek a seregnek maga állott az élire s a honvédőket visszanyomván a háromszéki határra, oldalból és váratlanul ismét megjelent Hájte, aki katonáink rendjét csipdesni kezdette. Ejnye, mit csináljanak? Hárman voltak ott egyforma vezérek: még pedig Sombori, az Agyagfálván választott ezredes; Dobai Károly, a Szent-Györgyön választott ezredes; és huszárbán Nagy Imre, ki aztán későbbecske által is pártolt a császáriakhoz. Hát ezek hárman tanakodni kezdettek, amiből nagy veszekedés lett s a veszekedésből pedig hátrálás Szent-György felé.

Ezzel aztán a Gedeon malmára mentek, mert a szentgyörgyi kormányosokban lábra kapott az óhajtás, hogy békére egyezzenek. Hamar, nehogy a népfia is megneszeljék s belé rontsanak a dologba, gyűlést hívtak egybe, amelyen békéltető követeket jelöltek s azokat elküldötték Gedeonhoz. A fejük Béldi Gergely volt, aki német nyelven jól tudott beszélni; a többiek azonban csak üldögéltek ott az értelmetlen szavak között, találgatván magukban bizonyosan,

hogy vajjon mit beszélhetnek. Ezen a módon aztán addig-addig tárgyalgattak ma egy kicsit s holnap egy kicsit, amíg újesztendőre olyan egyességet írtak alá, hogy a császárra esküt kell tenni és a fegyvereket s még az ágyúkat is oda kell nekik adni.

Vagyis oda kellett volna.

Mert nem úgy történt a dolog, ahogy ők egymás között írásba tették; s hogy miképpen mégis, azt atyám és Gábor Áron, kit attól az időtől kezdve már Áron mesternek neveztünk, eleven szóval mondták el. Ugyanis azon a napon, amelyiken e suttyom megbékélésnek a híre Berecken is végig futott, atyám és Áron mester ketten és váratlanul megérkeztek. Ez még az új esztendő első hetében volt, úgy tetszik, hogy egy szerdai napon. Éjfél felé aludtunk már, künn nem az ég a holdjával, hanem a föld a havával világított. Ebben a téli csendben, mikor a tündéreknek is csak az álmai lebegnek a patyolat világban, hát egyszerre arra rezzentem álmomból, hogy Árpád, a kutya igen ugat, mintha fogna valakit. Villáncsolt az eszemben, hogy fölkelvén, vajjon kinézzek-e, ne-e az udvarra; de aztán a kutya, mintha csupán tévedést követett volna el, szépen elhallgatott. Az álom azonban még vissza sem tudta a szememre ereszkedni, hát künn az ajtó előtt nagy dobogás van, mint amikor a lábukról marasztják az emberek a havat. De akkor már ki is nyílt az ajtó s hát hallom az atyám hangját:

- Mi vagyunk, Borbára!

Anyám is éber lappangással várakozhatott, mert hiszen s már abban az időben kutyaugatás nélkül sem tudott az ő sűrű aggodalmában aludni. Rögtön jajdúlt is, örvendett is, hogy »édes lelkem«, mire atyám még csak annyit mondott:

- Gábor Áron uram-barátunk is itt van.

Ezzel a szobán keresztül, melynek a sötétségébe csak a hó nézett be az ablakon, behúzódtak egy nagyocská kamrába, hogy anyám szemérmatosan felkelhessen. Nemsokára azonban ott ültek az asztal mellett. A lámpa fejükre bólogatott a fénnel, a vaskályhában is ropogni kezdett a tűz. Anyám, hogy engesztelje bennük a hideget, édes tejet forralt nekik, amiből Áron mester olyan élvezetesen ivott, hogy azt mondta:

- No, megszerettem a tejet.

Egyébként, mert a szó aztán megindult, nem sokat beszélt, hanem néha-néha csak fűjt egyet, mint akit bánkódás és harag egyaránt feszeng. Atyám azonban elmondá, hogy az újévi hadi alkut csakugyan az ő tudtuk nélkül csúszttatták nyélbe s abban legnagyobb ludasok voltak a főkirálybíró Horváth s a három kedvetlen főtiszt. Ők atyámék csak ma reggel tudták meg a gyalázatot, midőn a kormányosok válogatott emberekből a székházban gyűlést ütöttek egybe, hogy azon a békeséget felolvassák. Éppen a tanácsháztól nem messze állottak a hat ágyúval, mert a fülei három után Szent-Györgyön is csináltak volt még hármat, a Kis János uram bádogos műhelyében. Node, midőn rájuk csapott a hír, hogy a gyalázatot éppen most hirdetik a gyűlésben, az ágyúk mestere, aki itt ül, rögtön parancsot adott a tüzéreknek, hogy fordítsák az ágyúkat a székháznak s azt ontsák az urak fejére.

Ezt mondván, Gábor Áronhoz fordult, mintha nem hinnők a szavát.

- Így volt? - kérdezte.

- Jó intelem lett volna minden jövendőnek - felelte Gábor Áron.

- Csakhogy én azt mondom - folytatta atyám, - hogy ne csináljunk belső háborút, jelen állapotunkban különösen. Hanem dugjuk el inkább az ágyúkat, hogy legyenek meg a jövendőre. Hát erre négyen, kikben a szó megállani leginkább tud, szépen elhozók az ágyúkat s jó helyre eldugtuk. Utána megérkeztünk Vásárhelyre s ott egy fogadóba bementünk, hogy valami belső

melegítőt vegyünk, egynéhány kortyot. Ott azonban háborgó embereket találánk, akik éppen az árulást beszéltek. Ezek reánk ismervén, hogy Szent-Györgyről jövünk, rögvest megfogtak, hogy mi is árulók volnánk.

Midőn ezt kimondá, Gábor Áron döcögősen nevetett; kedves anyám a két kezét irgalomra össze fogta; Lázár bátyám pedig, ki a fal felé fordulva eladdig tette, hogy aluszik, hirtelen felült az ágyban. Látván atyám a maga kedvére, hogy mily nagy rebbenésben vagyunk, így folytatta:

- Az még semmi, hogy meg fogának, de nagy vérszomjasan halálra is ítélték legott, hogy lőnek agyon. Nagyon nem ijedtünk meg, hanem én azt mondtam nekik, hogy utolsó kívánságunkkal még hadd ihassuk meg, amit a fogadóstól kértünk. Hát ebbe belé is egyeztek. S amíg isszuk vala azt a melegítőt, hát szó szót követett, melyek között mi is elejtettük, hogy éppen ellenkezők vagyunk, mert eldugtuk a hat ágyút, nehogy az ellenség kezébe adhassa valaki. Nem akarták hinni, hátha hazudunk. S közre fogtak fegyveresen, hogy a dugott ágyúkat mutassuk meg. Mit tehettünk volna, a hely színére vezettük őket, akik csakugyan meglátván az ágyúkat, csókolgatni kezdék azokat. Hát erre mi is szinte-szinte eltörtük a mécseset.

Kedves anyám már el is törte, mert könnyes szemekkel szipogott, hátha azok a meghevült vásárhelyiek agyonlőtték volna atyámat. De látván, hogy mégis ott van elevenen, hirtelen mosolyogni kezdett. S hát az Áron úr gyámola hol van? - kérdezte.

- Őrzi az ágyúkat - felelte Gábor Áron.

Igy múlt el az a nevezetes éjszaka; s az elkövetkező napok mind úgy teltek, hogy azoknak csendessége alatt szüntelenül izzott a parázs. A katonák, akik széjjel oszlottak a fálvakba, mindenütt fűjták azt a parazsat; sőt egy Sárosi nevű engedetlen őrnagy az eleven tüzet is tartotta még, együtt marasztalván kicsi seregét, hátha váratlanul szükség lenne reá. Szükség is lett, mert az ellenség, megszegvén az alkut, a fülei vashámort rommá dűlta, mire Sárosi Ferenc úgy vissza torolta nekik, hogy azt a hermányi százok sokáig nyögték. Ez hevítő nagy hír volt a várakozó népnek, bár eseménynek közléről sem olyan nagy, mint ami a hónap közepén, éppen egy hétfői napon, Martonfálván történt.

Eme esemény, miből aztán újfent és legnagyobb fölkelés lett, azzal kezdődött, hogy a vasárnapi templomozás alatt egyszerre széjjel futott a hír, miszerint a Berde Mózsa decemberi hírnökei, akik ezer veszedelem között egészen Kolozsvárig hatoltak, nagy buzdításokkal megjöttek. S azt beszéltek azok a hírhozók, hogy Erdélynek egy Bem nevű fővezért küldött Kossuth Lajos, s hogy az a Bem már ott is van Maros-Vásárhelyen, ahonnét szózatot küldött a székelyeknek.

Hát erre atyám, a templomból kijövet, meghívta Gábor Áront, hogy ebédelne nálunk, hadd legyenek együtt, ha netalán újabb hírek érkeznének. S atyám ezt jól is gondolta, mert estefelé már jött is az asztalverő Paskó, hogy másnap titkos egybejövés lesz Martonfálván, a Horváth Ignác őrnagy és Kossuth lovag házánál, ahova Gábor Áron és atyám is hívatnak.

Büszkén néztem atyámra, hogy lám, milyen számot tevő ember lett belőle. Kedves anyám ezt a nagy hírnevet, mint a virágot, szívesen leszakasztotta volna ugyan; de atyámék részéről mégis hamar készen volt a felelet, hogy bizony elmennek.

- Ki lenne még ottan? - kérdezte atyám.

- Úgy hallom - válaszolta Paskó, - hogy a kormányos Berde, a tűzvető Gál Dániel és az akaratos Gáll Sándor kapitány. S no még, hogy ki ne felejtsem: az érkezett hírnökök, valami Macskási és Gyárfás.

Anyám hallgatván ezt a sok nevet, egy kicsit csípősen dicsérte meg Paskót, mondván:

- Nézzünk oda, mindent tud ez a Paskó uram!

Ezen egy kicsit mind neveltünk, csak Gábor Áron nem mozdította magát, se nem szólott odáig semmit. Most azonban Paskóra emelte két kerek szemét és úgy kérdezte meg:

- Ki az a Bem?

- Valami generális - mondá Paskó.

- Hát azontúl?

Erre a nagy tudós asztalverő felhúzta a vállát, hogy ő azt nem tudja. Mivel azonban Áron mester ezt mindenképpen tudni akarta, igen szorosan tanakodtak, hogy ugyan ki volna annak a generálisnak az ismerője. Márton paphoz is által küldöttek engemet, hogy az fogja ismerni, mert hiszen tisztelendő uram mindig a könyvekben lakott s még azt is meg tudta mondani, hogy a tibeti lámának mi a neve. Midőn beléptem, éppen a parochus-irományokat válogatta a pap, hogy annak becsüsbjét, a jöhető ellenség elől, rejtekre tegye. Mondván neki a dolgot, hamar megindult velem hazafelé, de egész úton nem szólott, csak buzgón sietett. Midőn azonban beléptünk otthon a szobába, fennhangon így szólalt meg:

- Nem tudom!

Hát ilyen tudatlanul mentek el másnap hajnalban Martonfálvára, honnét csak a következő napon érkeztek vissza, úgyszintén hajnalban, pezsgve ismét a hitben és a szabadság érzetében. Áron mester erdei szállására ment; atyám pedig le sem feküdt, hanem verdesve mosdott a hideg vízben, mint a gunár; majd bőséges reggeli ebédet költött el. Amíg így készülődött, mi az ágyból hallgattuk biztos szavait és kurta mondásait, melyekből megtudtuk, hogy Berde Mózsa és a régi főtisztek feledésbe mentek s Gáll Sándor lett az egyetlen vezér, ezredesi ranggal. Barabás is vissza állott melléje hadi segédnek s atyámat is vette volna ismét nyargalónak, de atyám kérte, hogy Gábor Áron mellett maradjon, mert ők nagy tűzértséget akarnak csinálni. Mint ahogy egyéb dolgokban is most kell megragadni az időt, mert a németek elvették ugyan Pestet, de az Erdélybe költözött főtábornok, Bem generál, vissza hódította nekünk Kolozsvár városát és Maros-Vásárhelyt; s felső Erdélyből is már kitakarította Besztercén keresztül mind az ellenséget. Már a híre félgőzelem annak a Bemnek, a császáriak úgy rezegnek tőle; a belső nép pedig mindenütt rivall a nevére, mert úr és szegény között s minden nemzetiségek dolgában egyenlőséget hirdet.

Megtelvén a szívem eme nagy hírekkel, most már én kérdeztem:

- Hát ki az a Bem?!

Atyám azt felelte, hogy a hírnökök látták, amint Régenből egy imbolygó kocsin éppen Maros-Vásárhelyre érkezett. Kicsi, pislogó embernek tűnt, nagy köpenyegben s kürtös fekete csákóban, minek a rózsája mellett égre mutató fehér tollú volt. Egyébként nem tudják, hogy a korábbi időből mi van a háta mögött. Némelyek azt mondják, hogy lengyel volna s mint a költöző vadmadár, mindig olyan tájon jelenik meg, ahol a szabadság napja felkelőben van.

- Ejh, beh szeretném látni! - mondtam.

- Még elérkezik - felelte két értelemmel anyám.

Atyám kedvesen mosolygott ezen, majd nemsokára lóra kapott, hogy bejárja sorjában a szomszédos falukat, harcra szólítván minden fogható embert.

Mivel lovas katonák máshol is felköltötték az embereket, néhány nap multával tízezer katona állott. Azoknak egyrészt Gáll Sándor Csíkba ment s elkergetvén a kevés császáriakat, már Gyertyaszentelőre öt csíki zászlóaljhoz hozott Háromszékre, ami a többihez ismét tízezer ember volt. Ámulhattak a hitben szegények, hogy csekély idő alatt mily hadsereget termelt a föld; s

ámulhattak kivált a brassai szászok, akik ijedtökben békéltető követeket küldöttek hozzánk. De meglehet, hogy nemcsak ijedtökben, hanem csalfaságból is tették azt, mint ahogy a következő dolog is mutatja.

Ugyanis az történt, hogy a lábra állított székel seregnek tetemes részét Szeben alá akarta vezetni Gáll Sándor, hogy ott Bemhez szakadván, annak a seregét nem csekély módon megerősítse. No, Szent Györgyről útra is kelt a sereg, hogy Dobolynál átkelvén az Olton, a brassai-fogarasi rövidebb úton törjön Szeben felé, bárminő harcok között is. Által is szállottak az Olt vizén, de midőn a nagy téli ködben, amely aznapon sűrűn megülte volt a Barca földjét, Hermány mellett vonultak volna előre, hát az előjáró csapatra nagy tüzet ontottak hirtelen. Ejh, ez mi lehet?! Hiszen a kémlelők biztosan jelentették volt, hogy a császáriak Brassóból a Pukkner oltalmára vonultak, úgyszintén Szeben felé! Mondá Gáll Sándor, hogy bökkenjenek meg; s hamar őrzőket küldött, puhatolják meg, vajjon micsoda erő állott az útjukba. Elmen-vén az őrző katonák, bizonyos idő múlva vissza jöttek, hogy ők megvívta ugyan néhány ellenséggel, de a nagy ködben nem tudták kihámozni, hogy miféle katonák azok. Ellenben az egyiknek elhozták a csákóját, hát a többi is olyan.

S mindjárt elő is mutatták a csákót, ami tornyos medvebőr süveg volt. Kézről kézre kezdett járni a süveg, forgatták-szagolták, úgy vizsgálták. Végre Gáll Sándor, ki nagyon mérges ember volt, acsarodott egyet és így szólt:

- Ezek bizony muszkák!

Hamar megtudták, hogy Gáll Sándor igazat mondott, mert utána egy óra sem múlik vala el, már megkezdődött az irtó csata, melyben a tüzérekét is mind letapodták volna a kozákok, ha a legvégső időben s Szent-Péter felől egy csíki zászlóalj meg nem szabadítja őket.

Atyám nem volt jelen abban a csatában, mert az ő dolga Gábor Áronnal állott. Őt pedig, mint nagyhírré ugrott ágyú mestert, otthon oszlopnak állította az új kormányi biztos, olyan tervet fundálván, hogy építsenek egy ágyúöntő gyárat. Áron mesternek nemcsak nagy kedve volt ehhez a dologhoz, hanem úgy fogott hozzá, mint élete öröméhez. Mohón nekibujt, neki esett hát ismét az ágyús könyveinek, írt, rajzolt, mormogott magában; s végül olyan számítást tett, hogy az indulásnál önteni fognak hetenként két darab ágyút, a második hónapban minden héten hármat, azután pedig naponta fognak egyet adni. No, jól van. Nagy buzgással elmentek atyámmal ketten Kézdi-Vásárhelyre s ott a várost valósággal felköltötték és annak lelkébe tették az ügyet. Akaratuk mellé odaszegődött a szerencse is, mert mindjárt megtalálták azt az embert, aki az Áron mester szíve-lelke mellett azután kormányosa lett az egész gyárnak. Ez pedig egy Turóczi Mózes nevű alapos rézműves volt, kinek az Országút utcában, mely utca Szent-György felé visz, volt is egy olyan bennvalója, udvarral és jóltagolt épületekkel, amely a gyár számára alkalmasnak mutatkozott. Turóczy uram a hazának ajánlotta magát s a bennvalón elfekvő sokfiókos házat; azután elhozták Esztelnekről Szacsvai Jánost, aki olyan puska port tudott csinálni, mely golyó nélkül is elvégezte a medvét; kerítették még jól értő lakatos mestert, kerekest és kovácsot, s más szükséges tudókat is.

Aztán nagy buzogva megindult a munka.

Atyám főgazda lett a gyárban, vagyis ő vette a vállára azt a gondot, hogy minden dologhoz meglegyen az alkalmas kéz s hogy a szükséges materia se hiányozzék soha. Tudták ugyanis róla, amit korábban én is elbeszéltem, hogy ő nagy szekerező lévén, a közeli s a távolabbi földön minden helyeket ismert s tudta főképpen, hogy vasat, rezet, bűdös követ, jó szemet és alkalmas fát hol lehet találni. Kezdé is igen szorgosan járni a szükséges helyeket, de midőn többen és többen jöttek, hogy ők a fölös házi szerszámaikat is a szabadság oltárára tennék s amidőn a falvak is üzengetni kezdték, hogy ők egy harangot is adnának talán: hát akkor azt

mondotta atyám, hogy neki kéne egy olyan segítség, akit magára is el lehetne bárhova küldeni s amellet okos és a magaviseletében nyájas is volna; de lenne a vigyázásban is gondos, mert harangokon kívül ezüstöket, rézből való szerszámokat s még talán pénzt is kellene gyűjteni.

- Ha nincs jobb, én megyek! - mondtam.

Atyám úgy nézett reám, hogy láttam, jól meg akar mérni. Aztán csak annyit szólott, hogy beszélni fog Gábor Áron úrral. Kedves anyám is, bár rebegett benne az aggodalom, mégsem vette nagyobb ellenkedéssel a dolgot; sőt egy kicsit talán örvendett is magában, hogy csupán kincshordónak megyek s nem a megölő ellenség ellen, jól tudván rólam, hogy vágyakozom katonának.

Igy aztán egy hét múlva, midőn éppen március hónapba léptünk, már ott voltam az ágyúgyárban. Lajstromba vettek engem is, mint honvédő katonát, ahogy atyám is volt, kivel igen fogadkoztunk egymás előtt, hogy a dolognak ezt a felét kedves anyámnak nem mondjuk el. Adtak napi zsoldot tizennyolc ezüst krajcárt, valamint parancsom alá elsőbben csak egy szekeret, hajtó emberrel együtt. A szekér mellé pedig egy pecsétetes írást, melyet Gábor Áron a neve írásával erősített s amelyben az volt, hogy a haza oltalmára és nyugtatvány adása mellett minden értékes és hasznos tárgyat hatalmam van által venni s ilyeneket adjon is mindenki, mert édes hazájának adja.

A szekérhez, mely jó hasas és erős lajtorjás szekér volt, két sárga ló jutott, akik inkább voltak erősek és gondolkozók, mint paripás természetűek. Maga a hajtó ember is honvédő katona volt, de sőt annyira valódi, hogy az egyik lába fából vala térden alól kipótolva, mivel azt az alsó részt a marosszéki őszi harcokban elvesztette volt.

Hát ketten kezdtünk járni a szűkebb világot.

Vagyis kezdetben a szomszédos községeket vettük sorra; majd azok után a buzgalmunk födra az úgynevezett szentföldre terjedett, mely néven azt a hegyes-völgyes világot nevezték, a fejünk fölött. Itt a szentföldön nemcsak harangot, kelyheket és ónból való edényeket adományoztak sokat, hanem szerét ejthettem annak is, hogy Könczei barátomat otthon, Szent-Lélek faluban meglátogathassam. Örömemben-e, vagy az én kincses tisztem miatt, az elején kicsit zavarodott volt, de azután a feszengetés hamar elmúlt belőle s még azt is bevallotta, hogy a szabadságról bizony verseket ír, melyeket itt-ott buzdítólag elmond. Az atyja, ki iskolamester volt, el sem akart egyhamar eresztetni engem, aminek a hajtó emberem különösen örvendett, bor és pálinka egyaránt tekintgetvén reánk az asztalról. Midőn végtére mégis elszakadtunk, egy láda kincsel és két haranggal oly vidáman mentünk a hegyi úton hazafelé, mintha lakodalomban lettünk volna. A hajtó vitéz, akit egyébként Medvés Joákimnak, hívtak, kieresztette jól a hangját s úgy énekelte:

*Kossuth Lajos író deák,
Nem kell neki gyertya világ...*

Nem mondom, a fűvésben segítettém én is neki, de midőn kezdett az erdő egyre jobban zengeni az énektől, eszembe jutottak a ládában a kincsek s eszembe jutott az is, hogy szakadozott német katonákkal bárhol találkozhatunk. Atyámfia bátyám tán megérezhette, hogy mit gondolok, mert abban a percben nótát váltott s még zengzetesebben kezdé énekelni:

*Hejh, azt mondja az osztrák,
Nem lesz több Magyarország.
Ejh, hazudik az osztrák,
Mindig lesz Magyarország!*

Gondoltam, ebben megcsitítom egy kicsit, s mondám is szépen:

- Jókim bátyám, ezt vegyük csendesebbre!

Erre a megrokkant vitéz egy szabadalom írást vett elő, melyet Kézdi-Vásárhelyen a városi tanácsban írtak volt az ő számára s amelyben az állott, hogy bármiféle nótát, bárha az a németekre igazságosan kedvezőtlen is, mindenütt és szabadon énekelhet.

- Hát ezt miképpen adták? - kérdeztem.

- Úgy, hogy kértem.

- S miért?

- Ha baj lenne belőle, feleljen a hatóság - monda Jókim.

Hát ilyen pontos ember volt az én vitéz emberem, aki minden úton elemlegette tréfás búsulással, hogy bizony az Isten előtt sem mindig a lélek a legkedvesebb, hanem néha kedvesebb neki a láb, mert lám, ő is a csatában a lelkét ajánlotta volt az Istennek s mégis a lábát vette el.

Mint a gyűjtögető méhek, kevés baj és sok öröm között így járogattuk a háromszéki földet. Az alatt pedig, a Gábor Áron hitének fényességében, serényen forgolódtak otthon a puska- por- készítők és a salétromkeverő mesterek, az olvasztó hősök, a rézművesek, a kerekese- kesek, a kanó- c- gyártók, a gyújtó kalap készítői s mind a szorgosok, akik az ágyúba és az apró fegyverekbe a golyókat csinálták. Vagyis hát az egész egybe forradott vegyes nép, ifjú önkéntesek és megrokkant katonák, mindenrendű világiak, asszonyok, leányok s mint a fényes zajban a csillámos rügyek, a számtalan gyermek.

S közben a tágabb magyar világból is jövőgettek a jóféle hírek, melyek között a legnagyobb volt az, hogy Bem, a főtábornok Szebent bevette. Nohát, gondoltuk, most atyánk-urunkat Papp Mihályt is kiszabadították s bizonyosan adtak neki jó csizmát is, hogy hamar haza tudjon jönni. S ez igaz is lett, mert a hónap közepe táján csakugyan megérkezett Papp Mihály, de nemcsak jó csizmában, hanem egy ranggal is feljebb emelve, vagyis őrnagy lett belőle, örömeiben a város, hogy öreg hős fia keblére tért, úszott valósággal a lobogóban, amit már nem is vettünk le, sőt szaporítottunk, mert néhány nap múlva repülve jött a hír, hogy Brassót is bevette Bem és kiüzte onnét a császár és a cár katonáit. S mivel Brassó volt a legnagyobb fészek, ahonnét minket az ellenség fenyegetett, mindenki nagyot lobbant örömeiben s még a feledésbe ment régi vezetők s a »jaj, csak békesség legyen« emberei is fennhangon hirdették:

- No, úgy-e, mondtuk mi örökké, hogy csak harcolni kell!

Vegyes és mutatós emberekből szószólókat jelöltek, hogy azok tüstént menjenek el Brassóba s mondják meg Bem főtábornoknak, hogy a széke- lyek őt atyjuknak kérik s nagyon szépen azon esede- znek, hogy jö- nne el Szent-Györgyre, mely kezdettől fogva a szabadsá- gos harcok- nak legnagyobb fészke volt. Bem meg is ígérte, hogy a szíves hívásra a lankadatlan hősöknek ebbe a fellegvárába csakugyan eljön. Csak hát előbb védőkkel eldugja a tömösi szorost és szó- zatot kiált Erdély minden népeihez, hogy a vétkesek bűneit megbocsátja s hogy a félelmükben bujdosók térjenek meg. Ezt mind meg is cselekedvén, elindult akkor Háromszék felé s végig szemlélődve a Barcaság tavaszi földjén, megérkezett Kökösnél a háromszéki határra, ahol a főkirálybíró Horváth, aki Gedeonnal megalkudott volt, hangzatos szavakkal köszöntötte. A főtábornok csak annyit felelt, hogy örömmel jött a »szekeli« hősök földjére, melyen állva bejelenti az egész országnak, hogy Erdély területén ellenség nem áll. S végezvén ezt a nagy dolgot ilyen kurtán, főkirálybíró Horváth Alberttel tovább sok időt nem vesztegetett, hanem a zengő zeneszó tengerében és a zászlók rengetegében azt kérdezte, hogy hol van az az

ágyúcsináló Gábor Áron. Valahol az emberek sűrűjében ott állott Gábor Áron, kit nagy örömmel mindjárt a főtábornok elé taszigált a nép. Midőn Áron mester oda előre lépett, a nagy győztes vezér a bal kezét nyújtotta neki, mert a jobbik keze bé volt kötve. No, gondolhatta magában bátyó, talán szívet s talán balszerencsét jelenthet ez a kénytelen mód; de ha gondolta is, csak egy villanással futhatott által az agyán, mert a másik pillantásban már hallotta a győzedelmes Bemnek a hangját, aki német nyelven és halk szóval azt mondta neki, hogy vette jó hírét s őrnagyi rangra nevezi. A tábornok egyik hadsegéde, egy hosszú-vékony bajuszú százados, ki egyébként gidófalvi Lőrincz nevű atyánkfia volt, rögtön odadugta a fejét, hogy az ágyúmester számára a német szót magyarba ülteti. De mielőtt ezt művelhette volna, Gábor Áron odaszólt neki, hogy tud ő németül; s már a fényes kerek szeme ismét rajta volt a Bem arcáján, igyekezvén németül megköszönni a dicséretet s egyben jelenteni akarván azt is, hogy huszonnégy ágyú a kézdi-vásárhelyi gyárban készen áll. Hanem a német szóban itt már megtörött a nyelve s hogy ne vesszen semmi idő kárba, odaszólt mégis Lőrincz hadsegédnek:

- Hát akkor szíveskedjék megmondani a tábornok úrnak, hogy a gyárban készen áll immár huszonnégy ágyú s közöttük egy hatfontos lovas üteg.

Midőn mondá ezt Lőrincz József úr, Bem igen bólogatott; majd azt a parancsot adta a hadsegédnek, hogy a többi gyári mesterek is érdemes rangot kapjanak, valamint a polgári munkások jutalmul egyhavi fizetést, mint ahogy a katonáknak is így oszták Brassó öröme a zsoldot.

Ezen módúlag megtörténvén a nevezetes találkozás, zászlós lovasok között és nagy bandaszóval elment a főtábornok Szent-Györgyre; Gábor Áron pedig, aki atyámat akkor is magával vitte volt, hallgatag örömben s egyet-egyet sóhajtván, haza szekerezett Kézdi-Vásárhelyre. Ott mindjárt egybe gyűjtve valahányunkat, elmondotta a nagy eseményt és széjjel osztotta a dicséretet, majd a zsoldot is kinek-kinek hasznára adatta. Minket pedig, akik a honvédők lajstromában állottunk, különböző rangokra ajánlott, amit a parancsnokságtól el is nyertünk.

Atyám tüzemester lett.

Én csak tizedes, vagyis főtüzer, de tizenhét éves koromban az is szép dolog volt; s szép napi zsoldnak a harmincnyolc ezüst krajcár is, ami váltó pénzben szinte elérte a százat.

S hogy a jóból, ha már így megindult az áldás, senki se maradjon ki, a következő április hónapban eljött az erdélyi kormányi biztos is, bizonyos Csányi László úr, ki a székely nemzet minden tagjának elengedte arra az esztendőre az adót. Továbbá a parajdi só árát is nem csekély módon alább szállította, ami a népnek jobban tetszett, mint bármekkora ígélet a jövődre nézve. S mikor mindezek a jónál jobb dolgok egymás után történnek vala, pengetni kezdték nyelvükön az emberek, hogy ennek a háta mögött valami nagy változás fog zajlani, alig ha nem. S igaza is volt ennek a sejtelemnek, mert hamarosan megjött a nagy hír, hogy Magyarország a császárt letette az ő királyi székéből és ország-világ előtt elszakadott Ausztriától.

S Kossuth Lajos pedig Magyarország kormányzója lett.

No, gondoltuk, hát ezt is megértük.

De gondoltuk azt is, hogy ha a Duna mellett ilyen nagy ugrással haladnak előre, akkor mi sem akarunk elmaradni. Folyt is igen vastagon a munka, bárhova nézett az ember. Gáll Sándor új csapatokat szervezett, hogy azok Bem alá, ki már akkor nagy tábornok lett, a Bánságba menjenek. A régi honvédőket pedig, akik a csatákból már kisebbet-nagyobbat haraptak volt, a keleti szorosok őrzésére osztotta Csetz János ezredes, ki úgyszintén gidófalvi származású volt, igen nyájas ember és mulatós örmény. Az ágyúk szaporítása dolgában mi is befogtuk mind a két lovat, mert májusnak havában már olyan nagyra jutottunk, hogy minden nap elkészült egy

ágyú, amelynek semmi hiányossága nem volt, még fényesítve s fésülve is vala. Különösen tanult fiakból sok új ember sereglett, aki mind tüzer akart lenni s akiket Váradról hozatott, jólértő tüzerek oktattak.

Nőtt is Gábor Áronnak a híre, mint a virág.

Még Kossuth Lajos is üzent neki, hogy menjen el hozzá Debrecenbe, amit Áron mester meg is tett. Amidőn haza jött onnét, legelsőbbnek nekünk adta tudtul, hogy őt az ország kormányzója a székhely tüzérség főparancsnokává nevezte; de egyébként nem sokat beszélt a nagy találkozásról. Egyszer körül fogtuk azonban, hogy mondjon mégis valamit.

- Milyen ember Kossuth Lajos? - kérdezte Paizs Antal, aki kerek mester volt a gyárban.

- Ékes ember; s nagy csodatévő.

- Csodatévő? Miképpen értsük azt? - folytatta a kerek.

- Hát - monda bátyó - havas télen is el tudná hitetni, hogy nyár van.

Nagy ámulattal bólogattunk, ily ritkaság hallatára.

Aztán csak szaporodtak tovább az ágyúk.

Jókim bátyámmal, aki szintén nyert valami rangot, mert őrvitéz lett, én is szorgosan és folyvást hordtam tovább a szükséges matériát, ami sem a valóságból, sem a szívekből kifogyni nem látszott. Csak éppen egyre messzebb s messzebb tájékokra kellett eldöcögnünk. A hosszú utakon sokminden megjárta az eszemet; s miközben Jókim vitéz énekelgetett, vagy mint a lovak, ő is puhán billegette a fejét, én lépkedő gondolatokkal végig jártam az életemet s elnézegettem életem feje fölött a szabadság úszkáló felhőit s el az édes hazai földet, mely síkságain és hegyein egyaránt kivirított. Ahogy gyarapodva nyíltak a virágok s ahogy egyre jobban eluralkodtak mindenütt, az én szívemben is úgy gyarapodott és vett uralmat az érzés, minek a közepében hívólag Zizina csillogott.

Egyszer aztán, amidőn a gyergyói magas földön mentünk, ahol a rét paradicsomi színekben virágzott, azt mondtam Jókim őrvitéznek, hogy a következő fordulással elmegyünk a Barcaság földjére, Zajzon faluba.

- Miért ne! - monda Jókim bátyám.

Hát a szót tett követte, mert június tizenhetedik napján, egy vasárnapi napon, meglelt reggeli időben elindultunk. A lég bársonyos volt, kicsi szellő járt, mely a bodros fehér felhőket a hegyek felől a síkság felé hajtotta, de olyan lassan, hogy azokkal a felhőkkel nemcsak egy irányba, hanem egyformán is haladtunk. A lovaknak s magunknak négy napot adtunk az útra, melyből legalább egyet Zajzonban akartunk tölteni. Igen vidáman haladván az első napon, estére Bikfalvára tértünk ki az útból, gondolván, hogy abban a faluban Bong Ferenc barátoménál meghálunk s másnap reggel három óra alatt komótosan Zajzonban leszünk. Bong Ferencet ugyan nem találtuk otthon, mert két bátyjával együtt még az őszön a huszárokhoz állott, de István nevű atyja, aki esperes volt ottan, szállásra fogadott minket. Innét aztán reggel bementünk Zajzonba s egyenesen Rab István bátyám-uramhoz. Midőn a kapu előtt megállott a szekér s éppen beljebb léptem volna, hát ott az udvaron látom bátyám-uramat, de igen meg vala öregedve. Az emlékezete is sokat vesztett, vagy talán egy esztendő alatt én változám oly nagyot, mert sem a látásomra, sem a szavamra meg nem ismert. Midőn azonban mondtam neki, hogy én vagyok én s hogy Kirilla atyánál is együtt voltunk a tavaly, hát akkor keblére ölelt s meggyűlt a könny is a szemében. Megtalálván néném asszonyt is, valamint gyertya színben a költő ifjút, megkérdeztem bátyám uramtól, hogy az udvarra beállhatnánk-e, mert lovas szekérrel vagyunk.

- Akár ágyúval is! - mondá az öreg.

Midőn a szekér és a lovak dolgában is mindent elrendeztünk s Jókim vitézt is mindenkinek beajánlottam, asztal mellé ültünk, hogy az együtt léteinek egy kicsi beszélgetéssel alapot vessünk. Én megemlítém, hogy honvédők vagyunk Gábor Áron mellett s hogy itt Zajzonban is az ágyú csinálás dolgában forgolódunk. De amint ennyit kimondtam, mindjárt Zizina jutott eszembe. Őt azonban nem akarván ennyi fül hallatára szóba is tenni, kicsit zavarodottan fészkelődtem. Nem tudom, hogy bátyám-uram vett-e észre valamit, de inkább hiszem, hogy nem. Ugyanis a szavam végén mindjárt köhécselni kezdett s miközben tördelte a két kezét is, melyek mintha faragva lettek volna, arról kezdett beszélni, hogy mily tömérdék bajt láttak egy esztendő leforgása alatt. Mert ha egyéb nem is lett volna, csak a románok őszi dúlása és karácsonyi dühödése, az a kettő is megapasztotta volna eléggé őket.

- S a császári katonák? - kérdeztem.

- Hiszen azok tartották a gyertyát! - mondá bátyám-uram.

Lehajtottuk a fejünket, mintha éppen most eresztettük volna sírba az elmúlt veszedelmeket; s ahogy felpillantottam abból a nyugodjék békességből, hát István bácsi hunyorít nekem a szemével, hogy menjek utána. Erre bementünk a másik szobába, mint akik titkon két szót akarnak váltani. A szívem igen kezdett dobogni, hogy itt a perc, melyben Zizináról szólhatok.

- Mi hír van a hegyről? - kérdeztem is.

- A papról?

- S a kisasszony leánykáról.

Bátyám-uram roskatag mozdulattal leült egy régi karos padra, melynek az egyik végében, a pad fedelén, illatos kerek sajt és édes orda feküdt, miket frissen hozhattak a hegyi esztenáról. Én előtte álltam, lesván a szavát, mit töredeztve s nagy nyomatékkal így mondott:

- Kirilla atyát fogságba vonszolták a szász felkelők, mert a szabadság oldalán mellettünk állott. A papné asszony »vessen ek«-t kiáltott reá; s elejétől fogva ellenünk esküdván, most is a császáriakkal tart, hírekkel is szolgálván nekik. Kisasszonyka Zina pedig martalék.

- Martalék?!

- Igen, mert atyja után bankódik és az anyja senyveszti.

Midőn mondtam, hogy a leányka állapotát a szememmel is meg akarnám nézni, bátyám-uram igen intett, hogy ne menjek arrafelé. Látván azonban arcámról, hogy a tanácsa lehullott mellettem, enyhítőleg tette hozzá, hogy jól meg kell gondolni. Bár viharzott bennem az érzés és ágaskodott a keresztényi akarat, ezt a dolgot mégsem folytattam, hanem elmondám inkább, hogy harangot akarnék vinni és gyűjtögetni ezt-amazt, a gyár istápolására és ágyú önthetése céljából. Ügyemet mindjárt el is vittük ketten Török József paphoz, mert az öreg Barthos tiszteletes az elmúlt esztendőben kiöregedett a papi szolgálatból s a helyébe ez a Török adódott. Jó elődjének jó utóda volt azonban Török, mert az ágyúgyár dolgát is oly nagyon pártfogása alá vette, hogy uzsonna idejére a láda tele lett s egy harangot is felnyomtunk a szekérre, a tarka pokróc alá.

- No, most elmegyek a papi házba - mondtam akkor.

S el is indultam.

A vad kutya most is ott volt az udvar túlsó szegeletében s bizony szembe kellett véle kucorodnom, hogy meg ne fogjon. A nagy ugatásra a papné asszony lépett ki az ajtón, de tisztelendő asszonyomnak jobb emlékezete volt, mint István bácsinak, mert egyetlen szűrös pillantással megismert.

- Hol jár, deák uram?! - kiáltott fel.

- Megígértem volt - mondtam - hogy nem kerülöm el ezt a házat.

Figyelő szemmel ugyan, de kedvesebben fogadott, mint ahogy gondolni mertem. Bevezetett a szobába, ahol ősszel is valánk s amelyben most is ott állott a nagy cserefa asztal s a medvebőrrel letakart pamlag. Leültetvén engem, nagy ámulatomra azzal kezdte a szót, hogy hallotta jó híremet, még pedig azt, hogy a tavaly Szent-Györgyön, a novemberi gyűlésen, szót emeltem a románok mellett. Erre azt mondtam, hogy azt a szót ma is tartom, mire papné asszonyom, kinek a neve különben Theodózia volt, Gábor Áronról és a vásárhelyi gyár felől kezdett kérdezősködni. Úgy látván, hogy ezt-azt meg akarna tudni, nyájasan melléje feleltem a kérdéseknek, közben pedig sóvárogva néztem az ajtót, mely által vezetett a szomszédos szobába. Így vártam epedve, hogy Zizina táncsak egyszer belép azon. Papné asszonyom megértette pillantásaimat, mert felállt, odament az ajtóhoz s azt megnyitván egy kicsit, a másik szobába beszólt:

- Zina!

Ültömből rögtön felálltam e név hallatára, mintha Zinával immár egy lettem volna; s éppen jókor, mert a szólításra, egészen zajtalan lebbenéssel, az ajtó nyílásában a leányka megjelent. Ahogy a pillantásomba bele röppent, már kinyílt leánynak tűnt s az arca haloványnak. De a termete, abban a nyári és színes ruhában, díszlő virágot idézett. Azonban hamar megváltozott a halovány arcocskája, mert ahogy megpillantott engem, még a füle is pírba borult, s selymes barna szemében pedig fel-fel világolt az öröm, amit nem tudott elrejteni. Olyan vászon ruhában volt, mint nyáron és ünnepi napon a falusi leányok, vagyis hímes ruhában, kék és sárga hímezéssel. A lábán sarut viselt sárga bőrből, vagy inkább bocskorra emlékező topánkát, amelyet csak úgy a meztelen lábára vett. Ez nekem oly szokatlan és csábos volt, hogy a szememben a kívánság és szívemben az illendőség folyton huzalkodott.

Egyik lábamról a másikra álltam, mint Könczei tette volt a tavaly.

- Engedelmet kérek - mondtam - hogy híradás nélkül jöttem.

Zizina nem tudta, hogy erre mit szólhatna hirtelen, hanem a pillantása az édes anyjára szállt, mintha ilyen mondásra a válasz ott szokott volna állani. Papné asszonyom felelt is mindjárt, furcsa nevetéssel mondván:

- Éppen a legjobb időben jött, deák barátom!

Nem tudtam, hogy mire véljem ezt a szót, de aztán hamarosan megtudtam bezzeg. Pedig a papné nem folytatta, hogy miért jövék éppen a legjobb időben, hanem csak oda állott az ablakhoz, amely tele volt virágokkal s ahonnét, mint magas szemlélő helyről, látni lehetett az egész falut. Ott állott a papné és figyelő szemmel nézte a falut s nézte Brassó felé a távolabbi világot. Zizina intett nekem, hogy üljek le. Leültünk ketten a medvebőrös pamlagra, ahol a papné háta mögött voltunk s az ablakkal ellentét helyen. Zizina az ablak felé pillantott néha, kicsit félősnék látszott s mintha riadás lappangott volna szívében. Leselkedéssel volt tele a szobában a lég s a csend a mozdulatok nyílásain és a szavak között is mindenüvé beosont.

Zizinának egy könyvecske volt a kezében, amit így-úgy fogott minduntalan.

- Versek vannak benne, úgy-e? - kérdezém, mert hát nem beszélhettem azt, amit szerettem volna.

- Oh, nem! - mondta ő.

Erre a papné hirtelen megfordult s kissé vigyori nevetéssel szólt:

- Zina németül tanul.

- Németül? - tágítottam a szemem.

- Német világ jön, németül kell tudni! - mondta a papné.

Aztán ismét nevetett.

Majd hirtelen abba hagyta a nevetést és kifelé indult a szobából, hogy az édesre főzött csemeget, amint szokásban volt, a kínálásomra behozza. Ahogy betette maga után az ajtót, Zizina megragadta a kezemet és rebegve mondá a szót:

- Ígérje meg!

- Mindent, lelkem virága! - feleltem.

Még a szeme is fényben verdesett, rebegve kérve engem, hogy soha el ne felejtsem őt; s ha pedig bajt érzek egyszer, siessek oltalmára. Nehogy az időm elfusson, csak néhány parázsló szóval tudám megmondani neki, hogy édes lényét szívemben tartom és fogom is tartani mindig; s bármi baj lenne, jönni fogok. Jóformán még ki sem ejthetém az utolsó szót, belépett ismét a papné és a kezembe adta a kicsi tányérkát, rajta az egybefőzött, mézédes gyümölcscsel. Mire ez megtörténhetett, Zizina már egészen megváltozva ült a medvebőrön. A szeme csillogott, az orcáját víg kedvesség öntötte el. A pillantása gyors röppenésekkel hol az én arcomra szállt, hol pedig az édes anyjára, miközben mulatsággal, kicsit pajkosan nevetgélt. A papné is odafigyelt, hogy mit talált Zizina, oly kedvére valót.

Gondoltam, a bajuszomat neveti nyilván, ami szálára elég hosszú vala már, de igen ritkás. Mondám is, hadd inkább magam beszéljek erről, hogy a macskának is ilyen van.

- De az oroszlának is! - dicsőítette Zizina.

No, gondoltam, ha már erre vesztegetjük a szót, megtoldom még valamivel a mulatságot s a vásárhelyi szólás-mondás szerint tettem hozzá:

- Az oroszlán is nagyocska macska!

Jó volt-e ez a mondás, nem-e, azt már sokan vitatták, akik nem Vásárhelyen laknak; de nekem jobbat mondani szükségtelen is lett volna, mert úgy neveltünk rajta mind a hárman, mintha csupa örömből állana az élet. Pedig nem örökké áll abból, mert lám akkor is, midőn éppen javában neveltünk volna, hát egyszerre kezdették félre verni a harangot. Úgy hallgattunk el, mintha napsütésben az ég kezdett volna dörögni. Zizinára néztem, aki megriadva volt. De mielőtt bármit is szólhattam volna, a papné vonagló és gyors mozdulattal, mint egy ragadozó, felállt. Egyenesen odament ismét az ablakhoz, minek mind a két szárnyát kinyitotta. S ott a nyitott ablakban, két kezét felemelve, részegült örömmel kiáltotta:

- Jön a cár! Jön a cár!

Felugrottam a helyemről, de abban a pillantásban Zizina remegő két kezecskéjével megfogta a karomat s miközben egyre jobban kongatták a harangot, azt kérdezte:

- Milyen messze van Bereck?

- Két nap.

- Induljon! Meneküljön! - lelkendezé könyörögve s gyorsan a kezembe adva fekete kalapomat, már nyomkodott is két kézzel az ajtó felé; majd a vállamat és a karomat megsimogatva, behúzta mögöttem az ajtót.

Künn a szegeletben égre vonítva ült a vad kutya.

Balról, a rengeteg síkságon túl, éppen nyugodni készült a nap. Csak azt láttam, a nyugvó napot, amíg jöttem lefelé a hegyről; ismét és ismét rámeredve lobogó vörös arcára és nagy arany mezejére, miközben kereken járt bennem, mint a malomkerék, a kiáltó szó, hogy »jön a cár, jön a cár!«

Lent a faluban már nagy bolydulás volt; s midőn beléptem a bátyám-uram kapuján, a két sárga ló is immár szekérbe volt fogva. Jókim vitéz a falábal ott kopogott a két ló körül, István bácsi pedig a pokrócot huzigálta a harang fölött.

- Hallád, öcsém? - kérdezte az öreg.

- Hallám - feleltem.

- Azt mondják, óriási sereggel zúdulnak a tömösi szoroson.

- No, ketten-hárman mi is vagyunk! - mondta Jókim.

Bátyám-uram a lovak számára egy vékára való zabot tett a szekérre, a felesége pedig valami ételt nekünk. Aztán búcsút vettünk s az István bácsi intelme mellett, hogy »aztán ügyeljete magatokra«, elindultunk hazafelé. Egy óra sem telt belé, midőn Bodolán felül, ahol a prázsmári út a Bodza felé fut keresztül, dobogó magyar Mátyás huszárok jöttek velünk szemben, legalább egy század. Elöl egy törzsökös százados lovagolt s bár az esti szürkület immár fátyolozta, mégis megismertem Daczó Zsigmond-urat benne, vagyis azt a historikus deákot, aki a maros-vásárhelyi kollégiumban a római hármásban lakott s akit ott szolgáltam is volt. Nagy örömben hozzá kiáltottam, mire Daczó uram a szekerünkhöz rugtatta a lovát, s nézett-nézett engem.

- Madár Vince! - segitettem neki.

- Ejh, hát legény lettél, fiú! - monda Daczó uram s kivonván a kardját, azt a magasba lendítette, mire valahány huszár volt, mind egyszerre kiáltotta, hogy »Éljen a haza!« Aztán ők is eldobogtak a tömösi szoros felé, a bezúdult cár-katonák ellen, mi pedig tovább haladtunk az estében, melynek a csillagai lassan kiverődtek. Éjfélre meg sem állottunk, de mivel akkor, Maksa községen felül valamivel, a lovak igen ólmosan mozogtak, behajtottunk egy erdei tisztásra, hogy ott megnyugtassuk a lovakat. Azoknak bőven zabot adván, hajnalig mi is aludtunk a szekér alatt, ahol a harmat nem veri meg az embert. S virradatkor ismét elindultunk, hogy most már uzsonna tájra haza érkezzünk. Mindenütt nagy sürgés-forgás volt az utakon, különösen a falvak környékén, mert sokan az erdők felé menekültek vala, némelyek gyalogosan cipekedve, mások szekérrel, vagy hajtott barmokkal. Mi azonban délebed idejére s baj nélkül érkeztünk el Kézdi-Vásárhelyre, amely igen csendes vala már, erdőkbe húzódván mind az emberek. A gyár előtt megállítottuk a szekeret s én hamar beszaladtam oda, hogy itt vagyunk a haranggal s az apró materiával. Ott is nagy csendességet találtam, mert csak Turóczi uram motoszkált egyedül a kihült műhelyekben, mint ahogy a holtak fölött a szemfedőt szokás igazgatni. Midőn meglátott engem, leesett az álla, de mielőtt szólhat vala volna is valamit, megkérdeztem, hogy atyám és Gábor Áron hol vannak.

- Elmentek az ágyúkkal - mondá.

- Mind a hatvanat elvitték?

- El. Ide egy üteget, s oda egyet. Hát ti, ugyanbiza?

Megmondám neki, hogy künn áll a szekér s rajta a harang és az apró matéria, hova tegyük. Turóczi uram azt felelte, hogy oda ne a gyárba, mert az ellenség ott fog legelsőbbben rontani; hanem dugjuk el valahova.

- Akkor haza visszük Bereckre - szoltam.

- De már Ojtoznál bėjöttek a muszkák s a torkukba mentek éppen!

- Ha bejöttek, ha nem! - mondám.

Erre Turóczi uram gyorsan körütekintett, majd rámutatott egy ládára, hogy azt fogjam meg. Megföttük ketten és kivittük a szekérhez. Midőn oda feltehattük a másik mellé, azt mondotta Turóczi uram, hogy mind ezüst van abban a ládában s ha tudjuk, rejsük el a jövendőre. Azzal búcsút vettünk egymástól s megindultunk haza Bereck felé, ami nem vala már messzebb, mint másfél órai járásra, azokkal a sárga lovakkal. Elhagyván a várost, azon tusakodtam magamban, hogy vajjon nem volna-e jobb, ha Jókim is tudná a valót. Bár megijed, meglehet. No, mindegy: mégis jobb lesz, ha tudni fogja. S hogy tudassam is, de meg se ijesszem nagyon, azt kérdeztem tőle, hogy látott-e már kozák katonát, mert mostan látni fogunk, alig ha nem.

- Ki mondta? - nézett rám Jókim.

- Turóczi uram.

Szóvalanul mentünk egy darabocskát. Akkor azonban Jókim megállította a lovakat s azt mondta, hogy nagy ritkaság lévén az olyan dolog, ami velünk most történni akar, rendezzük el magunkat. Hát jó. Az ezüstös ládát az ülés alá csúszlattuk, a zajzoni ládát pedig Jókim felnyitotta és sokáig kotorászván benne, onnét egy rézmozsárnak az ütőjét halászta elő. Akkor ezt a ládát, a hátunk mögé közel állítva, letakartuk a harang pokrócával, a harangot pedig a láda tetejére emeltük, hogy ott álljon a maga meztelen valóságában, mutatósan. Mindezek megtörténvén, ismét helyünkre ültünk a széles ülés-deszkán, ahol Jókim a falábát annak a magas deszkának az élére fektette, amely az oldali lajtorjákat elől össze fogta. Midőn így előre nyújtva s ily látványos módon a lábát elhelyezte, azt tanácsolta nekem, hogy én csak mondjam azt, szükség esetében, miszerint Berecken pap vagyok. Berecken ugyan nem voltak olyan magyar hívők, akiknek én a bajuszommal papjuk lehettem volna, még is azt mondám, hogy jól van, ilyen kicsiségre most nem vetünk ügyet.

S megindultunk.

Egy félóráig még madarat sem láttunk, olyan kihalt volt mindenütt a táj. Lemhány faluja körül azonban, ahol az ojtozi út éppen napkelet felé fordul, hát látjuk, hogy végtelen hosszú sorban poroznak szembe velünk valami katonák.

- Az istállóját, jönnek! - szólalt meg Jókim.

Hát a lelkünket az Istennek ajánlottuk s mentünk tovább, közelebb s egyre közelebb a katonákhoz, kiknek az élén kozák lovasok jöttek s a lovasok mögött egy ringató magas kocsi, melynek a bakján világi ember ült s hátul az ülésbe süppedve még valaki, kinek a személyét nem tudtam kivenni. Ugyan időm sem vala tovább az éles figyelésre, mert a pillantásomat Jókimra kellett vetnem, aki a mozsárütőt a zsebéből előhúzta s midőn a lovasoktól már csak egy dobásnyira voltunk, kettőnk között hátra nyújtotta a karját és a rézüdővel ütögetni kezdte a harangot, mintha ő püspököt hozna a szekéren, a sok-sok kozák pedig körmenetben jönné. A harang szavára rögvést megelevenedtek a lovaink, de a kozákok lovai is felcsapták a fülüket, úgy húzódván, hogy mi az út egyik oldalán szabadon haladhassunk. Haladtunk is volna, mert a kozákok inkább kacagni kezdenék, hogy ez nekik milyen jó mulatság; de a ringató kocsi világi

hajtója, aki egy Gebájer nevű szász volt s aki áruló módon az oroszokat Ojtoznál által vezette, hát az a szász megállította a kocsit s intett, hogy mi is álljunk meg.

- Ez már baj - sóhajtotta Jókim.

S mit tegyünk, hát megálltunk. De még a kerék meg sem nyugodott, már átkiáltott hozzánk az a cári főtiszt, aki az ülésbe süppedve a kocsiban ült:

- Rebelliszt?!

- Pópa! - feleltem vissza, magamra mutatva.

Erre a főtiszt is alább eresztette a hangját s csak ennyit mondott:

- Áh, pópa-pópa.

De már körülvettek volt minket a katonák s az egyik hosszú lándzsájával a Jókim falábara bökött, mire Jókim a falába fölött fűrészt mutatott a kezével, mondván:

- Nyisz-nyissz!

A katonák kacagni kezdettek, úgy tetszett nekik az a »nyisz-nyissz«; s abban a nagy mulatságban már intett is a kocsiból a főtiszt, hogy a pópa mehet. Megindultunk hát ismét s mivel biztatva kiabáltak utánunk a katonák, hogy »gong-gong«, hát Jókim megint ütügetni kezdte a harangot, minek a hangja, mint a szabadság szava, úgy vitt és kísért minket a cár-katonák között tovább és tovább, szembe folyton az özönnel, aminek nem akart vége szakadni.

Bereck határát is elértük már, csak akkor szakadtunk el.

- No, ez volt a leghosszabb út, amit életemben tettem - monda akkor Jókim és a tenyerével megtörölte verejtékes homlokát. Mivel a szavára nem tudtam felelni, réám nézett; s meglátván, hogy szememből hull a könny, kezét a térdemre tette s azt ide-oda billentve kicsikét, így folytatta: - Ne sírjon, deák uram! Ninive is elpusztult, pedig milyen híres volt. De a szabadság nem pusztul el soha!

Igy érkeztünk haza.

Kedves anyám betegen feküdt; s midőn meglátott engem, úgy kezdett sírni, mint a zápor, amit csapkod a szél. Egyebet nem tudtam tenni, megsimogattam a könnyben ázott orcáját, hogy lám, itthon vagyok s a kezem-lábam is épségben megvan. Aztán a ládát az apró matériával a csűrbe tettük alkalmas helyre, az ezüstöt pedig még dugottabb helyre. Vitéz Jókimat meghálattuk, étekkel elgondoztuk; majd másnap a két sárgával elszekerezett a maga szállására Nyujtódra, hogy a lovak és a szekér dolga a jövő fordulatai szerint formálódjék.

Ugyanaz napon nagy zarándoklat indult az Ojtozi szoros felé, mert sokan elesvén ott a védelemben, katonák és világiak egyaránt, mindenki a maga szemével akarta látni, hogy az ő embere nincsen a holtak között. Mi is elmentünk Lázár bátyámmal ketten, bár tudtuk, hogy atyám nem feketik ott a vérhelyen, mert hiszen ha Ojtozba jött volna védelemre, legalább valakit haza szalasztott volna, hogy ne búsuljunk, mert itt van. Azonban fájdalomnak éppen elég vala így is, látni azt a sok elvégzett életet, akik között Wukkót is megtaláltuk s meg az én nagy emlékezetű gyermeki tanítómát, az öreg Petákot is, akit paripák tapodtak agyon.

Őket mind eltemettük.

Aztán várni kezdtünk atyámat, vagy legalább élő hírét neki.

Minden nap kerengett valami; hír egyszer égő faluról, máskor megvívott csatáról. De talán semmi sem szorongatá meg oly nagyon a szívünket, mint az a fekete hír, hogy Gábor Áront a kökösi csatában elvitte az ágyú-golyó.

S hátha atyám is ott volt!

Szegény anyámnak meg sem mertük mondani.

Igy múltak a hetek.

Aztán augusztusban elborult az ég. S a borulás után, a hónap utolsó napján, atyám is hazajött. Rongyosan tért meg, a csontjain sárga, aszalódott és porral itatott volt a bőre; s magára jött egyedül, Ádongó nélkül, az éjszaka közepén. Három napig feküdt az ágyban, majdnem mozdulás nélkül; s égő szemekkel a gerendát nézte, mely az eget eltakarta. Aztán fölkel, de akkor is alig-alig szólott egyet, csak a réteket és az erdőt szerette járni.

Egyik nap aztán, már őszre hangolóban, így szólt Lázárnak s nekem:

- Bordás mezőn egy bujdosó házacskát kéne építeni!

Tudta, hogy mit beszél, de későn monda az okos dolgot, mert azon a napon, amidőn még csak a deszkák valának a jelölt helyen, megjelent nálunk két svalizsér katona, hogy ők Madár Ambrust és Madár Vincét keresik. Mondá atyám, hogy mi vagyunk, mit akarnak. Erre parancsot mutattak áruló Kovács kapitánytól, hogy minket Csík-Somlyóra kell vinni, csak egy kicsi vallomásra, az ágyúgyár dolgában.

Hát elvittek arra a kicsi vallomásra, amiből az lett, hogy engemet a második esztendő nyárutóján eresztettek a zárda-börtönből haza; atyámat pedig akkor is Szebenbe vitték. Ebben a megpróbált állapotban elhívtuk Márton papot, hogy vajjon az atyám s a magunk sorsában mitévők legyünk. Bárhogyan forgattuk a dolgot, bizonyosra csak azt tudtuk a sötét kútból kimeríteni, hogy én a tanulásban ne maradjak csonkán, hanem menjek vissza a marosvásárhelyi kollégyiomba. Mivel a kicsi gazdaság jó kezekben volt s kedves anyámat is, ki bizony atyám miatt nehéz várakozásban élt, ez a gondolat láthatólag megfényszerítette, hát én szívesen vissza mentem az iskolába.

- Azért a bujdosó házacskát üsd össze! - mondtam búcsúzóul Lázárnak, aki megértette, amire én is gondoltam: vagyis a reménységet, hogy atyám a börtönből megszökhetvén, bujdosnia kell, mint ahogy mások s atyánk-urunk Papp Mihály is tette akkor, ki a gelencei havasokban bujdokolt.

- Meglesz.

Csak ennyit mondott Lázár s ez volt a búcsúzás utolsó szava, amit én magammal vittem az iskolába, ahol bizony igen változott világot találtam. Maga a kollégyiom is nagy vereségben volt, mert a jövő-menő katonák, akik benne laktak a harc alatt, dísztelenné tették; aztán Hájte, ki akkor a fehéregyházi kastélyból zsarnokoskodott egész Erdély fölött, ki is sarcolta mindenéből, alapítvány pénzéből és terményeiből egyaránt. A szegénység és a kallódás miatt a tanulók is csak fele számban voltak, mint negyvennyolc májusában valánk, amidőn a Samuvirátussal ország vizsgáló útra indultunk volt. A professzorok ugyan nagyrészből megvoltak, de a császári katonai kormányzat, amely minden nyíláson bélesett, sok préceptort és tanárt eltiltott a tanítástól. Így például Török János uramat is, kiről csak akkor tudtam meg, hogy az agyagfalvi gyűlés után a szebeni tömlöcbe vitték volt, ahonnét aztán Bem szabadította meg.

Maga a város is igen csendes vala, mert a lelkek, erős hittel és reménykedve, fészükben ültek. S még csendesebb volt a Haynal major, mert kimenvén oda, oly sok és kedves emlékezésem helyére, mindent romolva s a házakat lakatlanul találtam. Valami szőlőpásztortól, aki a szomszédban egy hosszú-szőrű kutyával üldögélt, attól kellett megtudnom, hogy negyvennyolc őszén Márton bácsit a lázított martalócok megölték, a majort pedig megdúlták kegyetlenül.

Hát ez nagyon fájt, a többi mellé.

Mert az arabus hetesben is, ahova mint a Poétika tanulója ismét vissza kerültem, bizony ott is gyásszal áldoztunk a múltnak, két barátunk miatt is, akik nekem különösen kebelbéliek voltak. Ugyanis ott kellett megtudnom, hogy Bong Ferenc és Könczei Albert elmúltak az életből. Bong, aki huszár volt s bajnok végig a harc alatt, a zsibói végső táborozásnál, ahol a megadásra parancsot hirdettek, golyót rőppentett a fejébe. Könczei pedig a torjai kénes barlang szájában halt meg; s midőn ott a pásztorok ráakadtak, keze írásával egy költeményt találtak mellette, melyben a zsarnokságot megátkozta s melyben szabadságot imádkozott a nemzet számára.

Igyhát a kamara régi lakói közül csak haton ülénk egybe, vagyis rajtam kívül Deák Farkas és Kuttyavetyi, akik nem is voltak katonák; majd Horváth Mihály, Bartalis és Lőte, akik mind a hárman harcot viseltek.

Emígy megfogyatkozva kezdtük hát a poétikai osztályt, amelyről valóban elmondhatom, hogy az idők csillagának a jegyében állt, oly sok minden történt abban az iskolai esztendőben, vagyis inkább a második felében, ötvenkettőben.

S az első dolog már januárban.

Ugyanis az egyik napon, a hónapnak vége felé, nagy riadalommal hallottuk, hogy Schóbel tábornok, ki akkor Vásárhelyen parancsnokolt, a hazafiak javát a katonákkal mind lefogatta. Elsőnek közöttök volt Török János uram és pompázó virág felesége; de közöttök volt Haynal Róza hölgy-kisasszony és a közjóban sokat szereplő sógora, Topler Simon úr; Andrássy Rafael szerzetes főnök és az ifjú Horváth Károly is, ki a múltban és akkor ugyanvalóst, igen járatos vala a Török uram házánál.

Azt beszéltek eme sok jeles emberről, hogy titkos mozgolódásban vettek volna részt, mely mozgolódás fonalát, egy Makk nevű ezredes kezén keresztül, Kossuth Lajosig húzták. Vettem észre, hogy ebben a dologban volt is valami, mert Deák Farkas, akinek mindenhez vala egy merítő kanala, a barátaival sűrűn suttogott arról, hogy Kossuth, nagy had élén, még abban az esztendőben vissza jön s hogy ő ezt egy Ruzicska nevű embertől tudja, aki Makk ezredes fonalán keresztül kapogatja a hírt.

Egy szóval a sok jeles embert össze fogdosták és elvitték Szebenbe.

Gondolni lehet, hogy mennyire sújtottan állottunk.

Azt azonban nem gondolhatta senki, s én legkivált nem, hogy a nagy bankódás után még velünk tanulókkal is megkóstoltatják a zsarnokság fekete levét. Mert bizony az történt. Ugyanis június első felében, midőn a vizsgálatok miatt könyveinkhez ragadva mindnyájan otthon ültünk, hát az egyik délután szorgalmát nagy patkó-zaj veri fel a gágon. Bartalis, aki igen fürge volt s abban az időben valami okból nagyon félt is mindig, hamar kinézett az ajtón s rettenve szólott vissza:

- Sereg katona jön!

Csakugyan voltak legalább heten s a vezetőjük egy Biltz nevű rendőri kapitány, aki rémsége vala az egész városnak. Hát azok mind bérontottak abba az arabus hetesbe s elvittek valahányunkat a tanácsházba, hol a szabadság megcsúfolása után börtönt is nyitottak volt. Ott tolvajokkal és más hanyatlott emberekkel egybe vetve aludtunk, de egyébként az őrzők egy felet sem szólottak hozzánk. Másnap aztán által hajtottak a katonai várba, ahol néhány napra ismét eldugtak. De ott sem kérdették meg, hogy megölénk-e valakit, vagy mit tettünk. No, végre egy szerdai napon, talán éppen tizenhatodikán, Deák Farkast és Kuttyavetyit haza

küldötték, ami Deák Farkasnak nem váltott javára, mert kicsit későbben nagyobb bajba került. Minket négyünket azonban, vagyis Horváth Mihályt, Lőtét, Bartalisot és engem, hát minket útra állítottak, hogy visznek Brassóba. Talán azért éppen oda, mert a négyből hárman ahhoz a városhoz laktunk a legközelebb. No, jól van. Mellénk adtak két fegyveres zsandárt, hogy azok gyalogosan kísérni fognak minket. Az egyik zsandár valami lengyel ember volt, bizonyos Dobolszki, különben rangja semmi. A másik azonban magyar vala és őrmester, neve szerint Dugó János.

Olyan zord volt mind a kettő, mint fekete télen a medve.

Hát elindultunk.

El is mentünk az első napon egészen Segesvárig, ahol a katonai börtönben háltunk, de szükségből-e, vagy valami rejtett okból, a két zsandár is velünk hált a puszta padlón. Láttam, ez nem tetszett nekik; őrmester Dugó köpött is egyet a padlóra, amidőn elindultunk a további útra. Nekünk azonban nagy áldást hozott a zsandárok felborzolása, mert a második este, midőn Kőhalomba értünk, nem akartak a katonai fogházba vinni minket. Sem a tanácsházba, nehogy ott is össze dugjanak. Így állingálva a híres vártemplom mellett, egyszer azt mondja az őrmester:

- Hova menjünk?

- Én tudok egy jó helyet - mondtam.

Igy mentünk el a homoródi malomba, ahhoz a Pütkösti Gergely uramhoz, aki a Samuvirátus idejéből igen jól az emlékezetemben volt. De ha nem lett volna, most úgyis és örökkéig áldatnám őkelmét az Istennel. Mert ugyanis Pütkösti uram az ő bölcs eszével felismervén az állapotot, amelyben voltunk, szíveskedni kezdett a zsandárokkal; majd küküllei borral jól megitatván őket, felköltötte bennük az emberi szót. Ennek pedig az lett a vége, hogy Dobolszki ölelgetni kezdett minket, majd részegen álomba hanyatlott; Dugó őrmester pedig nagy lázadással így szólt:

- Én magyar ember vagyok! Nekem nem parancsol senki isten németje!

- Ne is! - biztatta Pütkösti uram.

Pecsét nem lévén, erre ittunk.

- Azonban tett bizonyít - szorítá obsitos uram.

Az őrmester megértette a szót, ünnepélyesen felállt és ingatag karjával a fejünk fölött végig szántott, mintha a hatalma magjait vetné belénk; s ahhoz a mozdulathoz így szólt:

- A foglyokat elbocsátom!

Erre Pütkösti uram is felállt.

- Uram-barátom - monda, - ha ezt megteszi, önnek jó élete lesz ebben a malomban.

S az asztal fölött keményen kezét fogtak.

- De mi lesz azzal a másikkal? - mutatott Dobolszkira Lőte.

Nagyon megijedtünk, hogy az a bogos-tréfás Lőte el találja most rontani a dolgot; de nem rontott el semmit, mert az őrmester könnyen vetette oda:

- Tud az Galíciában is német lenni...

Igy történvén a dolog, Bartalis már két óra múlva otthon volt Bibarcfalván; mi hárman pedig hajnalban Földvárra érkeztünk, ahol Horváth és Lőte keletre tértek, közel érvén ott a falujokat.

Én Zajzonba mentem.

Midőn Rab István bátyám-uram, három esztendő multán, ismét meglátott engem, úgy fogadott, mint feltámadott kedves emberét. Elmondottam neki, hogy ártatlanul mibe keveredtem s hogy a homoródi malomban mi történt.

- Derék fiú vagy, bujdosni fogsz - mondá az öreg.

- Úgy kéne, ha lehetne - feleltem.

Bólogatott az öreg, majd az arcára szomorú mosolygás borult, miből a szomorúság apai volt, mivel a költő fia nem vala otthon, hanem messze Pestre távozott, hogy ott papi tudományt és nyelveket tanuljon. Arcának enyhe fénye pedig azt jelentette, hogy ami szomorúság volt az apának, azt ő mosolygással a segítségemre fordítja. Vagyis azt ajánlotta nekem, hogy bujdoszam a fia képében. Az anyakönyvből igazolást veszünk s minden egyéb hivatali papírost is, ami kell.

- S Rab István lesz, a költő! - mondá büszkén.

Egyik kezemmel markolásztam a másikat, úgy szívemig hatott az öreg.

- Hát ott mi van, fenn a hegyen? - kérdeztem.

- Egyedül van - mondta.

- Egyedül?!

- Igen, a papné asszony elment Bécsbe, de Zina nem akart véle menni. Folyton azt mondta, vár valakit. Talán az atyját, talán mást.

- S úgy él?

- Hős gyermek az!

Hallgattunk egy darabig.

Aztán a harang jutott eszébe bátyám-uramnak s megkérdezte, hogy mi történt a haranggal. Midőn megmondám, hogy még épségben van s otthon rejtettem el, nagyon felbuzdult az öreg, hogy ő azt vissza szerzi, vagyis engemet haza szállít a szekeren s jövet a harangot elhozza.

- Hát akkor - mondám - akkor aranyat fog vinni a szekér s vissza harangot hoz.

Néhány óra múlva már az udvaron voltunk Zizinával, jól megrakodva mindenféle szükséges holmival, ami kell egy leánynak, ha messzire megy és igen hosszú időre. S ott állott mellettünk a vad kutya is, Mundrus, aki nagyon csodálkozott, hogy végre valami történik véle.

Másnap éjjel már otthon is voltunk Berecken.

- Ez az én gyámolom! - mondám anyámnak.

Zizinának könnyes volt a szeme, s a szája nevetett.

A két kutya is mindjárt megbarátkozott.

*

Hát így kerültem én ebbe a kicsi bujdosó házacskába, itt a Bordás mezején. Nagy jót tett Lázár, hogy megépítette menedékhelyét, testem és lelkem oltalmára. S még nagyobb jót tett kedves anyám, hogy mátkámat szívébe fogadta, mint gyermekét; s hogy mindig boldogan nézi szárnyait, valahányszor szerelmesen kirepül hozzám, testemnek étket és szívemnek mézet hordván, hogy tápláljon engem, mint az égi madár.

Igy nem csoda, hogy írván is e könyvet, oly gyorsan elrepült a tél.

Nem maradt itt belőle semmi, csak szívemben a Zina forrás; s no még ez az írás, amelyben elbeszéltem eddigi életem történetét. Hátha megmaradna. Láthatná majd belőle minden ivadék, hogy milyenek voltak nálunk az idők, amidőn érleltük a szabadság magját. Minek a virágait letörheti ugyan a vihar, de a nap, mely örökké felkel a vihar után, a törzsökből új virágot szólít elő.

Lám, mily fürge reményt termett a tél is, mialatt írást és írtam ezt az emlékezést. S a tél nyomára olyan kibomlott tavasz jött, hogy a világ veti széjjel szinte magát.

Ha atyám szabadulni fog, ami másképpen nem is lehet, akkor édes mátkámmal a lakodalmat is megtartjuk.

.oOo.